

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 2000

BIND XXVIII-2

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amthistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75 15 56 30.
Fax: 75 15 56 33. E-mail: jd@esbkomm.dk

Næstformand: Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.
E-mail: sergeiradonetskij@yahoo.com

Redaktør: Lokalhistoriker Olga Petersen
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.
Fax: 75 19 82 80. E-mail: olga@post8.tele.dk

Kasserer: Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 30 24.
E-mail: aabyovergaard@hotmail.com
Museumschef Mogens Hansen
Frederiksberg Allé 13, 7200 Grindsted. Tlf. 75 32 39 77.
E-mail: bmh@grindsted.dk
Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauerskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 80 31.
E-mail: hl.ve@vuc-ribeamt.dk

Suppleanter: Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 93 30.
Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse. Tlf. 75 33 31 39.
Skoleinspektør Rolf Præstegaard,
Kongeådal 7, 6771 Gredstedbro. Tlf. 75 43 12 40.
E-mail: rollapriestyrd.dk

Redaktion: Olga Pedersen,
Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 82 80.
Verner Bruhn,
Darumvej 16, 1. sal, 6700 Esbjerg. Tlf. 75 45 28 55.
Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.

**Ekspedition
og kasse:** Edel Overgaard,
Byagervej 41, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 30 24

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: Kr. 100

Fra Ribe Amt

BIND XXVIII-2

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

2000

FRA RIBE AMT 2000

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt.

Produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
med tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:

Gården Granly i Skjoldbjerg, en af de gårde,
der oprindelig blev opført til brug for kartoffeltyskerne,
men som senere blev overtaget af danske bønder.

(Privat eje)

Skjoldbjerg Kartoffeltyskere og hedekolonisering

Af Laust Kristensen

Der blev nu og da snakket om kartoffeltyskerne, da jeg var barn, og man fortalte også, at de havde været i Skjoldbjerg, hvorfra også min verden går. Min nysgerrighed har nu drevet mig så vidt, at jeg har prøvet at undersøge sagen så grundigt som muligt.

Skønt jeg som det første forsøgte at finde alle eksisterende kilder om emnet, var jeg langt inde i arbejdet, før jeg opdagede Valdemar Andersens bog: Vorbasse - et hedesogns historie. Heri har den omhyggelige og vidende forfatter også beskrevet Skjoldbjerg.

Egentlig skulle man da synes, at mit arbejde var overflødig, men et nærmere studie af hans værk viste dog, at hans kilder var andre end mine. Han har tilsyneladende især gjort brug af Rigsarkivets materiale og synes ikke at have kendt en del af det, der i dag ligger i Landsarkivet i Viborg. Det kan skyldes, at dette først senere er registreret. Han vidste noget, jeg ikke vidste, men til gengæld ser jeg også ud til at have fundet kilder, han ikke havde opdaget eller har betragtet værd at beskæftige sig med. Ganske få steder kan jeg ud fra mit materiale korrigere små fejl eller misforståelser hos Valdemar Andersen. Andre steder kaster hans arbejde lys over problemer, der var vanskelige at gennemskue.

Skjoldbjerg før 1700

Skjoldbjerg er en gammel lokalitet. Vi kan følge stedet tilbage til 1579. Det er det første års-

tal, jeg har fundet. Den 17. marts 1579 overtog Ribe Domkapitel en gård kaldet Øster Skjoldbjerg eller Knurborg, der ligger lidt mod syd mellem Skjoldbjerg og Vorbasse. Skjoldbjerg har altså været en navngiven lokalitet på daværende tidspunkt. Her skal ikke gentages, hvad mange har fortalt om forhistorien.

Stedet har dog uden tvivl været beboet langt tidligere, men vi ved ikke rigtig noget om det, og måske har der kun ligget en enkelt eller to gårde i Skjoldbjerg. Det er dog sikkert, at der i den del af Vorbasse Sogn, der kaldes Lille Almstok, nord for Skjoldbjerg, har været en kirke kaldet Røde Kirke. I en avisartikel af Kristian Johansen siges det, at kirken ikke blev brugt efter 1249, og det siges også, at egnen blev mere eller mindre øde efter Den Sorte Død 100 år senere, men hvorfor kirken så blev nedlagt allerede i 1249, savner jeg en forklaring på.

Kirken kaldtes Røde Kirke, og det kan skyldes, at man har fundet en del røde mursten på stedet. Hvis kirken var bygget af røde mursten, er den ikke ældre end omkring 1200, og hvis den er nedlagt i 1249, har den altså ikke fungeret i ret mange år. Fhv. sognepræst John M. Møller beretter, at kirken nævnes i en præsteindberetning fra 1638. Den var tolv favne lang og syvenhalv bred. Kirkegårdsdigerne var 25 favne på den ene og 35 på den anden led. Da kirken i Grene blev bygget, brugte man materiale fra Almstok og slæbte det på en slæde ad den tilfrosne bæk fra Almstok til Grene. Det

sidste har pastor O. Sommer fortalt til folke-minde-samleren Evald Tang Kristensen.

Det ser underligt ud, at der faktisk i Midtjylland, fra Vejle Amts nordkant til Bække mod syd, kan findes 11 nedlagte kirker eller rester af dem. Der er endnu 14 kirker tilbage på disse egne, men de nedlagte, og de endnu eksisterende er opført på samme tid. Blandt de nedlagte er altså Røde Kirke i Almstok. Rasmus Mortensen har en teori om, at der i jernalderen og tidlig middelalder, ja måske endnu før, har været en givtig industri i disse egne med udvinding af jern fra myremalm. Det gav arbejde og velstand, men da denne industri eller beskæftigelse af en eller anden grund holdt op, er befolkningstallet faldet med nedlagte kirkesogne til følge !.

Når disse oplysninger efter min mening skal med her, skyldes det, at det falder godt i tråd med den oplysning, at Mikkel Jensen, der solgte sin gård i Skjoldbjerg til kongen, som vi senere skal se, netop kaldes smed. Hvad skulle en smed langt borte fra alting, hvis han ikke arbejdede med myremalm?

Hedens kolonisering

Det er dog først i 1700-tallet, Skjoldbjerg rigtig bliver kendt. I bestræbelserne for at få liv i den jyske hede, fandt man på at invitere tyskere herop for at opdyrke det golde land. Allerede i en forordning af 26. maj 1723 opfordredes danskerne til at bosætte sig på heden, men det kom der ikke rigtig noget ud af. I en ny forordning af 30. november 1751, udstedt af Frederik V »Om videre frihed for dem som ville bygge og sig nedsætte i hederne udi Jylland«, lovedes der bl.a. 20 års skattefrihed og fritagelse for tiende og andre byrder. Det fik en langt større effekt. I Kronens Skøder fra 1761 kan man se, at kongen fik skøde på Michel Jensens ejendom Skjoldbjerg kaldet. Prisen var 360 rdl. Hartkor-

net var godt tre tønder. Her begyndte så den mærkelige historie om disse folk fra Tyskland, der skulle komme til at ændre den sorte hede til frugtbart land.

Både på Alheden, på Randbøl Hede, i Frederikshåb og Frederiksnåde kom der et godt resultat ud af arbejdet, men det var ikke tilfældet i Skjoldbjerg. Herfra flygtede tyskerne, og danskere overtog de 26 oprettede landbrug efter dem.

For at hædre grev Adam Gottlieb Moltke, der var en ledende kraft i oprettelsen af kolonierne, begyndte projektet med, at Skjoldbjerg fik navneforandring til Molktenberg, eller som tyskerne skrev det, Molchenberg.

Når det har vakt min interesse at prøve at fortælle lidt af denne historie, skyldes det, at nogle af mine forfædre var blandt de danskere, der fik overladt et af stederne, da tyskerne opgav. Der er tidligere arbejdet seriøst med udforskningen af statens forsøg på at oprette kolonier. Det arbejde, der er gjort, skal naturligvis ikke gentages, og denne undersøgelse skal kun gælde Skjoldbjerg. For at forstå forholdene er det dog undertiden nødvendigt at nævne især Frederikshåb og Frederiksnåde kolonierne, da disse steder sammen med Skjoldbjerg eller Moltkenberg ofte behandles under et som kolonierne på Randbøl Hede.

Regeringens forsøg og kaptajn v. Kahlen

Allerede i forordningen af 26. maj 1723 havde man, som nævnt, opfordret landets egne folk til at tage fat på opdyrkningen af den efterhånden store hede. Denne forordning skyldtes regimentskvartermester Christoffer Falck. Han fik staten til at interessere sig for sagen. Dette forsøg førte dog ikke rigtig til noget, og heden fik lov til at passe sig selv.

Helt rigtigt er det dog ikke, at heden passede sig selv, for de omkringboende bønder

Forordning om videre Frihed for dem som ville bygge og sig needsætte i Hederne udi Jylland. Christiansborg slot den 30te November 1751.

brugte den i vid udstrækning. Her græssede kreaturer, og her skar man lyngtørv til brændsel og gødskning ligesom den lyng, man tækkede husene med, hentedes her. De eksisterende hedegårde benyttede altså ret store hedearealer til deres gårdes drift. Det viste sig også senere, at der blev nogen uro, da der skulle komme nye folk til, for heden blev jo brugt, og opdyrkningstankerne var svære at forstå.

I Skjoldbjerg blev dette problem dog kun lille, da kongen købte hele området. Der blev en smule vrøvl med Gilbjergfolkene, men de havde nu nok også benyttet nogle arealer, der ikke tilhørte dem.

Den mand, der tog initiativet til koloniseringen fra midten af 1700-tallet, var tysker af

fødsel. Han hed Ludvig Kahlen og var født omkring år 1700 i Sachsen-Lauenburg. Han arbejdede oprindeligt ved landbruget og blev senere landmåler. Derefter gik han ind i militæret og fik vist rang af kaptajn i 1755. Hedesagen havde dog hans store interesse, og han begyndte nogle dyrkningsforsøg ved Kongenshus. Hans historie skal ikke skrives her, men blot skal det siges, at det var ham, der åbnede myndighedernes øjne for mulighederne. Han arbejdede med sagen indtil 1763, hvor han overlod arbejdet til andre og selv gik tilbage til hæren. Han døde i 1774.

Hvordan myndighederne under enevoldskongen greb sagen an, er en lang og indviklet historie, men nogle hovedpunkter skal tages

med, inden vi kommer til Skjoldbjerg. Adam Gottlieb Moltke, der var kongens overhofmarskal, synes at have været den bærende kraft i hele det spil om koloniseringen af hederne.

I 1751 blev der nedsat en kommission til at undersøge mulighederne på heden, men resultatet var ret nedslående.

Med baggrund i Ludvig Kahlens arbejde blev der iværksat en hvervning i Tyskland. Kahlen havde allerede forsøgt at få tyskere til Danmark, men uden resultat. Nu gik hvervningen imidlertid ind i en ny fase ved legationsråd i Frankfurt a. Main, John F. Mouritz. Han agiterede i Pfalz og Hessen og opnåede store resultater. Vel delvis på falske løfter lykkedes det ham at få flere hundrede familier fra disse egne til at begive sig ud på rejsen til Danmark, for at finde lykken.

Pludselig stod der altså en stor flok mennesker, som forventede at se deres nye hjem i smukke omgivelser. Det blev en stor skuffelse. Alheden og Randbøl Hede var udset til at modtage de første kolonister, men det viste sig hurtigt, at ikke ret meget var parat dertil.

Kolonierne anlægges

Landsarkivet i Nørrejylland har i 1974 udgivet en registratur over Hedekolonierne. Registraturen indeholder oplysninger om næsten alt, hvad der findes i Landsarkivet i Viborg angående denne sag.

Den 25. juli 1760 undersøgte myndighederne mulighederne for anlæggelse af kolonier på Randbøl Hede, og den 6. september samme år blev der nedsat en kommission, der skulle sørge for, at området blev opmålt. Kommissionen bestod af den senere amtmand Hans de Hoffman og kancelliråd Andreas Dieckmann. En protokol oprettet til dette formål er meget udførlig, men ret uforståelig, hvis man ikke har et kort ved siden af. Formålet var at opmåle og

indele kongens hede til kolonister. Man kan nok sige, det var i sidste øjeblik, for kolonisterne stod allerede i Kolding og Fredericia og var klar til at overtage deres jord.

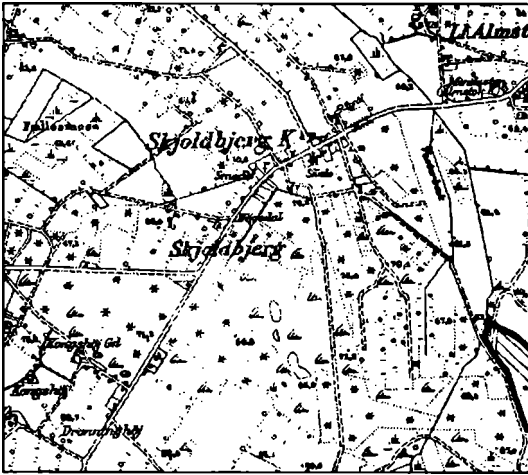
Desværre er det ikke muligt at se, hvornår byggeriet i Skjoldbjerg fandt sted. På foranledning af justitsråd Hoffman og kancelliråd Dieckmann skrev rentekammerets præsident, Ahlefeldt, den 20. juni 1760 et brev til amtmand von Bülow i Fredericia. I brevet gav han oplysning om, at 30 af de ankomne kolonistfamilier havde valgt at slå sig ned på Randbøl Hede. Til at begynde med ville man nu rejse nogle hytter til de nye borgere. Amtmanden fik den 4. august besked om, at der skulle rejses 20 hytter i Knurborg, »og derefter kan kolonisterne komme derud«.

Hytterne var kun seks alen lange og fire alen brede, det gav altså ikke megen plads til en familie. Tømmeret udvistes fra Hjarup, Ferup og Egtved skove. Det blev så pålagt bønderne i disse områder at befordre træet til bestemmelsesstedet. Det ser dog ikke ud til, at kolonisterne kom til at tilbringe vinteren 1760/61 på heden. Nogle af dem blev i al fald i Fredericia til nogen uro for de fastboende og til udgift for staten.

Skjoldbjerg

Som nævnt fik kongen skøde på den eneste gård, der fandtes i Skjoldbjerg i 1761. Vi er så heldige, at vi har en skrivelse af den nævnte Mikkell Jensen:

»Jeg underskrevne Mikkell Jensen kiender og herved vitterliggør: at som det har behaget Hans Kongelige Majestæt under 5. august a.p. allernådigst at lade mig afkøbe en mig tilhørende bondegård Skjoldbjerg kaldet på tre tønder fem skæpper hartkorn i Randbøl Hede med de dertil hørende huse for den summa trehundrede og tresindstyve rigsdaler, med de vilkår at nyde fri pas, besætning og mine effek-

Kort over Skjoldbjerg, hvor de første tyskere fik opført ejendomme og blev tildelt parceller. Geodætisk Institut.

ter, ligesom og betales ej alene rugsæden efter kapitelstaksten, men og det med sæden forøvede arbejde, samt gøden at forblive ved gården. Altså siden jeg for bemeldte Skjoldbjerg har bekommet bemeldte 360 rdl kender jeg herved for mig og mine arvinger udi bemeldte Skjoldbjerg på tre tønder fem skæpper ingen lod eller del deri at have, men hermed skøder min allernådigste konge Kong Frederik den 5te bemeldte Skjoldbjerg med dens forefundne bygninger og huse intet undtaget i nogen måde ligesom jeg og med amtstuens attest har bevist at alle skatter og afgifter, der hæfter på denne gård er betalt....².

Den 30. maj kvitterede Mikkell for pengene, og med den underskrift kan man tydeligt se, at han ikke selv har skrevet brevet, for som de fleste af den almindelige bondebefolkning på den tid, var han uøvet i skrivekunsten.

Hvornår tyskerne ankom til Skjoldbjerg er ikke så let at se af de bevarede arkivalier. Dog fremgår det af værtshusslagsmål i Fredericia,

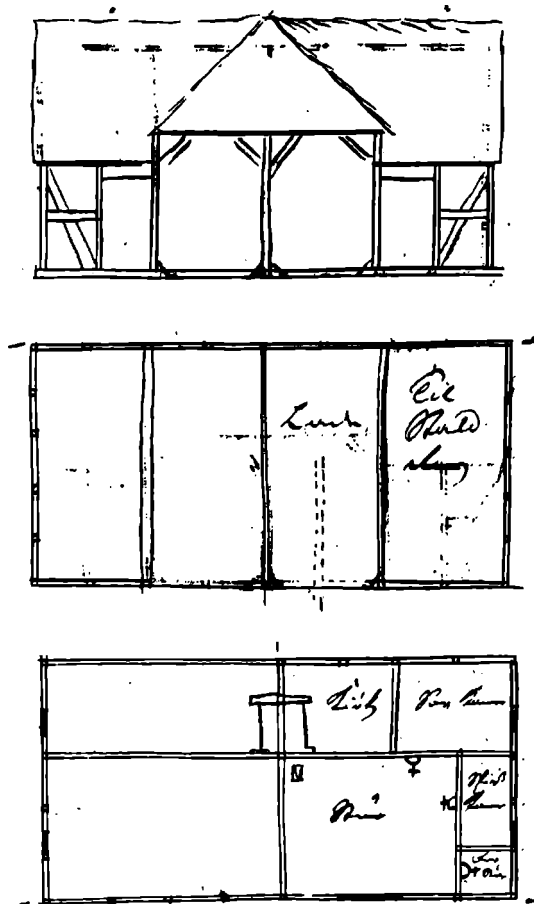
som jeg senere skal komme ind på, at mindst to af dem endnu den 18. maj 1761 opholdt sig i Fredericia. Valdemar Andersen nævner 13. maj 1761 for deres ankomst, hvilket ikke kan være helt rigtigt.

Af Vorbasse kirkebog fremgår det, at den 1. juni 1761 døbttes Elisabeth Bibes barn af Molchenberg. Det er det første barn af tysk oprindelse fra Molchenberg, der døbes, og på det tidspunkt må i al fald en del af kolonisterne være bosat på stedet.

Inden vi går over til at se på kolonisterne og deres færden i Skjoldbjerg, skal der kort berettes om bebyggelsen. Jeg støtter mig her til Rasmus Mortensens artikel i Vejle Amts Årbog 1930. Rasmus Mortensen har tilsyneladende gennemarbejdet mappen i GheK 1.20, hvor man finder en del tegninger³. Rasmus Mortensen gengiver tre tegninger. Et hus, hvor der i den ene ende er beboelse og i den anden ende stald og lade, i alt 15 fag bindingsværk, både grundplan og opstalt. Den anden tegning er af en stald og ladebygning, også på 15 fag. Det var dog ikke huse som disse, der opførtes i Skjoldbjerg. Der er i mappen tegninger af en mere primitiv udgave, og det var tilsyneladende den løsning man valgte her⁴.

Der blev ændret på planerne undervejs. Da der ikke kunne skaffes mursten nok, har »vi ladet dem omsætte husene med tørv udvendig og mener, at det træ, som allernådigst er befaleet at bruges til hytterne, kunne benyttes til støjler og skillerum i husene, at vi derefter kunne lade dem kline«.

Det fremgår af Dieckmanns regnskab fra december 1761, at der til bygningsmaterialer på Randbøl Hede er brugt 16.100 rigsdaler. Hvis man sammenligner med købet af gårde i dette område, der beløb sig til 1.447 rigsdaler, har udgiften til beboelse og stalde været af en anseelig størrelse.

Tegning over de første bebyggelser i Skjoldbjerg i 1761. Tegning i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.

Det er ret utilfredsstillende, hvis man ikke kan sige mere om opbygningen, men det synes svært gennemskueligt i de dokumenter, jeg har fundet. Dog er tilfældet kommet mig til hjælp. Da ingen hidtil har offentliggjort matrikler eller grundplanstegninger, og da de ikke fandtes på landsarkivet, skønnede jeg, at de ikke eksisterede. I et sidste forsøg henvendte jeg mig dog til Kort- og Matrikelstyrelsen, som viste sig,

at have løsningen på flere spørgsmål. Bl.a. kan man af en opmåling fra 1762 se, at man har bygget husene på en sådan måde, at der boede to familier i hvert. Ligeledes er lade- og staldbygning sammenbygget til en slags dobbelthus, hvilket var praktisk, som vi senere skal se. Der ligger i GheK 1.20 som omtalt en meget primitiv tegning i grundplan af sådanne bygninger. Beboelsen udgøres af en stue, et køkken, et soveværelse, et spisekammer og en forgang. Valdemar Andersen hævder, at der kun var et vindue, men det kan man ikke se på tegningen. Udhusene består af en lade på tværs af huset og en stald ligeså. Desværre er der ikke nogen målestok, så størrelsen kan ikke angives, men ret småt ser det ud til at have været.

Kolonisterne etableres

Så tidlig som den 6. oktober 1760 var der 26 kolonister på besøg i Skjoldbjerg for at kaste lod om, hvor de skulle bo, og det ser ud til, at man havde gjort plads til 30 familier. Den 5. december 1760 var der måske bygget, men ikke færdiggjort to huse i Skjoldbjerg, og desuden var der materialer på stedet til endnu syv huse, men da intet var gjort færdig, måtte kolonisterne vente med udflytningen. Der boede da syv familier i Fredericia, 17 i Kolding og to i Vejle. I løbet af foråret og sommeren 1761 blev beboelserne gjort færdige, og da var alle 26 familier placerede i deres fremtidige hjem.

Det ser dog ud til, at tre havde mistet tålmodigheden undervejs og var faldet fra før starten. De blev erstattet med andre. De tre nye hed Hendrich Deringen, Martin Raub og Christian Stobart.

Hvis vi ser efter i Vorbasse kirkebog december 1761/januar 1762, kan vi se, at der i den tid blev født seks børn i kolonien, hvilket passer godt med teorien om, at når man flytter, får man børn. Det var i det hele taget været et pro-

duktivt folk, der flyttede ud på heden. I de få år, de var her, fødtes ikke mindre end 32 børn fordelt på 20 forældrepar. Heraf døde ti som spæde.

Problemer

Der opstod dog hurtigt en del problemer. En del af kolonisterne egnede sig ikke til landbrug. I en liste udarbejdet 1. august 1762 fik de alle skudsmål, og den var for en dels vedkommende ikke mild. Af de 26 familier fik hele 14 en dårlig omtale⁵. Der var bl.a. en skibstømrer, en bødker, en væver, en skrædder, en tømmersmand og en slagter. De kaldtes dels mådelige, eller ret mådelig, dels duede ikke. Det var Johannes Froms vurdering, og den fik følger. Den 23. april 1763 var der kun 15 kolonister tilbage i Skjoldbjerg. Hele 12 familier var rejst eller blevet sendt væk. Regnestykket ser sådan ud: Af de 14, der blev kritiseret, var de to blevet. Den ene var Melkior Stumpf, der var en ældgammel skibstømrer, men han havde to sønner, og det er sikkert grunden til, han blev. Den anden var Johannes Kempf, om hvem der står, at han havde forbedret sig meget. Så nu er der 15 tilbage, men skal regnestykket gå helt op, kan man se, at der kommer en ny familie til, nemlig Lutz.

Denne stilling fra sommeren 1763 holdt dog ikke længe. Der var til stadighed en vis uro blandt kolonisterne. Der var uduelige folk, som andre ønskede bort, og måske sendte ledelsen dem væk, og der var en del, der rejste grundet utilfredshed. Dertil kom det særlige, at der fra Rusland søgtes folk til kolonisering, vistnok til bebyggelser langs Volga floden. En del kolonister fra Alheden og her fra Randbøl Hede, rejste til Rusland. Der er en lidt suspekt parantes i denne sag. Det ser ud til, at præsten i Vorbasse 1764-1777, Niels Cortsen Bisted, har været medlemmand mellem en russisk agent og kolonisterne i Skjoldbjerg⁶. Han har tilsyneladende

hjulpet dem ud af landet. Måske har deres tilstedeværelse ikke passet ham, men det er lidt underligt, at præsten på denne måde modarbejdede regeringens forsøg på at få hederne opdyrkede og beboede.

Hvor længe de 15 kolonister i Skjoldbjerg holdt ud, er ikke helt klart. I en fortegnelse fra 14. september 1763 nævnes det, at der var 13 gårde og 13 gårdmænd i Moltkenberg, nemlig 13 mænd, 14 koner, 34 børn og en pige. Da de øvrige var rejst, modtog de tilbageblevne fra de tomme gårde to kakkellovne, 23 stude, fem køer, 77 får, nul kalve, ni plove, otte harver, 14 spader, 17 hakker, ni jerngrebe, en trægreb, otte møgforke, fem skubkarrer, seks en halv hakkeskister og ni jochtræer. De 26 gårde var nu meget praktisk slået sammen til 13 helgårde. Det gav lige dobbelt så meget plads i husene. Det var dog kun en stakket frist. I oktober 1765 holdtes auktion over 11 kolonisters husdyr, og det anføres, at den 19. oktober havde beboerne fået pas og tilladelse til at rejse.

Auktionen indbragte omkring 550 rigsdaler, og man må formode, at disse penge gik tilbage til kongens kasse. Det havde været et kostbart forsøg for staten, og nu var der kun én kolonist tilbage på stedet.

Forsøgets pris

Hvad kostede denne sag egentlig den danske stat? Den samlede udgift fremgår ikke af papirerne, men pr. 31.12.1761 findes en opgørelse fra Dieckmann, hvor han anfører udgifter til 39.677 rdl. 48 skl. Beløbet er anvendt til byggemateriale, køb af gårde, men også til rejsepenge. Til Moltkenberg er udbetalt 1.034 rdl. 12 skl. i rejsepenge. Til indkøb af stude er betalt 6.435 rdl. og til indkøb af sæderug 322 rdl. Alene i dagpenge udbetaltes daglig 12 skl. til mændene, otte til kvinderne og fire til hvert barn, men fra 1. juli 1763 nedsattes disse beløb

til det halve. Dagpengene er ikke med i udgiften på de knap 40.000 rdl.

Ud over dagpenge og skattefrihed blev kolonisterne understøttet på flere måder. Der blev f.eks. leveret halm til vinterfoder fra de omkringliggende gårde, og i 1763 fik hver af de 13 bønder leveret fire tønder sædekorn, der kostede 52 rdl.

Når så mange kolonister alligevel i 1764 fik kolde fødder, var det måske ikke kun, fordi Rusland fristede, men må snarere den kendsgerning, at da dagpengene faldt bort og landbruget ikke kunne give så meget, at de kunne leve deraf, var eksistensgrundlaget borte.

Johannes From har optegnet udbyttet for de 13 gårde i 1763. Der blev avlet 65 tønder rug, en tønde byg, 32 tønder boghvede og 123 tønder kartofler. Der var udsået 40 tønder rug, så her blev kun 25 tønder at leve af eller sælge, men kartoflerne har nok været et godt tilskud til kosten.

Et andet problem var kvægsygen. Den omhyggelige From lavede en liste over, hvilke kolonister der fik erstattet døde dyr med nye. I oktober, november, december 1762 blev 18 køer og 16 stude erstattet. Efter en meget hård vinter måtte vintersæden på grund af den hårde frost tillige sås om.

Hans de Hoffman gav følgende forklaring på kolonisternes forsvinden: »Men da kolonisterne var et folk, som elskede forandring, var freden i Tyskland ej såsnart sluttet 1763, førend de halve 150 familier forlangte at rejse bort. Hvilket blev dem allernådigst bevilliget. I November 1765 rejste da 90 familier bort til Rusland«.

Fra foråret 1761 til sommeren 1765, altså omkring fire år, varede eventyret i Skjoldbjerg for tyskerne. Kun én holdt ud til omkring 1780. Inden vi går videre, vil vi dog kaste et blik på nogle af de beretninger, der ligger i arkiverne

om forholdene og om de vilkår, kolonisterne arbejdede under.

Først selve koloniens opbygning. Det er ikke sådan, at de 26 beboelser blev spredt ud over landskabet. Kolonien blev bygget samlet, fordi kolonisterne krævede at bo sammen. Ud mod gaden lagde man beboelseshusene og bag dem udhusene. Bag husene igen var der et areal til køkken- og frugthave. Fem dobbelthuse på rad. I en anden afdeling var der beregnet seks dobbelthuse, men de sidste halvanden blev nok ikke opført. Derudover fire dobbelthuse med en lidt anden beliggenhed, da de blev placerede to og to over for hinanden. Der synes altså at være bygget 13 dobbelthuse og yderligere et enkelt hus uden udhus, måske skolen, som vi ellers ikke hører noget om, men da der indtil 1766 boede en skoleholder Nicolai Dreyer på stedet, må der have været en skolebygning.

Dorfbuch

Kolonien var opbygget som en landsby, og der fandtes da også, som det var normalt i alle landsbyer, en vedtægt for landsbyens drift. Kolonisterne fra Alheden havde krævet en Dorfbuch, som det var skik hos dem i Tyskland, og efter Danske Lovs 3. bogs 13. kapitel havde man 24. august 1761 skrevet en sådan bog og udgivet den på tysk underskrevet af D. V. Trapaud, H. De Hoffman og A. Dieckmann. En dansk udgave er udgivet af Jens Hedegaard Christensen i 1928.

Dette videbrev for kolonister på Alheden, kom til at gælde for alle de tyske kolonier, altså også dem på Randbøl Hede. Der var 74 punkter, og det vil føre for vidt at gennemgå dem alle her. Der var taget højde for næsten alt, der rørte sig i et bondesamfund. Lad mig som eksempel nævne post fire under byens vedtægt: »Når gudstjeneste holdes, skal der af hvert sted i byen være nogen til stede...«. Vi kunne også

fællesskab, hvad der skulle ske med f.eks. markarbejde, om ansættelse af en hyrde etc..

Eden

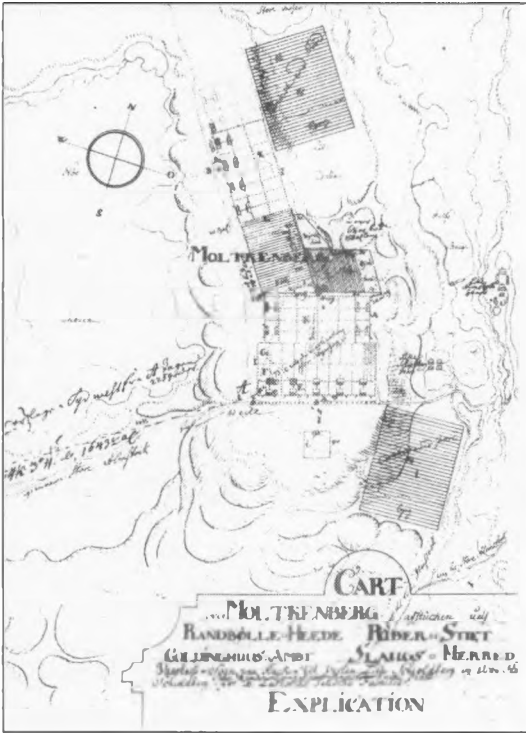
Der var i det hele taget sørget for en vis retssikkerhed. I en tysksproget skrivelse i GheK 1.19 gengives eden, som tyskerne, når de kom til landet, skulle skrive under på eller sværge på at ville overholde. De lovede at være kongen tro og lydige i alle måder. Eden blev læst op og derefter gentaget af fire-fem mand i kor. Lidt usikre på de danske skikke har de naturligvis været, for det hedder i en skrivelse af 1. september 1760: »..førend de aflagde forbemeldte ed, måtte da hr. kommissarier give dem en skriftlig tilståelse således, at de skulle få deres tilbage stående dag penge, så og del udi de øde pladser, som deres deputerede måtte kunne udvirke, bedre end Randbølle Hede, dog på kongelig allernådigste approbation«.

Der var en del utilfredshed med eden blandt kolonisterne, og nogle nægtede at skrive under. De fik så deres pas udleveret og skulle være ude af landet inden to døgn.

Træk af livet på heden

Hvordan var så disse kolonister, der var på eventyr på den jyske hede? I arkivalierne ligger der nogle lange beretninger om episoder af både den ene og den anden art. Som omtalt fandt der et forhør sted i Fredericia den 18. marts 1761. Madame Anna Marie Søgren havde anklaget fem af de derboende kolonister. Heraf kom tre til Skjoldbjerg, nemlig Christian Stobert, Martin Raub og Jacob Beydeck.

Fru Søgren anklagede de fem for værtshusorden, men det ser dog ud til, at hun selv og hendes folk var den egentlige årsag. De fem havde drukket øl og brændevin for otte skilling og ville gerne have for to skilling mere, så der blev to skilling til hver at betale. Det nægtedes

Kort over Moltkenberg på Randbøl Hede i Vorbasse Sogn, Koldinghus Amt. På kortet ses Lille og Store skjoldbjerg, der udstykkedes til 26 tyske familier.

tage punkt 61: »Dersom nogen arbejder om søndagen, straffes første gang med 8 skl...«. De religiøse krav var ret strenge, hvilket kan skyldes, at der blandt kolonisterne var en del reformerte, ligesom en bestemmelse i punkt 64 om, at ingen barselskvinde må hente vand ved brønden før fire uger efter sin nedkomst, kan have sin årsag der. I danske vider findes disse bestemmelser ikke. Religion spillede en vis rolle. Kolonien i Skjoldbjerg var luthersk, mens Frederiksnåde var katolsk, og der var en del reformerte i Frederikshåb. Man samledes om søndagen efter gudstjenesten og bestemte i

dem, og det er lidt usikkert, hvad der så skete, men på et tidspunkt tog fru Søgren et spanskrør frem, og en herre i lokalet gav kolonisten Adam Neubauer en over fingrene med det. Derefter blev tyskerne smidt ud, men Neubauer blev trukket ind igen og fik bank. De fire udenfor trængte nu ind, vistnok ved at knalde en rude. Ballade var der, men hvem der var den eller de skyldige blev vist aldrig opklaret.

I GheK 1.19 ligger en ekstrakt uden dato med klager fra forskellige kolonister. Under punkt to klagede Johan Jacob Beydeth over, at han intet havde og bad om diætpenge, men om han fik dem ses ikke. I punkt fem blev der klaget over, at der ikke udbetaltes rejsepenge. Blandt klagerne var Jacob Saurbrey. Den alvorligste klage var dog, da Ebberhardt Ragli og Wilhelm Spatz klagede over, at »deres heder i Skjoldbjerg er meget slettere såvel i henseende til jorder, bygninger, såvel som vand, hvilket sidste de melder at have stor mangel på...«

Kolonisternes inspektør Johannes From havde mange gøremål. Han måtte bl.a. træde til, når der opstod ballade. Således havde Jacob Biber indgivet en klage over Johannes Kempf. I den anledning blev der 30. oktober 1761 afholdt forhør hos Michel Lutz, hvor de implicerede var samlede. Klagen lød på, at Kempf om natten ved midnat var trængt ind i Biberes hus, hvor han og konen lå i sengen. Han skældte manden ud for Spitzbube og skælm og ønskede, at Fanden skulle dreje halsen om på ham. Også konen fik en omgang. Årsagen var sikkert, at Kempf mente Biber havde været i lag med hans kone, hvilket denne dog benægtede på det bestemteste. Martin Døster, M. Schweckheimer, og Christian Stobert bevidnede Kempfs opførsel. Han idømtes en bøde på otte skilling i henhold til bylovens stk. 58⁷. Michel Lutz og Wilhelm Spatz bevidnede og underskrev dokumentet.

Der var dog også andre problemer. En af kolonisterne, Eberhardt Regling, anmeldte på et tidspunkt, at Caspar Heiligenstadt mishandlede sin kone og vistnok også hendes søster og svoger. Præsten i Vorbasse fra 1755-1764, Jochum Evald, blev bedt om at undersøge forholdene, og da pastoren var til bryllup i Molktenberg, benyttede han sammen med From lejligheden til at besøge familien. Da præsten og From kom ind i stuen, sad konen og græd og: »...han ved tilspørgsel om hans opførsel mod sin hustru satte al sømmelighed til side, som han burde bevise imod inspektøren, som sin foresatte øvrighed, og udøste slemme og uforstandige ord - ex. gr: at han var en mand i sit hus, og ingen skulle gøre ham nogen skade, og hvad hans kone angik, formenten han at kunne slå hende og gøre ved hende hvad han lystede, med mere...«. Inspektøren truede ham med en retssag i Fredericia »...hvorover han i inspektørens, min og andre kolonisters påhør udbrød med disse gruelige ord, at han, såsnart han kom tilbage igen, ville vride halsen om på sin hustru eller slå hende ihjel...«

Citaterne er et udpluk af den indberetning, præsten udarbejdede efter besøget. Konerne prøvede man at beskytte, og det ser ud til, at manden blev sendt til Fredericia. Hvordan sagen endte, ses desværre ikke, men vi må fastslå, at hustruvold ikke er nogen ny foreteelse. Heiligenstadt hører til den gruppe af kolonisterne, der først flyttede fra Molktenberg. I foråret 1763 var han væk, sammen med de øvrige bortrejste eller bortviste.

Nu vi er ved ægteskabssager, kan man se, at tre af kolonisterne blev gift i Vorbasse i 1761 og 1762. Det var Spatz, Ficher og Stobert. Der er bare den lille hage ved dette, at det af en viesattest udstedt i Altona 20. april 1760, fremgår, at samme Spatz er viet til en anden kvinde den 17. april 1760. Han blev viet til Anna Mar-

grethe Webern i Altona, og godt et år efter, i juli 1761, til Anna Catharina Reusin i Vorbasse. Hvordan det hænger sammen ses ikke, og naturligvis kan den første kone være død.

Skattefriheden

Kolonisterne var blevet lovet skattefrihed, mod at de bosatte sig på og opdyrkede heden. Alligevel pålignedes de en ekstraskat, og naturligvis lød der et ramaskrig. I et brev af 31. oktober 1762 skrev inspektør From: »Kolonisterne vægrer sig af yderste evne.... (ekstraskatten) har forårsaget største oprør og halstarrighed imellem folkene, hvorpå jeg allerede har haft prøve, siden de i dag har drevet deres både stude og køer for min dør og ikke mere dermed ville

befatte sig, men sværgede og bandede på, at de aldrig ville lægge hånd til nogen gerning, uden at dem måtte blive holdt, hvad dem er blevet lovet, og hvorpå de også har aflagt deres troskabsed«. Senere ser vi på flere problemer vedrørende skat og afgifter.

Danskerne overtager området

Den 31. december 1765 var der kun én kolonist tilbage i Skjoldbjerg, nemlig Ulrich Schlaffer. Han havde den ene gård i Over Molktenberg. Alle andre ejendomme var blevet overtaget af danske fæstere. Ulrich Schlaffers gård ser ud til at være den nuværende matrikel 1a, som Hansen Madsen ejede i min barndom. Sidste gård på venstre hånd, når man kører fra Skjoldbjerg

Gården Granby omkring 1915. Gården var oprindelig opført af en »kartoffeltysker«, men blev senere overtaget af Iver Christensen. Foto: Privat eje.

mod Lille Almstok. Iver Nielsen havde overtaget den anden gård. Det må være sket i 1765. Der er bevaret et fæstebrev for Iver Nielsen, der overtog fæstet efter Ulrich Hesse, men selv om dette må være sket i 1765, er fæstebrevet først udstedt i 1780. Det kan være den gård (matrikel 2a) på Bogholdervej, som Arne Lauridsen overtog 1953 i efter sin far.

Der var nu kun to gårde samt fem huse eller husmandssteder tilbage i Over Molktenberg og to gårde i Neder Molktenberg.

Husmændene i Over Molktenberg var David Jørgensen, Hans Laursen, Jens Jensen og Anders Nissen. Det sidste hus må have været beboet af skolelæreren Nicolai Dreyer. Husmændene havde ingen besætning og ingen lade, men samme størrelse hus til beboelse som gårdmændene. Det er ikke klart, om der oprindelig var jordtilliggende til husmandsstederne, men det var der i det mindste i 1799.

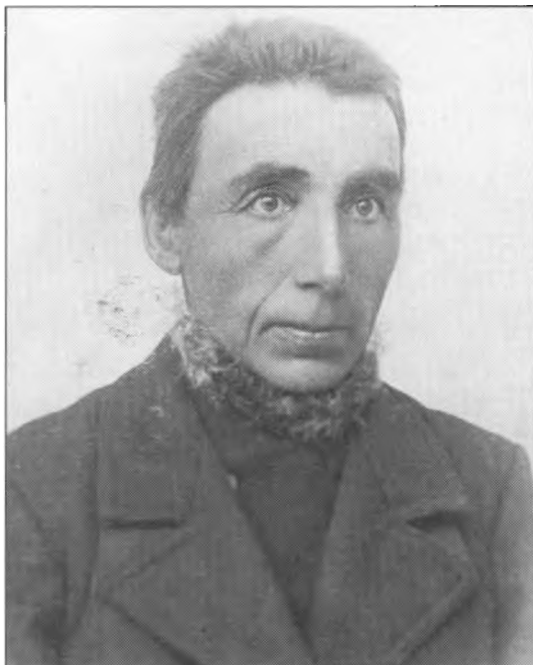
De to gårdmænd i Neder Molktenberg, Lauge Nissen og Lars Olufsen, skulle først flytte ud til foråret 1766, og som det var almindeligt på den tid, har de sikkert revet deres gårde ned og bygget dem op i Neder Molktenberg, og de fik hver 60 rigsdaler til indkøb af ny besætning. From bemærkede i samme skrivelse, at der faktisk var fem gårde vakante, men det synes ikke at have fået nogen betydning.

Antallet synes dog at passe på den måde, at de fire gårde og fire husmandssteder plus fem ledige pladser giver 13. I det hele taget er det lidt mærkeligt, at vi ikke rigtig hører noget om, hvad man gjorde med de huse, der blev tomme, da tyskerne flyttede.

I første omgang blev der ikke oprettet flere gårde end nævnt, men på et tidspunkt dukker matrikel 5 op, den kom sikkert ud fra nr. 1. Det er dog svært at se skellene mellem nr. 1 og nr. 2, da de synes at glide ud og ind imellem hinanden uden nogen klar adskillelse, som der f.eks.

er mellem nr. 3 og nr. 4. I det mindste er det sådan i dag, at en del af matrikel nr. 2 ligger inde i matrikel nr. 1 uden sammenhæng med den øvrige del af nr. 2, ligesom nr. 1 synes at være meget større end nr. 2.

Ved en synsforretning den 12. juli 1788 hed det: »Øvre Molktenberg med fire huse og to gårde. De to af husene ligger sådan, at de generer gårdene meget og flyttes derfor ud mod Gilbjerg skel«. Det er bare ikke til at se, hvilke ejendomme det er, da disse husmænd ikke er rigtig optegnede i 1799, og hvad mere er, ved udskiftningen i 1799 er der ikke markeret nogle optegnede grunde i den vestlige del, men det synes som om husmandsstederne har ligget øst for den oprindelige kolonibebyggelse.

Iver Christensen, der overtog en af de gårde, tyskerne forlod og som allerede 1865 lod opføre nye bygninger på stedet. Hun kaldte sin gård Granly. Foto: Privat eje.

De første registrerede udskiftninger fra nr. 1 og nr. 2 er fra 1847. Der er noget her, der ikke rigtig stemmer. Ved udskiftningen i 1799 ser det ud til, at husmandsstederne er udskiftet fra den oprindelige parcel, men i 1844 er altså kun fem ejendomme blevet matrikulerede.

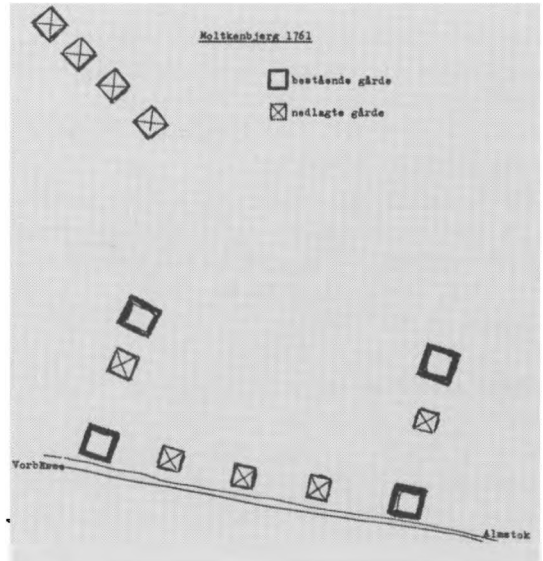
Alle de nævnte beboere havde et stuehus på otte fag, og gårdene havde en lade på 16 fag. Småt var det. Ud fra opmålingen i 1762 kan man, som nævnt, se, hvordan de oprindelige 13 dobbeltgårde har ligget. En skitse, som gives hos Valdemar Andersen viser, at man har lagt de fire gårde i hver sit hjørne af den del af bebyggelsen, hvor de ni dobbeltgårde var placerede, men det ses ikke af skitsen, hvilke gårde der er blevet til husmandssteder.

Af de fire gårde blev altså to flyttet ud, og det må efter Valdemar Andersens skitse nærmest være de to bageste. De fire gårde har hver 42 agre i drift, disse er hver 560 alen lange og 25 alen brede. Koloniens gårde var anlagt i god overensstemmelse med almindelig fællesdrift, som man havde det i de fleste landsbyer i landet. Der var efterhånden anlagt otte arealer med hver 26 eller flere agre, men det er et spørgsmål, om alle de otte agre var opdyrkede. Af opmålingen i 1762 kunne en del endnu se ud til at ligge se ud hen i hede.

Når de fire gårde havde hver 42 agre, betyder det naturligvis, at hver gård havde op til fem agre i hver af de otte arealer. Udskiftningen fandt først sted engang i 1790'erne. Dog havde man allerede i 1765 ved udflytningen til Neder Molktenberg taget hensyn til kommende udskiftning, så hver gård lå nærmere ved sine jorder.

Skatter og afgifter

Danskerne overtog naturligvis også tyskernes privilegier såsom skattefrihed m.m., og i det fæstebrev af 22. september 1780, der blev ud-

Tegning fra Valdemar Andersens bog om Vorbasse Sogn, over bebyggelsen i Molktenberg 1761.

stedt til Iver Nielsen i Over Molktenberg, stod, at han fremdeles var fritaget for alle afgifter ligesom de tidligere beboere. Afsnittet lyder: »Så længe de andre kolonisters friheds åringer endnu måtte vedvare, som består udi frihed for alle skatter, pålæg, tiende, udskrivning og indkvartering, nyder fæsteren og disse fordele, dog i fald, efter den tids forløb, Hans Kongelige Majestæt allernådigst måtte behage disse friheder enten udi et eller alt at forlænge, kan fæsteren og vente dermed at blive benådet, lige med andre kolonister«.

I 1785 indsendte kolonistinspektør Lindenham en lang udførlig og vidtløftig klage til Danske Kancelli, da man på trods af skattefriheden alligevel havde krævet tiende af kolonisterne. Skrivelsen var på fem foliosider. Lindenham anså det for helt urimeligt, at man havde krævet så uhørt stor tiende, så stor som

ingen i dette land ellers betalte. Han mindede om, at man i sin tid lovede kolonisterne en evig tiendefrihed, men nu krævede man så meget, at det vil forarme dem.

Hvad der kom ud af klagen ses ikke, men endnu i 1788 var der ikke sket noget i sagen. Præsten i Vorbasse havde da begravet Jens Mogensens barn og holdt ligtale over det, men han beklagede sig over, at han slet ikke havde fået tiende og kun et mådeligt offer for sin ulejlighed.

Hvad der videre skete

Selv om tyskerne var rejst fra Molktenberg fortsatte problemerne. Selve hedeopdyrkningen hørte man ikke meget til, men som det er beskrevet i en rapport fra den 31. december 1765, havde hver af de fire gårde 42 agre. Ud fra det bevarede kortmateriale er det vanskeligt at bestemme, hvor de otte arealer lå, de otte arealer med hver 26 eller flere agre. Det ser ud til, at den største del lå i Neder Molktenberg, altså temmelig langt fra den oprindelige bebyggelse. Det kan skyldes, at jorden her i forvejen var opdyrket. Store Skjoldbjerg ser ud til at have ligget i dette område. Forøvrigt angives det på kortet af 1762, at schæfferiet er anlagt ved Store Skjoldbjerggård.

De to bevarede kort, opmålingen i 1762 og udskiftningskortet fra 1799, har ikke samme målestok, og de angivne verdenshjørner er unøjagtige. Af de i alt otte jordstykker, der var udlagt til fællesdrift, lå kun to mindre i nærheden af kolonisternes huse, mens seks større lå i Neder Molktenberg. To gårde ser altså netop ud til at være flyttet ud til de områder, hvor det meste af den opdyrkede jord lå. Det betød også, at de ved udskiftningen fik det meste af den jord, der havde været under plov i længere tid. Efter kortet af 1762 ser det dog ud til, at gården Lille Skjoldbjerg lå lidt nord for det område,

hvor kolonien byggedes. De to mindre jordstykker, der var udlagt til fællesjord for kolonien og som lå lige ved den nye bebyggelse, kan være opdyrket jord fra Lille Skjoldbjerg. Lauge Nissen fra Hygom, og Lars Olufsen fra Dolle-rup, overtog de to gårde i Neder Molktenberg. I første omgang overtog Lauge Nissen den østligste af gårdene og Lars Olufsen den vestlige. Lauge Nissen blev begravet den 9. april 1780, og samme måned blev hans datter gift med Jens Mogensen (min tip-tip-tip oldefar).

Lars Olufsen døde i 1772, 58 år gammel. Præsten skrev ganske vist, at det var Laurids Olesen, der døde og blev begravet, men også præster kan lave fejl. Lars Olufsens enke blev den 31. oktober 1772 gift igen med enkemanden Hans Sørensen. Denne overtog derefter stedet sammen med enken, men i maj 1778 fandt man Hans Sørensen død i sin have.

Nu overtog Anders Petersen stedet, men det gik ikke stille af. I en klageskrivelse hedder det: »Hans Sørensens enke, Anna Margrethe Jacobsdatter, overlod sin beboede ejendom i Molktenberg til Anders Petersen, Frederikshåb, men der mangler meget, hun har solgt en del af det, der skulle følge med«.

I 1780 boede Jens Mogensen altså på den østlige gård og Anders Petersen på den vestlige, men af en eller anden grund byttede de gårde. I en lang skrivelse af Lindenham af 5. oktober 1781 blev skellene mellem Frederikshåb, Almstok og Molktenberg besigtiget, ligesom skellet mellem Frederiksnåde, Gilbjerg og Molktenberg. Der blev enighed om, hvor skellene var. Derefter blev det fastslået, at Anders Petersen og Jens Mogensen havde ønsket at bytte gårde. Nogen begrundelse blev der ikke fremlagt. Da der stadig var fællesdrift, har det sikkert ikke betydet ret meget, hvad driften angik. Først efter udskiftningen fik hver mand sin egen jordlod.

En af de ældste bebyggelser i Skjoldbjerg, opført af danske bønder efter tyskerne havde forladt egnen. Foto: Privat eje.

Egentlig burde Lauge Nissen have været min tip-tip-tip-tip-oldefar, for da Jens Mogens overtog gården efter ham, giftede han sig med datteren Anne Marie Laugesdatter. Hun døde imidlertid i januar 1791 og Jens Mogens giftede sig igen i april måned med Mette Marie Christensdatter fra Lille Almstok. Hendes fader, Christen Jensen, blev altså min fire-tip-oldefar. Deres datter Marie blev gift med Niels Hansen fra Fitting i 1812, og han overtog da gården.

De to andre gårde blev beboet af den sidste tyske kolonist Ulrich Schlaffer på matrikel nr. 1 og Iver Nielsen, der overtog den anden gård, matrikel nr. 2, efter Hesse i 1765.

I 1775 døde Schlaffers kone, 60 år gammel, og senest i 1785 havde han afstået gården til Niels Jensen, som boede der endnu i 1799. Det ser ud til, at han blev gift med Niels Iversens søster, Kirsten. Iver Nielsens gård overgik i 1785 til sønnen Niels Iversen, som boede der endnu i 1799. Han døde i 1791, 78 år gammel.

Da der stadig var en koloniinspektør, kan vi delvis følge, hvordan det gik med bedriften. I 1765 så det ret magert ud, men det var jo også

opbruddets år for tyskerne. I 1776 havde at Iver Nielsen og Hans Sørensen skiftet studene ud med heste, de havde to hver. Schlaffer og Lauge Nissen kørte stadig med stude, hvoraf de havde hver fire. De tre af husmændene havde nu hver en ko, og alle fire havde fra seks til ti får. I folketællingen 1787 havde de alle fire jordtilligende.

Der var nu også kommet gang i hedeopdyrkningen. De to gårdmænd i Over Molktenberg havde i 1776 opbrudt hver fire agre og husmændene hver en ager. I 1785 havde de fire gårdmænd indavlet 10-16 travrer rug og husmændene hver to travrer. I 1788 var der udarbejdet en ret omfattende beskrivelse af tilstanden i kolonierne. De lignede hinanden, og her gengives kun beskrivelsen fra Jens Mogensens gård:

»1. Haver 10 indtægter i indvangsmarken, hvoraf 3 var besået med rug, 2 med boghvede og byg og 5 udlagt til græsning. Ved gården findes en toft med eng udi, som lå i grøn land og en have med grønkål og kartofler besat.

2. Besætningen bestod af 4 gode plovstude, 4 køer, 2 ung-nød, 2 kalve og 40 får, foruden 1 aftægtsko og 8 får.

3. 18 fag hus, nemlig 8 fag sals, 1 fag aftægts og 9 fag lade og kvæghus.«

Udskiftningen og nye beboere

Udskiftningskortet af 1799 blev benyttet som grundlag for matriklen i 1844. Da der ikke var kommet ret mange nye beboere til, er det umuligt at se, hvad der er det ene, og hvad der er det andet. Ud over de fire gårde var føjet seks numre til, og af disse var kun en bebygget. De øvrige var engparceller ned mod Lille Almstok, og de tilhørte nogle gårde i Gilbjerg.

Det fremgår tydeligt af udskiftningskortet, at ud over de fire gårde var der afstregt fire arealer øst for den oprindelige kolonibebyggelse,

Luftfoto over Skjoldbjerg, »kartoffeltyskernes« egn. Foto: Privat eje.

og det passer med de fire husmandssteder. De står opført som Litra a, b, c og d. På Litra a boede Nis Lauritzen. Det var i 1887 blevet til matrikel 1d og var gået fra Niels Møller Madsen til Peder Madsen. Litra b var vakant i 1799, men i 1896 var det blevet til matrikel 2i og var gået fra Ebbe C. Jensen til Hans Peder Larsen. På Litra c boede Hans Christensen i 1799. Den var blevet til matrikel nr. 5, som i 1855 gik fra Laust Nielsen til Mathias Chr. Jensen. På Litra d boede i 1799 Svend Hagen. Det var på et tidspunkt blevet til matrikel 1c, men dette matrikelnummer ser ikke ud til at være bebygget i dag. Måske er det sammenlagt med matrikel nr. 5.

Det kræver stadig en forklaring, hvorfor disse arealer ikke blev matrikulerede i 1844, da de

dog havde været beboede siden 1765, og så meget mere, som de er tydeligt afmærkede på udskiftningskortet i 1799. Der er yderligere den mærkværdighed, at der som nævnt i 1788 var flyttet to husmænd ud mod Gilbjerg skel, eller man havde i det mindste tænkt på dette, men på udskiftningskortet er der ikke afsat jord til dem. Der er dog en bemærkning og en tegning på kortet, hvor der står: »Tradsborg Huse tilhører nr. 1«. Det er ret uigennemskueligt. I folketællingen 1787 var der syv husstande i Over Molktenberg, men i 1801 kun seks.

Selveje

Omkring 1842-43 overgik de fire hovedparceller til selveje. Hvordan forholdet var til de fire

husmænd er uklart. Hvem Laust Nielsen var, der i 1855 overdrog nr. 5 til M. Chr. Jensen, er ligeledes ikke klarlagt. I det hele taget er der noget mærkeligt i det forhold, at husmandsstederne eksisterede, men tilsyneladende ikke var selvstændige. Hvem de har stået i fæsteforhold til, ved jeg ikke.

Delvis med hjælp fra Valdemar Andersens bog om Vorbasse, vil jeg gennemgå den udvikling, der er sket i Skjoldbjerg i de sidste 200 år. Stedet hedder nu igen Skjoldbjerg, selv om der på matrikelkortet stadig står Øvre og Nedre Molktenberg.

Over Molktenberg

- 1a: Ulrich Schlaffer, kolonist, o. 1780 Niels Jensen, 1805 Mogens Nielsen?, 1806 Niels Madsen, 1827 sønnen Mads Nielsen, skøde 1842, 1865 Niels Møller Madsen, 1902 Søren Madsen, 1940 Christen Hansen Madsen, 1974 sønnen Poul Madsen
- 1b Tradsborg: 1847 Peder Madsen, 1886 Peder Chr. Jensen, 1907 Hans Søgaard Jensen, 1913 Therkild Jensen, 1921 Mads Eskild Madsen, 1923 Laurids Nielsen, 1924 Mads Eskild Madsen eneejer, 1952 Rudolf P. Sørensen.
- 1c: Lagt sammen med 5a.
- 1d: 1887 Hans Bertel Gregersen, 1931 Annine Nielsine Jensen, 1960 Chr. Pedersen.
- 1e: Til Frederiksnåde.
- 1f: 1859 Chr. Madsen, 1877 Nis Jensen, 1878 Søren Nielsen Duus, 1894 Niels Sørensen, 1906 Carl Sørensen, 1914 Niels Sørensen, enken gift med Jeppe Kristensen, 1924 Hans Laurits Therkildsen, 1928 Thomas Chr. Ebbesen, 1947 Hans Adolf Ebbesen, o. 1964 Knud Ebbesen.
- 1am: Udskiftet 1958 fra 1f: Victor Ebbesen.
- 1g: 1906 Laust Hansen Madsen, 1944 Søren Grøn, 1950 Niels Pallesen. Her lå måske gården Store Skjoldbjerg, det der kaldes Schäfferiet på kortet.

- 1h: 1912 til Skjoldbjerg Brugsforening.
- 1p: 1905 Laust Hansen Madsen, 1944 Søren Grøn, 1950 Peder M. Pedersen.
- 1q: 1928: Fra Laust Hansen til Søren Grøn, 1950 Niels Pallesen.
- 1u og 1z: 1930 og 1940 til Skjoldbjerg Kirke.
- 1v: 1924 Hans Andersen Jensen, 1925 Laurits Nielsen, 1958 Poulina Nielsen, nu sønnen Jens Nielsen?
- 1æ: 1933 fra Mads Madsen til Adolf Aage Sørensen, 1940 Peder Arne Jørgensen, o. 1978 Peter Jørgensen.
- 1ø: 1945 fra Søren Madsen til Viggo Madsen, 1953 Niels P. Pedersen, 1957 Kristian Nielsen.
- 1be: et hus, Niels Pallesen.

Under nr. 1 er der udstykket yderligere omkring 40 parceller til villabebyggelse.

- 2a: Kolonisten Hesse, 1765 Iver Nielsen, 1806 Niels Mogensen, 1816 Christen Henriksen, 1821 Hans Pedersen, 1831 Anders Hansen, 1859 Niels Clausen, 1871 Peder Hansen, 1878 Hans Jørgen Hansen, 1885 Maren Pedersen, 1897 Mads Nielsen Hansen, 1906 Søren Rasmussen, 1911 Laust (snedker) Jensen Lauridsen, 1953 Arne Lauridsen, 1998 Boje Nielsen.
- 2b: lagt sammen med 1d
- 2c Bindingsbjerggård eller Bogholdergården: 1847 Jens Hansen, 1913 enken, 1917 Laurids Rasmussen Jensen, 1918 Niels Sørensen, 1920 V. Hansen, 1933 Jens Christian Nielsen, 1957 Niels Buch Nielsen.
- 2d: til 1a
- 2f: til 2b
- 2g og 2h: 1869 Maren Pedersen, 1902 Karl Nicolai Pedersen, 1902 Peder Pedersen, 1916 Jes Madsen, 1927 Peder Broch, 1930 Niels Sørensen, 1951 Arne Iversen?, o. 1986 Hans Sørensen
- 2i: 1896 fra Ebbe C. Jensen til Hans Peder Larsen, 1908 Kristen Mathias Kristensen, 1911 Johan Johansen Berg og samme år Mikkel Lar-

sen, 1914 Mads Eskild Thomsen, 1937 Otto Emil Thomsen, 1971 Ernst Thomsen.

- 2k Skovgård: 1917 Joh. Kruse Pedersen, 1924 Maren Pedersen, 1930 Alfred Johs. Jensen, 1969 Knud Jensen, 1979 Karsten Iversen.
- 2n: 1937 Mads Thomsen ?
- 2q: Viggo Sørensen?
- 2s: 1962 Niels Kristensen, 1975 arvingerne, 1998 Karl Kristensen
- 2v, x, y, z: Parceller.

Neder Molktenberg

- 3a: Skjoldbjerglund 1766 Lars Olufsen, 1772 Hans Sørensen, 1778 Anders Petersen, 1981 Jens Mogensen, 1812 Niels Hansen, 1843 Christen Iversen, der som den første fik skøde på gården, 1865 Jens Lauritsen, 1870 Andreas Ingvertsen, s.å. Anders Pedersen, 1871 Peder Andersen, 1873 Niels Christiansen, 1888 Hans Jørgen Pallesen, 1918 Kristian Pallesen, 1943 Henry og Bent Pallesen, 1955 Henry Pallesen, 1998 John Christensen.
- 3b: Vestergård. 1859 Jørgen Lauridsen, 1887 Hansstinus Sørensen, 1919 Niels Madsen Nielsen, 1920 Jørgen Peder Sørensen, 1957 Hans Pedersen, 1994 Henning Godtfredsen.
- 3c: Granly. 1865 Iver Christensen, 1894 Laust Christensen, 1924 Niels Marinus Kristensen, 1962 Karl Kristensen.
- 3d: 1865 synes lagt ind under 4a.
- 3e: 1875 fra Iver Christensen til Niels Sørensen, 1911 Søren Chr. Nielsen Lodborg, 1916 Karl Jacobsen Bruhn, 1918 Valdemar Hansen, derefter Karsten Thomas Karstensen, 1921 Hans Chr. Pedersen, 1923 Laust Christensen, 1945 Marius Peder la Cour Madsen, 1946 Aksel Christensen, 1947 Mads Peder Hansen, 1987 Bent Jørgensen.
- 3f: 1871 fra Jens Lauridsen til Laue Larsen Vinther, 1880 Morten Oluf Hansen, 1911 Frederikke Hansen, 1915 Laura Kirstine Rasmus-

sen (gift med »Stoffer«), 1938 Jens Christian Eneberg, 1951 Johs. Ebbesen, 1952 Vagner Hansen, 1953 Svend Aage Pedersen, 1991 Frede Terkildsen.

- 3g: under 3f (mose)
- 3h: 1881 fra Niels Christiansen (3a) til Jens Horsted Nielsen, 1921 Niels Jensen Nielsen, 1952 Jens Horsted Nielsen, 1993 Erik Pedersen.
- 3k nedlagt ejendom, under 3b.
- 3l: Peder Rasmussen, 1950 Peder M. Pedersen?
- 3m: Sammen med 3k under 3b.
- 3p Nygård: 1922 fra 3c til Laurids Jørgensen, 1927 Knud Højrup, o. 1980 Henning Højrup.
- 3q: 1930 fra 3c til Alfred A. Jensen, videre under 2k.
- 3s,t: Parceller.
- 3u: 1955 Bent Pallesen, 1968 Erik Slot Nielsen.
- 3y, x: Parceller
- 4a Kongshøjgård: 1765 Lauge Nissen, 1780 Jens Mogensen, 1781 Anders Pedersen, 1789 Søren Poulsen, 1827 Peder Jessen, 1843 Jes Pedersen fik som den første skøde på gården, 1891 Hans Pedersen, 1937 Jes Peder Pedersen, 1997 Gunner Jørgensen.
- 4b: 1856 fra 4a til Anders Sørensen, 1879 Jacob Gregersen, 1899 Jens Eneberg Sørensen, 1943 Søren Marius Winther Sørensen, 1979 Hans Øhlenslæger.
- 4c: Fredskov.
- 4f: 1889 fra 4a til Peder Pedersen, 1911 Eskild Marinus Ebbesen, 1941 Jes Chr. Ebbesen, 1943 Joh. Ebbesen, 1951 Jens Chr. Eneberg, 1975 Jens Erik Eneberg.
- 4h: Den gamle skole.
- 4k, l, m, p: Parceller.
- 5a: 1855 fra Laust Nielsen til Mathias Chr. Jensen, 1884 Jens Chr. Jensen s.å. Thomas Poulsen, 1910 Jens Peter Poulsen, 1943 Hans Plougborg Madsen, 1980 arvingerne.

- 5b: 1915 Mariane Poulsen, 1934 Christian Sørensens?
- 5c, d, e, f: Parceller.

Slutning

Det var først efter gårdene var overgået til selveje, udstykningen begyndte. Først med nogle gårde omkring de fire gamle bebyggelser, og efter Anden Verdenskrig begyndte parcelhusbyggeriet for alvor, og der opstod derved en landsby omkring kirken.

I 1912 oprettedes Skjoldbjerg Brugsforening, i 1921 byggedes kirken, men ikke før i 1930'erne kom smed og elektricitet til byen. I Almstok var der i 1920'erne blevet opført et andelsmejeri, og hertil leverede bønderne fra Skjoldbjerg deres mælk.

Der blev i tidens løb opført hele tre skoler på stedet. Endnu i 1930'erne var der folk, der kunne udpege stedet, nord for Skjoldbjerglund, hvor der havde ligget en skole, der sås da stadig rester af et gulv. I begyndelsen af 1900-tallet byggedes en skole på matrikel 4, ved vejen til Vorbasse, og i 1950'erne opførtes så en skole på banken i byen.

Trods et voksende befolkningstal er af disse faciliteter kun kirken og elektriciteten tilbage. Den gamle Vorbasse Kommune er i dag en del af Billund Kommune, byen der med Lego-fabrikken har været med til at få befolkningstallet til at stige også i Skjoldbjerg.

Da tyskerne kom til stedet omkring 1761, var der vide udsigter. Fra banken har man kunnet se viden om, men også dette er anderledes i dag. Dalgas har ikke levet forgæves. I sidste halvdel af 1800-tallet begyndte plantningen på egnen. Læhegn og små plantager forandrede egnen til et frodigt landskab. Man kan vel ikke sige, det alene er kolonisternes fortjeneste, for de flygtede fra stedet, men deres efterfølgere har med slid og udholdenhed forandret den

golde hede til frugtbare marker. Kun i Knur-borg, kolonien der blev anlagt mellem Skjoldbjerg og Vorbasse, har vi stadig efterkommere fra kolonitiden, nemlig familien Øhlenslæger.

Fortegnelse over kolonisterne i Molktenberg

1. januar 1762

- 1. Jacob Saurbrey, 1 kone, 5 børn. Dygtig gårdmand og bonde.
- 2. Michel Lutz, 1 kone, 5 børn. Dygtig men lidt liderlig.
- 3. Melkior Stumph, 1 kone, 2 børn. Skibstømrer, oldgammel, men har to brave sønner.
- 4. Caspar Heiligenstadt, 1 kone, 1 barn. Bødker, ingen bonde, bør kasseres.
- 5. Vilhelm Spatz, 1 kone, god, viet i Altona 20. 4. 1760 til Anna Margaretha Webern, viet 14.7.61 Anna Cathr. Reusin.
- 6. Ulrich Hesse, 1 kone. God
- 7. Martin Beydert, 1 kone, 3 børn. Væver, dur intet og burde kasseres.
- 8. Frantz Ragling, 1 kone, 3 børn. Skrædder, dur ikke det ringeste til bonde.
- 9. Abraham Hubert, 1 kone. Mådelig
- 10. Hans Georg Witmann, 1 kone. Mådelig.
- 11. Johan H. Schmunsk, 1 kone, 1 barn. Duer ikke.
- 12. Hendrich Diringer, 1 kone. God.
- 13. Samuel Spengel, 1 kone, 1 barn. God.
- 14. Martin Raub, 1 kone. Mådelig, kan blive god.
- 15. Jacob Zahnwalt, 1 kone, 4 børn. Dygtig bonde.
- 16. Ulrich Schlaffer, 1 kone, 1 barn. Ligeså.
- 17. Peter Buchroth, 1 kone, 2 børn. En brugelig bonde.
- 18. H. H. Kraus, 1 kone. Tømmermand, dur intet.
- 19. Jacob Biber, 1 kone, 1 barn. Mådelig.
- 20. M. Schweckheimer, 1 kone, 3 børn. God.
- 21. Leonhardt Decker, 1 kone, 1 barn. Dygtig.

- 22. H. G. Fischer, 1 kone, 3 børn. Ligeså.
 - 23. Jacob Beydeeth. Duer intet, bør kasseres.
 - 24. Johannes Kempf, 1 kone, 4 børn. Slagter, dur aldeles intet, meget liderlig og bør kasseres.
 - 25. Martin Dørster, 1 kone, 3 børn. Mådelig.
 - 26. Christian Stobert, 1 kone. Mådelig, kan blive god, viet 14.7. til Eva Fitzneren.
- Underskrevet 1. januar 1762 af Joh. From.

Fortegnelse over kolonisterne 23. april 1763

- 1. 1. Jacob Sauerbrey, 1 kone, 5 børn.
 - 2. 2. Michel Lutz, 1 kone, 6 børn.
 - 3. 3. Melchior Stumpf, 1 kone, 2 børn.
 - 5. 4. Vilhelm Spatz, 1 kone.
 - 6. 5. Ulrich Hesse, 1 kone, 1 barn.
 - 12.6. Hendrich Diringer, 1 kone, 1 barn.
 - 13.7. Samuel Spengel, 1 kone, 2 børn.
 - 15.8. Jacob Zahnwalt, 1 kone, 4 børn.
 - 16.9. Ulrich Schlaffer, 1 kone, 1 barn.
 - 17.10. Peter Buchroth, 1 kone, 4 børn.
 - 11. Johan Adam Lutz, 1 kone, 1 barn. Var ikke blandt de første 26 familier. Viet 3.3.1763. til enken Elisabeth Bibes.
 - 21.12. Leonhardt Decker, 1 kone, 1 barn.
 - 22.13. Hans Georg Ficher, 1 kone, 3 børn.
 - 24.14. Johannes Kempf, 1 kone, 5 børn.
 - 26.15. Christian Stobert, 1 kone.
- Frederiksnaade 23. april 1763. From.

Trykte kilder

Andersen, Valdemar. Alheden. 1953.
 Andersen, Valdemar. Vorbasse, et hedesogns historie. 1964.
 Danske Atlas - Danske Sagn
 Kau, Hans: »Om kolonien Frederikshåb« i Vejle Amts Årbog 1912.
 Kronens skøder 1535-1648
 Mortensen, Rasmus: »Randbøl Hede« i Vejle Amts Årbog 1930.
 Møller, John. Historiske oplysninger om Slaugs Herred 1914.
 Vejle Amts Folkeblad u.å.

Utrykte kilder

Landsarkivet i Viborg. Skøde og panteprotopoller.
 Landsarkivet i Viborg. Hedekolonierne. Ghek 1.18. 1.19. 1.20. 5. 5.1. 6.1.
 Kort og Matrikelarkivet. Matrikelkort over Skjoldbjerg 1844.

Noter

1. Mortensen, Rasmus: Midtjylland, De nedbrudte kirker, jærnuudvindingen. Vejle Amts Årbog 1930, s. 73-78. Blicheregnens Museum har i 1999 i forbindelse med udstillingen Jysk Jern, udgivet Klimp og kloder, jern i middelalderens Danmark, red. Peter Hjort Jensen.
2. Den 19.8.1755 begravedes Jens Nielsens kone i Skjoldbjerg 40 år gammel. Det kan være Mikkels mor. Problemet er, om der boede flere end Mikkell og evt. hans forældre. Flere steder kaldes Mikkell for smed. Man synes ikke der har været ret meget brug for en smed på stedet på dette tidspunkt, hvis han altså ikke har været den sidste, der udvandt myremalm. 1793 begravedes Mikkell Jensen Skjoldbjerg, 68 år gammel. Er han mon blevet på stedet efter salget af gården?
3. Da Rasmus Mortensen udgav sin artikel i 1930, har arkivalierne ikke været registrerede på samme måde som i dag. Der er ingen tvivl om, at han nøje har gennemgået arkivalierne, men han henviser ikke.
4. Valdemar Andersen angiver s. 182 i Vorbasse bogen, at en tidligere lakaj, Henning Stiwitz har tegnet husene.
5. Som et tillæg til artiklen har jeg lavet en liste over kolonisterne med de forskellige påtegninger.
6. Niels Cortsen Bisted er nært forbundet med kolonisterne, da han begyndte sin gerning blandt folkene på Alheden uden løn. Han kom til Vorbasse i 1764.
7. »Dersom nogen bevislig skielder en anden, skal han i menighedens påhør erklære samme og give otte skal til straffkassen. Vil han ikke straffes efter loven af inspektøren«.

Laust Kristensen, født 1925. Virksundvej 69, Knudby, 8831 Løgstrup. Kandidat Københavns universitet 1956. Præst i Fakse, Antwerpen, Burkal, Balslev-Fjiby og Tårup-Kvols-Viborg Domkirke. Har tidligere udgivet: Balslev Kirke, Tårupgård, Kvols Kirke, Tårup Kirke, Skik og Sæd hos bønderne i det 18. og først i det 19. århundrede, samt jubilæumsskrifter, gårdhistorier m.m.

Ligbærerlauget i Ribe

Af Søren Mulvad

Den 30. maj 1959 bar en lille flok alvorlige, sortklædte herrer en gammel trækiste på bærestænger den korte vej fra Puggårdsgade i Ribe til Rådhuset på von Stöckens Plads. Hermed afsluttedes en særegen tradition og et såvel historisk som kulturhistorisk indslag i den gamle stad.

Den jernbundne trækiste med fladt låg var det gamle ligbærerlaugs lade, hvori laugets officielle remedier havde været opbevaret i henved 300 år. De seks højtidelige herrer var de sidste medlemmer af det laug, som gennem ligeså mange år havde båret godtfolk til graven.

Lauget 1659-1702

På grund af kildematerialets beskaffenhed er vi nødt til at anskue ligbærerlaugets virksomhed i to afdelinger. Der er bortkommet protokoller, som dækkede årene fra 1702 til 1806, og vi må derfor nøjes med at undersøge de første halvhundrede og de sidste halvandet hundrede års virksomhed.

Lad os begynde ved begyndelsen. I året 1659 huserede svenske besættelsestropper, vore såkaldte allierede, i Danmark. Ribeegnen, by som opland, blev hårdt ramt af drab, plyndringer, tortringer, brandskatning og andre ødelæggelser, og som om de fjendtlige landsknægte ikke kunne straffe landet hårdt nok på egen hånd, fulgte sygdomme i deres kølvand, hvilket alt i alt lagde landdistrikterne så godt som øde. De, som ikke blev dræbt, eller døde af krigens

følger, reddede sig somme tider ved at flygte til Ribe, hvor gode folk kunne tage dem under deres tag, hvilket dog langt fra alle blev. Mange døde i staden som følge af deres tilstand, udhungrede, frysende og ramt af sot og sygdom. Foruden flygtningene døde henved 900 af byens egne borgere.

De døde måtte nødvendigvis jordes, men stadens begravelsesvæsen stod uden fortilfælde, når det gjaldt frænde- og standsløse personer i denne mængde. Derfor stiftede behjertede borgere Borger Samkvem Compagnie Lauget engang i 1659.

Den 1. december begyndte man at tegne medlemmer og opkræve kontingent til det nye laug. 54 indbyggere tegnede sig, hver med et beløb på to slettedaler og to mark, bortset fra et par enkelte, som i stedet forærede lauget nødvendige remedier og derved slap for at måtte punge ud med rede mønt. Hans Instrumentalist gav således et klæde af taft i form af et kors til at lægge på kisterne, og Arent Bogbinder gav en protokol, som endnu findes. Ingen af medlemmerne hørte til stadens bedre borgerskab. Lauget var stiftet af og til hjælp for småfolk.

Da pengene var i hus, holdtes formodentlig et stiftende møde, hvor laugets love på syv punkter blev vedtaget og skrevet ind i den nye protokol.

Lauget ønskede kun at betjene medlemmer og deres husstande, dog indbefattet forældre og svigerforældre, svende og tjenestepiger, hvis

Ligbærerlauget i funktion ved købmand N. Termansens begravelse i 1939. Man ser, hvorledes der udskiftes bærere som beskrevet i teksten. Foto udlånt af malermester Elbe W. Bertelsen, Brandhistorisk Arkiv, Ribe.

disse boede under samme tag. Ugifte pigebørn af medlemmer kunne bæres til graven ved dødelig afgang, såfremt de var ærlige. Om der med ærlighed mentes jomfruelighed eller blot uden for rakkerstand, er uvist.

Medlemmerene skulle bære den døde, der blev indsvøbt i et ligklæde og lagt på en ligbære. Det er uvist, om de fattigste blev begravet i en kiste eller ej. Samtlige øvrige medlemmer var pligtige at følge et afdødt medlem fra hjemmet til kirken, fra kirken til graven, og igen følge de efterladte til deres hjem. Der var bødestraf for at udeblive uden lovlig grund. Uformuende medlemmer skulle begraves fuldt og helt på

laugets regning, og var der ikke penge i kassen, skulle medlemmerne skyde midler sammen, så begravelsen kunne ske sømmeligt.

Ved samme stiftende generalforsamling valgte man laugets embedsmænd, en skaffer, en skriver, en oldermand, en bisidder, en ligklædebevarer og en bydmand. Den sidste havde til opgave at tilsige medlemmerne til begravelse og møder. Af betegnelse bydmand er ordet bedemand siden dannet.

Foruden den aktive begravelsestjeneste kan det ses af regnskaberne, at lauget udlejede rekvitterne til andre, private eller håndværkerlaug, mod betaling. Kort efter stiftelsen ses

det iøvrigt af samme regnskaber, at ikke-medlemmer blev båret til graven mod særskilt betaling. Der har nok været brug for ekstraindtægter, idet der var underskud i kassen de første år, fordi udgifterne til anskaffelse af remedierne havde været store.

Remedierne

Lauget anskaffede ligklæder. Ved købet kom kassen i restance på 16 daler. Klæderne må have været dyre og af god kvalitet. Man kan næppe forestille sig, at så dyre klæder blev lagt i jorden. Ligene har vel været svøbt i klæderne ved bæringen fra hjemmet og fra kirken, men er blevet taget af inden jordpåkastelsen.

I 1664 da der atter var balance i økonomien, anskaffede man yderligere en del inventar, hovedsagelig klæde. Fire en halv alen af en god kvalitet, formodentlig til et svøb, og syv kvadrat-alen sort taft, der kan have været syet sammen i form af et latinsk kors. Et sådant kors omtales flere steder som liggende på kisten/liget under ceremonien. Dertil købtes en hue, lidt silke, måske til frynser eller anden pynt, samt ni alen lister, der her må forstås som klædesomhæng til ligbåren. Samme år lovede et nyt medlem at skænke ligklæder til en barnebegravelse, »når han næste år kom til Holland«.

Samme år, 1664, anskaffede lauget den jernbundne kiste, som endnu er i behold, og hvori laugets ejendele opbevaredes.

Fem år senere, i 1679, anskaffedes en dyr sørgekappe med pyntebånd og foer samt et slør. Disse deles brug kan enten have været til en leder af ligtoget, en »sørgemarskal« eller til udlån til enker og enkemænd, der ønskede at følge deres nære i passende påklædning. Ved hvert indkøb af klæder er ud over skrædderløn angivet udgifter til øl.

I 1681 var lauget ved at overgå sig selv. Man anskaffede et meget kostbart ligklæde, udgif-

ten blev i alt på 132 daler, 3 mark og 6 skilling. Klædet var ved anskaffelsen 13 alen i længden, sort og med frynser til 70 daler, som købmand Hans Vandel havde ladet gøre i Amsterdam på laugets vegne. Man forestiller sig disse frynser i guldtrukket arbejde. Tillige anskaffedes et ekstra klæde til at lægge oven over ligklædet, hvortil ekstra kom ti alen frynser af mådelig pris, kun 3 daler 1 mark og 12 skilling. Det sidste svarer nøje til den medfølgende udgift til øl, den dag laugets bestyrelse købte klædet og bar det om til skrædderen.

Det ekstra dække, der lagdes øverst, angives at skulle danne underlag for »bækkenet«. Det er ikke helt klart, hvilket bækken der er tale om, men da det endnu på dette tidspunkt var almindeligt at brænde røgelse i de lutherske kirker, kan det have været et røgelseskar, der blev stillet på liget eller kisten, eventuelt for at dække over forrådnelsesstanken.

En fortegnelse fra 1683 over laugets ejendele viser, at der foruden ovennævnte fandtes en drikstob af »valdbirk« med indlagt elfenben, ibenholt og rav, en indsamlingsbøsse, skovle og ligbærer.

De kostbare udstyrsstykker med frynser og broderi tiltalte stadens fornemme borgere, så de lejede disse af lauget. Ved rådmand Jens Lauridsens begravelse i 1702 var det bedste ligklæde dog ikke godt nok til at brede over kisten, men blev, for en højere betaling, lejet til at lægge under kisten.

Endog stadens allerhøjeste myndigheder fandt behag i de kostbare stoffer. Lauget blev således anmodet om at stille det fornemme ligklæde med de dyre frynser til rådighed, da dels rådmændene på rådhuset og stiftets præster i amtmandsboligen på Korsbrødregård skulle aflægge troskabsed ved Frederik IVs tronbestigelse i 1699. Man tænker sig klædet har dækket bordet, hvor troskabseden skulle sværges.

Ligbærerlaugets lade, hvori laugets forskellige remedier opbevarede. Da lauget blev nedlagt i 1959, fik laden sin plads på Ribe Rådhus. Foto: Privat eje.

Fattige lig, som man sagde, fik stillet klæderne gratis til rådighed »for Guds skyld«.

Laugets penge

I løbet af det første halve århundrede af laugets levetid kom kassen ret godt på fode. Når der var store udgifter til nye anskaffelser, havde man enten pengene for hånden, eller man lånte dem hos medlemmerne. Til gengæld kunne kassen udlåne penge, vistnok kun til medlemmer, mod rente og pant.

Undertiden kunne der gives almisser af kassen, og undertiden måtte medlemmerne betale bøder, når de tiltalte hinanden usømmeligt, »når regnskab skulle aflægges«, d.v.s. på generalforsamlingerne. Ved sådanne lejligheder blev der efter tidens skik drukket ganske godt. Og det var ikke den ringeste øl, der blev indkøbt. Til gengæld var der sjældent brændevin på bordet, det findes i al fald kun nævnt i regnskaberne få gange.

Nytilkomne medlemmer, som var børn af ældre, betalte kun ganske lidt i tiltrædelsesgebyr, og undertiden gav de blot et symbolsk beløb til indsamlingsbøssen til de fattige.

Konkurrence

I 1677 anmodede stadens borgmester og præsident kongen om, at der måtte knyttes et fast bedemandsembede til Ribe. Dette bevilligedes, og rådmand Hans Vandel fik opgaven pålagt, mod at han modtog faste takster for sin virksomhed. Han lejede flere gange laugets sørgekappe, så han kunne byde til begravelser, standsmæssigt klædet, men til gengæld følte han sig og sit embede gået for nær af blandt andre ligbærerlaugets oldermænd.

Rådmanden lod derfor oldermænden, Henrik Jacobsen Kandestøber, indstævne for bytinget fordi han havde budt til begravelse af Karsten Klejnsmeds lig.

Rådmanden fik ved retten medhold i flere af sine anklagepunkter, men byfogeden anvendte en fremgangsmåde ved proceduren, der virker indforstået og mærkelig. Da han nemlig ville høre retsbudet, hvad kandestøberen havde svaret på anklagen, erklærede denne, at det var så længe siden, han havde været i hans hus, at han havde glemt svaret. Kandestøberen blev derefter frifundet.

Et kvart århundrede senere var det galt igen. Samme Hans Vandels søn, Nikolai Vandel, var åbenbart blevet betroet embedet som stadens bedemand, og han klagede for magistrat og præsident over, at ligbærerlauget bød til begravelser uden for laugets medlemsskare. Først forlangte han at måtte byde til samtlige begravelser i staden, men i forhandlingernes løb gav han afkald på at byde til ligbærerlaugets medlemmers begravelser. Til gengæld måtte oldermændene afgive løfte om ikke at byde til ikke-medlemmers begravelser.

Biskop Olesens begravelse i 1930. Kisten bæres op ad rampen ved Ribe Domkirke til Skolegade. Foto udlånt af Mogens Juhl, Ribe.

Laugets øvrige virksomhed

Uden for sit formål drøftede ligbærerlaugets medlemmer selvfølgelig andre emner, som lå tidens borgere på sinde. Ind imellem forekommer det nutidige læsere besynderligt, at netop denne kreds af Ribes borgere gav officielt udtryk for tanker, som lå deres fællesemne fjernt, men således må man åbenbart ikke have opfattet egen situation.

I 1695 indsendte laugets oldermand et andragende til magistraten, hvori han bad Ribe By fritaget for yderligere indkvartering af soldater. Han mente staden havde lidt nok under byrden af at skulle føde så mange ekstra folk. Oldermanden må have berådet sig med laugets

medlemmer, for han tilbød i skrivelsen at bidrage med 200 daler, som medlemmerne frivilligt ville indbetale som bestikkelse til en embedsmand i København, i Krigskollegiet (svarende til forsvarsministeriet), som havde den nødvendige indflydelse til at henlægge indkvarteringen til en anden jysk købstad. Magistraten tog hensyn til andragendet og ansøgte Krigskollegiet om fritagelse, men uden held. Det ses dog ikke, om man gjorde brug af tilbuddet om bestikkelsespenge.

Man kan forestille sig, at ligbærerlauget har været det eneste talerør af nogenledes vægt, som stadens almue kunne lade sin røst høre igennem. Medlemmerne var hovedsagelig de

jævneste borgere, og laugets virksomhed rummede en alvor, som gav en vis garanti for lødighed.

I 1699 samlede oldermanden sine bisiddere og drøftede stadens kornsituation. Man mente, borgerne kunne komme til at mangle korn og ville bede magistraten forbyde købmændene at eksportere denne vare. De forsamlede mænd enedes om at give tre daler af kassen til indkøb af et reservelager, som senere skulle sælges til de fattige, hvis kornpriserne steg.

Den tavse tid 1702-1806

Vi kender næsten intet til Borgerlaugets virksomhed i perioden. Ved laugets ophævelse i 1959, blev det sagt, at protokollerne for perioden »var bortkommet i den næstforrige oldermands tid«.

Imidlertid blev laugets virksomhed konfirmeret både af magistraten og af kongen i 1708 og gentaget i uændret form 1731, 1747 og 1768. Vi kan kort opholde os ved paragrafferne i denne konfirmation. Stadens historiker, overlærer J. F. Kinch, lod i sin omtale af akten sin egen mening komme frem, hvad han i øvrigt sjældent gjorde. Han skrev om magistratens og kongens indblanding: »Denne bestandig stigende regerelyst hos over- og underordnede myndigheder var måske den værste følge af enevoldsmagten«.

På den anden side kan man også betragte myndighedernes konfirmation som en garanti og velvilje over for laugets virksomhed. I protokollen er udtrykkelig angivet, at tvistigheder imellem medlemmerne skal angives for Magistraten »for procesomkostninger at hindre«.

I konfirmationen stod, at oldermanden skulle have fire bisiddere til hjælp i afgørelser i sager »hvori han ikke egentlig vidste sig at finde«. Ingen kunne vælges til oldermand, medmindre han tidligere havde beklædt laugsbudets

stilling. Laugsbudet skulle se til, at de følgende ved begravelser var sømmeligt klædt i en skikkelig sørgedragt fra øverst til nederst.

De ældste sønner af en familie kunne indtræde i faders sted mod at betale to mark til de fattiges bøsse og lidt mindre som en kendelse til laugsskriveren. Helt nye medlemmer skulle betale fire rigsdaler i indtrædelsespenge. Skulle et medlem komme i armod, skulle de understøttes af fattigbøssen og i sidste ende forhjælpes til en kristelig og tarvelig jordefærd. Laugets bedste ligklæder måtte kun lejes ud til brug inden for stadens grænser og kun til at brede over kisten, underforstået: Man havde følt sig brøstholden ved at se den rige familie Lauridsen lægge det kostbare kistedække på gulvet under faderens kiste i 1702.

Det fremgår tillige, at stadens embedsbedemand var død, og at man ikke tænkte på at ansætte nogen ny. Enhver kunne lade bede til begravelse af hvem, man ønskede, »når man blot valgte en skikkelig person, og der ingen uorden eller misbrug fandt sted«.

Den sidste tid 1806-1959

Protokollen, som blev anlagt i 1806, indledes med et sirligt afskrevet dokument af konfirmationerne, således som de tilsyneladende er fremsendt fra Det Kongelige Kancelli i 1768. Da originalen ikke findes, kan man ikke umiddelbart se, om et par dialektejendommeligheder skulle stamme fra afskriverens pen eller er sendt fra København. Det virker dog ikke rigsdansk, når det siges »hvo, som ej møder når han af laugsbudet bliver tilsvaret...«, hvad endnu er almindelig Ribe-tale. Eller oldermanden vælges »for trei år«.

De oprindelige bestemmelser blev justeret løbende, og paragraffernes antal varierede fra 41 i 1862 til 37 i 1909. I 1909 var der indført betingelser for medlemskab. Man skulle være

under 40 år gammel og præsentere en helbredsattest fra sin læge, man skulle holde sig selv »ved Dug og Disk«. d.v.s. føre egen husholdning og betale otte kroner i gebyr. Det var faktisk det oprindelige gebyrs størrelse fra laugets stiftelse. Mandlige medlemmer fik udleveret en sort frakke, som de kun måtte bruge ved henfølggen, ellers blev de idømt en mulkt. Man var »med aftens varsel pligtig at hembære ethvert lig«. Bærerne skulle være iført sorte bukser, sort vest, sort overfrakke, helt opknappet i halsen, sort halsbind og sort hat, velpudsede støvler og være velbarberet. Når kisten var sænket, skulle alle medfølgende medlemmer gå ud af kirkegårdens hovedindgang. Man kunne lade sig erstatte som bærer af en mindst 18-årig søn.

Medlemmer, som idømtes vanærende straffe ved domstole, blev frataget retten til at bære lig. Ved dødsfald tilkom det ethvert medlem det dobbelte af indskuddet.

Desuden kan man af underskrivernes navne se, hvilke kredse i byen, medlemmerne kom fra. Efter skik og endnu brugelig talemåde kaldtes folk gerne ved deres stilling. Endnu anvendes i daglig tale »fru grønthandler NN« eller »gadefejer NN«. Tolv ud af 49 angives ved stillingsbetegnelse. Heraf var der hele fem bundtmagere, eller feldberedere, resten var klokker, kimer, sadelmager, teglmager, brygger eller forrider, hvad det sidste så end indebar?

Derpå følger et referat af generalforsamlingen 1806. »Samlingen«, som det altid hed. Dette år var traktementet åbenbart ikke fuldt tilfredsstillende, for man vedtog, at oldermanden fremover skulle have bemyndigelse til at indkøbe to flæskeskanker på hver 16 pounds vægt. I øvrigt er intet andet noteret. Man kan altså formode, at samlingerne hovedsagelig har tjent sociale formål, gemytlighed og god spise.

Social funktion

I lovene stod der, at medlemmerne skulle »...tjene hinanden i nød og død«. Det indebar, at man delvist havde forladt det oprindelige formål og havde udvidet virksomheden til også at omfatte de levende medlemmers gavn.

Af en liste over ejendele i 1868 fremgår, at laugets på det tidspunkt havde fire spil kort, men det vides ikke, hvornår de er anskaffet, men man må formode, at de har været på bordet efter spisningen ved samlingerne.

Programmet for generalforsamlingerne var fast. Man valgte først de embedsmænd, der skulle vælges. Budets embede var vigtigt og blev kun betroet solide mænd. Vi har endnu en notesbog, ført af et laugsbud, hvori han omhyggeligt har noteret op, hvem der i årene 1860 til 1880 blev tilsagt til at bære ved de enkelte begravelser. Det kunne variere fra otte til 24 personer. Man gik fortsat ud fra, at medlemmerne iøvrigt gik med i følget. Notesbogen indeholder denne formular, som måske er blevet oplæst ved hver bærers hjem: »Følgende ville give møde i morgen formiddag klokken 11 at hembære NNs lig«.

Dagsrytmen i den gamle stad var endnu så fleksibel, at man kunne regne med, at en tilsigelse til flere timers fravær fra arbejdspladsen kunne ske aftenen forud og påregnes effektivt.

Efter valget blev behandlet de sager, der måtte være forelagt bestyrelsen. Det kunne være ønsker om ændring af en paragraf i vedtægterne eller en ændret praksis ved begravelserne. Som regel blev ændringsforslag stemt ned. Det eneste, der kunne bringe sindene i ophidselse var, når nogen havde optrådt uhøfligt og derved krænket laugets værdighed. Der var mulkt for at møde ubarberet, beruset eller højlydt talende ved ligbegængelser, og der forekom jævnligt indsigelser mod navngivne med-

lemmer, som blev mulkterede eller advarede. Enkelte gange fik et medlem frataget bæreretten. Ifølge lovene kunne medlemmer bede sig fritaget for bæring på grund af alder, men denne fritagelse skulle godkendes på samlingen, hvor man vel vurderede ansøgerens fysiske tilstand.

Når remedierne blev for slidte, eller de havde været reparerede for ofte, blev nye anskaffet og de gamle solgt til medlemmerne på auktion ved samlingerne.

Desuden blev der kontrolleret kontrabøger. Man kunne nemlig undlade at betale gebyr ved indmeldelsen mod til gengæld at »bære beløbet af«.

Det vil sige, at man ikke fik bærepengene udbetalt, men fik beløbet afskrevet i gebyret.

Der kunne komme udmeldelser af laugene. Som regel var disse grundet i, at vedkommende skulle rejse fra staden, men der findes et enkelt tilfælde, hvor en tinstøber simpelthen skrev på en seddel: »Jeg ønsker hermed at udmelde mig af ligbærerlauget. NN«. Ingen begrundelse.

Når regnskabet var godkendt og spørgsmålene behandlet, blev der serveret. Det kan nok have gået livligt til, men der kendes ingen referater af usømmelig optræden. Humøret var højt, hvad man kan se af de bevarede lejlighedsviser, der findes fra de sidste års samlinger. I 1935 blev der sunget en sang på melodien »Malle Brok er død i krigen«, hvor et af versene lyder:

I Ribe ser man ofte
en mand med høj cylinderhat.
Han i sin sorte kofte
ej ligner en soldat.
Det er det kompagni,
det her ligbæveri,
man siger, at det stammer
fra Fjerde Kresjans ti!

Resten af versene er på samme måde en godmodig holden sjov med hinanden, hvor spøgefuldheden går på vedkommendes udseende, håndværk, navn eller vaner. Altid venligt formuleret. Forfatteren underskrev sig Pertot.

Ved en anden lejlighed skrev et medlem en festtale, formet som en hilsen fra Frederik III på vers. Et uddrag angiver stemningen:

Hr. Keller skal være minister, det har jeg bestemt,

Peter Rasmussen bliver general, den ting han ordner nemt.

Han har kommando i sin stemme, er det mig fortalt.

Det ligger ham i vanen, når bilister parkerer galt.

Desuden findes en mere alvorlig vise, hvis hovedtema er, at man skal hævde standen.

Og så spillede man. Den danske lidenskab for spil havde fået sit statskontrollerede afløb i klasselotteriet. Det fremgår ikke af regnskaberne, om medlemmerne spillede for egne penge, eller kassen spillede for medlemmerne i almindelighed. Det har sandsynligvis været en måde at gøre samlingerne attraktive på, man skulle høre, om der var gevinst, ligesom der måske var en mulighed for at aubringe midler på en tid, hvor sparekasser ikke fandtes i staden. Først i 1870 foreslås det, at laugets kapital sættes i sparekassen. Lauget spillede med i klasselotteriet indtil 1917.

Et andet spil var gåespil, der kunne afholdes ved samlingerne. Da disse som regel fandt sted i oktober måned, kan man formode, at gæssene blev leveret vinderne til Mortensaften. Endelig var der en udgift til cigarer, og til gaver til medlemmernes sølvbryllup eller andre mærkedage og desuden støttede man Arbejdsløses Jul.

Økonomi

Som tidligere omtalt kunne laugskassen udlåne penge til medlemmerne. Dette skete mod behørig udstedelse af panteobligationer. Kassen fik renter af de udlånte midler, og efterhånden fik laudet en ganske god økonomi. I 1812 havde man 1.371 rigsdaler, dels i rede mønt og dels i udestående fordringer.

Desværre influerede statsbankerotten på økonomien, så der i 1814 kun var 210 rigsdaler, men der var dog ikke tale om underskud, og beholdningerne arbejdede sig støt op igen, og i 1832 havde man 1.266 rigsdaler i kassen. Formuen holdt sig omkring dette beløb i mange år. Hundrede år senere, i 1932, var beholdningen 3.000 kroner, hvilket omtrent svarer dertil.

Indtægterne stammede ikke kun fra medlemsbidrag og renter. Man påtog sig bæring af lig uden for laudet og udlejede remedier. Til gengæld indførtes en betaling til bærerne, hvad enten de bar medlemmer eller andre.

Udgifterne var hovedsagelig reparation og anskaffelse af de nødvendige remedier.

Laudet måtte efterhånden sande, at ikke enhver kunne forventes at anskaffe en cylinderhat og købte derfor til dem, der ikke selv kunne magte denne udgift. Ligeså med kapperne, som i de sidste mange år var laugets ejendom og rensning af dem en fast udgift. Man søgte også at holde sig til ven med byens bedemand, for der findes en udgiftspost »cigarer til bedemanden« i de sidste mange år. Remedierne var brandforsikrede, hvilket også var en årlig udgift.

Ind imellem findes der udgifter til kranser til begravelser. Det fremgår ikke, hvem man gav kranser til, men der synes at have været en regel, for det er langtfra alles lig, der betænkes på denne måde. I 1941 anmodede en enke om at få pengene, som en krans ville koste, hvilket

blev bevilliget. Oldermænd fik 50 kroner i årlig løn i 1930'erne, skriveren lidt mindre. Bærerne delte de 35 kroner, det kostede at få båret et lig, der ikke havde medlemsret. I de seneste år kom der ekstra for bilkørsel.

Fra 1862 ansatte laudet en fast bedemand, som for en betaling af to rigsdaler pr. gang skulle varetage alle en bedemands forpligtelser ved begravelser af medlemmers lig. Når det gjaldt tjenestefolk eller børn, var der frit valg, om man ville benytte laugets bedemand eller skaffe en selv.

Blandt laugets efterladte arkivalier findes et lille hæfte, som efter påskriften har været skomagerlaugets ligbærerforenings. Hæftet rummer regnskab og tilløb til medlemslister for 1891-1892. Der ser ud til at have været henved 20 medlemmer. Foreningen bar et barn for fire kroner og en voksen for 18 á 30 kroner. Altså omtrent samme priser som ligbærerlauget. Det er uvist, hvorledes bogen er havnet her. Der findes ikke antydninger i forhandlingsprotokolten af, at foreningen skulle være kollektivt indmeldt.

Det var tidligere blevet forsøgt at erhverve eneret på at bære lig i staden. Der var indsendt ansøgning til Danske Kancelli i 1836, men ansøgningen blev ikke imødekommet. Det ser ud til, at der har eksisteret sådanne monopol-ligbærerlaug i andre byer, Thisted for eksempel, men spørgsmålet er ikke blevet undersøgt systematisk.

Ved samlingen i 1833 indførtes en sekundærklasse. Det var kommet bestyrelsen for øre, at mange fandt gebyret for højt og derfor ikke meldte sig ind. Man lod da, under indtryk af den blomstrende økonomi og laugets veldædige formål, oprette en klasse, hvor man kunne melde sig ind for knap det halve gebyr. Det almindelige var 16 rigsdaler, det reducerede gebyr var kun ni.

Anden-klasses medlemmerne fik ret til at blive båret og fulgt, men tilskuddet til følgeudgifterne blev halveret. Følgeudgifter kunne være gravning af graven, klokkeringning, offer til præst og degn og måske kaffebordet bagefter.

Laug og begravelserne

Vi kender ikke så meget til ceremoniellet ved begravelserne i de første århundreder. Men efterhånden, som detaljerne i vedtægterne blev sat under debat, kan man danne sig et billede af, hvorledes begravelserne er foregået.

Ved et dødsfalds indtrædelse ophørte omtalen af afdøde som person. Den døde beskrives som »NNs lig«, eller, hvis det var en afdød kvinde som »avlsbruger NN enkes lig«.

Ligsynsmanden udstedte en dødsattest, og de pårørende lod gå bud til laugsbudet, som så indvarslede bærerne. Samtidig gik bedemanden byen rundt og bød til begravelsen og eventuel følgende traktament. Endnu i 1950'erne eksisterede skikken med indbydelser. Der er fundet en trykt indbydelse med sørgerand og følgende tekst:

»Min kære mand, (navnet) er stille sovet ind.

I bedes hermed modtage indbydelse til begravelsen lørdag den 6. december kl. 14 ved Sct. Catarina Kirke og bedes efter begravelsen samles på Hotel Munken til kaffe og blive og spise til aften.

(Enkens navn)«

Det er ikke blevet kontrolleret, hvor længe der gik fra dødsfaldet til begravelsen, men dels har tykkeren skullet trykke kortene, der skulle skrives kuverter og postvæsenet skulle bringe dem ud. Selv om postvæsenet tidligere ydede en betydelig mere effektiv service, må man vel regne med mindst 12 timer fra kortene kom i postkassen, til de var ude i staden.

Skulle begravelsen foregå fra hjemmet, kunne bærerne blive anbragt som livvagter sammen med kisten og en kop kaffe, mens resten af følget drak kaffe i et tilstødende lokale.

Der findes et pudsig vidnesbyrd om den gamle skik at tildække spejlene i huse, hvor dødsfald var forekommet. I 1824 rettede en borger beskyldning mod laug et for tyveri af en sølvteske, som var bortkommet under kaffedrikningen. Vedkommende måtte senere trække sigtelsen tilbage, da »Skeen blev fundet, da lagenet blev draget af spejlet i stuen, hvor bærerne opholdt sig.«

De fleste begravelser i Ribe har næppe foregået fra hjem med flere stuer. Der er adskillige meddelser om, at man måtte tage vinduesprossen ud for at få kisten ud af de små huse. Midtersprossen sad ofte løs af samme grund. Da der kom kapel på stadens kirkegård, blev det almindeligt at foretage begravelserne herfra, og man måtte da indføre takst for »omflytten« af lig fra hjem eller sygehus til kapellet. Brugen af kapellet på Ribe Kirkegård ophørte i begyndelsen af 1940'erne.

Bærerne skulle møde med bærestænger og iført høje hatte, omvundet med sørgeflor. Der til lange frakker, som skulle holdes helt tilknapet i perioden 1. november til 1. maj, derefter skulle den øverste knap stå åben. Allerede i 1862 udgik bestemmelsen om sørgeflor om hatten.

Der er flere steder fortalt om, at der har været professionelle grædekoner i Ribe. Det er imidlertid en sandhed med modifikation. Der var nogle begravelsesgængere, som ingen lejlighed lod gå fra sig til henfølgen. Et bekendt par var »Makrel-Marie« (også kaldet »Silde-Marie«) og hendes mor. Ved begravelser indfandt de sig gerne og maste sig helt hen til kisten.

»Kom mor. Vi skal have kaffe,« sagde Marie. Tidligere arbejdsmand ved Ribe Gasværk, Carl

Dahlgren, skrev i sine erindringer: »Da min mor skulle begraves, kom der to grædekoner, »Silde-Marie« og hendes mor. De tog hver en stol og satte sig tæt op ad kisten og græd så højt, at man næsten ikke kunne høre, hvad præsten sagde«.

Når præsten havde talt i hjemmet, og salmer var sunget, blev kisten båret ud på gaden, sat på bukke og to bærestænger stukket ind under. Hver stang blev holdt af to mand i hver ende. Der var altid otte mand om at holde på en kiste. Man begav sig derpå til kirkegården ad »de sædvanlige kirkegader«. Det vil sige fra Domkirken over Torvet, ad Hundegade og Gravsgade til kirkegårdens hovedport. Fra Sct. Catharinæ Kirke gik man ad Dagmargade og Hundegade til Gravsgade og hovedporten. Forrest gik eventuelt kirkens syngedrenge i sorte jakker og kasketter med kirkens emblem over skyggen.

Når bærerne trængte til afløsning, skete det ved, at den inderste mod kisten sagte »Skift«. Så trådte en af de frie hen og greb om stangens yderste ende, den yderste bærer trådte inderst, og den trætte »faldt af«, det vil sige trådte et skridt tilbage og gik yderst.

Ankommen til graven blev kisten støttet på bærestængerne, mens den blev forsynet med reb. Bærerne sænkede kisten. Når præsten havde kastet jord på, var ritualet til ende.

Når så snedkeren havde været for sent på den med at fremstille kisten, kunne det ske, at malingen ikke var tør, når kisten skulle henbæres. Så kom det til skarpe tilrettevisninger, da laugets frakker blev ødelagt af den våde, afsmittende maling. Ligeledes er det blevet påtalt, at sømhovederne ikke var slået fast nok, de rev frakkestoffet.

Når begravelsen var fuldbørdet, inviterede bedemanden eller et familiemedlem (som det endnu er tilfældet) til kaffebord eller spisning, såfremt det ikke allerede var gjort i indbydelsen

Afleveringsforretningen den 29. maj 1959. Personerne er olulmanden Jeppé Bernhardt og laugsbud Ib Andersen forrest til højre. Endvidere Georg Guldager, Johan Jensen, Anhjør Vestergaard og H. Christian Hansen. Foto: Ribe Lokalarkiv.

eller ved annoncering i et lokalt dagblad. Det forventedes, at bærerne deltog i mindesammenkomsterne. Hvis ikke disse blev holdt i hjemmet, var det ofte restauranterne Munkken, Sønderjylland eller Backhaus der lagde lokaler og traktement til. Når der var drukket kaf-

fe, foreslog degnen eller bedemanden en salme. Når den var sunget, var der lejlighed til at deltagerne kunne udtale nogle personlige mindeord over afdøde.

Lauget ophævedes

Kun knap to år før lauget kunne have fejret sit 300-års jubilæum, gav man op. Den sidste oldermand, postbud og avlsbruger Jeppe Bernhardt noterede ved den sidste generalforsamling i 1958, at der var 17 fremmødte og en fraværende. Da nogle deraf var enker, var der altså ikke engang medlemmer nok til at bære en kiste. Der havde været syv begravelser at bære ved det sidste år, og kassen havde udbetalt 2.628,50 kroner i begravelseshjælp.

Fra årligt ca. 25 begravelser i 1930'erne og 40'erne havde der været ti á femten i 1950'erne. Byens motoriserede bedemænd havde taget pusten fra det gamle laug. Allerede i 1953 havde man opgivet at bære på stænger. Det er dog uklart, om teksten fra samlingen refererer til, at man bar i kistegrebene eller lod køre i bil. I byen opfattedes lauget som en pudsig altmodisch institution, mens yngre og mere opmærksomme tilflyttere allerede talte med vemod om nedlæggelsen. Få år tidligere var man begyndt at rydde op i de gamle remedier. To »løjbænke« eller ligbåre, som man ikke længe brugte, blev skænket til henholdsvis alderdomshjemmet og til Sankt Catarina Kirke. Den sidste findes endnu i kirken. Det er en håndværksmæssigt set uinteressant, lidt plump bære på drejede ben uden nævneværdig udsmykning.

Det besluttedes, at remedierne skulle afleveres til borgmesteren, selv om lauget egentlig ik-

ke hørte under byens administration. Jeppe Bernhardt sendte besked derom, og man aftalte en dag, hvor afleveringsforretningen skulle finde sted. Der var behørigt inviteret presse og fotografer, og begivenheden kom i adskillige af landets aviser.

De sidste fem bærere samt en lejet medhjælper bar laugsladen på bærestængerne fra avlsbrugerens adresse i Puggårdsgade til rådhuset. I laden fandtes protokollerne og regnskabsbøgerne, et eksemplar af Christian Vs Danske Lov, bødekasen, fire kandelabre, en femarmet og tre styk trearmede stager samt to kapper. Der var 357 kroner i kassen, som blev overgivet til borgmesteren. En af avisreferenterne skrev: »Efter at alle seks havde lagt deres høje hatte ned i laden, gik man over på Weiss' Stue, hvor borgmesteren bød på gravøl - naturligvis i form af ægte jysk kaffepuns«.

Kilder

Første del af denne artikel bygger væsentligst på J. Kinchs artikel Ribe Bys ældste Ligbærer-Lav eller Kompagni-Lavet i Samlinger til Jysk Historie og Topografi, bd. 1 1866-67. Resten af artiklens indhold er resultatet af studier i originalmaterialet på Ribe Lokalkiv samt indsamlet materiale fra pastor emeritus Anders Munk Futtrup, Esbjerg, Mogens Juhl og malermester Ebbe W. Bertelsen, Ribe.

Søren Mulvad, født 1948. Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Lærer. Har tidligere skrevet artikler i Fra Ribe Amt, Seem Sogns historie 1997 samt artikler i lokale dag- og ugeblade i Ribevennen, Koldingbogen, By, marsk og græs, Mandøposten. Har desuden skrevet flere teaterstykker for både børn og voksne m. m.

Dannebrogsridder i bare fødder

Jens Madsen Terkelsen

Af Ejvind Sørensen

Han så som en kat i mørke. På en timestid fik han skudt over 20 ænder, mens jægere i andre udkigstønder i Tjæreborgengene ikke fik noget på kornet.

Fangsten solgte han i brugsen i Tjæreborg, hvortil han ankom med 30 ænder og nogle gæs hængende parvis over en lang stang.

Det gav også morskab i byen, når han berettede om dengang han ude i engene skød en and uden bukser. Der var netop sket det, at han var plumpet i en grøft, da han kravlende i mørket sneg sig ind på vildtet. Grøften var gravet for at holde drikkevand til kreaturerne. Hvad gjorde nu den resolute jæger? Han trak i en fart bukserne af og vred vandet af dem. I det samme lød der vingesus under den tusmørkegrå septemberhimmel, i en fart snuppede han bøssen og skød uden bukser to vildænder.

Jo, Jens Madsen Terkelsen havde øjne som en kat i mørket. »Men jeg pudser dem også i sprit«, sagde han.

Historien begyndte dog ikke i Tjæreborg. Husmandssønnen Jens Madsen Terkelsen var født den 9. juni 1864 i Jedsted. »I skolen var jeg en vild krabat«, fortæller han. »Jeg fik i skolen i Vilslev mange svedere, hvorunder jeg fik den kuriøse straf at pudse lærerens sko, mens han så på. Til gengæld fortalte læreren imens om sin tid som sømand på verdenshavene. Fra ham fik jeg min udlængsel«.

Som niårig kom Jens ud at tjene ved landbruget. Han tjente flere steder på egnen i både

gode og ikke gode pladser. »På en gård i Jedsted fik jeg så mange tæsk«, fortalte han som 80 årig, »at jeg selv digtede en remse over pladsen, der lød:

Tidlig op og sildig i seng
fanden skulle være Pedersens dreng«.

Som 17-årig tjenestedreng deltog Jens Madsen Terkelsen under stormfloden den 14. oktober 1881 i redningsarbejdet med at redde dyrene i engene omkring Kongeåen. »Heste søger i klogskab hurtigst muligt at svømme i land«, sagde han, »Men de drukner, fordi de bliver hængende i hegnstrådene, som ikke kan ses. Køerne bliver i dumhed stående, indtil vandet løfter dem. Da søger de at svømme mod land. Mange af dem redder sig, fordi vandstanden da er så høj, at de ikke som hestene bliver fanget af hegnstrådene. Fårene står stille og drukner på stedet i deres tunge våde pels. Vi var 13 personer på diget om aftenen og 12 næste morgen. En redningsmand, som ikke var kendt med forholdene, søgte at gå i land og druknede, fordi han ikke kunne se de dybe grøfter. Vi andre, der var vokset op på egnen, søgte at redde os i natten, hvor vi var. Næste dag blev vi hentet i både. Inde på det tørre var der stor travlhed med at genkende, hvis dyr der var blevet reddet«, sluttede Jens.

Som 21-årig udvandrede Jens fra Esbjerg med damperen Koldinghus til Amerika, hvor han fik arbejde på en terrakottafabrik. Siden

Jens Madsen Terkelsen boede størstedelen af sin tid i Tjæreborg i den idylliske ejendom på Vestre Strandvej 36. Han overlod denne ejendom til datteren Meta. Foto: Privat eje.

drev han kystfiskeri. Han fortalte, at det på terakottafabrikken i Perth Amboy var skik blandt arbejdslederne for at animere tempoet at sætte hold af danskere sammen med irere, som var anset for drukkumåse og slagsbrødre.

Det var formandens opfattelse, at en kappestrid mellem de rå (og stærke) irere og de flittige danskere kunne være en spore i arbejdstempoet. »Men jeg klarede mig godt«, fortæller Jens, »jeg arbejdede der i to år for 1,66 dollars i dagløn for ti timer. Om aftenen spillede vi billard, og jeg nød ingen spiritus. Jeg havde gode kræfter, og nogle brydetag var medbragt hjemme fra Jedsted, nok til at holde et par iltre rødhårede irere fra livet. Jeg havde også lært et par svømmetag i Kongeåen, nok til at redde livet efter et par kæntringer under kystfiskeri på Ame-

rikas Atlanterhavskyst«. Foruden fabriksarbejde og kystfiskeri forsøgte Jens Madsen Terkelsen sig som bager, brændselshandler og savskærer i Amerika.

Efter fem år ude rejste Jens hjem til Danmark på besøg. Her mødte han sin skæbne i Dorthea, datter af S. P. Kikkenborg fra Sneum. Det blev til forlovelse med Sneumpigen, som han holdt guldbrillup med i 1942.

Dermed blev Tjæreborg Jens Madsen Terkelsens skæbne eller Jens blev Tjæreborgs skæbne. Denne dynamiske handlekraftige Jedsteddreng påtog sig en hovedrolle og blandede sig hurtigt i Sneum-Tjæreborg anliggender som om alt vedkom ham.

Efter fire år blev han indvalgt i Sneum-Tjæreborg Sogneråd, hvori han med jysk sejhed

sad i næsten i 29 år, indtil 1932, og næsten alle årene som formand. Fra 1922 til 1928 sad han tillige i Ribe Amtsråd. I 16 år var han formand for et større engvandingsselskab og i bestyrelsen for Esbjerg og Omegns Landboforening. Han var i bestyrelsen for Venstre. Han deltog i oprettelsen af dagbladet Vestkysten og sad i dets bestyrelse i mange år. Han var i bestyrelsen for Sneum-Tjæreborg Sparekasse, som nu er BG Bank. Endvidere var han formand for afholdsbevægelsen, som stod stærkt i Tjæreborg.

Alle disse tillidshverv var ulønnede. »Dog gav amtsrådet en togbillet til anden klasse, når vi var på rejse«, fortæller Jens Madsen i 1944. »Vi havde så en madpakke med i lommen hjemmefra«.

Da Jens og Dorthea bosatte sig i Tjæreborg i 1899, købte de en gård i Østerbyen, en bydel som dengang hed Nørre Grandelag.

Det unge, moderne par købte ejendommen Jens Kusksvej 12. Herfra solgte og udstykkede de 50 tønder land og byggede på grunden et rødstenshus efter moderne tanker med brandsikre lofter i beton. Dengang tænkte man ikke så meget på isolering, så huset følte iskoldt under betonloftet og kom i folkemunde til at hedde ishuset.

Efter afhændelsen af Jens Kusksvej 12 i 1933 købtes »Æ Bjergs gård«, den stråttækte og rødkalkede, som lå lige netop midt i det, som nu er Hans S. Niensensvej, og som blev nedrevet i 1960 for at give plads til en ny gade i Tjæreborg.

»Æ Bjergs gård« havde arealer mod nord langs Ndr. Strandvej med grusforekomster. Som gårdejer her med disse muligheder involverede den entreprenante førstemand i sognet sig som grusleverandør. Den gamle enke Hanne Bjerg, som havde solgt gården til Jens, havde hændervridende vægret sig for at sælge sin

lyngbakke til grusudvindelse med den beklagelse: »Hvorfra ska a no fo lyng te o lysn i æ ovn«?

Der blev skabt mange arbejdspladser i Tjæreborgs tid som grusgraverby. Efter afhændelsen af »Æ Bjergs« ejendom købte Jens Madsen Terkelsen Vestre Strandvej 36, som han drev, indtil han og Dorthea i deres otium flyttede ind i et parcelhus i stationsbyen i den gade, som nu bærer hans navn.

Han blev af mange anset som en sognekonge.

Fritidsinteresser

Jagt og fiskeri var hans halve liv. Lærer Karl Nielsen, der ofte fulgte ham på jagterne, fortæller i 1956: »Vi gik i Vadehavet i vand til livet med fahus for at fange ål. Det var isnende koldt og jeg jamrede lidt over kulden«. »Ja, do sku klaw« sagde Jens Madsen, »pes do i æ bows, det gør a. Det varme da lidt«.

»Jo, Jens Madsen Terkelsen var en hård hund« slutter Karl Nielsen, »han gik med bare fødder hele sommeren, ja, helt til jul. Men hans gamle far i Jedsted gik med bare fødder hele året«.

I 1929 oprettedes Tjæreborg Jagtforening, og naturligvis blev Jens foreningens første formand. Der var dengang endnu et gammelt langløbet forladegevær i foreningen. Det tilhørte Niels Hansen på Krogsgårdsmark. Det blev stampet med sortkrudt, avisstumper og hagl. Det var effektivt, men slog ved affyring næsten jægeren omkuld.

»Medlemmer af jagtforeningen lå i 1930 på lur efter Mikkelt Ræv ude ved digegraven«, fortalte Jens Madsen, »efter forgæves jagt vendte vi hjem til Tjæreborg for her at erfare, at Mikkelt frit og åbenlyst havde spadseret en tur på byens gader imens, men nu var den gået hjem igen«.

I 1934, i sit halvfjerdsindstyvende år, lærte

En fahus er et net spændt ud mellem to stænger, som en pose. Det skubbes langsomt frem mod en medhjælper, som jager fisken mod nettet. Fiskeren selv kan med knæ eller fødder mærke eller ane, at der er noget i nettet og kan så med stængerne under armhulerne vippe det op med sungsten. Illustration fra Salomons Leksikon 1919.

han at køre bil. Når han skulle ud i digegraven for at stange ål, havde han ålelysteren (ålejer-net) bundet på slæb efter Forden, eller han bandt den langs siden af bilen, så den stak frem som en lanse og skabte plads i trafikken. Men krydset Sønderbyvej/Nordre Strandvej var dengang også uden hjåntænder og var svagt trafikeret.

Jens Madsen Terkelsen kom i sognerådet i 1905 og var som formand med til at tillade bilkørsel i Tjæreborg i 1912 mod en eventuel tilbagekaldelse, hvis kørselen blev til gene for andre end bilisterne. I april 1924 blev der givet tilladelse til opstilling af en benzintank i byen. Det kan have været den Shell tank på Skolevej, der stod over for varmecentralen. I 1919 afslog sognerådet en indstilling om lygtetvang på kommunens biveje.

Efter besættelsen rullede de første knallerter på landevejene. Jens blev grebet af de nye muligheder for let transport og købte en af prototyperne en Puck i brugsen. Dog efter ved udleverens hjælp at have fået et par sprogkalamiteter ud af øret. Jens troede det hed en knaldært.

Den farverige Jens Madsen Terkelsen, der var vant til at få sin vilje og som levede efter ordene, »det drejer sig ikke om at kunne, men om at ville«, passede godt på skatteydernes penge. Følgende spredte erindringstræk og notater fra Sneum-Tjæreborg Sogneråds forhandlingsprotokol om sager, man der havde mellem hænderne i første halvdel af århundredet, kunne godt læses som et signalement af sognerådsformanden, eller i det mindste som hændelser og tidsånd i hans formandstid.

1905 bevilligedes Opsneum Skole 12 kroner til en violin. I forlængelse heraf søgte læreren om penge til vedligeholdelse af violinens strenge, idet han mente, at skolestuemusik måtte anses for at være en kommunal opgave. Jens Madsen Terkelsen anerkendte dette, men bad til gengæld læreren om at slække strengene om søndagen for derved at skåne dem.

1907 begærede man en skolemulkt afsonet. Endnu i Jens Madsens Terkelsens formandstid mulkteredes der for skoleforsømmelser. Mulkten var ca. 12 øre pr. dag. 1908 fraveg sognerådsformanden reglen om sparsommelighed

og bevilligede en skolelærer 30 kroner til anskaffelse af nye tænder.

1912 søgte lærer Bruun om anatomiske tavler til skolebrug. Dette blev afslået med den bemærkning, at børnene i Tjæreborg ikke skulle læse til doktorer, men blot lære at læse og skrive.

1912. Førstelærer Bruun fortæller i 1957, at han i 1916 ærgrede sig over sendrægtig årlig kalkning af skolen. Alle kalkede huse i byen stod altid nykalkede til pinse. Hvad skete så pinselørdag? Den handlekraftige sognerådsformand mødte personligt op med kost og spand og kalkede egenhændigt skolen på én dag, så den pinsemorgen strålede i solen som alle andre huse i Tjæreborg.

1917 ses det af forhandlingsprotokollen, at lærer Bruun fra nu af bevilligedes 15 kr. årligt for selv at kalke skolen. 1921 anskaffedes diverse materiel til skolen, og sognerådsformanden henstillede nøjeregnende til lærerne om, at intet måtte gå til spilde.

Samme år ansøgte skolen om et nyt Europakort. Dette blev afslået, idet man ikke ville fejl-invertere i kortmateriel, før Europas grænser lå fast. Kortet bevilligedes dog i november samme år, så der er nok siden sidst sket en europæisk stabilisering, set fra Tjæreborg.

1922 modtog sognerådet en skrivelse fra provstiet med beklagelse over dårlig indeluft i klasseværelset, der fandtes for lille til de mange elever. Skrivelsen besvaredes med forslag om, at man kunne jo åbne vinduerne i frikvartererne, for som Jens Madsen sagde: »I Vilslev Skole var vi 80 børn i klassen, og det gik fint«.

Om jysk lune

Den velansete begavede genbo Hans Bruun, der var stærkt forkrøblet af livslang leddegigt, fortæller i 1959: »Jens Madsen Terkelsen havde jysk lune. Det skete, at min skohæl sad fast i ri-

sten ved indgangen til Tjæreborg Kirke, så jeg faldt som en træstamme med ansigtet forrest. Jeg kan jo ikke som andre gribe for mig. I faldet hørte jeg lyden af Jens Madsen Terkelsen, der råbte advarende: »Pas no o di ho'ed Hans, de er jo de jænnest o dæ, der duer«.

I 1999 fortalte pens. værkfører Reiner Laugesen, Esbjerg: »Jens Madsen Terkelsen var i min skoletid i Tjæreborg i 1920'erne sognekongen, som kerede sig om alle samfundsansiggende i stort og småt. Vi skoledrenge solgte afhuggede rottehaler til ham for to ører og gråspurveæg for en øre. De mest intelligente drenge holdt øje med, hvor han smed rottehalerne hen«.

Nu i et nyt århundrede forstår man let rottebekæmpelsen, men man kan undre sig over, hvad Jens i 1925 ville med gråspurveæggene. Måske har han sat lighedstegn mellem gråspurve og rotter, hvis skadelighed går på, at begge spiser det samme som menneskene.

År 2000 fortæller viceskoleinspektør Flemming Nielsen, Tjæreborg: »Jeg er født i et hus som nabo til den navnkundige sognerådsformand. Jeg har kendt ham som en gammel mand, der i sin høje alder lod sig irritere af, at spurvene angreb hans bær i haven. Han skød efter dem med sine hjemmelavede patroner. Efter dramaet pillede Jens haglene ud af de faldne spurve og genbrugte dem dagen efter«.

Afholdsmand

Jens Madsen Terkelsen var svoren afholdsmand. »Jeg købte Tjæreborg Kro (nu Blichers Kro) for at få spiritusbevillingen væk, fortæller han. Det fik jeg også, hvorefter jeg solgte kroen uden bevilling«. Helt frem til 1958, 28 år efter sognerådsformandens afgang, var Tjæreborg tørlagt såvel hos købmænd som i brugs og kro.

Et halvt århundrede satte Jens Madsen Terkelsen sit præg på Tjæreborg. Han var beun-

Sognerådsformand i Sneum-Tjæreborg Sogne, Jens Madsen Terkelsen. Foto: Privat eje.

dret som en stor jæger. Helt op til sit 88. år gik han barfodet på jagt i Tjæreborg Enge og kom stadig hjem med bytte. Men det kneb med synet til sidst. Han plantede læ for dyrene og fodrede dem om vinteren. Han fik jagtforeningens hæderstegn og som veljtjent sognefoged og lægdsmand gennem 23 år modtog han Ridderkorset.

Han, som var født i små kår, glædede sig meget over at hans børn kom i gode stillinger. Sønnen Sørinus overtog gården Sønderris i Sædding, der nu er bebygget som parcelhuskvarter,

og sønnen Terkel kom i lære på dagbladet Vestkysten hos den kendte redaktør Knud Ree. Terkel blev senere redaktør ved Berlingske Tidende. Under besættelsen var han Berlingske Tidendes korrespondent i London. Han meldte sig i allieret tjeneste og blev redaktør og speaker ved BBC, hvor danskerne lyttede til ham som den danske stemme.

Vestre Strandvej 36, Jens Madsen Terkelsens hjem, blev overtaget af datteren Meta og hendes mand Jørgen Pedersen, mens Jens og Dorthea flyttede ind i huset Jens Madsen Terkelsens vej 22, vejen som bærer hans navn og som engang i folkemunde kaldtes Kongensgade.

I sine erindringer, som han nedskrev som 80-årig, nævner han ikke selv Ridderkorset, men omtaler varmt sin kone Dorthea som den støtte, der i alle årene holdt sammen på det hele og, som i stærk modsætning til ham selv, altid var rolig og besindig.

»Det jeg har savnet mest«, siger han, »er bedre lærdom. Sørg for at børnene får en god lærdom og lærer at bestille noget, så skal det nok gå dem godt«.

Jens Madsen Terkelsen døde i 1953, og han var da 89 år gammel.

Kilder

Jens Madsen Terkelsens erindringer
Lærer A. J. Bruuns erindringer
Diverse avisartikler
Sneum-Tjæreborg Sogneråds forhandlingsprotokoller
Tvillingesogne af Marsk og Geest Sneum-Tjæreborg.

Ejvind Sørensen. Født 1927. Hasselvænget 15, 6731 Tjæreborg. Pens. viceskoleinspektør. Medforfatter til Tvillingesognene af Marsk og Geest: Sneum og Tjæreborg 1971 - 1977, og Om Tjæreborg Skole 1956 - 1991. (Ikke i boghandel, men er på Tjæreborg Skole og Ribe Amtsentral samt artikler i Fra Ribe Amt.

Klatterup - erindringer fra et arbejderkvarter i Esbjerg i 1950'erne

Af John T. Lauridsen

I 1954, da jeg var tre år gammel, flyttede familien fra Havnegade 37 til det kvarter, hvorfra min tidligste erindringer daterer sig. Min far arbejdede som arbejdsmand ved entreprenørfirmaer og min mor som tobaksarbejder på FDBs Tobaksfabrik. Her blandes kvarterets historie og nutid med mine erindringer fra de år, hvor min verden var i vækst.

Historie og geografi

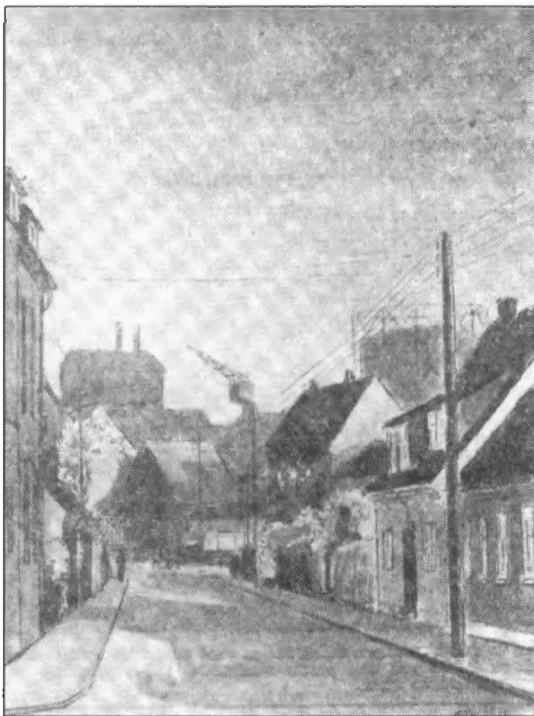
Det var ikke langt, vi flyttede. Under jernbaneviadukten for enden af Borgergade og over i Østerbyen. Klatterup blev kvarteret lejlighedsvis kaldt i folkemunde.¹ Det var ikke et navn, der var vedtaget af byens forvaltere på et byrådsmøde eller i et embedsmandskontor. Derfor vil man heller ikke finde navnet Klatterup på noget kort over Esbjerg, endsige kunne angive kvarterets udstrækning helt præcist. Klatterup-navnet er lige så gammelt som kvarteret selv. Omkring 1890 optræder det i annoncer og breve. Teglværksejer Møller daterede sine breve »fra Klatterup«. Klatterup fik sit navn før den amerikanske periode, men det var i 1890'erne, at bebyggelsen eller klatternes antal tog sådan til, at det blev til et nyt kvarter.

Østerbyen var ikke planlagt bebygget hverken i 1870, da der blev lavet den første officielle gadeplan, eller i 1887 ved den første revision. Derfor nåede nybyggere og spekulanter at komme planlæggerne i forkøbet, før de endelig med den store gadeplan fra 1896 søgte at

holde trit med byudviklingen. Derfor blev Klatterup ikke et kvarter med lutter lige gader, der alle mødtes i rette vinkler tegnet efter en lineal, som det var tilfældet i byens centrum vest for jernbanen. I Klatterup blev der plads for krumme gader, veje, der mødtes i spidse vinkler, smøger og stier.

Klatterups beboere var fra begyndelsen alt-overvejende arbejdere, som for de flestes vedkommende havde jobs på kvarterets virksomheder, hvoraf de ældste var teglværkerne. Ja teglværk havde der været før der overhovedet var noget, der hed Esbjerg Havn. Siden kom en margarinefabrik, gasværk, tobaksfabrik, aktieslagteri, smøreksport m.m. For de flestes vedkommende var det virksomheder, der endnu prægede kvarteret, da vi flyttede dertil. Kun teglværkerne havde da for alvor måttet vige. Faktisk var der kun Esbjerg Teglværk ved Darumvej tilbage, hvor der tidligere havde været fire, og det teglværk lå oven i købet ret perifert i forhold til kvarteret. Det fortalte ikke, hvor vigtig den industri tidligere havde været for kvarteret. Omkring den var den første bebyggelse vokset op. Til gengæld minder enkelte navne derom endnu: Teglværksgade og Lergravsparken, mens andre som Bag Teglværket er forsvundet tillige med de småhuse, hvor arbejderfamilierne i forrige århundrede slog sig ned.

Teglværksgade var Klatterups hovedgade, en position overtaget fra Exnersgade, der havde

„Kvarteret omkring gasværket har i de senere år undergået store forandringer, ikke mindst takket være Darumvejs modernisering og istandsættelse af sidegaderne, og fremtræder nu som en rolig bydel med egen hygge.“ Vestjyden 7. juni 1955.

mistet stadig mere i betydning efter jernbanens flytning i 1904. I Teglværksgade var langt de fleste indkøbsmuligheder. Gaden og fra begyndelsen sporet ud over engene havde i sin tid forbundet de første teglværker med resten af byen og var i 1888 ved sognerådets beslutning blevet til Teglværksvejen i forbindelse med en istandsættelse, delvist betalt af teglværksejerne.¹ Det havde været en lang vej, som forbandt Esbjerg med Gammelby og Darum. Den forbindelseslinie blev skåret over i første halvdel af

1950'erne med anlægget af Darumvej. Det skar mere end en trediedel af Teglværksgades længde og placerede bl.a. Esbjerg Teglværk ved Darumvej i stedet for den gamle Teglværksvej. Endnu i dag afslører enkelte bygningers placering i forhold til Gammelby Ringvej, hvor den gamle Teglværksgade løb i sin tid.

Ved Teglværksgade lå også Klatterups ubetinget største virksomhed, FDBs Tobaksfabrik, med 300-400 ansatte hen i 1950'erne. Lige efter Anden Verdenskrig havde der været endnu flere. Fabrikken var begyndt på hjørnet af Fynsgade og Teglværksgade i 1896 og blev overtaget af FDB i 1901. Efter ejerskiftet ekspanderede fabrikken kraftigt, blev udbygget adskillige gange, før en helt ny fabrik i 1939-42 blev opført ved siden af den gamle. Det var i 1950'erne et af de største og mest karakteristiske industrianlæg i Esbjerg. Hvor den gamle fabriks bygninger næsten alle var i røde sten, blev den ny fabrik opført i beton, jern og pudsede mursten. Den nye fabriks midttertårn hævede sig langt over kvarterets øvrige bebyggelse, og fabrikken kom til at dominere kvarteret fysisk. Kom man sejlene til Esbjerg, fangede de store hvide bygninger i Østerbyen øjet, selv om de med årene blev stillet noget i skyggen specielt af Vestkrafts omfattende udvidelse.

Tobaksfabrikkens udvidelse havde sin pris. Fynsgade, der hidtil havde været forbundet med Gasværksgade, ja som et spor løb helt ud til stranden, blev afkortet til den ny tobaksfabriks jernport. Og så måtte de bygninger, der i en årrække efter 1895 havde huset Kromanns Kemiske Fabrikker vige. Det er ikke fordi bygningerne i sig selv var noget særligt, men fabrikkens energiske ejer og leder, N. M. Kromann, fortjener at huskes. Fra vinduerne i fabrikkens kunne han se ud over havet til Fanø, hans elskede fødeø, som han viede en omfattende interesse, der siden resulterede i den sto-

re Fanøs historie i tre tykke bind, der udkom 1933-34. Til Esbjergs historie leverede han også enkelte bidrag, men til Klatterups ingen. Det var måske for tæt på, endnu ikke historie. Heller ikke skildringen af Fanøs historie fører han videre efter 1900. Imidlertid kan det være, at hans mange håndskrevne dagbøger rummer træk fra det kvarter, hvor han i en del af et langt liv dyrkede både håndens og åndens arbejde³.

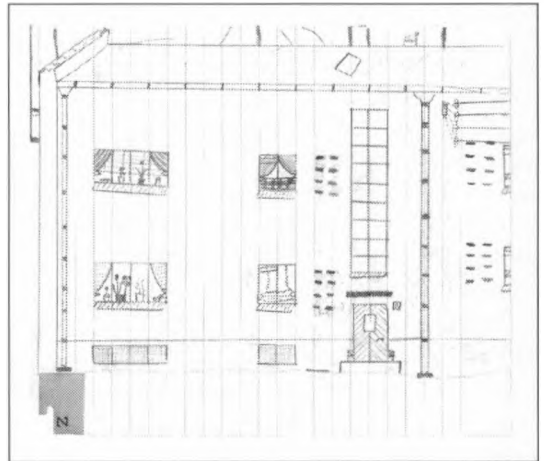
Klatterup blev meget længe af byens administratorer og planlæggere anset for at være uden for byen eller i bedste fald et proletarkvarter, som det ikke var nødvendigt at vise samme finfølelse overfor som andre af byens kvarterer. Gasværket blev placeret Klatterup i 1896 i sikker afstand fra borgerhjemmene på den anden side jernbanen, ligesom man i 1905 byggede fattiggården Østbo her for enden af Exnersgade. Den ligger der endnu, selv om formålet nu er et lidt andet. Siden kom renovation og losseplads til. Klatterup var også et af de senest kloakerede og brolagte ældre kvarterer i byen. Først i 1930'erne var man nået så vidt i den by, der som slogan har Rask må det gå. Med at få en skole til det børnerige kvarter holdt det også meget hårdt: Rørkjær Skole blev først taget i brug i 1932. Dengang som nu behøver det ikke at gå lige til eller lige rask for alle byens borgere. Der er forskel på både folk og kvarterer. Også i Esbjerg.

Præget af arbejderkvarter havde Klatterup til fulde i 1950'erne, da vi flyttede dertil. Det overvældende flertal af beboere var arbejdere, ufaglærte og håndværkere imellem hinanden. Der var også mange børn. Andels Bolig- og Byggeföreningen af 1932 havde 1942-44 bygget 40 rækkehuse i Grønnegade specielt beregnet til børnerige familier. Det var og er meget gode boliger, men ganske karakteristisk er det, at netop den type boliger skulle placeres i et arbejderkvarter og ikke senere i nærheden af de

pænere villakvarterer. De fleste af de senere karré- og rækkehusbebyggelser i kvarteret peger i samme retning.

Klatterup var i 1950'erne stadig et kvarter, hvor man handlede dagligvarer og købte ind lokalt. Inden for en strækning af under to hundrede meter i Teglværksgade var der to købmænd (Rødgård og Christensen), to slagtere (Prange og Nissen), en skomager, en træskomager, et ismejeri, en grønthandler, et bageri, en stor iskiosk og lidt ekceptionelt, et antikvariat. Med den butiksdækning var dagligvareforbruget klaret omkring Teglværksgade. Ellers kunne man gå til en købmand i både Fynsgade og Exnersgade, hvor der også var flere andre butikker. Kun de varigere forbrugsgoder skulle vi under Tunnellen og op i Kongensgade-kvarteret efter. Her og der afslører facaderne i kvarteret endnu, hvor butikkerne var engang.

Forlystelsessteder skortede det noget på i kvarteret. Kun Exners Kro i Exnersgade varetog de tørstende sjæles behov. Efter arbejdstid holdt der gerne en hoben cykler og knallerter,

Teglværksgade 15 tegnet af forfatteren fra soveværelsesvinduet i nr. 26. Ca. 1957.

når arbejdere på vej hjem lige skulle have en genstand. Såvel fra Tobakken som de omliggende fabrikker og slagteriet fandt kunderne vej til gæstgiveriet. Cigarmagerne i en sådan grad, at de opslog deres »lade« der og håndhævede gamle lavstraditioner. Kroen var gammel, en af byens ældste, oprettet ved århundredeskiftet og i en meget lang årrække drevet af familien Nissen, derfor kaldet Nissens Gæstgiveri, indtil den i 1960'erne kom på andre hænder. I sin tid havde kroen ligget særdeles godt i Exnersgade skråt over for den gamle banegård parat til at modtage tørstende rejsende, men havde da også haft konkurrence fra både Hotel Esbjerg, der lå et halvt hundrede meter derfra, og fra Sands Restaurant lige ved siden af. Bygningen af den ny banegård i 1904 gav et betydeligt afbræk i omsætningen, så hotellet lukkede og Sands Restaurant flyttede til Skolegade. Kun Nissens Kro holdt stand helt til 1990, i de senere år under navnet Exners Kro. Nu er bygningen revet ned. For dem der kunne nøjes med mindre end alkoholiske drikke, og det vil først og fremmest sige børnene, var der minigolfbanen i Fynsgade over for gartneriet. Den var åbnet omkring 1950. Her kunne vi, når årstiden og vejret tillod det, mødes og få et slag proletargolf. Tit skete det nu ikke, for det var også et økonomisk spørgsmål, selv om lysten ikke manglede. Sjældent var der tilstrækkeligt med penge i flokken til, at vi kunne gå samlet derind, og så legede vi hellere noget andet i fællesskab. I de hele taget nød Klatterups børn endnu i 1950'erne mest de gratis fornøjelser.

Beboernes mere åndelige behov søgte Andre Mission at dække. Allerede i 1916 var der blevet strakt en hånd ud fra nådens trone. På hjørnet af Fynsgade og Teglværksgade var der opført et missionshus for frivilligt indsamlede midler. Huset bar navnet Bethesta. Kvarteret var ellers helt fri for kirkelige institutioner og domine-

rende kristelige personer. Man skulle enten ind til Vor Frelsers Kirke eller helt ud til Jerne, såfremt man havde kirkeligt ærinde. I vor omgangskreds var næsten ingen kirkegængere. Først i 1969 blev Grundtvigskirken placeret i kvarteret nær Lergravsparken på hjørnet af Grundtvigs Allé og Ribegade.

Bethesta fungerede i 1950'erne bl.a. som søndagsskole, og jeg var der nogle enkelte gange. Vi sad på hårde træbænke i et sparsomt udstyret gråt lokale med få, store vinduer og en lille forhal. Foran os havde vi kun den talende og så den lidende, skæggede Kristus på korset. Ingen af delene sagde mig ret meget. Det var trælst at sidde stille og høre om alle de synder og farer, der lurede. Det forekom uvirkeligt, fremmed, som fjern historie. Et sted i nærheden var der en, der ikke var blevet vasket ordentligt. Han eller hun lugtede svedt. Kunne det bare blive overstået, så vi kunne komme ud igen. Flere begyndte at sidde uroligt. Vi var en del, der havde det sådan. De fleste masede mod udgangen, når seancen var forbi, men der var kø i forhallen. Hver gang. Vi skulle nemlig have det, vi var kommet for: Et lille rødt æble til at klistre på et træ, der var trykt på et papkort. Æblerne angav det antal gange, vi kom i søndagsskole, og når træet var fyldt med æbler, ville vi få en salmebog eller måske var det Det Ny Testamente. Jeg så aldrig noget til gaven. Blandt Teglværksghades børn var der vist en kortere periode i hver årgang af nye unger lidt af en sport i at samle på disse æbler på linie med Rich's billeder, men bytte kunne vi naturligvis ikke. Æblerne blev indklæbet af Bethestas personale. Fra den side skulle man ikke risikere noget. Den sport holdt ikke længe, og snart kunne æblerne ikke trække os i søndagsskole. Ingen af os opnåede at få et træ fyldt, og alle eksperimenter med at dampe æblerne pænt af mislykkedes.

Arkitektonisk var flertallet af kvarterets bygninger ikke særligt bemærkelsesværdige. Her var funktionalisme før funktionalisme, enkle facader med vinduer og døre. Udsmykning var undtagelsen og væsentligst at finde på ejendommene langs Exnersgade. Det har i dag gjort dem bevaringsværdige i modsætning til stort set alle kvarterets øvrige bygninger⁴. De fleste huse var på en eller to etager. For Teglværksgades vedkommende var bygningerne på de venstre side set fra Tunnellen (de lige numre) næsten alle opført i 1890'erne, d.v.s. et skrabet byggeri opført i al hast, mens spekulationen rasede. På den modsatte side er en del huse fra 1930'erne og af bedre standard. De huse er indtil videre sluppet uden om kommunens særingsplaner.

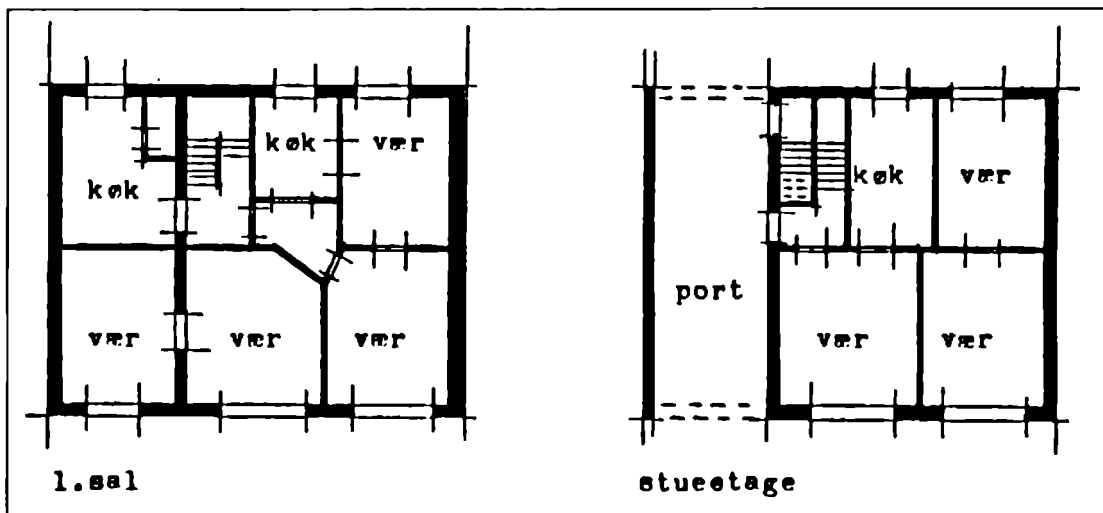
På hjørnet af Exnersgade og Teglværksgade, over for Tobakken, troner en massiv villa opført i såkaldt engelsk stil i 1894 i kvarterets tidligste tid. Dengang Exnersgade under navnet Jernbanevejen endnu blev regnet for noget. Bygherren var en engelsk smøreksporthør H. Meyer. Efter ham kaldes den stadig Meyers villa, skønt han boede der ganske kort og en anden familie har ejet huset i over 80 år! Rimeligvis skyldes det, at Meyer med sin excentriske adfærd og det gebroknede sprog fæstnede sig i den folkelige bevidsthed. Adskillige historier om ham har fundet vej til den lokalhistoriske litteratur⁵.

Meyers villa får ikke en til at tro, at man står ved indgangen til et arbejderkvarter. Den signalerer noget helt andet. Et mindre engelsk landsted. Bygningen er i størrelse, og som sådan tjener den stadig. Den har ved tilfældet undgået at miste sit præg ved at blive omdannet til erhvervsjendom for smarte forretningsfolk. Som dreng virkede villaen meget fascinerende og tilløkkende på mig. På vej hjem om aftenen kunne man se et svagt lys slippe ud fra de blyndfattede ruder. Det virke-

de mystisk og drømmeagtigt i min fantasi, et indtryk der forstærkedes af den i øvrigt øde gadestrækning. Hverken fra tobaksfabrikkens gamle høje bygninger eller smøreksporthør somheden kom der lys. Det farvede lys var i det hele taget det eneste tegn på, at der boede nogen i Meyers villa. Jeg så aldrig en levende sjæl ved huset eller i haven med lysthus. I dagtimerne virkede det altid helt dødt og forladt. Ofte havde jeg lyst til at komme på opdagelse i det store spændende hus og haven skjult bag et højt plankeværk, men lejligheden kom aldrig. Der var intet ærinde, ingen legekammerater at bruge som adgangsbillet. Jeg skulle lige have vidst, at huset var fyldt med gamle møbler, og at trælofterne og en del af væggene er bemalede med dyrefriser. Dertil at livet i villaen dengang og endnu i 1990'erne leves med gammeldags selskabelighed, som den udfoldede sig før Anden Verdenskrig med serveringsdamer og kok. Det ville have givet villaen en endnu mere eksotisk status.

Porten og gården

Teglværksgade 26 var der ikke noget eksotisk over. Det var bygget samme år som Meyers villa, men tilhørte en anden social verden. Det var på to etager og rummede tre små lejligheder. Det adskilte sig kun fra nabohusene ved at være forsynet med en stor grønmalet træport og portåbning, der gav forbindelse mellem gård og gade. I det ydre stod huset som ved sin opførelse. Kun var der kommet nye og større vinduer i både til gården og gaden. Vi boede på første sal over porten i en lejlighed på ca. 45 m². Den bestod af tre næsten lige store rum: Stue, soveværelse og køkken. For at komme fra køkkenet til stuen skulle man gennem soveværelset. Kun i stuen var der en høj, sort jernkakkelovn, som sørgede for opvarmningen af hele lejligheden. Det kneb af og til om vinteren på

Grundplan over stuen og første sal i Teglværksgade 26. Vi boede i lejligheden til venstre på første sal, hr. og fru Petersen til højre. Forslag til saneringsplan for et område ved Teglværksgade-Rørkjærsgade. 1980-81 s. 33.

grund af bl.a. soveværelsets beliggenhed - uisolere - over porten. I køkkenet sørgede gasblusene for varmen uanset årstiden. Selvfølgelig var der kun koldt vand i hanen. Køkkenvasken havde afløb gennem ydermuren til et bliknede-løbsrør. Det kunne være særdeles upraktisk om vinteren, hvor det hændte, at opvaskevandet m.v. frøs til is i røret og stoppede afløbet. Så måtte der ofres varmt vand. Køkkenvasken var den eneste vaskemulighed, så den stod næsten altid på etagevask.

Toilet var der for os kun i porten. Vi skulle ned ad trappen og ud i porten for at komme ind i det lille hvidkalkede toiletrum, der var uden håndvask, men dog havde træk og slip. Det var nok den eneste ekstra luksus, vi havde i forhold til beboerne 60 år tidligere. Med de toiletforhold var natpote obligatorisk, ikke mindst om vinteren.

I den lukkede gård var der en stump indhegnet have med nogle frugttræer i den ene si-

de og i den anden et langt rødstens udhus af nyere dato. Det indeholdt et rum til hver lejlighed plus et fælles vaskehus med gruekedel og håndvridemaskine. I vaskehuset fyredes med træ, i lejlighederne med koks, som blev bestilt særskilt af hver familie til vinteren.

Set i forhold til den gennemsnitlige arbejderfamiliebolig i 1950'ernes Esbjerg lå vores nye lejlighed i Teglværksgade under gennemsnittet, men sammenlignet med Havnegade 37 var det et stort fremskridt. Her var mere end dobbelt så meget plads, og prisen var ikke engang den halve. 40 kr. om måneden gav vi i begyndelsen. Den steg siden til 45 kr., men stadig var det rimeligt billigt og bestemt ikke en udnyttelse af bolig mangelen, som det helt klart havde været i Havnegade. Med den øgede plads kunne sovesofaen opgives til fordel for en rigtig dobbeltseng, og nye møbler kom til.

Vi faldt hurtigt og let til i kvarteret. Jeg fandt de første jævnaldrende legekamerater. For min

mors vedkommende var der kun få minutters gang til og fra arbejdet på tobaksfabrikken. Det var en stor fordel, når der blev arbejdet i treholdsskift. Oftest fulgtes hun med arbejdskammerater, der skulle samme vej. Også det øgede kontakfladen.

Ejeren af nr. 26 var en ældre ugift kvinde, Ninne Hansen. Umådelig gammel forekom hun mig med det grå hår bundet i nakken og de gammeldags kjoler. Hun var knapt 60 år. Hun hed egentligt Ansine Hansen, men navnet blev aldrig brugt. Hun havde boet i huset fra sin fødsel. Var født i vores lejlighed. Familien Hansen var flyttet ind 1890'ernes slutning, da huset kun var få år gammelt. Senere - i 1919 - havde familien købt det, og Hansen'erne spredte sig i huset. Som en af de ældste af en søskendeflok på ni, og den eneste, der forblev ugift, havde Ninne overtaget huset og var avanceret til stuelejligheden, hvorfra hun optrådte i rollen som husvært over for mig og andre af gadenes børn. Der var et konfliktstof.

De fleste af Ninnes søskende havde giftet sig med andre i Klatterup og var blevet boende i nærheden. Det skal forstås helt bogstaveligt. Søsteren Hertha med manden, smed Johannes Pedersen, og børn flyttede ind i nr. 26 i 1938. De boede der stadig i 1954 og blev vor allernærmeste naboer. Johannes arbejdede på Tobakken, som både Ninne og Hertha havde gjort det. En tredje søster var Elly i nr. 13 skråt overfor, gift med tømremester Otto Grabe. En fjerde søster Eje i nr. 15 lige overfor var gift med Dres. Han var vicevært i nr. 15 og cigarsorterer på Tobakken. Ligeledes i nr. 15 i stuen, dør om dør med Eje og Dres, boede broderen Hans og hans kone. Når denne søskedeflok ville byde hinanden på kaffe, var det bare at gå til vinduet og hæve en kaffekop. Eller der blev råbt fra vindue til vindue.

Hans gik under øgenavnet Kaninhans, vist

fordi han havde drevet noget kaninavl. Han havde en ældgammel lastbil, som holdt parke-ret udenfor efter arbejdstid som en af Teglværksgades meget få biler. Den bil kunne godt få en til at fornemme, at man befandt sig i 1930'erne eller 40'erne - ikke at vi var på vej mod 1960. Kaninhans brød sig bestemt ikke om sit øgenavn, hvad jeg ikke anede, da jeg altid i samtaler mellem andre hørte ham omtalt som Kaninhans. En eftermiddag så jeg ham fra vort åbenstående soveværelsevindue komme hjem og parkere bilen. Med glad barnerøst bød jeg ham velkommen: »Dav Kaninhans! Dav Kaninhans«. På knæ kravlede min mor hen til vinduet og fik mig trukket væk, så den uheldige hilsen kunne blive stoppet. Kaninhans omtalte det aldrig siden.

Ninne havde endnu en bror i kvarteret. I Gasværksgade boede Rainer med konen Mary. Som cigarmager var han også en af dem, der havde sin arbejdsplads på tobakken. Selv om de øvrige søskende havde forladt Klatterup og et par Esbjerg, er det ikke en overdrivelse, at familien Hansen satte præg på Teglværksgadekvarteret, om nogen enkelt familie gjorde det. Nærmeste konkurrent skulle da lige være familien Backs lidt længere nede ad gaden. De var også anden generation i kvarteret. Carl Backs var kommet til i 1890'erne og var blevet mester på tobakken. Det var sønnen William nu. Han boede med konen og en redefuld børn i nr. 9. Det vrimlede med små back'ser, og de var så kvikke som nogen. De var med på den værste, har jeg fået fortalt, også selv om det gik ud over deres egen far. Han deltog i arbejdet i Bethesda, og det var en tilbagevendende sport, at en del af kvarterets unger, herunder hans egne, lå på lur efter ham, når han søndag formiddag i sit pæne tøj på klokkeslet begav sig fra hjemmet til Bethesda. Skjult bag slagter Pranges stakit lød det taktfaste råb fra mange barnestruber:

»Jesus! Jesus! Jesus! Jesus«. Det tog Backs sig ikke af. Der skulle mere til at få den lille trinde mand i affekt. I stedet morede han sig over børnene.

Vi kom straks i nærmere kontakt med Ninne, Hertha og Johannes og også hurtigt i nærmere forbindelse med de øvrige søskende og deres familier, når de kom i huset. De åbnede for en stor kontaktflade i kvarteret. Her var porten et godt udgangspunkt. I porten var opstillet en træbænk, som i godt vejr blev rammen om en snak efter arbejdstid. Med Hertha og Johannes og hvem der ellers kom forbi. Et af de uundælige emner var fodbold, Johannes store interesse. Han tippede for et betydeligt beløb hver uge og vandt sjældnere gange større beløb. Interessen skærpedes af, at svigersønnen, Jens Peder Hansen, var en af EFBs stjernespilere, landskendt og som endnu i begyndelsen af 1960'erne kunne gøre sig gældende. I min forestillingskreds var Jens Peder Hansen en stjerne af et sådant format, at jeg blev dybt forundret over en dag at se ham arbejde som kommunal plæneklipper. Jeg havde ikke troet, han befattede sig med så jordnært arbejde. For jeg havde slet ikke tænkt over, hvordan han skaffede sig til livets ophold. Professionel fodbold var endnu for de meget få.

På sommersøndage, når der blev transmitteret en fodboldkamp kunne det hænde, at radioen blev sat ud i vinduet, så man i fællesskab kunne følge kampens gang fra gården. Stole og borde blev sat ud, så det gode vejr kunne nydes samtidig.

Jeg så altid frem til de tilfældige sammenkomster i porten. De forsamlede røg en cigar, prøvede de nye produkter fra tobakken, og drak en bajer. Så gik snakken. Jeg sugede nyt til mig udefra. Om tobakken, fodboldkampene, tipningen, helbredet, ægteskabsskærmsysler - alt imellem hinanden, alt det man var fælles

om. På gode dage blev jeg sendt af sted efter flere øl hos købmand Rødgård. Måske fik jeg nogle øre for det, men det talte intet i forhold til snakken og fællesskabet, at høre om alt det spændende i verden. Jeg sugede til mig og ønskede, at de voksne skulle blive ved. Havde gerne betalt for det, hvis jeg kunne. Det måtte jo have en ende alligevel, og jeg gik og ventede på næste gang. Hvornår det blev, kunne ingen vide. Bare at det var uden for arbejdstiden. Fællesskabet i porten opstod på uforudsigelige tidspunkter, og det var ikke altid den samme personkreds, selv om familien Hansen fyldte godt med ægtefæller. Fællesskabet lod sig ikke arrangere, de voksne lod sig ikke lokke, men jeg overvågede enhver mulighed og klæbede mig til, hvis der var optræk til sammenkomst. Jeg har sikkert været en irriterende unge, men dette var altså mere tiltrækkende end leg. Legen måtte vige for fællesskabet i porten, lige til vi flyttede. De voksne bemærkede vist ikke, hvad det betød for mig. Måske var jeg alene om det. I hvert fald var det en måde at få stillet min nysgerrighed om en spændende verden på. Som porten fyldtes med tobaksrøg fyldtes mit hoved med bittesmå syner om den verden udenfor, som jeg kendte så lidt til, for lidt. Der blev jeg stimuleret ud over legen.

Gården til nr. 26 var tillige rammen om megen social samvær mellem voksne og børn. Her blev lavet turneringer i fodbold, bobspil eller bygget minigolfbane, kørtes cykelløb og en del andet. Der var tid til det, og man skulle dele et fælles område. Fjernsynet slugte endnu ikke den fælles tid. Den eneste bremse på udfoldelsen var Ninne i hendes egenskab af vært og dermed autoriteten. Hun var efter mig, hvis jeg tog nogen med ind og spille bold i gården. Det måtte vi ikke på grund af faren for at knuse ruder, men var hendes egen familie på besøg, behøvede børnebørnene ikke at tage samme hen-

syn, og jeg kunne godt spille med. Ninnes indstilling på dette område var en af de få ting, der brød min forestilling om en ellers retfærdig verden. Det var et lille minus i forhold til de glade sociale liv og den leg, porten og gården i nr. 26 dannede rammen om. Det var en tryk og overskuelig verden, det bedste udgangspunkt for at gå på opdagelse på gaden og i kvarteret udenfor, og det fik jeg efterhånden friere hænder til.

Frie pladser og grønne steder

Kvarteret var ideelt for børn, da det rummede så mange forskellige muligheder, og biltrafik var der ikke meget af, så også gaden kunne tages i brug. Der var mange områder, hvor vi var fri for ordenstyranniet, at alt skulle være pænt og velordnet, det vil sige ikke egnet for legende børn. Der var heller ikke noget videre tilbud om pædagogisk leg med dertil indrettede og arkitekttegnede redskaber, som netop fratager en ens egen kreativitet. Vi skulle selv finde på, og det var ikke problemet. Problemet er at få lov til og muligheder for at finde på. Selvfølgelig var der problemer med nogle af husejerne og viceværterne, hvis leg og spil blev for meget for dem, men der var så mange andre steder at smutte hen. Alt var ikke udparcelleret i indhegnede prydhaver, som ikke tillader leg og stænger fantasien. I Klatterup var der her og der lommer for den fri udfoldelse. Det vil sige områder, hvortil voksenverdenens autoritet ikke blev udøvet.

For enden af Teglværksgade, hvor nu Louis Poulsens lampelager ligger, var der dengang en stor åben plads, hvor Teglværksgade tidligere var fortsat op til Esbjerg Teglværk. Her var nogle ret store, men ikke særligt dybe vandhuller, som var ideelle til tømmerflådning. Der var også et udvalg af gamle jernbanesveller, så vi kunne få timer til at gå med at stage os af sted ind

gennem floderne i den sydamerikanske regnskov omgivet af indianere eller på hemmelig mission mod tyskerne i det besatte Europa. Her var det stof, som satte fantasien igang og førte os langt væk fra Klatterup. Så meget mere brat var min opgaven den dag, hvor jeg faldt i det mudrede vand og måtte stille hjemme våd fra top til tå.

Robin Hood var den mest populære figur blandt gadens drenge, og hvad var mere naturligt end at døbe træerne og buskene i den vestlige del af Lergravsparken Sherwood Skoven. Andet hed den ikke i min tid i kvarteret, og navnet fandt også udbredelse blandt de voksne. Her legede vi Robin Hood igen og igen. Der blev bygget huler og lavet flitsbuer. Mange penge blev taget fra de rige og givet til de fattige. Det kunne ikke undgås, at det gik en del ud over bevoksningen, men hvad betød det. Det var i en god sags tjeneste, og vi fik afløb for behovet for at lege røvere og soldater. Det er i den alder, man skal have det og ikke, når man kommer i den værnepligtige alder eller senere.

Lige uden for Sherwood Skoven ligger et stort grønt græsareal, den del af Lergravsparken, som først og fremmest var tænkt som bold- og legeplads. Den blev også anvendt meget, men var ikke nær så spændende som skoven. For os var det godt, at Lergravsparken rummede andre muligheder end dem, der var ud tænkt fra arkitekternes side, og især var det et held, at det forslag til udnyttelse af lergraven, som arkitekterne C. Th. Sørensen og Steen Eiler Rasmussen i 1949 havde udarbejdet, ikke nøje blev fulgt. Var det sket, var der ikke blevet levnet megen spillerum for børns udfoldelsesmuligheder. I stedet havde man belemret et arbejderkvarter med et tæmnet og civiliseret parkanlæg, som snarere burde høre hjemme på et landsted eller i en pæn københavnsk forstad.

Da fjernsynet kom til Klatterup i slutningen af 1950'erne, stiftede vi børn bekendtskab med ishockey og indførte straks spillet - naturligvis tilpasset de lokale forhold. Først og fremmest manglede vi isen. Den blev erstattet af gadens asfalt, og skøjterne blev afløst af rulleskøjter. Lige før sammenløbet af Rørkjærsgade og Teglværksgade, ved Strygejernet, spillede vi rulleskøjtehockey. To hold børn sammensat fra det meste af trekanten Rørkjærsgade-Teglværksgade-Rømøgade kæmpede med hjemmelavede stave om en bold. Der gik mange sommereftermiddage og -aftner med det. Og man sov så godt bagefter.

Som oftest i børnerige kvarterer er børnene delt i lejre og kliker. Sådan var det i Klatterup. Drengene fra den nærmeste ende af Rørkjærsgade og også fra Teglværksgade stod sammen mod de rå bøller fra Grønnegade og Manøgade og dem fra den anden ende af Rørkjærsgade. Dem kunne vi ikke med, og vi legede heller ikke med dem - heller ikke efter skoletid. I det øjeblik, man var blevet sig sit kliketilhørsforhold bevidst, var det slut. Der er dem og os. Det indebar ubehageligheder, når man alene mødte nogle af Grønnegaderødderne og de genkendte en. Til og fra skole færdedes vi derfor i smågrupper, for det var nødvendigt at passere det fjendtlige territorium for at komme til og fra skole. Risikoen var som regel størst efter skoletid. Da kunne konfrontationer være planlagt. Smøgen mellem Rørkjærsgade og Grønnegade kunne være så farlig som noget bjergpas at passere. Pludselig kunne det regne med jord og småsten ned over en, fulgt af de senest tillærte skældsord.

En årligt tilbagevendende begivenhed i januar var juletræskrigen mellem de to lejres drenge. Pigerne var holdt uden for dette kampfællesskab. Vi samlede juletræer i takt med, at de blev sat ud efter jul. Derpå tog vi grenene af

og bragte stammerne til bunkeren på hjørnet af Rømøgade og Teglværksgade. Grønnegaderengene havde hovedkvarter på en ubebygget grund på hjørnet af Grønnegade og Manøgade lige ved Amerikanerhuset. På den plads byggede de en hel palisadeborg af afgrenede juletræer stukket ned i og støttet af sneen. Kampen gjaldt juletræsstavene, som man gerne ville fravriste modstanderne eller i det mindste ødelægge. Juletræsstavene var i nogle uger et magt- og kampobjekt for så lige så hurtigt at miste interessen igen. Uden sne var der ikke noget ved den leg.

Jeg så dagligt den fjendtlige juletræsborg på vej til og fra skole gennem deres territorium. I mit første skoleår foretog jeg oftest den tur med Birthe Hundebøll, genboens jævnaldrende datter, som jeg også gik i klasse med. Det gjorde turen mindre risikabel at være i selskab med hende. Vore forældre fik lov til at gå i den misforståelse, at Birthe og jeg fulgtes til skole, fordi vi stadig var gode legekammerater. Nej, da skoletiden kom, var det stort set slut med at lege med piger eller tøser, som vi kaldte dem. Der kom nogle år, hvor piger så absolut var af mindre interesse.

Fodbold var kvarterets ubetingede største sportslige interesse. Den greb både drenge og mænd. Vi kunne spille fodbold i en smøge i timevis eller foranstalte gadekampe med f.eks. drenge fra Grundtvigs Allé. Kampene blev afviklet i Lergravsparken, når det rigtigt var alvor. For en del drenge blev interessen drevet så vidt, at de meldte sig ind i en fodboldklub. For de fleste betød det Østerbyens Boldklub (ØB) med træningsbaner nær Mådevej. Selv drev jeg ikke interessen så vidt, men undrede mig over, at mine gode legekammerater Alex og Ove ikke meldte sig ind i EsB. Det var en stor og kendt klub med muligheder for at komme rigtigt ud at spille. Jens Peder spillede der. Jeg forstod ik-

ke den ØB-patriotisme dengang og overså i øvrigt, at det var den nærmeste boldklub.

Det var en begivenhed ud over det sædvanlige, at kvarteret fik sin egen brandstation på hjørnet af Ringen og Darumvej. Med stor forventning imødeså vi alle de røde biler, kranvogne og stigevogne, ankomme til kvarteret. Flere blev inspireret til at ønske Falck-biler i legetøjsstørrelse til fødselsdag. Som noget af det sidste før ibrugtagningen blev brandstationens høje slangetårn rejst i et stykke, et langt træbeklædt jernskelet. En kæmpekran var tilkaldt til dette arbejde, der vist havde samlet, hvad der kunne krybe og gå af børn fra kvarteret plus en hel del voksne. Der var ekstra omsætning i slikbutikken overfor den dag.

Den første tid efter indvielsen i 1957 brugte vi en hel del tid med at stå og vente på, at alarmklokken skulle kime, så der blev udrykning. Især brandbilerne havde interesse. Hvor brændte det altså sjældent i Esbjerg i 1950'erne! Kimede det endelig en sjælden gang, var det som regel en ambulance, der susede af sted. Ingen af os skænkede det en tanke, at udrykningen kunne betyde ulykke eller død for andre. Det hører til barneverdenens afskærmethed. Lyden, farten og farven fascinerede og kunne også få os til at bruge adskillige søndage på at iagttage køretøjerne i detaljer, når de var kørt frem til ære for interesserede bekuere. Efterhånden blev Falck-stationens nærhed en del af hverdagen, og der skulle mere end en enkelt udrykning til for at få os til at spæne i retning af portene. Og ønsket om at blive brandmand veg til fordel for andre livsstillinger, skraldemand f.eks. De kørte med sådan nogle spændende små vogne.

Med Falck-stationens bygning forsvandt endnu et område, hvor vi kunne boltre os.

Kun sjældent vovede vi os helt ned til havet. Dels var der forældrenes formaninger mod at

gøre det, dels var der ingen lige vej derned. Med Darumvejs indføring i første halvdel af 1950'erne og den samtidige flytning af Esbjerg Andelsslakteri til området ved siden af Gasværket var Klatterup blevet afskåret fra havet. Det var ikke længere muligt fra boligerne i Teglværksgade at se ud over de grønne enge til havet og Fanø. For de fleste i hvert fald. Engene var væk, og gasværket og slagteriet spærrede for den direkte adgang til stranden, så vi enten måtte op til Exnersgade eller ud til Vinkelvej for at komme derned. Borte var både Grønne-gade og Fynsgade som den lige vej til havet. De ældre kunne fortælle om, at det havde været sådan. Det gjorde afstanden så lang, at det var ud over vor normale aktionsradius, derfor kom vi der kun sjældent. Derude var et stykke af et græsbeklædt dige, nogle enlige robåde, enkelte betonbunkers som rester af Atlantvolden og fæstningen Esbjerg fra Anden Verdenskrig. Og et par små træskure. Her holdt af og til nogle sprittere til.

Der var nok til at fange opmærksomheden og sætte fantasien igang. Især de tyske bunkers havde en magnetisk virkning. Bare man dengang havde vist, at her var en rigtig smuglerkyst, at der i sidste århundrede blev smuglet varer i land her. De skulle undgå tolderens blik i den anden ende af byen. Eller kunne vi bare have fået fortalt, at skibe endnu i 1890'erne ankrede op her ud for Klatterup for at losse eller laste sten, kalksten, kreaturben eller mursten.

I dag er den gamle kystlinje forsvundet. Store opfyldninger har fjernet Klatterup fra havet. Rester af diget står langt inde på land.

Ind i forbrugersamfundet

Et fjernsynsapparat var noget sjældent og tiltrækkende nyt i Teglværksgade, hvad mine forældre kom til at mærke, da de anskaffede et i 1958 eller 59. Den aktuelle anledning var, at

radioen var gået i stykker, hvorfor min far benyttede lejligheden til at foreslå anskaffelsen af et af de nye TV-apparater, da der nu alligevel skulle gøres noget ved elektronikken. Det skulle være en fællesbeslutning, for det var en stor udgift dengang, uforholdsmæssigt meget større end i dag. Min mor sagde efter nogen tøven ja. Hun har næppe følt behovet videre stort, men på den anden side kom de ikke ret meget ud på grund af mig og skifteholdsarbejdet. Nu kunne der komme underholdning ind i stuerne med billeder. Radioen havde hidtil gjort stor fyldest på det område. Aften efter aften fulgte vi radioføljeton'er som *Jorden rundt på 80 dage* og en krimiserie, hvor morderens ofre alle hed Sonja. Lige som min mor.

TV-apparatet blev købt af en radiotekniker, der var en meget forsigtig mand og ikke rigtig tryk ved denne ny teknik. Derfor vidste han snart ikke, om han ville sælge min far et apparat. Der var en risiko ved det. Måske ville det ikke holde så længe, og der var tale om mange penge, flere tusinde kroner vistnok. I hvert fald et meget stort beløb for en arbejderfamilie. Til sidst gjorde han det alligevel, men han hørte siden flere gange til, hvordan det fungerede. Det blev en stor flot 26 tommer Linnét & Laursen, der gjorde alle betænkeligheder til skamme. Apparatet holdt i 15 år!

Fjernsynet blev fra begyndelsen et tilløbsstykke i gaden. Naboer og genboer kom for at kigge med i et sådant omfang, at mine forældre måtte stoppe tilstrømningen ved om aftenen at sidde med slukket lys bag nedrullede persienner og lade være med at lukke op, når det bankede. Kaffe- og småkageudgifterne blev efterhånden for store med alle de gæster, og så ville de egentlig gerne være lidt sig selv efter arbejdsdagen. Efter et år eller halvandet var der installeret så mange apparater i kvarteret, at bl.a. Pedersens og mine forældre kunne have

deres skærme i fred. Nogen har dog set med en vis misundelse på denne stads, for en aften kom der besøg fra politiet. De ville gerne kontrollere, om vi betalte licens! Min far kunne fremvise kvitteringen. Så var den i orden. Ninen havde ikke villet tillade, at TV-antennen blev sat op på taget. Derfor var den anbragt på loftet under skiffertaget. Det er givetvis dette arrangement med skjult antenne, der har forledt nogen til at tro, at fjernsynet også ville være skjult for licenskontoret.

Familien blev fjernseere med samme urværks regelmæssighed, som vi var radiolyttere. Det var bestemte programmer, der trak: Aktuelt, Horisont, TV-teater og de alt for sjældne spillefilm. Der blev noget hængende fra det alt sammen, såvel begivenheder i den store verden, som navne, udtryk og scener fra fiktionen. Jeg ville gerne have det alt sammen med. Det kunne knibe med at få lov, og skuffelsen kunne være meget stor.

En vinteraften, nærmere bestemt 15. februar 1961, husker jeg særlig godt. Den aften skulle der komme en spændende film om Anden Verdenskrig. Det var Kampen om det tunge vand fra 1948. Der var blevet talt om den i forvejen i opgangen og kvarteret, så forventningerne var skruet i vejret. Til min store skuffelse måtte jeg ikke være oppe og se den. Det ville blive for sent for mig, lød det. Hverken bønnen eller gråd hjalp. Dybt forurettet lå jeg vågen i sengen og lyttede til fjernsynet i stuen ved siden af. Det skete så nær ved, og alligevel kunne jeg ikke være med. Glemte det ikke.

Til gengæld fik jeg bl.a. lov til at se filmen om forberedelsen og gennemførelsen af angrebet på Mörne-dæmningen i 1943. Billederne specielt af bomberne, der smutter hen over vandet mod dæmningen, dæmningen, der bryder sammen og flodbølgen, der tog, huse, biler, træer og tog med sig, brændte sig fast i min

bevisthed. Scenerne er siden flere gange kommet igen i drømme.

Filmene om Anden Verdenskrig - dokumentariske eller ej - udviklede en interesse for denne nære fortid. Og Gendarmen havde været med⁶.

En anden af de varigere forbrugsgoder, der blev råd til ved samme tid, var det eldrevne køleskab til afløsning af isskabet. Også det var en større investering - ja et køleskab, som det mine forældre købte, kostede vel i kroner lige så meget, som det gør i dag! Vel at mærke, når man lader inflationen ude af betragtning. Med køleskabets fremtrængen ophørte det ugentlige besøg af ismanden, der med sin hestetrukne vogn bragte isblokke til snart sagt alle husstande. Til den faste trafik hørte ligeledes mælkevognen, også hestetrukket og med en ældre kusk. Han måtte give op før 1960. Dermed forsvandt den karakteristiske raslen af de mange mælkeflasker i jernrammer.

Der blev ikke handlet i flæng hos Teglværks-gades to købmænd og to slagtere. Man holdt sig til en købmand og en slagter, hvis man ville have den bedste service og bog. Selv om købmand Rødgård Jessen (aldrig kaldt andet end Rødgård) på hjørnet af Rømgade og Teglværksgade lå nærmest, foregik de fleste af vore indkøb længere nede af gaden hos købmand Christensen. Der havde vi bog. Når der blev betalt på bogen ved ugens afslutning, sørgede jeg gerne for at komme med. Det kunne hænde, at Christensen, en ældre tyndhåret herre, gav lidt slik. Købmandsbutikken virkede gammeldags indrettet allerede dengang med sine træreoler med skuffer, hvorfra alt muligt blev taget frem og vejret eller målt. Det tog tid. I butikken var der meget trangt og værre blev det, da Christensen søgte at følge med tiden. Fornyetelser med en køledisk og tilløb til selvbetjening passede ikke til stedet. Duften af gammel køb-

mandsbutik hang ved forretningen lige til den lukkede engang i 1960'erne.

Rørkjærsgade 3, nabo til købmand Christensen, rummede slagter Nissens forretning, let kendelig på facadens hvide fliser i stueetagen omkring udstillingsvinduerne. Den slags var smart i en periode for at gøre opmærksom på ens forretning. Kønt var det ikke. Neonreklamerne havde endnu ikke vundet frem, og de ville ikke have gjort det bedre. Der var forholdsvis rummeligt, hvilket bl.a. skyldtes at Nissen havde slået to mindre forretninger sammen. Hos Nissen scorede man gerne en pølse, når man som barn var med på indkøb. Det glemte man ikke, når pølsen var en sjælden luksus. Nissen ydede den service at opbevare slagtervarer for kunderne fra lørdag til søndag formiddag i sin køler. Så holdt de bedre. Den trafik hørte op med installeringen af køleskabe i hjemmene.

Hvor Teglværksgade og Rørkjærsgade mødtes, havde der i mange år været et indkøbshjørne. Christensen og Nissen var de sidste efterfølgere for butikspionererne fra 1890'erne. Der var tomt ved 1970.

Anskaffelsen af køleskab ændrede i sig selv ikke meget i madvanerne. Vi blev ved med at købe friskslagtede høns fra hønseriet i Manøgade, et hvidkalket hus bagerst i en have, hvortil man kom ad en sti med store hønsegårde på begge sider. Den tur mellem hønsetråden syntes jeg altid var så trist. Vi gik altid derfra med en kold hønsekrop. For kort tid siden havde det været et levende væsen pikkende rundt mellem de andre høns. Brød mig ikke om det. Der lærte jeg, at høns ikke bare som føde er dybfrosne pakker, der fiskes op af køledisken i supermarkedet.

Motoriseringen af kvarterets indbyggere tog fart gennem anden halvdel af 1950'erne. Min far havde medbragt en motorcykel i ægteska-

På familiens motorcykel foran porten ved Tegtværksgade 26. Forfatteren sidder efter det gængse kønsrollemønster ved rattet med lege- og klassekammeraten Birthe Hundehøl på bagsædet. Ca. 1956. Foto: Privat eje.

bet, en sort NSU, som hele familien kunne være på, mens jeg var lille. Mine forældre var alene på kroferie på den en gang, men i øvrigt blev den kun brugt til ture i Esbjerg og til Lærborg. Den var ikke børnevenlig, og snart kunne vi ikke være på den alle tre. Selve maskinen gjorde indtryk, derimod husker jeg ingen køreture på den. Det var vist ikke noget, selv om jeg er fotograferet flere gange som motorcyklist. Motorcyklen blev solgt i 1958, og der kom ikke et andet motorkøretøj i stedet. En bil kunne være prioriteret og anskaffet efter en tids opsparing, men mine forældre stilede endnu højere. Hellere en bedre bolig end en bil. Trans-

portbehovet var desuden stort set klaret fra 1958 på anden vis. Min far blev nemlig lastbilchauffør det år.

Den prioritering betød, at jeg måtte se med misundelse på de legekammerater, hvis familie investerede i bil, ikke mindst når de drog af sted på campingferie. Det måtte være meningen med at få bil at komme ud at se noget. Trangen til det var stærk op mod 1961. Husker min første køretur i naboens, familien Troelsens, nyanskaffede Folkevogn, selv om det kun var ganske kort. Nogle gange lånte mine forældre en bil af andre, så vi kunne komme på tur. Murer Hans Termansen havde en Opel, som

han hægede om og polerede på hver weekend. Det var en tillids erklæring af de store, når han overlod os sit kære transportmiddel for en dag eller en weekend.

Vi var en enkelt gang på ferie med tog til København. Boede hos familie. Hans og Mie. Turen var ikke videre vellykket, bl.a. på grund af familieopholdet, og jeg var ikke imponeret over hverken at komme i Tivoli, Danmarks Akvarium eller Zoologisk Have. Det var alene et spørgsmål om, at min alder for den ferie ikke var den rigtige. Senere drømte jeg om at komme til at se de seværdigheder igen. Udenlandsrejser kom ikke på tale. Der blev ellers talt om charterrejser i kvarteret. Nogle prøvede at tage med Tjæreborg-præsten til Spanien. De kom hjem med stor begejstring og var noget særligt efter det. Familien Troelsen dampede af i Folkevogn til Tyskland og camperede. De kunne bare.

Jeg drømte ikke om at få eget værelse. Det var der ikke andre børn, der havde. Var der børneværelse, var de flere om det. Befandt mig godt i den lille lejlighed, men min forældre var på udkig efter noget bedre. Vi boede i den side af Teglværksgade med de ældre og dårligere ejendomme med udsigt til de nyere og bedre. Det var derfor ikke sært, at far søgte at komme til at overtage en nyere og større lejlighed i nr. 15 lige overfor i 1958, da beboerne flyttede. Den gik bare ikke. Lejligheden var lovet væk til familien Lassen. Far kom forgæves.

Der blev ikke kigget skævt til de nye beboere af den grund. Tværtimod fik mine forældre i nytillflytterne nogle af deres bedste venner og jeg mine nærmeste legekammerater. Familien bestod nemlig af et forældrepar med tre drenge, hvoraf de to, Ralf og Peter, var på omtrent min alder.

Vore forældre holdt en del spontane abefester med hinanden, hvor den eneste musik

forekommer mig at have været Schwarz und Kaffebraun. I hvert fald var den plade på igen og igen hos Tove og Georg Lassen. Der var aldrig mangel på stærke drikke. Georg var ganske vist tolder på havnen, men de stærke drikke blev om nødvendigt købt efter lukketid hos en af købmændene eller ved Bro-Peter i Storegade, hvis ikke der var handlet nok ind, mens tid var. For mig betød det, at jeg fik mine forældre at se udfolde sig mere end tidligere. Det var anderledes, mindre trykket end i familiens kred. Fra Lassens stuevinduer kunne de kigge lige over og ned til vore vinduer. Adskillige gange blev jeg lagt i seng med den besked, at far og mor gik over til Lassens, og var der noget, så skulle jeg bare tænde lyset i soveværelset. Så ville en af dem komme over. Jeg prøvede nogle gange for princippets skyld at tænde lyset. Enten blev det slet ikke opdaget eller der kunne gå timer. Som regel slukkede jeg selv igen. Jeg vidste jo, hvor de var, og var glad over, at de mødede sig.

Med Lassens kom vi på det første rigtige sommerhusbesøg. Det var i Ådalen mellem Sædding og Hjerting. Dengang var det helt uden for byen efter mine begreber. Og det var en gevaldig luksus med et sådant rigtigt fritidshus i sten. Gulpudset. Efter dagens standard er det slet ikke noget at tale om, men dengang var det endnu for de få. Georgs mor var ejer af huset, der bar navnet Farmen. Besøg på Farmen kom til at stå som en begivenhed. Den fælles madlavning. Kartofler og grønt fra grunden. Generationerne samledes om bordet, og vi spiste mange sammen. Nød det og udeluften. Tove og Georg købte snart deres eget lille sommerhus af træ i nærheden. Der var to huse at løbe imellem. For dem blev det begyndelsen til en fastere etablering i Hjerting.

Erling Juhl: »Strygejernet«. Stemning fanget i 1960'erne, hvor Teglværksgade og Rørkjærsgade endnu mødtes.

Kvarterets personligheder

I Manøgade boede en af kvarterets personligheder eller originaler. Hun kaldtes Røde Emma, men havde rigtignok ikke noget at gøre med den revolutionære Emma Goldman, som ingen der omkring vist havde hørt om. Når Emma blev kaldt rød, var det ikke på grund af politiske anskuelser, men hendes ildrøde lange hår, der gjorde hen let genkendelig, mens hun blev kendt for sin livsførelse. En kombination der gør det stof, personligheder laves af lokalt. Pressen øvede ingen indflydelse, hun optrådte

kun sjældent i medierne, da gerne under politirapporten, men det var den folkelige snakken, som sikrede hendes berømmelse. Hendes rigtige navn var Emma Charlotte Mathilde Hansen. Det fulde navn blev kun brugt i retten.

Emma boede i 1950'erne på en ubebygget, vildtvoksende grund nr. 16-18. Her havde hun etableret en hel lille nybyggerkoloni bestående af tre beboelseshuse og to særskilte simple træhytter. Træhytterne var lejet ud, naturligvis, og den ene hytte bestod kun af et rum. Beboelseshusene var sat sammen i forlængelse af

hinanden i et funktionelt arrangement. Endvidere var tilføjet nogle træbygninger, så der blev en 4-værelses villa på 46 m² til Emma og hendes samlever. Hun forstod at gøre sig det praktisk på den vis. Beboelseskøret var en livsform for hende. Siden 1930'erne havde hun boet på den måde i kvarteret, først på Bavnehøj, siden i Gasværksgade. Sidste station blev Manøgade.

Røde Emma havde været syerske i sine yngre dage, men drev tillige megen selskabelighed. Hun og et par andre piger fra kvarteret tog imod herrebesøg i køretene. Blev der fortalt. I min tid var hun blevet så gammel, at den trafik var taget af. Hun var omhyggelig med sig selv, men temmelig læderet bl.a. i ansigtet efter talrige slagsmål på byens værtshuse. Næsten lige så talrige var de gange, hun havde været i retten. Der gik hun ikke af vejen for at sige du til dommeren. For du sagde hun til alle, også byens rigtige damer, hvortil en af disse engang skal have svaret, at de ikke var du's. »Jamen, vi sad da sammen i Frøslev«, svarede Røde Emma igen, og den pågældende dame klappede i. Røde Emma havde siddet i Frøslev-lejren under den tyske besættelse. Dog ikke for modstandsaktivitet, men for løssaglighed! Hun var indsat i lejren af tyskerne som asocial. Det hindrede ikke, at hun fik dette skudsmål af en medfange: »Hun var en god kammerat, der kunne klare ting, vi fandt svære«⁷.

Røde Emma skrædede og røg cigaretter, som de fleste i kvarteret. Det sidste blot i så umådeholden målestok, at man ind imellem fristedes til at tro, at der var ild i hendes køretpark, når røgen drev fra både vinduer og skorstene og lagde sig over det høje græs og brombærrækkerne. Historierne om hende er mange. De blev næret af hendes udseende, livsførelse og af, at hun vist var sigøjner. Lidt af en heks var hun til sidst i folkemunde. Hun kunne gøre uhyggelige ting - fortaltes det - især mod børn. Det var om at

passer på og gå på den anden side af gaden, når man skulle igennem Manøgade. Alligevel var der noget dragende ved beboelseskøretene. De nærrede fantasien. Der var noget nybyggerstemning ved det sted, som var det Esbjerg i en fjern fortid, da byen blev til.

Kommunen satte en stopper for det liv på det sted i 1962, da køretene blev fjernet.

Kvarteret havde sin permanente og anerkendte spritter, kejser Wilhelm - intet mindre kunne gøre det. Han boede i et skur ved stranden og kom nødtigt op i gaderne, da det så var sikkert, at han fik et halehæng af drillende unge efter sig. Kejser Wilhelm klarede sig bl.a. ved at samle ting fra til genbrug på lossepladsen bag Esbjerg Teglværk. Turen gik derfra til produkthandleren i Exnersgade, men mønt på lommen derfra til en af købmændene og så ud til kysten igen med flasken. Hans liv endte i flammer. En nat gik der ild i hans leje af avispir, mens han sov rusen ud. Alt brændte, og næste dag var der næsten kun hans aske tilbage.

Originalerne fandtes i alle de repræsenterende samfundslag. Det er gamle Hundebøll fra Teglværksgade 17 et godt bevis for. Han var flyttet til gaden i 1946 og overtog et hus med butik. I butikken havde hidtil været en grønhandel, men nu skulle der åbnes noget for kvarteret - ja for byen - så usædvanligt som en antikvarboghandel, Østerbros Bogantikvariat. Det burde være nok til at indskrive ham i særtingenes række. At åbne en antikvarboghandel i et udpræget arbejderkvarter, hvor han næppe kunne regne med større omsætning, heller ikke om han havde lagt sortimentet an på socialdemokratiske kampskrifter. Og det lå ham fjern. Det var en rigtig antikvarboghandel, ingen tvivl om det. Der var ikke tale om salg af kiosklitteratur og tredierangs kriminalromaner, som kunne byttes igen efter læsningen. Heller ikke

var der pornografi under disken. Forklaringen på dette fænomen var, at Hundebøll havde trukket sig tilbage efter en årrække som mejeribestyrer og havde penge nok til sit otium. Boghandelen var nærmest en hobby for ham, tilmed kunne han tjene lidt penge på den og komme i kontakt med folk.

Jeg stod tit og kiggede ind ad vinduet til hans forretning. Der blev min skæbne afgjort. Fascineredes af bøgernes verden, de indbundne værker eller de spraglede omslag. Der var skrevet om meget mere end jeg havde troet. Købte aldrig noget hos ham. Gloede bare om der skulle være kommet noget nyt i vinduet. Kom kun et par enkelte gange i butikken for at sælge mine gamle Anders And-blade for 10 øre stykket. Den trafik nedlod han sig til. Det må have kunnet betale sig. Ved de lejligheder havde jeg min mor med, da han var kendt som en gnier og småfusker ud over det sædvanlige - den lokale onkel Joachim. Kunne han komme af sted med det, snød han gerne for betalingen af et blad eller to. Var min mor med, var det vanskeligere for ham at påstå, at der kun var 18 og ikke 20 hefter, selv om jeg havde talt dem adskillige gange og vidste, at der var 20. Han var skrupelløs, og det betød ikke det mindste, at jeg var hans barnebarns bedste legekammerat. 10 øre vundet var 10 øres ekstra fortjeneste. Den verden forstod han.

Sin egen familie behandlede han på tilsvarende vis. En søn og svigerdatter boede i lejligheden oven på forretningen. En dag fik han i boghandelen tilbudt at købe en samovar. De stod som pynt i mange hjem i de år. »Et øjeblik«, sagde Hundebøll, og gik ovenpå til svigerdatteren og spurgte, om hun var interesseret i at købe en samovar. Det var hun, og der blev opnået enighed om prisen, og handelen kom i stand. For sin umage som mellemhandler krævede Hundebøll efterfølgende to kro-

ner af svigerdatteren. Vi havde onkel Joachim i vor midte. Han havde ombyttet Andeby med Klatterup, og småligheden og griskheden var blevet på niveau derefter.

Kvarteret havde flere kiggere, som alle har det. Kvinder og mænd hvis hovedbeskæftigelse er at iagttage andres gøren og laden i stedet for at leve livet selv. En af dem var fru J., der boede dør om dør med familien Lassen. Fru J. var hjemmegående husmor med et par drenge omtrent på min alder. Hun var den mest nysgerrige kvinde i kvarteret. Hun kiggede og kiggede. Enten fra sine vinduer med de blå persienner eller ud ad brevsprækken! Hun var i kontakt med omgivelserne ved at glo, ikke ved at tale med folk. Fra sin post bag persienerne kunne hun overskue det meste af vor lejlighed. Vi var nødt til at trække vore persienner ned, når fru J.s nysgerrighed ikke skulle stilles. Ved festlige lejligheder blev de til gengæld trukket op, så hun kunne være med. Det manglede bare og udviklede sig til en talemåde. Der blev skålet mod fru J.s vinduer. Havde der været fest hos Lassens, kunne Georg, den store mand, godt komme i tanke om at lægge sig på knæ og råbe ind ad fru J.s brevkasse: »Vi går der og der hen nu. Så var den ret høj«.

Mindre fornøjeligt var det, at fru Lassen som ung husmor følte sig trykket af denne overvågning og kunne ligge vågen om natten med spekulationer, om hun nu gjorde alting godt nok, så der ikke blev snakket i kvarteret.

25 øre pr. tur

Det er indlysende, at kvarteret ikke kun har rummet blomsten af den danske arbejderklasse, og at alt heller ikke var social harmoni. Her må gøres indrømmelser til klassekampsforskerne. Problemerne indskrænkede sig ikke til, at en og anden fik en rude knust under boldspil. Røde Emma havde besøg af mænd, og hun var

ikke ene om den forretning. Andre piger havde været og var installeret i havehusene og modtog besøg mod betaling. I Grønnegade hang i årevis i vinduet til en stuelejlighed et skilt med påskriften »25 øre pr. tur«. Det var længe før min tid, tilbage i 1930'erne, hvad allerede prislejet i høj grad indikerer⁸. Piger blev uønsket gravide og nøjedes ikke med diskret ophold, men gik måske til kvaksalveren i lejligheden over Nissens slagterforretning, indtil hun blev afsløret og arresteret under stor mediebevågenhed i 1940'erne.

Frihedskæmpere fandt ly i kvarteret. En af dem var Thue, der en tid havde logi på Willemoes Teglværk⁹. »Tyskerpiger« og formodede landsforrædere husede kvarteret også. Et medlemskab af DNSAP var nok til at komme i sidst-

nævnte bås. Adskillige blev afhentet på adresser i kvarteret i majdagene 1945, men det synes ikke at have været i større omfang end i andre bydele. På nuværende tidspunkt mangler der undersøgelser, der kan vise, om det ret homogene arbejderkvarter egentligt var mere socialt belastet end andre kvarterer. Det er tænkeligt, men ikke aldeles sikkert. Andre bydele rummede i 1950'erne også en stor, ringe boligmasse med lave huslejer, der tiltrak grupper, som kunne bære på flere sociale problemer end andre.

Der blev drukket, festet og nydt de erotiske glæder såvel ægteskabeligt som ved sidespring. Kvinder fik tæv og uddelte selv blå øjne. Anderledes end i andre kvarterer? Næppe.

Arbejderkvarter - arbejderkultur?

Klatterup var ubetinget et udpræget arbejderkvarter, og måske det mest homogene og største i hele Eshbjerg. Det satte sine spor. Dog ikke lige som arbejderbevægelses- og arbejderkulturforskere har forestillet sig det. Der må have været noget i vejen med arbejderne i Klatterup. De opførte sig ikke efter »forholdene«, som den har taget sig ud fra de akademiske skrivelser. Måske fordi de var så langt væk fra, hvor det hele foregår, helt derovre i Vestjylland, hvor de ikke har fattet, hvordan »rigtige« arbejdere skal være. Helt ude i den yderste periferi. Eller måske skyldtes det, at de manglede at tilegne sig de færdigheder, som er blevet forventet. De kan have været en kende bagud, de manglede den romantiserede arbejderbevidsthed, der henter sine forestillinger fra marxismens klassikere for mere end 100 år siden og fra sovjetisk propagandalitteratur.

Fagbevægelsen var ikke Klatterups beboeres alfa og omega og udgangspunkt for det sociale og politiske liv. De fleste var medlem af en fagforening, men så betød den i øvrigt ikke ret meget. Det vrimlede ikke med aktive fagforenings-

Esbjerg Avis

Afbrød 48 Svangerskab og drev storstilet Konsulentvirksomhed

Den uhyggelige Fosterfordrivelses-Affære i Esbjerg antaget stort Omfang

Afbrødingerne af den esbjergenske Husholderske Johanne Marie Harbeck, Rørkjærsgade 3, er nu afsluttet og har bragt for Dagen, at den uhyggelige Fosterfordrivelses-Affære er af et usædvanligt stort Omfang, idet hun foruden at have tilstaaet sig skyldig i Svangerskabsafbrydelse i ikke mindre end 48 Tilfælde har erkendt at have drevet en ustrukturert Konsulentvirksomhed og derigennem bistaaet utallige Kvinder med »Raad« og Anvisninger.

For Svangerskabsafbrydelse, som er foretaget under meget uhyggelige Forhold, og som kun ved et Mirakel ikke

har medført Dødsfald eller Livslange Lidelser at de behandlende Kvinder, sa. Fru Harbeck modtaget og til 200.000 enkelte Tilfælde har hun udført Operationerne gratis, og i andre har hun taget Betaling i Form af Koster o. l.

Hun har forklaret, at selv to Gange for Aar tilbage havde taaget fortaget Svangerskabsafbrydelse, og da hun tredje Gang skulde have foretaget en saadan, udførte hun den paa sig selv, idet hun nu mente at have løst Problemet. Dette blev Indledningen til hendes omfattende Virksomhed.

Prøvet er nu gaaet i Gang med at afbøde de mange Kvinder, der har bistaaet hende i Virksomheden til at ved, at stille Lejligheder til Raadighed for Operationerne, og de mange Kvinder, der har faaet afbrudt deres Svangerskab, men af Fru Harbeck selv sagt efter hendes Anvisninger.

»Afbrød svangerskab og drev storstilet konsulentvirksomhed... Fru Harberks virksomhed i Rørkjærsgade 3 var år efter et samtaleemne i kvarteret. »Vær du glad for, at du ikke endte hos fru Harbeck«, kunne det lyde, når mødre skulle sætte skræk i livet på uartige unger. Esbjerg Avis.

Teglværksgade i sne. Kanin-Hans' gamle lastvogn - en af gaden's meget få biler - holder ud for nr. 15. Ca. 1956. Foto: Privat eje.

og tillidsfolk, som var parate til at kalde folk på barrikaderne. Der boede fagforeningspamper på det laveste niveau i kvarteret, men de var hurtigt peget ud. Arbejdskammerater og naboer blev hurtigt trætte af dem, når de lirede dikterede paroler ovenfra igen og igen. Fagbevægelsen var forlængst blevet et system, man ingen indflydelse havde på, men modtog pålæg og ordrer fra. Overenskomster blev afsluttet, og så optrådte de lokale tillidsfolk i rollen som politimænd, der skulle sørge for, at aftalerne blev overholdt. Ikke noget med egetinitiativ, så det kom ud af kontrol. Der blev ikke næret store forhåbninger eller var nogen som helst entusiasme i forhold til fagbevægelsen. Arbejderne i Klatterup var realistiske, belært af erfaringerne og det daglige slæb. Det socialiserer at skulle klare at sørge for alt selv. Så må man skære af på

drømme og fordringer til, at alt kan være anderledes. Det var i tiden før, den store formynderiske socialstat rigtigt havde udfoldet sig med alle sine tilbud. Man kunne stadig få lov til at være fattig uden kontrol og overvågning. Endnu var skiftende sagsbehandlere ikke et problem. Det gav en anden bevidsthed.

Men fagforeningerne skulle være der. Der kunne tales om, hvad de havde gjort for arbejderne engang. Nogle af de ældre kunne huske det. Nu organiserede fagforeningerne en årlig juletræs- eller fastelavnsfest. Det var meget godt, mest for børnene. Man skulle også i kontakt med fagforeningen, hvis man gik hen og blev arbejdsløs. Så mødte man op på fagforeningskontoret hver dag for at stemple. Det var meget vigtigt. Fagforeningen var rutine og vane, som det var at stemple. Derimod var det ik-

ke en fast tradition at gå til 1. majmøder. Klat-terup var ikke affolket på arbejdernes kampdag. Tværtimod var der mere liv end ellers. Det gav en ekstra fridag at tilbringe i haver og baggårde. Og fritid var der ikke for meget af. Arbejdsugen var stadig på seks dag. Der skulle arbejdes i 48 timer.

Den politiske indstilling i kvarteret var nok overvejende socialdemokratisk. Det er svært at sige med sikkerhed, for der blev ikke talt så meget politik. Atter et punkt, hvor disse arbejdere skuffer. Enkelte personer var kendt for deres politiske engagement, f.eks. de meget få aktive kommunister, men allerede dermed kunne en samtale gøres overflødig. Man vidste, hvad de ville sige, havde hørt det hele før, ligesom fra fagforeningspamperne. Så også kommunisterne undlod at tale om politik hele tiden, at gøre sit liv til paroler havde været ensbetydende med isolering i et kvarter af denne karakter. Det var jo ikke længere førstegenerationsarbejdere, der var tale om. Mange familier havde boet her i to og nogle i tre generationer. Kvarteret var ikke under konstant opbrud og fremmedgjort af voldsomme til- og fraflytninger. Deres liv foregik i kendte rammer og med forudsigelige relationer. Mange havde familiære relationer. Familien Hansen i nr. 26 var ingen undtagelse. Klat-terup var som en enklave, en landsby, hvor man vidste det meste om hinanden. På godt og ondt. Samfundsomstyrtere og sociale reformatorer ville i et sådant provinsielt arbejdersmiljø være blevet peget ud med det samme og isoleret. De hørte ikke til. Vi ved nok, hvad det drejer sig om her. Det skal vi ikke have fortalt af andre, ville straks og ubevidst være reaktionen.

Tobakken var kendt som en socialdemokratisk højborg tilbage fra 1920'erne og 30'erne, men der blev ikke spurgt efter partibøger og uddelt partipropaganda blandt arbejderne. I

forbindelse med valg og overenskomstafslutninger kunne der komme en fagforeningsdelegation til fabrikken for at orientere om resultater og perspektiver. Det var det hele. Sociale arrangementer i arbejdernes fællesklub omfattede ikke partiagtation.

Politisk ekstremisme havde dårlige vilkår i Klat-terup. Nazismen fandt ikke klangbund, da den bød sig til. Hverken før eller under den tyske besættelse. Selvfølgelig fik enkelte sig et medlemskort hos DNSAP. Således en gartner, der boede skråt over for os i Teglværksgade, men dette politiske fejltrin, som oven i købet kunne slås efter i det illegalt udgivne Bovrup-Kartotek fra 1946, kom ikke familien til last. Vi hørte end ikke om det. Han var ikke peget ud og isoleret som nazist. Når familien alligevel forekom isoleret, har det været selvalgt.

Tyskerne og nazismen var stadig stærke fjendebilleder hen i 1950'erne. I film og især i tegneserier stiftede vi unge bekendtskab med disse fænomener. Tyskerne var aggressive nazister og angreb altid med et »Verdammt Engländer«. for til sidst at dø med et »Ahhh« på læberne. En eftermiddag legede jeg med en et par år ældre dreng, Hans, i hans forældres hus i Rørkjærsgade. Han var alene hjemme, så vi kunne frit færdes ude og inde og rode i gamle sager. For at dupere mig trak Hans forskellige af sin fars gamle effekter frem, bl.a. et rigtigt hagekorsflag fra tyskertiden. Det skulle faderen været kommet til i sin egenskab af modstandsmænd. Jeg var duperet over flaget, selv om jeg kunne fortælle, at min morfar skam også havde været en rigtig frihedskæmper. Enden på denne konkurrence om at have de største aktier i modstandskampen blev, at vi lod hagekorsflaget gå til tops i familiens flagstang. Efter at have løst de tekniske problemer med at få flaglinen på plads, vejede hagekorset påny over Klat-terup. Det så ganske flot ud, syntes vi, og det var

heller ikke af vejen, at denne flagning fremkaldte en del opmærksomhed. Gennem hækken så vi en forbicyklende mand tabe underkæben ved det syn, der mødte ham over hækken. Det var så vellykket, at vi lod flaget hænge, til Hans' forældre kom fra arbejde. Det skulle vi ikke have gjort. Af en eller anden grund havde de ingen forståelse for, at vi luftede dette gamle krigsbytte. Reaktionen var hårdhændet. Jeg var gået hjem på det tidspunkt, men det fremgik senere indirekte, at Hans havde fået en omgang klø for det passerede. Hagekorset kom ikke til at blafre over Klatterup igen med vores hjælp.

Arbejderfamilierne i Klatterup ville være blevet overraskede, hvis de fik at vide, at de havde ført kulturkamp. Hvis anstrengelserne for at få en menneskeværdig tilværelse ud af livet som arbejder samtidig skulle indebære, at de dannede en egen kultur og søgte at skærme den mod borgerlig kulturel påvirkning, er vi i fantasiens verden. Der må tages udgangspunkt i forudsætningerne for kulturel udfoldelse. Det handler om overskud, menneskelige, tidsmæssige, materielle. Stuerne i Klatterup bugnede ikke med hverken socialismens klassikere eller verdenslitteraturen. Der var ret langt mellem bøgerne. De fandtes i de færreste hjem. I almindelighed var der ikke ret meget brug for dem, og heller ikke tid til dem. Tiden blev brugt på familien, på hjemmet, på hus og have eller kolonihave.

Radioavisen, den daglige avis, snak på arbejdspladsen orienterede om omverdenen. Klædedragt og omgangsformer var mere præget af kvarterets stil end af sidste nyt fra de københavnske bladhus, selv om den kulørte ugepresse blev konsumeret i hjemmene. Gjorde en i kvarteret sig bemærket ved anderledes påklædning, blev det omtalt. Der var f.eks. Norma fra nr. 15, som forlængst var flyttet hjemmefra,

men af og til kom på besøg med sin mand Reginald Mørk i en amerikansk vogn. Han havde en virksomhed på havnen (fiskepulp). Blev der først fest, vidste Norma hvordan man gik til den. Der kunne godt ryge en rude, og var hun i det humør, kunne hun godt vise sine yndigheder frem. Hun havde en datter, der også kunne slå til den. Det hændte, at fru Hansen, Norma og datteren sammen gik på restaurant og mørede sig. Blev der fortalt.

Norma var hejret ud i et udstyr uden lige i Teglværksgade, en sky af parfumeduft stod omkring hende, og hun var godt smurt ind i krigsmaling. Håret var langt og farvet helt sort, røde negle, rød mund. Hun havde tabt sin kulturkamp og var gået over til de borgerlige - på en billig måde. Og hun dannede ikke mode eller forbillede for andre. Atter vil jeg henholde mig til den realisme, som det daglige slæb giver. Man vidste godt, hvad man kunne tillade sig, også når man en sjælden gang slog til søren. Der var grænser.

Arbejderkultur er bl.a. blevet defineret som arbejderklassens bestræbelser på at skabe selvstændige institutioner og udtryksformer, som kan samle og formulere klassens erfaringer, interesser og målsætning. Eller er udvidet til at omfatte livs- og sanværsformer og organisationsmåder udsprunget af arbejderklassens stilling i samfundet. Forstået som det førstnævnte har jeg kun mødt arbejderkultur i Klatterup hos gamle organiserede socialdemokratiske arbejdere. For dem var der nogle erfaringer og interesser formuleret af Socialdemokratiet i deres ungdom under 1930'ernes krise. De erfaringer forlod dem ikke, og de kunne stadigvæk anvende udtryk fra dengang om kapitalen og kapitalejerne m.m., som 1950'ernes unge socialdemokrater ikke ville slynge om sig med. Nu var den terminologi blevet forbundet med DKP.

Skal arbejderkultur forstås i den sidste form - den udvidede - er den for mig at se udvandet noget nær ad absurdum. Den vil i hvert fald være svært at udskille og efterspore i et miljø som Klatterups. Den arbejderklasse, der var tale om, var jo ikke nogen homogen masse: Der var unge og gamle, faglærte og ufaglærte, gifte og ugifte, der var førstegenerationsarbejdere og nogle med en længere tradition, der var til- og fraflyttere, der var småhandlende og lavt placerede funktionærer, der i henseende til social status nok lader sig udskille teoretisk, men som på grund af det fælles miljø og kvarter ikke havde andre omgangsformer end de egentlige arbejdere. I Klatterup må vi regne lige så meget med de fælles miljøer omkring bolig og fritid, som med arbejdssituationen, når vi skal efterspore en kultur. Og der bliver ingen specifik arbejderkultur, og den kan slet ikke alene bestemmes ud fra arbejdernes placering i produktionen.

I 1950'erne har den periode af dansk arbejderbevægelses historie forlængst været ovre, hvor der var basis for en modkulturel afgrænsning af en arbejderkultur, og det var ikke kun i en vestjysk provinsby som Eshjerg. I et gammelt arbejderkvarter som Klatterup var det svært at få øje på rester af en tidligere arbejderkultur selv forstået i bredeste forstand. Omgangsformer og adfærdsmønstre adskilte sig ikke iøjnefaldende fra byens øvrige borgeres, når der ses bort fra det bedre borgerskab. Om man var funktionær ved en butikshandlende eller arbejderske på tobakken gjorde ikke de store skel.

Livet i Klatterup var meget lidt skriftliggjort, når lejlighedssangene undtages, og de var heller ikke præget specielt af arbejdernes samfundserfaringer i den idealistiske forstand, som en senere tids forskere gerne havde set dem. Men præget af samfundserfaringer var de lige præcis. De drejede sig bare ikke først og frem-

mest om klassekamp og socialistiske paroler. Med den målestok kan Klatterup godt afskrives som hjemsted for en arbejderkultur. Der var andre interesser, erfaringer og målsætninger, man samledes om og formulerede. Noget langt mere konkret og jordnært hentet ud af dagligdagen på arbejdspladsen og i kvarteret. Det var en blanding af sjove hændelser, historier med en pointe, enkeltpersoners særheder (som f.eks. Røde Emma) og så arbejdsplads-historierne. Disse historier drejede sig ofte om en vanskelig arbejdsproces og dens løsning, særlige blandt arbejderne, fælles drukture, uoverensstemmelser imellem arbejderne, dovne kolleger, dårligt vejr under et byggeri, genstridigt materiel, en urimelig arbejdsgiver, hvordan man havde indhentet tabt tid for at holde en akkord osv.

På et område var der i høj grad tale om arbejdererfaringer, nemlig omkring arbejdsprocessen. Det var helt tydeligt, at de ældre havde en masse erfaringer i, hvordan mange også vanskelige og specielle arbejdsopgaver skulle løses og gav disse videre til de yngre enten under arbejdet eller måske ved en snak i skuret, i haven, i porten i et fælles lag efter arbejdstid. Typisk var det også de ældre arbejdere, der blev sjakledere på grund af deres erfaringer og tillærte kvalifikationer og ikke på grund af deres særlige autoritet eller loyalitet over for arbejdsgiveren. De folk forstod også at læse kort og tegninger, selv om de var uden nogen papiruddannelse.

Kom arbejderne i Klatterup i kontakt med en udefrakommende arbejderkultur? Kun hvis den socialdemokratiske presse og fagbevægelsens medlemstidsskrifter opfattes som bærere heraf. Bøger og tidsskrifter ejede man ellers ikke og læste dem heller ikke meget. Når man læste, behøvede det langtfra at være proletarforfattere eller andre, der opsummerede eller

gav et bud på, hvordan arbejderklassens liv kunne være. Det vidste man jo godt.

Manglede Klatterup et kulturelt netværk? Nej, for at mangle noget skal man vide, at man mangler det, og der var ikke tale om noget savn. Kun i den meget ydmyge forstand, der i det foregående er omtalt, var der et kulturelt netværk. Det sociale netværk gennem familie, bolig, naboer og arbejdsplads var til gengæld større. Langt større end det kan opvises i de fleste parcelhuskvarterer i dag. I Klatterup var der ingen til at slå andre i hovedet med deres større dannelse, højere status, flere penge, til at vigte sig eller gøre sig bedre end andre. I kvarteret var man både kulturelt og socialt ret lige, så det kunne ikke lære kvarterets børn, at der var forskel på høj og lav i byen og i samfundet, at der var en størrelse som højere eller lavere social status i samfundshierarkiet at tage i betragtning. En af de erfaringer kvarterets unge havde til gode, når de for alvor kom uden for kvarteret.

Derfor kan heller ikke jeg, som det gøres hos f.eks. Christen Christensen, Carl Madsen, David Hejgaard og mange andre med underklassebaggrund projicere klassekampen tilbage til barndomslivet i en lige linie som grundlæggende for min omverdensforståelse. I Klatterup sprang den sociale nød og samfundets uretfærdighed ikke en i møde eller udløstes i slagsmål, druk og politiophud. Der var ingen utæmmede politivold i kvarteret. Tværtimod, dette arbejderkvarters tryghed og sociale ensartethed hindrede, at man oplevede verdens uretfærdighed. Klatterup havde bevaret den usnobethed og ligefremhed, som hele byen skal have haft før og omkring århundredskiftet ifølge ældre borgere, og som nogle fejlagtigt mener, byen har endnu.

Gensyn

I min erindring er Klatterup et levende, varmt og spændende kvarter med masser af mennesker og butikker, ja et helt land var det med søer og skov, og alle de frie steder og grønne pletter, en dreng kunne have brug for. Så meget mere trist har det været år senere at gense området. Næsten alle butikker er væk. Hundebøll snyder ikke nye generationer for en 10-øre, og der er ikke meget liv i gadebilledet. Parkerede biler fylder langs fortovs-kanten, og der ses kun sjældent mennesker. Der er ikke længere ret mange på vej til fods til eller fra arbejde, for arbejdspladserne er også væk. Kvarteret er tømt for sine sammenhængende funktioner. Nu er det mest et sted, hvor man bor. Man arbejder et andet sted i byen, køber ind et tredje og holder ferie et fjerde, og transporten sker i bil. Nu er man kun fælles om at bo i Klatterup.

Rask væk fjernes bygning efter bygning fra det gamle kvarter og erstattes enten med betonblokke som i Rørkjærgade eller nye i tillempet arbejderstil. De frie pladsers antal er faldet drastisk. Nybyggeri har rejst sig de fleste steder. Nu skal der skabes miljø, hvis kvarteret skal have det, og man kan kun ønske beboerne lykke til, men den sociale sammenhæng og det netværk, der skabte min barndoms lykkelige land, kommer ikke igen.

Dødsdommen over kvarterets særpræg blev endelig afsagt med Esbjerg Kommunes saneringsplan 1980-81. Trekanten Rørkjærgade-Teglværksgade-Rømmøgade stod for tur. Den er trods beboernes protester stort set uændret blevet gennemført siden. Teglværksgade nr. 26 er væk. Porten er der ikke længere.

For Esbjerg Kommune, som for mange andre kommuner, har sanering længe været lig med nedrivning, så det kan let gå hen at blive for sent at se skallen af det kvarter, der engang var Klatterup. Amerikanerhuset, smørekspor-

Vue ned gennem Teglværksgade mod Ringen en stille junisøndag godt et år før den kommunale saneringsplan blev udarbejdet. Foto: Forfatteren. Privat øje.

forretningen, gasværket og Bethesda er blandt de mange bygninger, der røg i 1960'erne og 70'erne. I 1985 kom turen til den nye tobaksfabrik, der både havde givet arbejde til så mange og som med sine karakteristiske høje hvidpudsede mure havde præget kvarteret. End ikke et gadenavn vil røbe, hvilken betydning tobakken har haft i kvarteret. Det må kulturcentret Multihus Tobaksfabrikken sørge for.

Da dødsdommen over en del af kvarteret i 1981 var afsagt, udsendte Kai Jørgensen en lil-

le, uprætentiøs digtsamling for at fastholde stemninger og indtryk fra Klatterup. Træffende kalder han Klatterup for De stille gader. Stille fordi de hidtil ikke har tiltrukket sig byens offentligheds opmærksomhed. Kun eksekutionen giver lidt mediedækning, men også det vil i den lokale offentlighed hurtigt være glemt. Så er det bare at håbe, at byens kulturbevarende institutioner ikke gør det samme. I hvert fald lover det ikke godt, at en rapport fra Ribe Amtsråd i maj 1985 stemplede kvarteret som

mindre kulturhistorisk bevaringsværdigt i forhold til den centrale bydel og det bedre borgerskabs boområder. Dermed er der nærmest givet grønt lys for, at bulldozerne igen kan køre i stilling og fjerne de sidste rester af et af Esbjergs mere ydmyge kvarterer. Rask må det gå, og hurtigst går det med at fjerne arbejdernes Esbjerg.

Noter

1. Hvor intet andet anføres henvises til John T. Lauridsen: Klatterup - et arbejderkvarter i Esbjerg 1890 - 1990, 1992.
2. Esbjerg Byhistoriske Arkiv, Sognerådsprotokoller 1888
3. Dagbøgerne er på Esbjerg Byhistoriske Arkiv
4. Esbjerg Kommuneatlas, 1992, s. 21.34.
5. Hans Wulff: Esbjerg, min barndomsby. Fra Ribe Amt 1964, s. 126. Jrv. Den fine postkortgengivelse hos Finn Jessen: Hilsen fra Esbjerg. Esbjerg Postkort 1897-1975, 1995 s. 142.

6. Om gendarmen Karl Alfred Nielsen, se Fra Ribe Amt 1993, s. 37ff
7. Carl Edvard Larsen: Barakformand i H. 13. 1967, s. 81f.
8. Fortalt mig af beboere under en kvartervandring i 1995
9. Dorthe Petersen: Thue og hans tid, 1992, s.73. Ud over stikkeren Niels Riis, aflagde også en stikker som Grethe Bertram besøg i kvarteret, se Vestkysten 18.5.1945 og Højesteretstidende 91,1947 s. 651-689. Kvarterets lokale tabere, se Vestkysten 13.6.1945, der omtaler både slagtersvenden, der var bevæbnet vagtmand og medlem af DNSAP med adresse Bag Teglværket og den »væmmelige« pige, den 20-årige husassistent fra Ribe, der »klippede« mødte frem i Esbjerg Ret.

John T. Lauridsen. Født 1951. Det Kongelige Bibliotek, Postboks 2149, 1016 København K. Forskningschef, dr. phil. Har bl. a. skrevet bogen Klatterup - et arbejderkvarter i Esbjerg 1890-1990. 1992, og Oscar Bruun, Læge i pionertidens Esbjerg, 1996, samt artikler i Fra Ribe Amt 1993 og 1994.

Fattiggård og asyl i Lunde

Af Henning Nielsen

Omkring midten af 1900-tallet indrettedes fattiggårde rundt omkring i Danmark. Ideerne hertil kom fra hertugdømmerne. I Lunde-Outrup, der indtil 1916 var en kommune, opstod tanken om et fattighus omkring 1860.

I århundredets første årtier, efter vedtagelsen af fattigloven i 1803, var de fattige henvist til at blive boende i deres usle rønner, indtil de, imod at modtage nødtørftig hjælp i form af naturalier eller penge, afgav al deres ind- og udbo til kommunen. På den måde var kommunen efterhånden kommet i besiddelse af omkring ti sådanne fattiges huse. Enkelte personer blev henvist til at gå på omgang mellem sognenes gårde forældreløse børn sat i pleje for betaling.

Etablering

Sogneforstanderskabet, datidens sogneråd, besluttede derfor at købe en gård af passende størrelse til formålet, som det fremgår af sognerådsprotokollen den 18. juni 1863: »De fattiges antal er i de senere år tiltaget således, at man oftere har været i forlegenhed med at tilvejebringe huslejlighed til dem, uagtet fattigvæsenet ejer flere huse. Forstanderskabet har derfor i længere tid været betænkt på at købe en gård af passende størrelse til fattiggård og har i den henseende søgt at erfare også sogneboernes formening. Det har vist sig at denne sag også havde næsten alle stemmer.

Da der nu tilbød sig lejlighed til at erholde en sådan gård, der med nogen forandring og

tilbygning kunne egne sig til fattiggård, har man på Lunde-Outrup Kommunes og beboernes vegne købt denne gård på auktion for 5.500 rdl. Den består af fire sammenbyggede længer, grundmur og ret god bygning, stuehuset er opført for få år siden, har en højde af fire alen fra gulv til loft og en bredde af 11 alen. Gården er beliggende i Lunde Sogn, Lunde by nær kirke og skole på høj tør bund, har et betydende tilliggende af god agermark samt hede og mose og står for hartkorn 4 tdr. 2 skp. 3 fjdk. ¼ alb. Og der kan holdes 10 à 12 køer, seks à otte stk ungkvæg, 20 får, to heste og to trækstude«.

Gården, det drejede sig om, er Gl. Lundevej nr. 1, kirkens nærmeste nabo mod vest. Den blev købt på auktion af dødsboet efter gårdmand Niels Hansen og hustru Ane Vad. Begge var døde i 40-års alderen efterladende sig otte børn, hvoraf flere var umyndige.

Efter at have skildret gården gik sogneforstanderskabet over til at begrunde købet, som var sket uden forudgående godkendelse fra stiftamtet. Det hedder, at den hidtidige praksis »ikke ret afhjælper de fattiges trang. Børnene forsømmes ofte af ligegyldige forældre og udsættelsen af dem koster betydeligt, og de gamle kan ikke altid få den pleje og det tilsyn, de behøver.

De som er arbejdsføre, driver hellere ørkesløse omkring og betler, og den givne understøttelse bliver ikke altid brugt efter sin bestem-

Den gamle fattiggård i Lunde, Gl. Lundevvej 1. Billedet er taget efter branden i 1907. De smalle vinduer i beboernes kamre ses tydeligt i stuehusets vestre ende. Fattiggårdens indretning er desværre ukendt. Foto: Privat eje.

melse. Vi tror, at der på disse mangler vil kunne rådes bod ved oprettelsen af en fattiggård«.

Det var altså først efter gården var købt, sogneforstanderskabet søgte stiftamtet om godkendelse af den foretagne disposition samt til-ladelse til at optage et lån på 10.000 rdl. i Liv-rente- og Forsørgelsesanstalten. Der skulle, iføl-ge sogneforstanderskabets budget, bruges 3.829 rdl. til besætningens og inventariets anskaf-else, en sum som indenrigsministeriet fandt alt for rigelig, »selv om der under inventarium tænkes indbefattet senge m.v. til brug for lem-merne«.

Ansøgningen blev så ændret til 8.000 rdl. og på trods af reduktionen blev der på budgettet plads til indkøb af ti køer, seks stk. ungkvæg, fi-re trækstude, to heste, penge til bygningsænd-ning og inventar omfattende syv kakkellovne, sengeklæder, linned m.v.

Forslag til regulativ blev udarbejdet lokalt.

Men også her stillede stiftamt og ministerium krav om ændringer. Det krævedes, at der skulle være et mellemlid mellem bestyrelsen og for-standerskabet, der skulle føre et stedligt tilsyn med såvel gårdens økonomi som lemmernes behandling. Til dette tilsyn skulle f.eks. klager over kosten rettes, idet det fandtes uhensigt-mæssigt, at dette skulle ske til bestyreren, da husholdersken, der skulle lave maden, sand-synligvis var dennes kone.

Tilbage stod så at få ansat en bestyrer, en karl og en pige. Disse ansattes for et år ad gangen, og lønnen forhandlede hvert år. Bestyrerens løn var i de første år omkring 100 rdl., underti-den forøget med visse naturalier som f.eks. græsning til et par får.

Herefter var anstalten, som den kaldtes i of-ficielle skrivelser, klar til at modtage sine bebo-ere.

Klienterne

Hvem var så klienterne eller lemmerne, som de kaldtes? Gårdmandsfolk var de jo ikke. De havde i reglen rigeligt til deres forsørgelse i alderdommen i form af aftægt, der svarede dem af efterfølgeren på gården.

Men de store reformer i 1700-årenes slutning med ophævelsen af dyrkningsfællesskabet og udskiftningen medførte en del parcelleringer og oprettelse af husmandssteder i Lunde og Outrup sogne. Denne udvikling beskrives af pastor Stockholm, der var sognenes præst 1821-1827: »En proprietær Smidt på Frøstrupgård bosatte syv familier på en hede med hver to skp. hartkorn. Den første slægt klarede sig nogenlunde ved pottemageriets hjælp. Men nu kommer 2. generation. Den skal ernære børn og gamle med. Følgen er jammerlig armod«.

De brug, der her er tale om, er i øvrigt understyret med romantiske navne som Smørdal, Duehus, Elkierhus, Tybjergus, Ravendal o.l.

Og rigtigt er det da, at beboerne fra disse og andre husmandssteder hyppigt optrådte i fattigvæsenets protokoller.

Udover de gamle aftægtsfolk fra husmandsstederne var der et par andre kategorier, nemlig de forsømte og forældreløse børn, samt mentalt svagt udrustede personer, herunder sinds- og åndssvage, der fik ophold på fattiggården.

Tanken om at anbringe disse kategorier under samme tag var måske velmenende, men burde alligevel have fået advarselsklokken til at ringe. Snart skulle det da også vise sig, at børnene igen blev udsat i pleje. De sindsyge måtte man også udskille, hvis der kunne skaffes plads til dem på de dertil beregnede hospitaler, hvilket kunne være vanskeligt nok. Et enkelt år bad forstanderskabet, efter adskillige afslag på grund af pladsmangel forskellige steder fra, stiftamtet om at få tilsendt en liste over samtlige sindssy-

gehospitaler i Danmark. Derefter blev der skaffet plads til en stærk belastende mand så langt væk som i Holbæk.

Mentalt svagt udrustede så man ikke på med samme øjne, og de kunne i leve på anstalten i mange år. En enkelt således i mere end 30 år.

Der var åbenbart et stort behov for fattiggården. Endnu før formaliteterne var i orden i 1863, var der flyttet 12 personer ind, heraf ni børn. Et ægtepar med fire børn var kommet på fattiggården på grund af »manglende flid og slet levned«. En anden beboer var en enke med to børn, to børn angives som værende efterladte, formodentlig forældreløse, og endelig en 13 års pige, der var forladt af forældrene.

Året efter var alle disse børn forsvundet fra fattiggården. Ægteparret med de fire var blevet anbragt i et af kommunens huse, og i stedet var der kommet tre ældre kvinder og et ægtepar på henholdsvis 73 og 85 år. Der boede tillige en 32-årig døvstum mand, som hidtil havde gået i omgang blandt sognets beboere. Han blev på anstalten til sin død i 1880, altså i 16 år.

I 1885 var antallet af beboere steget til 15. Fire af de tidligere nævnte var der stadig, og desuden var et uheldsramt ægtepar med fire børn flyttet ind. De blev boende i al fald et par år, men antallet af beboere skiftede fra år til år.

Blandt årsagerne til, at man af kommunen blev anbragt på fattiggården, blev angivet ladhed, fjollethed, dårlig begavelse og lettere sindssyge.

Fattiggårdens ry

En beretning i protokollen fra 1869 gør, at man måske nok kan sætte spørgsmålstegn ved det ry, fattiggården fik. En mand ved navn Søren Sørensen fra Outrup søgte om tilladelse til at tage ophold på gården på det vilkår, at han skænkede sin formue på 150 rdl. til fattigvæsenet, dog imod at han selv nød renterne deraf. Desuden

ville han have lov til selv at hente sin mad i køkkenet og nyde den i sit kammer. Men maden skulle være den samme, som lemmerne fik.

Ansøgningen blev afslået med fire stemmer mod tre. Det er den eneste sag, hvor det ses, at der er foretaget en afstemning. Søren Sørensens måtte se sig om efter et andet sted at nyde sit otium. Ved folketællingen året efter ses, at en person, som ikke var fattiglem, fik huslejlighed i gården. Om nogen større despekt for anstalten og dens beboere vidner dette jo ikke.

Bestyrerne

Medens bestyrerparrene i de første år jævnligt skiftede, ansattes i 1875 Nis Peder Adersen og hustru Christine Steffensen. Dette par kom til at bestyre gården i mere end 25 år. Lønnen udbetaltes nu for første gang i kroner. Den var på 280 kr., hvilket svarede nogenlunde til de hidtidige 150 rdl. Den første folketælling efter deres tiltrædelse viste 11 fattiglemmer. De syv af dem var over 70 år.

Bestyrerparrets yngste søn, Hans Madsen Adersen, der var født i 1878 og som levede i Lunde indtil 1968, var en glimrende fortæller. På et bånd, opbevaret i lokalarkivet i Nørre Nebel, beretter han, at hans mor i de første mange år lavede maden til de ca. 20 personer på et treben over et åbent ildsted. Komfur kendte hun ikke til.

Om beboerne, hvoraf de fleste var gamle kvinder, fortalte han, at de brugte snus. Fattiggårdens regnskaber viser, at der jævnligt indkøbtes tobak. Denne tørrede kvinderne i bilæggerovnene, hvorefter de formalede den ved hjælp af en rund sten. Snaps fik de også, i al fald om søndagen.

Kostplanen, der skulle være ophængt på et synligt sted, men ikke altid var det, findes endnu. Den blev vedtaget i 1883 og ser i hovedtrækkene sådan ud: Der var tre daglige hoved-

måltider året rundt. Om sommeren endvidere halvanden skive rugbrød med smør eller fedt kl. ni om formiddagen. Om vinteren blev dette mellemmåltid serveret kl. 17. Morgenmåltidet bestod af 250 gram smørrebrød, dertil mælk eller øl. Middagsmaden bestod af en smule kogt kød eller flæsk, brød og kartofler. Onsdag var klipfiskedag og torsdag pandekagedag. Middagsmaden bestod hver dag af to retter, nemlig ud over kødretten, vælling, suppe eller grød. Aftensmaden bestod af boghvede- eller bygrynsgød med mælk eller øl til.

Nye tider

Kort efter 1890 skete der væsentlige ændringer. Det politiske forlig mellem Højre og Venstre førte den 9. april 1891 til Lov om alderdomsforsorg, hvorefter alle værdigt trængende havde ret til alderdomsunderstøttelse.

Betingelsen var dog ikke blot, at man skulle være værdigt trængende, men også at man havde en ren straffeattest og ikke tidligere havde fået fattighjælp, der ikke var blevet eftergivet.

Alderdomsunderstøttelsen, aldersrente kaldet, blev endvidere vurderet og transbestemt i hvert enkelt tilfælde, hvilket medførte en lang række beklagelser over det tildelte.

Loven var dog et stort fremskridt, måske den største i vor sociallovgivning. Når mennesker ikke havde det fornødne til livets opretholdelse efter deres tresindstyvende år, fik de ret til understøttelse, og var en ret og ikke, som fattighjælpen, en almisse. En lille pige, der var med sin mor på besøg i fattiggården, hørte en ældre kone udtale: »A er ikke fattiglem, a er asylberettiget«.

Asylet

Fattiggården skulle derfor omdannes til ikke alene at huse fattiglemmer, men også kommunens alderdomsforsorgsberettigede. Af en brev-

	Morgens	Middag	Aften
Onsdag	1/2 Pot varm helle 1/4 & Smørbrød.	1 Pot Hjortisuppe med Hø. bolter. 40 Skind varm Hjort, Brød og Kartofler.	1 Pot kartoffelrødt varme Boghvedegrød 1/2 Pot Høtt fl.
torsdag	1 Pot varm fløgrød 1/4 & Smørbrød.	1 Pot Vellingrød eller Hjorn Høtt. 10 Skind etagt Stort Brød og Kartofler	Bygggrøt kogt i Hjornsmælk til grød med Høtt helle kil.
Fredag	1/2 Pot varm fl 1/4 & Smørbrød	1 Pot Gode Kool 25 Skind Kogt Stort Brød og Kartofler	1 Pot kartoffel varme Høtt. Høgrød.
Lørdag	1 Pot varm fløgrød 1/4 Smørbrød	1 Pot kartoffelrød Pot Høtt fl. 1/4 & fløgrød med Høtt helle kil.	1 Pot varm fløgrød.
Søndag	1/2 Pot varm helle 1/4 & Smørbrød	1 Pot Grynssuppe 2 Pot helle kogt	1 Pot kartoffel Kogt Hjornsmælk med Høtt helle kil.
Mandag	1 Pot varm fløgrød 1/4 Smørbrød	1 Pot Høttisuppe 25 Skind Kogt Stort med Brød og Kartofler	1 Pot kartoffel varme Høtt. Høgrød.
Tirsdag	1 Pot varm fløgrød 1/4 & Smørbrød	1 Pot Høtt af Hjort og Stort med Kartofler og Brød	1 Pot kartoffel Kogt Hjornsmælk med Høtt helle kil.

Bespisningen på fattiggården omfattede tre daglige måltider. Dertil yderligere 1 1/2 skive rugbrød med smør eller fedt, serveret kl. ni om formiddagen om sommeren og kl. fem om eftermiddagen om vinteren.

veksling mellem stiftamtet og sognerådet ses det, at kommunen allerede i oktober 1892 søgte om lov til i en tilbygning til fattiggårdens vestre ende at indrette et såkaldt alderdomsasyll for værdigt trængende. Ansøgningen var bilagt en tegning, der tilbagesendtes, men som desværre ikke længere findes.

Stiftamtet havde intet at indvende mod de foreslåede ombygninger, men fysikatet, d.v.s. embedslægen, krævede at et nordvendt vindue i et af de fire værelser skulle flyttes om i vestgavlen, og at et nordvendt værelse ikke måtte anvendes til asylander, men nok til pigeværelse. Man var også dengang bevidst om solens gavn-

lige virkning. En stue, der ikke kunne forsynes med kakkelovn, foresloges lagt sammen med en anden, så de to kamre kunne anvendes af et ægtepar eller to asylanter af samme køn, der var villige til at dele lejlighed.

Der blev tillige lagt megen vægt på, at der skulle være streng adskillelse mellem afdelingen for fattiglemmerne og de asylberettigede. Ikke blot skulle der være adskilte retirader for de to kategorier, men deres haver skulle også være adskilt med et hegn af en sådan beskaffenhed og højde, at det kunne tjene til fuldkommen afsondring. Også indgangene skulle være særskilte. At denne sondring mellem de to afdelinger blev gennemført ses deraf, at en overførsel fra asylet til fattigafdelingen i et enkelt tilfælde blev gennemført som diciplinær foranstaltning over for et ægtepar, hvor manden havde alkoholproblemer. Ved hans død tilbagesendtes enken til asylet.

Da asylanterne selv betalte for deres ophold gennem aldersrenten, blev det nødvendigt at føre forhandlinger mellem kommune og amt angående prisen for ophold og kost. Amtet foreslog 52 øre pr. dag, men kommunen fandt, at dette var alt for billigt, når man betænkte at asylanterne fik kost, et særskilt kammer, lys, varme, vask og rengøring, hvis dette var nødvendigt. Kommunene foreslog 72 øre. Resultatet blev 60 øre.

Asylreglement

Det godkendte reglement for asylet fortæller, at asylanterne var fritaget for arbejde, bortset fra sengeredning og rengøring af egen stue, hvis de havde kræfter dertil. Kunne de tjene noget ved eget arbejde, var det til egen fordel. Var de helt uden midler, fik de en krone pr. måned i lomme penge. Husordenen skulle selvfølgelig overholdes, men ellers kunne de bevæge sig frit. Tobaksrygning var forbudt i det fælles

opholdsrum. Brændevin og bajersk øl måtte kun have efter særlig tilladelse. Drikkeriet var i det hele taget et problem, som også ses deraf, at sognerådet i 1908 rettede henstilling til samtlige købmænd i kommunen om at undlade at sælge spiritus til fattiggårdens beboere.

Indretningen

Desværre foreligger der ikke nogen tegning, hverken af fattigafdelingen eller asylet. Lidt ved vi dog. Den lille pige, som tidligere er omtalt, og hvis forældre købte fattiggården og flyttede hertil ved nedlæggelsen i 1916, har fortalt, at stuehuset var 80 alen (ca. 50 m.) lang.

Midt i bygningen var bestyrerens lejlighed. Både fattiggårdens og asylets værelser var små med cementgulv og hvidkalkede vægge.

Af inventar huskede hun kun, at der stod et vaskefad i værelserne og i et enkelt tilfælde en buffet med farvede glaser, men det var hos en asylbeboer.

Slutspillet

Kort efter århundredskiftet 1899/1900 gik det gamle bestyrerpar på aftægt, og efter et par år med skiftende ledelse ansattes i 1909 Poul Sørensen Rich, som fungerede indtil nedlæggelsen. Ved ansættelsen benyttede kommunen lejligheden til at tinge om lønnen. Den blev fastsat til 650 kr. årligt, men så skulle bestyrerens børn også vederlagsfrit passe gårdens køer om sommeren.

I 1907 brændte gårdens avlsbygninger. Det lykkedes at redde kvægbesætningen, men 16 svin indebrændte. Stuehuset, der en overgang var truet i den natlige brand, blev dog reddet.

Branden skyldtes, ifølge et avisreferat, bagning i en ovn i et af udhusene, hvor der bagtes brød i anledning af et fattiglems begravelse.

Bygningerne var forsikret for 9.000 kr. og blev genopbygget, men gårdens tid som kom-

Da Lunde-Outrup Kommune indrettede en del af fattiggården som asyl for personer, der modtog alderdomsunderstøttelse, oprettedes et særligt reglement for denne afdeling. Deri stod bl. a. at asylanterne skulle have særskilte retirader og en gruslagt spaserplads i haven.

Reglement

for

det i Lunde-Outrup Kommunes Fattiggård indrettede
Alderdomsasyl.

§ 1.

Det af Amtmanden over Ribe Amt fra 1. Oktober d. N. approberede Alderdomsasyl for Lunde-Outrup Kommune bestaar foruden af en fælles Stue af 4 Værelser og kan afgive Plads til 5 Personer, der erholde Alderdomsunderstøttelse i Henhold til Loven af 9. April 1891. I det ene af Værelserne, der er beregnet til 2 Personer, kan kun indlægges tvende Ægtefælle eller tvende Personer af samme Køn, der ere villige til at dele Værelse sammen. Til Asylet findes særskilt Retirade og Have samt en gruset Spaserplads.

§ 2.

Optagelse i Asylet sker efter Overenskomst med Sogneraadet.

Dette kan ogsaa, naar Omstændighederne isørigt tale herfor, til Forsørgelse i Asylet henvise saadanne Alderdomsunderstøttede, der i alt væsentligt ere af Stand til at forsørge sig selv, og som paa Grund af anndelig eller allig Svaghed ikke selv kunne brage tilhørlig Omfjorg for deres daglige behøveder og Pleje og ikke heller hertil kunne faa vederlagsfri Hjælp af

bineret fattiggård og alderdomsasyl var ved at rinde ud. Den var efterhånden blevet et hjem for gamle kvinder og mentalt svage mænd. Ved folketællingen i 1906 var der fem gamle kvinder i alderen fra 68 til 85 år. Kun en af dem betegnedes som fattiglem. Der var to mentalt svage mænd samt to logerende. I 1911 var en af de

gamle kvinder borte, der var to gamle mænd, hvoraf den ene var formuende, samt den mentalt svage 31-årige Jørgen Kam Andersen.

Egentlig havde gården aldrig helt fungeret efter det tænkte formål. Ideen med, at alle skulle deltage i dens drift eller være beskæftiget med forskellige håndværk, blev aldrig gennem-

ført. I 1879 blev der f.eks. solgt garn for 20,31 kr. og simer for 11,75 kr. Der blev herfor udbetalt fire kr. i flidspræmier. Til sammenligning indtjente gårdens tyr 180 kr. ved sin frugtbringende virksomhed.

Der er ikke rimelig grund til at antyde, at der ikke lå ideelle tanker bag oprettelsen, omend fritagelse for fattiglemmer i omgang også kan have været medvirkende. Dette blev først forbudt ved lov ret sent i 1800-tallet. Men man købte vel trods alt ikke en af sognets bedre beliggende gårde, hvis ikke der lå en idé, omend virkelighedsfjern, bag.

I 1916 var det slut. Gården blev solgt til Jens Jepsen fra Kastkær for 15.000 kr.

Pengene, solget indbragte kommunen, blev anvendt til skolebyggeri både Outrup og Lunde. De to sogne blev samtidig adskilte i kommunal henseende og kom til at udgøre to selvstændige kommuner.

Til de tilbageværende beboere i fattiggården indrettedes der et alderdomsasyll i Lunde gamle skole. Det blev drevet af de to kommuner i fællesskab indtil sidst i 1920'erne. Derefter fortsatte Lunde Kommune alene driften heraf indtil omkring 1950, da alderdomshjemmet blev bygget.

Det havde været tanken at indrette et par værelser i alderdomsasyll til fattiglemmer, men meldingen fra amtet var klar og entydig: »Fattiglemmer må under ingen omstændigheder optages i asylet«.

Skæbner i fattiggården

Derved opstod et problem omkring spørgsmålet om, hvor man så skulle anbringe det ene fattiglem, der var tilbage i kommunen.

Fattiglemmet Jørgen Kam Andersen var født i Janderup Sognekommune i 1880 som søn af en husmandsdatter og en fynsk bondekarl. Fra faderen arvede han mellemnavnet Kam, efter-

navnet havde han fra sin moder. Forældrene havde mødt hinanden da de begge tjente på Søviggård, hvor de havde opholdt sig timånedersdagen før fødselen, og derfor var Jørgen forsørgelsesberettiget i Outrup Sogn.

Ved folketællingen i 1890 opholdt han sig sammen med moderen i et hus i Blåvand i Ho-Oksby Kommune.

Efter 18-års alderen kom han under forsørgelse i denne kommune, der så havde ret til at forlange beløbet refunderet af Lunde-Outrup Sognekommune. Det kostede 80 øre om dagen, og sognerådet fandt derfor, at det ville være billigere at få Jørgen hjem til kommunen og anbragt på fattiggården.

Om ham fortælles endnu adskilligt i sognet. Foruden det arbejde, han udførte på fattiggården, arbejdede han også for andre som dageljer. F.eks. mugede han ud bag den stedlige smeds køer. Lønnen derfor tilfaldt fattigvæsenet, men selv fik han dog lidt derved, at han ofte belønnedes med kaffepunch, en drik, han var en stor ynder af.

Jørgen Kam Andersen udmærkede sig endvidere ved at være en meget dygtig svømmer, der jævnligt gik ned til Lydum Å og dyrkede denne idræt. På hen- eller hjemvejen gik han så ofte ind på en gård og tiggede om en snaps.

Ved fattiggårdens nedlæggelse opstod altså problemet med, hvor Jørgen skulle anbringes. Ifølge kommunens forhandlingsprotokol ansøgte i juni måned 1916 om optagelse for ham på Ribe Åndsvageanstalt, og i august samme år besvaredes henvendelsen positivt.

Jørgen ønskede ikke at flytte til Ribe, og da han fik nys om afgørelsen flygtede han. Min hjemmelskvinde oplevede hans tilbagekomst. Han var i en ynkelig forfatning og fortalte, at han var tyet til et sted, hvor han engang havde været anbragt, og hvor han havde været glad for at være, men han turde ikke gå ind, for som

han, der havde en talefejl sagde: »Der var stu så mange piger«. Var der noget, Jørgen var bange for, var det piger.

Hans historie kan derefter gøres kort. I Sct. Cathrine Sogns kirkebog under døde af mandkøn 1916 står: »Jørgen Kam Andersen, alumne på Åndsvageanstalten. 36 år.«

Så for Jørgen blev fattiggårdens nedlæggelse en tragedie.

Andre skæbner

Enkelte andre skæbner kan der vel være grund til at fæste sig ved. Den tidligere omtalte søn på fattiggården Hans Madsen Adersen har fortalt om Tu Frederik, hvis fulde navn var Frederik Jørgensen, og som var en af natmandsbørnene fra Sønder Tange. Han kunne kurere otte af de ni slags tandpiner, han kendte. »Ja, a ved nok, hvad han gjorde ved tandpinen, for a var selv med ham oppe ved kirkegårdsdiget, hvor den blev puttet ind under en sten«. Drengen var dog noget skeptisk med hensyn til resultatet af kuren. »Måske har tandpinen aldrig været værre, end da de gik hjem« sluttede han, men måske har denne tandpine netop været af den niende slags.

Blandt lemmerne var også Jens Jørgen Jensen Kovang. Hans ophold var af periodisk karakter. Jens, der i daglig tale gik under navnet Jens Kuun, var født i Nørre Løgum Sogn i 1835. Forældrene må snart derefter have slået sig ned på Torbøl Hede i Outrup Sogn, hvor faderen ernærede sig som fæstehusmand og skrædder.

Jens blev konfirmeret i 1850 med karakteren særdeles god. Han kom i smedelære i Outrup og fik også her et godt skudsmål, omend hans trang til de våde varer begyndte at vise sig.

Den skrivende bonde Chresten Høy i Kolle, der havde haft sine drengedage i Lunde, beretter i et par avisartikler i Varde Dagblad om Jens.

Bl.a. ville smeden i Outrup prøve at vænne ham af med natlige udflugter ved at stænge dørene for ham, så han ikke kunne komme ind igen. Men Jens kendte en nødindgang, hønsehullet. Heri kom han imidlertid en gang til at sidde uhjælpelig fast, så smeden om morgenen måtte befri den forfrosne ungersvend.

Han er sandsynligvis senere gået på valsen. Ved fredsslutningen i 1864 opholdt han sig i Haderslev. Ellers vides intet om hans færd ud over, at han på et tidspunkt blev gift. I 1882 meldte han sig til forsørgelse på fattiggården i Lunde og blev her udstyret med et par vadmelbukser til otte kroner, en trøje til tre, en vest til 3,50, et par nye skjorter til 4,50 og et par træsko til en krone.

Da foråret kom, fik han alligevel bissetæder i skoene, forlod stedet og efterlod sig regning på ovenstående beklædningsgenstande, samt kostpenge i 150 dage à 15 øre.

Lunde-Outrup Sognekommune forsøgte at sende regningen til Nørre Løgum, hvor Jens var født og dermed forsørgelsesberettiget, men regningen blev afvist med den begrundelse, at Jens ikke var prøjsisk statsborger. Nørre Løgum Sognekommune var end ikke tilbøjelig til at kræve betaling for hans syge kone. Sagen endte med, at Lunde-Outrup Sognekommune måtte påtage sig forsørgelsesbyrden.

Imens vandrede Jens ud og ind ad fattiggårdens port, såvel som på gårdene i de omliggende sogne. Velset var han vel ikke, men han bragte altid lidt nyheder med sig. Frygtet var han slet ikke, for han var en godsindet mand. »I kender mig vel, jeg er Jens Kuun, jeg gør ingen ondt«, sagde han. Hans fornødenheder var små. Lidt tobaksudkrasning samt en kaffepunch hørte til det væsentlige.

Jens standsede sin urolige færd på fattiggården den 2. oktober 1906.

En af de allertungeste skæbner blev en mand ved navn Chresten Brosbøl til del. Han var et uægteskabeligt barn, til hvem den udlagte barnefader, en gårdmandssøn, fralagde sig paterniteten ved edsaflæggelse. Moderen, hvis navn stedse optræder i protokollen, har påhæftet betegnelsen: »Et tre gange besvangret fruentimmer«.

Chresten var døvstum og måske småt begavet. Sine første år tilbragte han hos moderen og dennes husbond. I tiårsalderen blev han sat i pleje. På den tid var der i Kjelst en gårdmand, som havde oprettet en døvstummeskole for sine egne to døvstumme børn. Hertil blev Chresten sendt i 1843, men opholdet varede kun seks måneder, undervisningen havde vist sig at være resultatløs.

Herefter kom han i pleje forskellige steder. Prisen for at have ham var omkring 10 rdl. årligt. Fra 1854, han var da 23 år gammel, blev han sendt i omgang mellem sognets gårde, indtil han ti år senere blev optaget på fattiggården, hvor han døde i 1881. Kirkebogen har følgende korte tekst: »Fundet død på fattiggårdens mark. Fjøllet«.

I Terman Hansens optegnelser, som findes på lokalarkivet i Nørre Nebel, beretter han om den tid, han tjente som dreng i Dybvadsgårde. Han fortæller om en døvstum, der gik på omgang, der kan næsten kun være tale om Chresten Brosbøl. Den døvstumme var drengen, Terman, så bange for, at han næsten ikke turde spise, de dage han opholdt sig på gården. Chresten Brosbøl havde ellers ord for at være en fredelig mand, når bare han ikke blev drillet, hvad han ofte blev.

Kilder

Kirkebog for Outrup Sogn
 Protokoller for Lunde-Outrup Sogneforstanderskab og Kommune.
 Folketællinger.
 Optegnelser i Blåbjerg lokalarkiv.
 Mundtlige kilder
 Foto i Blåbjerg lokalarkiv.

Henning Nielsen, født 1924. Skolegade 61, Lunde, 6830 Nr. Nebel. Fhv. folkeskolelærer. Skoleleder i Lunde og leder af Blåbjerg Lokalarkiv.

Centralhotellet - hotellet på Esbjerg Torv

Af Kirsten Bjerg

Det er en varm sommerlørdag og efter en tur på Esbjergs gågade, Kongensgade, når jeg frem til Torvet, der summer af liv. Der er opstillet små boder, hvor man kan købe antikviteter, brugte bøger og tøj. Folk sidder ved små borde foran Flannigans, Jungle Jim og Café Chr. IX.

I menneskemængden kanter jeg mig ind på Café Chr. IX. Det er Esbjergs største café, indviet den 15. marts 1989 og opkaldt efter rytterstatuen af Christian IX midt på torvet. Caféen er afstemt efter firsernes café-kultur. Interiør med spejlvægge og glas hængende over serveringsdisken. Der er delvis selvbetjening, og jeg balancerer med mit glas hvidvin ud på terrassen, hvor jeg finder et ledigt bord, hvor jeg sidder og nyder tilværelsen og udsigten til det smukke nyrestaurerede posthus og følger med i, hvad der sker på Torvet.

Café Chr. IX har en udsøgt placering midt i byens travleste hjerte. Ikke for ingenting hedder den bygning, den er en del af, Midt I.

Medens jeg sidder og venter på frokosten, jeg beslutte, kommer jeg til at tænke på, at jeg har siddet her, omtrent på samme sted, for mange, mange år siden. Da hed bygningen her Centralhotellet og var byens fineste hotel med restaurant, bar, selskabslokaler og ud mod Kongensgade café og konditori. Der findes vist ikke et hus i Esbjerg, der har gennemgået så mange forandringer i tidens løb som dette. Det vakte min nysgerrighed og blev anledning til, at jeg dykkede ned i Centralhotellets historie.

Mine undersøgelser bragte mig hurtigt tilbage til 1880, hvor der var 1.554 indbyggere i Esbjerg, der var en driftig by i udvikling. Havnen havde givet arbejdspladser og der kom mange tilrejsende arbejdere, som boede mere eller mindre fast rundt omkring i byen.

Nogle boede på hoteller eller herberge. Det kunne være nede ved havnen, hvor Tutten lå, et berygtet sted med skænkestue, butik og sovesal. Ved havnen fandtes også en del knejper og smugkroer.

Andre af de mange tilflyttere boede på mere respektable kroer og hoteller som Eskesens Gæstgiveri i Havnegade, Strandby Kro og Hotel Esbjerg, som lå over for den gamle banegård i Exnersgade.

Handel på Torvet

Allerede i 1875 havde bystyret opsat en uundværlig vandpumpe på den åbne plads midt i byen. Det afstedkom naturligt nok, at stedet blev et samlingssted, hvorfor det også blev her, der undertiden blev afholdt markeder, og da Jerne Sogneråd gav tilladelse til en fast ugentlig torvedag, blev pladsen og stedet anerkendt som byens midtpunkt - Torvet.

Det blev nødvendigt med en brolægning, da både handlende og markedsgæster på regnjvsrdage vadede rundt i det bare søle.

En livlig handel fandt sted. Bønder fra Esbjergs omegn kom kørende i hestevogn eller kom gående med deres varer i kurve eller på

Parti fra Kongensgade set fra Torvet mod Jernbanegade. På billedet ses Centralhotellet med condituri og café. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 2820.

trækvogne, det kunne være kartofler, grøntsager, kød og æg. Ligeledes stod fiskerne på Torvet og solgte friskfangede fisk.

En af markedskunderne var Ane Johanne Jensen. Hun var indehaver af Eskesens Gæstgiveri i Havnegade og gik hver uge på Torvet for at købe kød og grøntsager til gæstgiveriets køkken.

En dag fik hun en lys idé. Det var jo egentlig her, på Torvet, hvor så mange mennesker færdedes, man skulle have et gæstgiveri. Hun fik øje på grunden på hjørnet af Torvet og Kongensgade, som var ubebygget. Det ville være en velegnet plads til en beværtning.

Parcellen, der havde matrikel nr. 1aø Esbjerg ejerlav, havde i mange år været ejet af en kendt hestehandler fra Hunderup, H. P. Hansen. Han havde imidlertid i 1884 solgt til den én af de mange jordspekulanter, der fandtes i Esbjerg på den tid. Mange rejste til den nye by for at gøre en god handel. Købe en grund den ene dag og sælge den næste, forhåbentlig med god fortjeneste. Hos en af disse spekulanter kom Ane Johanne til at betale 1.500 kr. for den eftertragtede grund. Kort efter begyndtes byggeriet af gæstgiveri og hestestald. Her begynder Centralhotellets historie.

Ane Johanne Jensen

Ane Johanne Jensen var født i Varde i 1830 og døbt Ane Johanne Andersdatter. Hendes forældre havde et gæstgiveri i Varde, og her havde hun sammen med sine søskende hver dag måttet hjælpe til med driften og havde på den måde lært en masse om restaurationsdrift.

Hun giftede sig som ung med våbenmester N. P. Jensen og flyttede sammen med ham først til Gottorp Slot og senere til Glücksborg i Slesvig, hvor der både var kaserne og militærdepot. Ægteparret havde her nogle spændende år, hvor de mødte en række af datidens prominente personer. Ja, selv Frederik VII var ofte gæst på slottene.

N. P. Jensen døde imidlertid tidligt, og enken måtte nu sørge for sig selv og sine børn. Hun blev uddannet som jordemoder og ernærede familien derved et par år. Men hendes hu stod til hoteldrift.

I første omgang blev det Eskesens Gæstgiveri i Havnegade i Esbjerg. Her begyndte hun i 1886 og det er ikke helt klart, om hun fortsatte driften af dette sted, efter hun i 1888 åbnede det nye udskænkingssted på Torvet.

Det år stod bygningen for så vidt færdig. I fløjen ud mod Kongensgade blev der i stueetagen indrettet en butik til Tugthusudsalg. En sådan butik fandtes i næsten alle byer dengang. Varerne, der solgtes, var fabrikeret af fangerne i landets fængsler.

Fløjen ud mod Torvet stod ligeledes færdig. Her var hestestald og en lille beværtning. Gæstgiveriet kom til at hedde Hotel Skandinavien.

Rejsestalden var det næste, der opførtes. Den blev flittigt benyttet af torvegæster og stædeholdere, der kunne gå herind og købe kaffe eller øl, og i dårligt vejr kunne de rykke indendørs med en del af handelen.

Rejsestalden benyttedes også til andre formål som f.eks. gymnastiksal og til afholdelse af

baller. Endvidere afholdtes her auktioner over fallitboer, udpantede genstande og hittegods.

Gæstgiveriet søgte og fik spiritusbevilling. Det var ikke så let at opnå dengang. Byen ønskede ikke at få sit rygte ødelagt, som det havde været tilfældet under havnebyggeriet med de mange smugkroer og det meget drikkeri.

Nye ejere

Esbjerg Havn, som var påbegyndt i 1868 og kunne tages i brug 1874, tiltrak mange mennesker. Folk kom hertil for at søge arbejde, andre kom for som emigranter at forlade Danmark via Esbjerg. Togforbindelsen fra København blev således i mange år kaldt Emigrantekspresen.

Ølhandler Bejer med kone og børn kom dog ikke fra København, men fra Skærbæk i Sønderjylland. Det var planen, at familien ville udvandre til Australien og mens de ventede på skibslejlighed indlogerede de sig, som så mange andre, på Hotel Skandinavien. Ventetiden for familien Bejer blev dog længere end beregnet, og det kom fuldstændigt til at ændre deres planer.

Da der var gået en uge, var Bejer nemlig blevet så interesseret i hotellet, at han forhandlede med Ane Johanne om forpagtning af gæstgiveriet - med forkøbsret. Måske var Ane Johanne blevet træt af det store arbejde med Skandinavien, eller om det var en stor pris der lokkede, vides ikke, men i 1890 solgte hun til familien Bejer. Selv blev hun boende en tid i lejligheden i Kongensgade, der senere blev indrettet til gæsteværelser.

Ane Johanne flyttede som 61-årig til Tjærborg og lejede en lille ejendom, hvor hun holdt en ko og mange høns. Æggene præserverede hun og solgte til købmænd i Esbjerg, mens hønsene blev solgt til hotellerne. Ølhandler Bejer synes at have været en urolig

På gårdspladsen bag Centralhotellet ses hotelvognen. Tjeneren til venstre er Johannes Jacobsen. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 28184.

sjæl, og allerede efter to år solgte han Skandinavien og flyttede med familien til Aalborg, hvor han forpagtede en sommerrestauration Kilden, der senere blev et landskendt etablisement.

L. Dünweber

Bejer solgte Hotel Skandinavien til L. Dünweber for 75.000 kr. Det var en spændende tid at komme til Esbjerg i. I 1890'erne var byen i en rivende udvikling, som så mange byer i Danmark. Dette skyldtes industrialiseringen og andelsbevægelsens fremstød. I nybyggerbyen Es-

bjerg havde man dog nok særlig travlt, hvilket utvivlsomt skyldtes Esbjerg Havn og de muligheder, den gav byen. Det var en periode, der blev kaldt Den Amerikanske Periode, fordi alting gik så hurtigt.

Omkring Torvet var der kommet nye bygninger til som f.eks. Ting- og Arresthuset, der blev opført 1890 - nærmest som en borg. Der holdt politi og domstole til. En tid havde Esbjerg Byråd byrådsal her. I dag huser bygningen bl.a. Esbjerg Turistkontor.

Skandinavien havde endvidere fået en nabo, Torvet 19. Her byggede murer Chr. Thomsen i

Centralhotellets orkester 1923. Fra venstre ses: Junitchar Andreas Jacobsen, stående musikdirektør Poulsen, Ribe, siddende musikdirektør L. Rostrup, pianist Poulsen, Ribe. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 25970

1890 et spændende hus, som han muligvis selv tegnede. Mange husker det sikkert bedst som Køkkenmagasinet.

Den nye hotelejer Dünweber havde store planer med sit nyerehvervelse. Gæstgiveriet skulle rives ned - nu skulle der bygges et stort flot hotel. Han kontaktede Esbjergs dygtige og kendteste arkitekt C. H. Clausen. Denne ombygning gav hotellet den udformning, mange husker. Der blev føjet en etage på ud mod Torvet, og den kendte hjørnebygning med tårn som vartegn blev opført. Det var ikke blot et flot hotel i det ydre. Interiøret var smukt og mo-

derne med dyre tapeter på væggene, en flot udstyret musiktribune og mønstret parket på dansesgulvet. I 1895 stod det færdigt. Det blev et hotel, Esbjerg var stolt af, og det blev ved samme lejlighed omdøbt til Centralhotellet.

Trods det store arbejde med hoteldriften fik Dünweber tid til at deltage aktivt i Esbjergs kulturliv. Han blev formand for Esbjerg Musik- og Sangforening, der stiftedes 1897, og han deltog ivrigt som dilettantskuespiller.

En dag stod han uden for sit hotel og kom da tilfældigt i snak med to unge brødre. De var på vej hjem til Fyn efter at have malet det nye

tinghus. Nu skulle de finde nyt arbejde enten på Fyn eller ude i den store verden, hvor de allerede havde rejst omkring og ernæret sig som malere. De blev overtalt til at flytte ind på det nye hotel og male det.

De blev i Esbjerg resten af deres dage. Den ene »lange« Niels - som håndværker, den anden »lille« Jørgen som kunstmaler. De blev begge en stor gevinst for byen. Jørgen Hansen udsmykkede Centralhotellet og mange andre bygninger, og mange af byens borgere ejer et eller flere af hans malerier.

Alt tegnede lyst for det nye hotel. Esbjerg voksede, nye virksomheder flyttede til byen, og nye restauratører fik lyst til at prøve lykken. Den største konkurrent til Centralhotellet blev Eegs Palmehave i Torvegade. Her var en hyggelig og intim atmosfære, og palmehaver var den helt store mode omkring århundredskiftet. Det endte med, at Centralhotellet blev sat til salg i 1896. Det blev omdannet til et aktieselskab og købt af tømrermester Jens Rasmussen med flere.

Centrum

Torvet var, som nævnt, blevet centrum i Esbjerg. Mange havde forestillet sig, at det skulle være omkring banegårdsbygningen i Exnersgade, der var opført 1876, men Torvet vandt dette kapløb. Her kom Esbjergs første bank til at ligge - lige over for Centralhotellet. Esbjerg-Fanø Bank hed den, og den fik stor betydning for Esbjergs erhvervsliv i slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede. Banken gik fallit i 1913, men blev derefter overtaget af Landmandsbanken og er i dag Den Danske Bank. Bygningen er i dag stadig lige markant og flot, tegnet af C. H. Clausen.

Esbjergenserne var stolte af deres by. Da den længe ventede ophøjelse til købstad blev kendt den 17. marts 1898 med virkning fra 1. januar

1899 mente mange, at denne skelsættende begivenhed burde markeres med en statue, helst en rytterstatue af Chr. IX, udført af Ludvig Brandstrup. Kongen var nu ikke særlig begejstret og mente, at sådant kunne vente til efter hans død.

Nogle huskede alt om havnebyggeriet og fremførte, at det var konseilspræsident Estrup, vi kunne takke for havnens placering her. Da forslaget om en eksporthavn var blevet taget op i Folke- og Landsting, mente mange, at det var uforsvarligt at investere 600.000 rigsdaler i så øde en egn, men Estrup rejste hertil for at se på forholdene og blev en ivrig forkæmper for eksporthavnen og kom senere til at lede slaget om placeringen.

Estrups lokale tilhængere, der ønskede en statue af ham på Torvet, talte dog for døve øren. Efter provisorietiden var Estrup ikke særlig populær i Danmark.

Valget faldt altså på en rytterstatue af Chr. IX. Esbjergs borgere kunne skrive sig på en liste og tegne sig for et beløb til formålet, og de var ikke smålige. Kun socialdemokraterne var modstandere af projektet.

Inden statuen var færdig, var Esbjerg såvel som det øvrige land blevet inddraget i en omfattende konflikt på arbejdsmarkedet. Det betød, at den murer at der skulle støbe fundamentet til statuen, måtte lockoute sine murer-svende.

De forhindrede, at afsløringen kunne finde sted i 1899. Først i 1900, da der atter var ro på arbejdsmarkedet, fandt afsløringen sted.

Statuekomiteen havde dog endnu et problem. Det var ikke afgjort, hvilken vej kongen skulle ride. Nogle mente, at hesten skulle stå med siden til Kongensgade, så den kunne ses fra Englandsgade og Kirkegade. Andre mente, at monarken skulle skue mod det tabte Sønderjylland.

Der blev opnået enighed om at lave en prøvestatue i naturlig størrelse og dermed prøve mulighederne af. Ludvig Brandstrup fandt ideen god, men tiden var knap, statuen skulle opstilles dagen efter.

Heldigvis var »Den lille maler« bosat i byen, og sammen med nogle tømrere gik han i gang med at løse opgaven. I nattens løb skabte de en statue af træ og gips. Modellen blev anbragt på Torvet samt vendt og drejet. Efter at have prøvet alle tænkelige muligheder besluttede man sig: Statuen af Chr. IX skulle stå midt på Torvet og skue ned mod havnen, Danmarks port mod vest. Afsløringen fandt sted den 28. juni 1900 med stor pragt. Eshjerg var smykket af tusindvis af flag. Husene var behængt med guirlander, og der var blomster overalt. Uden for Centralhotellet var der rejst en overdådig tribune. Det var kongetribunen med plads til alle honoratiores med damer, men kongen selv kunne desværre ikke være til stede. Han var på kurophold i udlandet. Kongehuset var derfor repræsenteret ved kronprins Frederik (senere Frederik VIII) og hans tre sønner. Over 8.000 mennesker overværede afsløringen, og Eshjerg blev omtalt i flere af landets aviser. Eshjerg var ved at blive kendt i det øvrige land.

Efter festlighederne blev det hverdag igen, og den økonomiske nedgang omkring århundredskiftet ramte også Eshjerg. Mange firmaer gik fallit i de år, og i 1902 blev det Centralhotellets tur, og det blev efter fallitten overtaget af et konsortium med grosserer Pagh i spidsen.

Konsortiet solgte året efter til Chr. Thygesen fra Århus for 127.000 kr. Thygesen havde flere hoteller og var kendt som en dygtig mand inden for hotelbranchen, men han solgte dog allerede 1911 hotellet til C. Mogensen, der var indstillet på at tage konkurrencen op med Eegs Palmehave, der var blevet en strålende forretning.

Centralhotellet måtte have en palmehave, der skulle tegnes af C. H. Clausen. For at få plads dertil måtte man ofre den gamle hestestald, der efterhånden blev mindre brugt.

Centralhotellets palmehave stod færdig i 1912. Den var fint og smukt indrettet, men mange syntes, der var stift og kedeligt og foretrak den intime atmosfære i Eegs Palmehave.

Dette medførte, at hotellet igen skiftede ejer. Første Verdenskrig var brudt ud. Danmark kunne holde sig neutral under hele krigen, men undgik ikke arbejdsløshed og sparetid.

Tiden var ikke til luksus som restaurationsbesøg.

Opgangstid med Schelde Bang

Centralhotellets ledelse måtte træde tilbage i 1918, og H. Schelde Bang købte en større aktiepost og blev den egentlige leder af hotellet. Schelde Bang var uddannet i udlandet, men kom til Eshjerg under Første Verdenskrig og blev overtjener på Centralhotellet. Efter han var blevet direktør, blev hotellets drift hurtigt stabiliseret. En af hans gode ideer var at bygge bageri og konditori, der hurtigt blev et populært samlingssted. Her mødtes man til kaffe formiddag, eftermiddag og aften. Konditoriet blev kendt Centralhotellets Hjørne.

Shelde Bang fik Centralhotellet på fode igen, og i 1929 blev hotel Kongen af Danmark på Fanø købt til.

Nye krisetider

Tredivernes krise ramte mange med arbejdsløshed og fallit. I Eshjerg var indbyggertallet i 1935 steget til 30.435. Byen var stadig i udvikling. Forretninger og virksomheder voksede, og nye kom til. På Torvet lå stadig Flensborglageret, og som barn var det en meget stor oplevelse at komme på indkøb her. Ved indgangsdøren stod selveste direktør Blichfeld og tog

imod alle med en venlig bukken. Selv når vi blot skulle i småtingsafdelingen, blev der hilst på os. Denne afdeling lå lige til venstre for indgangen og bød på spændende ting såsom knapper, bånd, flæser o.s.v. Vi var fortryllet af al den herlighed, der fandtes i den tids stormagasiner.

Uden for Flensborglageret holdt Centralhotellets taxa, som skulle køre med hotellets fine gæster.

Børge Jensen, der er forhenværende tjener på Centralhotellet, fortæller: »Jeg kom til Centralhotellet i 1934. Trods krisen mange steder i landet var det et velbesøgt sted med mange gæster. En del af Esbjergs kendte borgere kom her ofte, og vi havde mange stamkunder. Vi var en stab på 50-60 medarbejdere. Vi sled hårdt i det, det var en lang arbejdsdag, især for dem, der skulle møde kl. 7 morgen, det gik på skift. Men arbejdet var aldrig kedeligt. Jeg var tjener i den store restaurant, og jeg kom efterhånden til at kende mange af byens borgere og ville gerne opfylde deres ønsker. Serveringen skulle være perfekt. Det havde vi lært meget grundigt i vores toårige læretid. Som billeder fra den tid viser, havde vi altid flotte stivede damaskduge på alle borde. Alt bordpynt skulle vi selv lave af silkepapir. Schelde Bang var en dygtig leder og havde et godt overblik over alle ting. Ja, han formåede også at udvide det med Bangs Hotel på samme side af Torvet. Schelde Bang var kendt som en dynamisk direktør, altid på jagt efter spændende underholdning. Trods travlhed kunne han hurtigt bestemme sig for en rejse til København for at besøge National Scala eller andre kendte steder for at høre internationale kunstnere og straks engagere dem til Centralhotellet. Det var en spændende tid med hårdt arbejde, og nogle gange truede vi med at strejke. Det var et kendt fænomen i Esbjerg, også dengang, men så kikkede Bang meget be-

stemt på en og sagde: »Du bliver her til dine dages ende«. Alligevel rejste jeg efter 24 år til Hotel Esbjerg, hvor jeg blev over tjener.«

Underholdning

Måske var det underholdningsprogrammet af internationale kunstnere og artister, Centralhotellet blev kendt og husket for. Schelde Bang var en mester i at gøre en stor aften ud af f.eks. Mortensaften eller Nytårsaften. Der blev også fejret nationale begivenheder som Chr. Xs fødselsdag. Netop i årene under Anden Verdenskrig var vi meget danske, så denne aften var der en særlig stemning på hotellet. Man husker stadig mange af melodierne fra dengang.

Traditionen med musik og underholdning daterede sig dog helt tilbage til Skandinaviens tid. I 1890'erne blev der afholdt grundlovsfester på Torvet med sang og musik, og inde på hotellet fandtes en spillemaskine, der kunne frembringe musik, når man puttede mønter i den. Senere dansedes der til tonerne fra Brødrene Poulsen fra Vejen eller til Kirchners Orkester fra Varde.

Det er umuligt at nævne alle de kunstnere, der har underholdt på Centralhotellet, men blandt de kendte var to italienere Luigi Portoghese (violin) og Michell Bonnachi (klaver), som dog kun var her kort tid.

I 1923 fik hotellet eget orkester bestående af seks medlemmer, og senere optrådte den kendte violinist Schäfer der i nogle år. Hos ham var Viggo Nørbo elev.

Mest kendt af dem alle blev dog pianisten Carl Emil Hestbæk fra Fanø. Han var uddannet hos en professor i Leipzig og fortsatte senere på Det Kgl. Danske Musikkonservatorium i København. Efter at have turneret som klassisk pianist rundt i landet vendte han tilbage til Fanø, og i begyndelsen af 1930'erne spillede han i Harry Hansens Orkester, der også havde enga-

gement på Centralhotellet. Han dannede selv orkester, der foruden ham selv bestod af Børge Kerte (violin), Frede Krüger (trompet), Knud Schreiber (cello), Vagn Nors (janitshar). Der skete dog jævnligt udskiftninger, og blandt navne findes også Lancia (violin), Graubert (cello), Jarworski (trompet), Høstrup (janitshar) og så naturligvis Hestbæk selv (klaver).

Nogle annoncer fra Dagbladet Vestkysten fra 1920'erne, 193'erne og 1940'erne viser lidt om hotellets spændende arrangementer med underholdning af danske og internationale kunstnere. En ganske almindelig aften var der salonmusik til spisningen de første par timer, hvorefter der blev spillet populær dansemusik, der i slutningen af 1930 var jazz og swing.

Gæsterne var ofte hele familier, og flere havde til fast vane at drikke aftenkaffe på Centralhotellet. Påklædningen skulle være pæn og ordentlig, og mødte man f.eks. op i arbejdstøj, kunne man risikere at få en skriftlig besked overrakt på en sølvbakke om, at man ikke var ønsket på etablissementet.

Lyntoget

I bodegaen og det udbyggede konditori var der også underholdning om eftermiddagen. I 1935 blev konditoriet renoveret med store vinduer mod Kongensgade. Hele facaden fik en stærk rød farve, så det mindede om den nye togtype Lyntoget, der var blevet indsat efter åbningen af Lillebæltsbroen.

Konditori Lyntoget var nok den mest populære café i Esbjerg i de år. Der var næsten altid fuldt hus, især når Svend Stub (violin), Carl Emil Hestbæk (klaver), og Ole Dalby (bas) underholdt. Man gik direkte ind i bageriet og udpegede de kager, man ønskede serveret i konditoriet til teen eller kaffen.

De fleste af eftermiddagsgæsterne var damer, der mødtes til en venindesnak. I 1940'er-

ne var det moderne med spadseredragt og hat, og man beholdt altid hatten på, mens man sad på café. Vi unge piger gik aldrig alene på restaurant eller café. Det var ikke velset på den tid og da slet ikke under besættelsen.

Besættelsestiden

Bangs Hotel blev som mange andre bygninger besat af tyskerne, mens Centralhotellet gik fri.

Under besættelsen var Torvet flere gange samlingssted for alsang, som var den første spæde protest mod vore besættere.

Første gang dette fandt sted var allerede d. 20. august 1940, hvor mere end 10.000 mennesker samledes for at synge fædrelandsange. Kommunen havde trykt 3.000 sanghæfter til stævnet, og sangene blev præsenteret af lærer Holmberg. Der blev sunget sange af stærkt nationalt indhold og naturligvis også sangen Esbjerg, Lykken, Eventyret, der var forfattet af Viggo Stuckenberg ved Esbjergs overgang til købstad i 1898/1899.

Den 5. maj 1945 mødtes mange spontant på Torvet og fejrede befrielsen, og det blev en stor aften for Centralhotellet. Alt var dog ikke, som man kunne ønske sig, idet hotellets direktør, Schelde Bang, lå alvorligt syg og den 26. september 1945 døde han, 60 år gammel.

Nye tider

Den 1. oktober 1945 blev Centralhotellet overtaget af Yngve Olafsen. Han havde været overtjener på stedet i 1930'erne og havde siden drevet Hotel Ringkøbing i nogle år.

Yngve Olafsen gik straks igang med en renovering og modernisering af hotellet. F.eks. blev der i 1950 indrettet en ny bar til de mange stamgæster. I baren residerede bartender Eggert Schøtt, kaldet »Smile«. Mange vil sikkert huske, at der i baren fandtes to små nicher med en lille gipsfigur i hver af dem. Den ene fore-

Gæster i Centralhotellets bar den sidste aften før lukningen af hotellet. Bartender Eggert Skøtt skåler med gæsterne. Foto: Esbjerg byhistoriske Arkiv. B 3739.

stillede Dyden, den anden Lasten. Mange følte sig hjemme her, mødte venner og nød musikken, som hver aften blev spillet af en hyggepianist. En af disse var Edith Greger, som også havde spillet på National Scala i København, inden denne restauration var blevet lukket og købt af FDB, der havde opført et stormagasin ved navn Anva på grunden.

Farvel til Centralhotellet

FDB havde også fået lyst til at oprette et stormagasin i Esbjerg, og assisteret af lokal kræfter havde de fået øje på Centralhotellets grund og bød Yngve Olafsen 1,4 millioner kontant for hotellet.

Derom fortalte han den 19. august 1959 til Dagbladet Vestkysten: »Esbjerg kan sagtens undvære os. Derfor sælger jeg hotellet...« Tiderne er ugunstige for vores branche. Det er ikke rentabelt i dag med sådant et hotel, og vi er nok de sidste i Jylland, der har levende musik i restaurationen«.

Det var et tidsskifte, da det gamle hotel måtte vige pladsen for Esbjergs første stormagasin. Den sidste aften hotellet var åbent, var lørdag den 12. marts 1959 og afskeden blev en begivenhed af format. Flere hundrede mennesker med borgmester Hans Nissen i spidsen spiste afskedsmiddag-hummersalat og andesteg, og der dansedes til den lyse morgen til Hestbecks orkester.

Nedrivning af Centralhotellet 1959. På grunden opførtes i 1960-1961 stormagasinet Central-Magasinet. Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B. 3753.

Dagen efter var der opbrudsstemning på hotellet, og i ugen efter blev indboet solgt stykvis. Yngve Olafsen skænkede flere kostbare malerier og akvareller til skolerne. F.eks. fik Danmarksgades Skole 84 smukke akvareller fra Danmarks Fugleliv. Der afholdtes auktion over indbo som porcelæn, møbler, vin og spiritus.

Den 29. april bragte dagbladet Vestkysten fotografier af nedbrydningen af bygningen. Torvet skiftede karakter. Mange glædede sig til at få et stort varehus til byen, men blev nok en smule overraskede, efterhånden som byggeriet skred frem. Man havde ikke foreslået sig et montagebyggeri, rationalisme hed det. Esbjergenserne talte om brutalisme, idet man fandt

nybyggeriet for dominerende og ikke tilpasset Torvets omgivelser. Lidt forbindelse til det forgangne blev dog bevaret derved, at stormagasinet blev kaldt Centralmagasinet. Jeg blev aldrig selv stamgæst på Centralhotellet. Mine forældre kom her ikke, de havde en gård i Gjering og var stærkt bundet til andels- og højskolebevægelsen, og de var skeptiske over for bylivet. Vi hørte hjemme på Højskolehjemmet i Skolegade og ude i forsamlingshuset i Gjering. Der var større forskel på by og land end i dag.

Jeg var dog flere gange inviteret til Centralhotellet af en veninde og hendes familie. Her mødte jeg byen og dens liv. Damerne var smarte i tøjet, og en af dem havde en guldlænke om

ankelen. Hun fortalte os, at hun altid tog til Odense, når hun skulle havde håret permanent. Jo, det var mere spændende end Høj-skolehjemmet.

Nu, hvor Centralhotellets historie er fortalt, vil jeg slappe lidt af og besøge Café Chr. IX, der siden 15. marts 1989 har været ejet og drevet af Kalle Spangsberg. Jeg ynder at sidde ved et bord ved vinduet og se på mennesker og det travle liv i byen. Akkurat som før er stedet fuldt af gæster, men såvel interiør som musik og menukort er forandret. Atmosfæren er mere af-

slappet og påklædningen tvangfri. I dag kommer alle her, unge som gamle, turister og byens forretningsfolk. Det passer mig godt, at der er en dejlig mangfoldighed.

Kilder

Verner Bruhn. Esbjerg by og borger. Esbjerg 1972

Verner Bruhn. En by bliver til. Esbjerg 1994

Per Günter. Musik i Esbjerg. Esbjerg 1996

Tobiesen Kragelunds samling. Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Kirsten Bjerg, født 1926. Kildevej 28, 6710 Esbjerg.

Pens. Lærer og skolebibliotekar.

Breve fra Just Knudsen Justesen

En ung Veerst--mands breve fra en dramatisk rejse til Amerika i 1889

Af Magne Juhl

Fra fhv. brugsuddeler i Vester Nebel, Anders Justesen har jeg fået en afskrift af breve, som hans fader sendte hjem til sine forældre i Veerst, da han udvandrede til Amerika i foråret 1889.

Brevene fortjener at blive tilgængelige for andre historisk interesserede, hvorfor de gengives her. De fortæller om forholdene under først en normal del af en skibsrejse for udvandrere og senere om et skibsforlis, der endte lykkeligt, så den videre færd næsten kan sammenlignes med en moderne turistrejse til Azorerne.

En del personer er nævnt ved navn i brevene. Det ses bl.a., at Just straks ved ankomsten til København opsøgte sine fætre fra Plougstrup, og han har også kendt Hans Hagen, der er omtalt i årbogen i 1999 sammen med Justs to fætre Hans Jessen Hansen og Mads Henrik Nielsen. Yderligere slægtshistoriske oplysninger kan rekvireres fra artiklens forfatter.

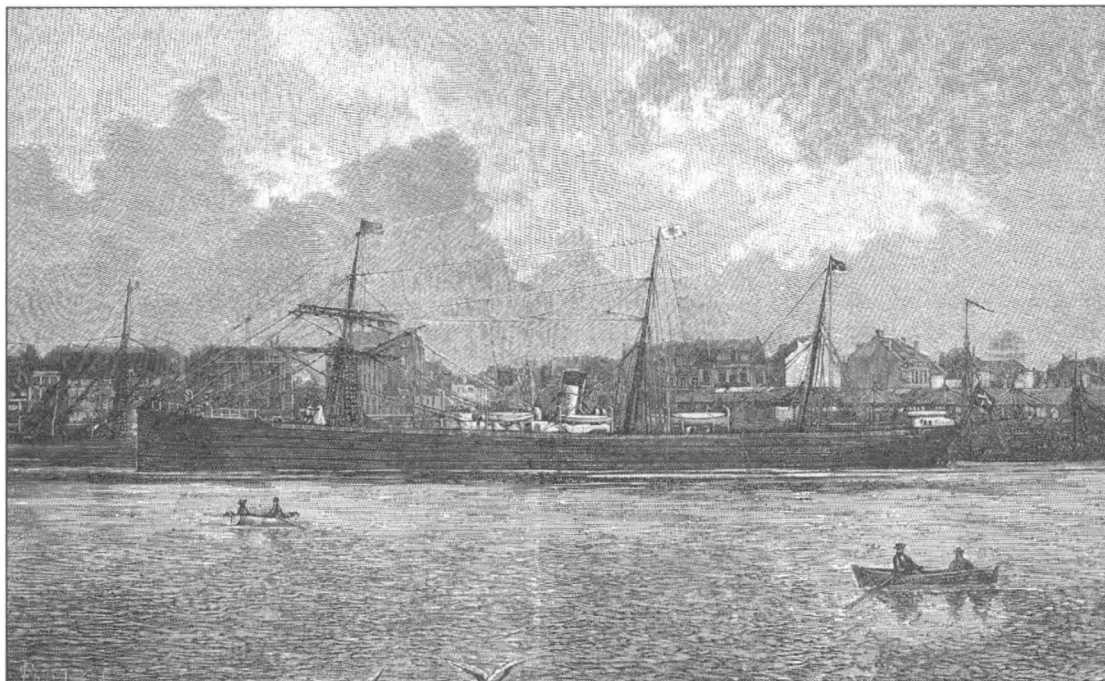
Efter brevtæksten skal oplysninger om skibsforliset og forholdene på Azorerne kort omtales. Afslutningsvis nævnes, hvad der siden skete med Just.

I udvandrerarkivet, der kan søges på Internettet, ses det at Just Knud Justesen, snedker, 23 år gammel, rejste til New York den 20. marts 1889. Samme sted ses, at halvbroderen Martin P. Søndergaard, forvalter, 25 år gammel, rejste til New York 20. marts 1888, altså nøjagtig et år før og det var aftalt, at brødrene skulle mødes i Amerika.

**Om bord i damperen Danmark
d. 21. marts 1889.**

Kære forældre

Vi kom til København mandag aften og fik logi på St. Peters gæstehjem. Da vi var kommet op og havde fået noget at spise, gik vi hen til Martin Dahl og derfra ud på banegården efter vore kufferter, som vi fik ud til Larsens Plads og afleveret til selskabet samt modtog garantimærket. Derefter gik vi hen på kontoret og fik vore billetter ombyttede og betalte, samt vore penge ombyttede i amerikanske. Det tog lang tid på kontoret, så klokken blev 11, før vi var færdige der. Så gik vi lidt omkring derude på Strandvejen og ved Kastellet til kl. 12. Da bliver vagten afløst på Amalienborg, og det er jo nok værd at høre og se for hvem, som ikke har set sådan noget før, når de 30 musikere spiller op, og garden modtager fanen. Da det var færdig, gik vi ud på Christianshavn, hvor jeg så ind på min gamle kaserne, og derfra om på soldaterhjemmet, hvor vi spiste til middag. Så talte vi igen med Martin Dahl, da vejen faldt der forbi. Han var for resten grumme ked af, at han ikke kunne komme med til Amerika. Jeg skulle hilse Eder både fra Mads og Hans Jessen. Hans Hagen er i Plougstrup. Han er færdig med sin eksamen. Johannes Herskind var flyttet, og vi blev trætte af den megen vandren omkring, så vi nåede ikke ud til fru Huus. Nu gik vi ud på gæstehjemmet og fik logi igen.

Tingvallaselskabets nyerhvervelse, dampskibet Danmark. Tegning i Illustreret Tidende 21. oktober 1888.

Onsdag morgen var vi igen på soldaterhjemmet, men der var ingen brev. Kl. 9 skulle vi være ude ved dampskibet, så der var ikke megen tid at spille, men vi fik rigtignok lov at vente derude. Vi skulle jo først synes af lægen, før vi måtte gå om bord. Han kom først kl. 10. Så tog det til klokken var over 12. Da det var færdigt, gik Hans og jeg hen i en beværtning og fik noget middagsmad. Martin Dahl og Mads Hendrik var med derinde. Derefter gik vi om bord. Klokken 3 afgik skibet, og der var en hilsen og råben hurra, så det var storartet. Det sagdes, der gik 500 mennesker om bord, og der stod vist flere på pladsen og hilste.

Vi kom med skibet Danmark i stedet for Island, som vi var indskrevet til. Det er også et mægtigt skib. Jeg har skridtet den af et par

gange til at være ca. 150 alen lang og 20 alen bred, så når man ser sådan en kolos, så synes jeg rigtignok ikke, man kan nære nogen frygt ved at gå om bord og vove rejsen. Havnen var omtrent isfri, da vi rejste, men ude i sundet kom der store masser af drivis. Det regnede lidt, så man kunne ikke se ret vidt, men tre gange løb damperen fast i isen, før det blev aften. Så blev det tåget, så de gik kun med halv kraft og ringede med skibsklokken hele tiden. Henad kl. 8-9 lå de helt stille og lattede ikke før kl. 12. Isen i sundet var mange steder over et kvarter vel op til 8-9 tommer tyk, og så kunne der være flader så store omkring, som øjet kunne række, så der skal også kraft til at gå igennem sådan noget.

Kosten, vi har fået hidtil, har været både ri-

gelig og upåklagelig. Lidt efter vi kom om bord, fik vi kaffe med sukker i, uden fløde naturligtvis. Kaffen smagte godt, nogle syntes, den var for sød, andre ikke sød nok, men det er jo umuligt at gøre alle tilpas. Hvedebrød, så meget vi ville have, samt et stykke smør, passende til en 4 á 5 stykker fik vi til kaffen. Om aftenen fik vi te med sukker, rugbrød efter behag samt to stykker hvedebrød og et passende stykke smør. Ligeledes fik vi til kaffen i morges. Til middag fik vi fersk hvidkålssuppe samt et lille stykke kød med kartofler og brød efter behag. Jeg glemte før, at vi til morgen også fik en udmærket halv spegesild. Det blæser lidt i dag, så skibet gynger en smule, men der er alligevel mange, som bliver søsyge. Det har været lidt dårligt med H. Askjær, Peder Rosengren og Søren Vigssøn Søren, men nu tror jeg ikke, de fejler mere. Slagterens søster har jeg ikke set noget til, men derfor kan det jo godt være, hun er med her, for der er en masse piger. Det går for resten helt lystigt til her om bord. Her er en violinspiller, en fløjtespiller, og harmonikaer er der mange af. Nogle danser, nogle synger, andre spiller kort, så det går helt lystigt til. Vi har hele dagen kunnet se den svenske kyst, som overalt er helt hvid af sne. Kl. 6 eftermiddag fik vi den norske kyst i sigte.

Opad Kristiania Fjord 22. marts om morgenen
Klokken godt fem stod jeg op. Da sejlede vi op ad fjorden og så for første gang de norske fjælde på nært hold. Det ser så alvorligt og dog stolt ud, som de tårner sig op over fjorden med en enkelt lille hytte hist og her skjult bag klippestykkerne, og så står de små nåletræer spredt rundt omkring (store har jeg ingen set af endnu) op ad fjældets sider, hvor der er plads for dem, og alt det hele er overdrysset med et fint lag sne. Vejret er udmærket. Det lagde sig og lidt i går hen ad eftermiddagen. Jeg har klaret

mig godt hidtil og håber også at vedblive dermed.

Nu 20 minutter over syv, og de er ved at kaste anker på Kristiania Fjord. Det blev jo længere jo skønnere, des bedre vi kom op ad fjorden. Vi sejlede forbi mange pæne små landsbyer, og Kristiania ser smuk ud omgivet af de høje fjældtinder. Det er i det hele en tur, som man kan være glad ved og som ikke let går ad glemme. Jeg håber, vi kommer i land, og nu vil jeg slutte for denne gang. Jeg håber da, I kan læse brevet. Noget har jeg skrevet her i køjen, andet på dækket og i reglen er det knapt både med lys og plads. Nu hører I ikke fra mig, før vi kommer til New York, og vil Gud, og alt går vel, så kan det jo ikke vare længe. Sluttelig være I alle hilset på kærligste fra Eders hengivne søn og broder.

Just

Hils alle, som gerne vil høre fra mig.

Om bord i Danmark d. 25. marts 1889.

Kære forældre

Da jeg havde det sidste brev i stand i Kristiania, gik Hans og jeg i land. Vi gik en lille omgang gennem byen og derfra en tur op på fjældene. Vi gik op ad et fjæld, som hed Åkersfjæld. Den var så stejl, at vi mange steder måtte holde os til træerne for ikke at glide ned, og så høj var den, at det tog en halv time at gå derop. Men det var også et prægtigt syn, da vi nåede op til toppen og kunne se ud over byen. Kun skade, der lå en del røg over den sydlige del af den. Vi talte seks kirker, og de havde omtrent samme bygningsform, alle med høje tårne og slanke spir. Og så i baggrunden de høje fjældtinder på alle sider. Jernbanetogene, som gik ud fra byen, havde alle et lokomotiv både for og bagefter. Når de så nåede op over fjældene, gik det bagerste tilbage til byen igen. Fra Åkersfjæld gik vi lidt høje-

re op i øst, så vi havde udsigt over Smålandenes Amt.

Derfra gik vi ned forbi en bondegård og med en fjældvej, som snoede sig omkring Ekersfjæld, nåede vi byen igen. Et sted så vi en stor lodret fjeldvæg, som var meget højere end de huse, der lå i læ ved den. Det var noget andet end Tirslund Sten. Om eftermiddagen gik jeg en tur rundt i byen. Der er mange smukke bygninger, som godt kan måle sig med de københavnske. Inde i byen er det kamp- og teglstensmur, derimod er der træbygninger i udkanterne. Vi havde fået ordre til at være om bord kl. 5-6, men da var de ikke så nær færdig med ladningen, og det tog endog hele natten og næste dags formiddag, så vi gik først fra Kristiania klokken 12 middag d. 23. marts og havde udmærket vejr ned ad fjorden om eftermiddagen.

Søndag d. 24. blæste det noget. Der var en masse søsyge, og det var vel største parten, som var dårlig tilpas, og jeg var også lidt svimmel i morgenstunden, så jeg blev i køjen det meste af formiddagen. Det gik meget småt med sejladsen på grund af den stærke tåge. De går ikke engang for halv kraft. Det lagde vinden noget henad aften og gav sig til at regne lidt.

Mandag d. 25. Vejret er omtrent som i går med tåge, regn og blæst. De har ligget stille det meste af dagen på grund af tågen, da de ikke tør vove at gå ind til Kristianssand, så længe de ikke kan se, men nu er klokken tre, og det har klaret godt op, så vi kan begynde at se solen, men det rejser også vinden lidt mere, men det gør heller ikke så meget, i dag tror jeg ingen, der er, som er rigtig syge. Det gør jo så meget, når man bliver vant dertil. Jeg er da rigtig godt tilpas. Nu har tågen jo også forsinket os det meste af to dage. Først i Kattegattet og nu bagefter her omkring ved Norges kyster, idet der en dag var tale om, at vi kunne have nået Kri-

stianssand forrige nat. Nu kan vi se land, så vi når vist Kristianssand mellem klokken fire og fem, da det nu går for fuld kraft. Kosten er både rigelig og god. I morges fik vi endda først en portion byggrynsvandgrød, som var rigtig god og så bagefter det sædvanlige.

I går morges fik en god stump spegepølse i stedet for sild. Vi kan også godt få så meget flæsk eller kød om middagen, så vi kan levne et stort stykke til aftensmad. Nu kan I ikke vente at høre fra mig, før vi når New York, og det var kun fordi, vi blev så meget forsinket her, at jeg skrev herfra. Nu til slutning en kærlig hilsen til Eder alle, og bedes I hilse alle gode venner fra Eders hengivne søn og broder

Just

Efterskrift: Nu er vi i Kristianssand, vejret er udmærket. Det var blot, mens det lettede tågen, det blæste noget. Klokken er godt fem, og nu farvel og lev vel. Just.

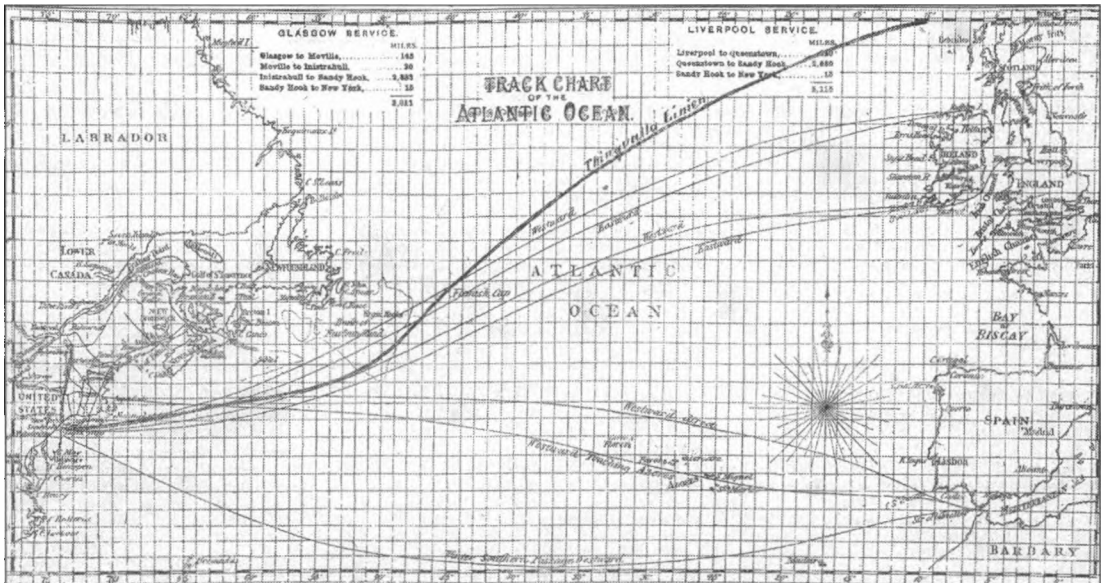
St. Miguel, d. 11. april 1889

(Tilføjet foroven): Jeg er mest bange for, at Tingvallaskibet Seland skal komme til New York, før der kommer meddelelse om, hvordan det er gået os. Her er ikke telegraf fra øen.

Kære forældre

Da vi nu har fået fast grund under fødderne igen, så vil jeg give en lille beretning om, hvordan rejsen er gået for os, lige fra Kristianssand i Norge og hertil.

Tirsdag den 26. marts. Vi afgik fra Kristianssand klokken fem morgen. Vejret var klart med lidt blæst. Vinden rejste sig hen på eftermiddagen, så skibet vuggede sig med for- og agerstavnens ræling helt ned til vandet. Bølgerne skyllede tit ind over forstavnene, og det kneb tit at holde sig på benene. Men man ville jo også gerne være på dækket for at se det mægtige hav i oprør. Jeg var lidt dårlig tilpas en tid, men

Kort over Tingvalla-skibenes og Anchor-skibenes ruter over Atlanterhavet. Illustreret Tidende 21. oktober 1888.

kom til at kaste lidt op, og så var det forbi. Der var nogle nordmænd, som holdt gudstjeneste noget før sengetid.

Onsdag den 27. marts. Det har været et strengt vejr i nat. Det kunne formelig lette os i køjen, sådan gyngede det. Det er da knap så hårdt i dag. Jeg var bange for søsygen, hvorfor jeg blev i køjen det meste af dagen, da man så ingenting mærker. Mellem klokken fem og ti aften passerede vi Shetlandsøerne.

Torsdag den 28. Det blæser ikke så meget som i går. Klokken ti formiddag måtte vi op på dækket alle passagererne for at aflevere vore billetter. Det var lidt tåget ved aftenstid. I dag har jeg været temmelig godt tilpas igen, jeg er noget forkølet, men søsygen er der ikke spor af.

Fredag den 29. I dag blæser det kun grumme lidt, men er lidt tåget somme tider. Klart vejr om eftermiddagen. Vi sang nogle sange, både kristelige og fædrelandske i mørkningen ude i

bagstaven. Skibet lå stille en lille tid, begrundet på brud på maskinen sagdes der.

Lørdag den 30. I dag har vi stærk blæst. Skibet gynger, så det næsten ikke er til at stå fast på dækket, og den ene sø slår ind over skibet efter den anden, så man må passe på, om man ikke vil have trøjen blødt, når man er på dækket. Vi lå stille en tur ved middagstid begrundet på kludreri ved maskineriet igen. Imens satte de tre sejl til. Der var også sejl oppe den første dag i Nordsøen.

Søndag den 31. Det har blæst dygtigt i nat, men er mere stille i dag. Der siges, vi har ligget stille en tur i nat. De har sejl oppe i dag igen. Nu mærker man næsten ikke mere til søsygen. Det kan ske, der er en enkelt, som kaster lidt op. Jeg fejler ingenting nu mere. Solen har skinnet det meste af dagen, så det har gået meget gemytligt i dag.

Mandag den 1. april. Temmelig godt vejr og

sejl oppe i dag igen. Der var ved at blive spektakel, da de norske holdt deres aftenandagt. Det tog så lang tid. Så var der nogle håndværksvende og i det hele sådanne, som vil gælde for lidt mere end almindelige bønderfolk, som begyndte at synge viser, og musikeren begyndte at blæse på fløjte, og begge dele ville de norske forbyde i henhold til reglementet, hvorefter der ingen forstyrrende handling må foregå, når der er gudstjeneste om bord. Jeg kan ikke rigtig forstå det med disse nordmænd, men det må vist være noget lignende som de danske missionsfolk. De holder andagt både om formiddagen og om aftenen. De ser ud til simple arbejdsfolk allesammen, og er det vist også. Når de holder andagt, så går det skiftevis med sang, oplæsning, taler og bønner både af den ene og den anden. Jeg kan ikke forstå ret meget af, hvad de siger ved dette, men forstyrre det kan jeg rigtignok ikke være med til, og kan man ikke tale at høre på dem, så har man da lov til at gå af vejen.

Tirsdag den 2. Vejret er omtrent som i går nu i morgenstunden. Det rejste vinden meget op ad dagen, så vi havde stærk søgang om eftermiddagen. Søerne slog dygtigt ind over forstavn. Det er et storartet syn at se Atlanterhavet i sin vælde bryde de mægtige bølger mod skibets stavn, og det mægtige skib hæver sig støt og stolt for på ny at dukke sig snart med den ene, snart med den anden ende, så det går som en vugge i stor stil. Det kneb mange gange med at holde balancen. Der var mange, som faldt om, når de gik, og stå stille, når man ikke havde fat i noget med hænderne, kunne man ikke. Jeg stod en tid henne i bagstavn. Somme tider dukkede den sig helt ned til vandfladen. Derefter hævede den sig op, så skruen gik over vandfladen. Så sprøjtede den en høj støvsky op i vejret, hvori solstrålerne brød sig i regnbuens farver. Nu kunne jeg først ret forstå, at Danmark

er et bølgeformigt lavland, thi bølgerne var tit lige så høje som små bakker, og det var jo endda ikke rigtig storm, vi havde. Henad aften havde vi en større damper i sigte med to skorstene, som løb om ved os.

Onsdag den 3. I nat har det ikke blæst så galt, og det er temmelig godt vejr i dag. Folk ligger rigtig og soler sig på dækket i formiddag. Lidt før middag krydsede vi en damper, som kom fra Amerika, der var somme, som sagde, det var Hekla, men jeg ved det ikke fra pålidelig kilde. Vi sang nogle sange ved samme tid. Om eftermiddagen blev der danset lidt igen. Det var nyt nu, og man havde godt af at få benene rørt rigtig godt igen. Om aftenen blev der sunget en hel del omkring på forskellige steder på dækket, både viser og sange.

Torsdag den 4. Det blæser dygtigt i dag. En Mønbo har mistet sin pengepung i nat, som vistnok er stjålet. Den indeholdt kun et par kroner og messingskiltet, som han havde for rejsegodset. Omkring ved kl. 4 eftermiddag sprang akselen til skruen, som driver skibet. Det gav et stærkt ryst, som mærkedes over hele skibet. Søfolkene troede, det var skruen, som tabtes, men det skulle desværre vise sig senere, det var værre som så. Skibet drev nu omtrent, som det selv ville, og de fik travlt med at sætte alle sejl til for dog at få en lille smule styr på det. Der udsprede sig nu det ene rygte efter det andet, og der var almindelig uro over folk, med hvordan det nu ville gå. Men alle skibsfolkene sagde, der var ingen fare på færde, hvilket der alligevel kun var få, som ville tro.

Fredag den 5. De har arbejdet hele natten på at få skruen fjernet, siges der, og vandet gik ind til dem, så der var mange, som var våde op til brystet. 1. maskinmester er blevet slået ihjel i nat. Der siges af et stykke jern, som er faldet ned på ham under arbejdet ved skruen. Der yntes om, at han har gjort det med vilje, fordi

det skulle være hans skyld med maskineriet. Stemningen er nedtrykt overalt. Mange har allerede fået redningsbælter udleverede. Jeg kan dog ikke tro, faren er så stor endnu, men er dog beredt på det værste. Men da vi sad og spiste til middag, fik kaptajnen en damper i sigte, hvilket han straks råbte ud fra kommandobroen. Sikken forandring der skete med folk i det øjeblik. Alle blev fornøjede og glade og ville op at se den uventede redningsmand. Straks sættes der nødssignal op på Danmark, som besvaredes fra det andet skib, og enden blev, at det tog os på slæb. Skibet hedder Missouri, og er en engelsk kreaturdamper. Klokkeren blev tre, før de var færdige med sammenkoblingen. Så slæbte den af med os, der sagdes efter St. John på New Foundland. Det blæste knap så meget som i går, men der var dog nogen søgang.

Lørdag den 6. I det rum, hvor jeg lå, blev vi vækket ved midnatstid af urolige passagerer, som sagde, at vi skulle sættes over på Missouri, og besætningen var også ved at hive over bord af lasten agterude, så det så jo noget mistænkeligt ud. Men alle, hvem vi talte med af besætningen, sagde, der var ingen fare. Det var blot for at komme til at få et lille rum pumpet fri for vand. Ved os havde de fleste dog deres vadsække i stand og lå i alt tøjet og støvlerne resten af natten. De holdt op med at hive over bord klokken et nat. Så mærkede vi ikke andet end løse rygter før klokken ni formiddag. Da fik alle passagererne ordre til at gøre sig klar til at sætte over i Missouri, og ingen måtte få mere tøj med, end de kunne have på kroppen. Hos os modtog vi det med den største ro, og jeg tror, de fleste af vi unge var enige om at hjælpe ved redningen og sørge for først at få kvinder, børn og gamle folk besørget, før vi tænkte på os selv. Jeg hjalp først med at få redningsbådene ud, derefter hjalp jeg ved at få fødevarer bragt op fra lasten og i bådene. Der kom først føde-

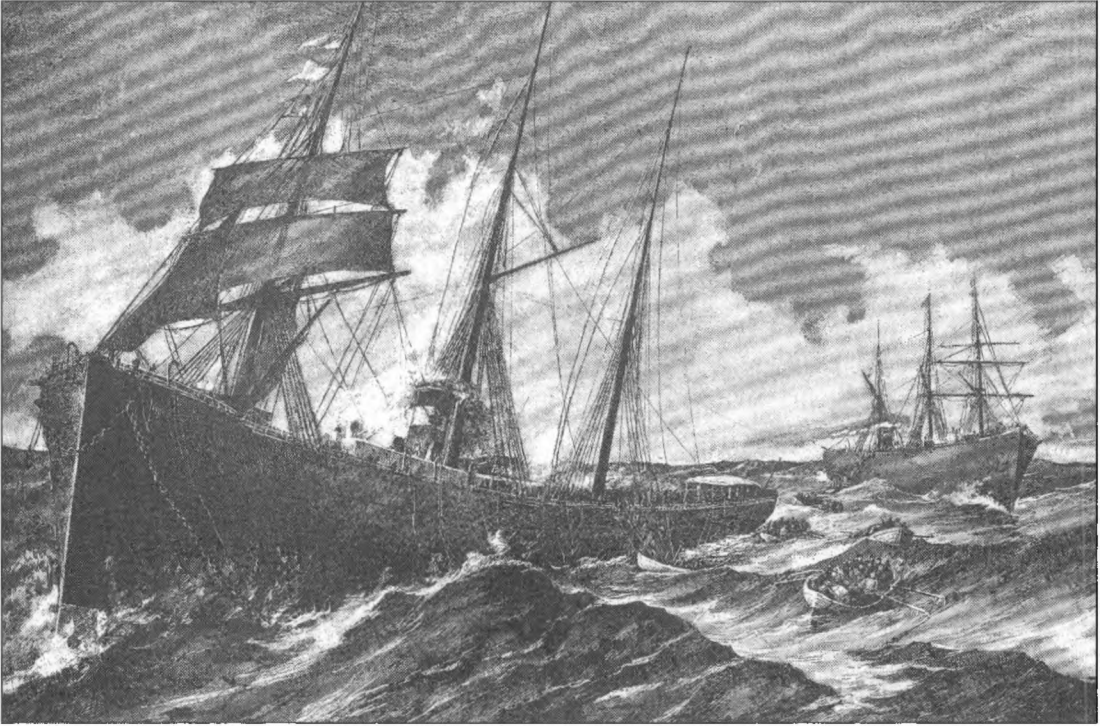
midler i bunden af bådene og så folk. De gik vel også mere stadige, når der var nogen død vægt i bunden. Der var alligevel mange af fruentimmerne, som ikke var dristige ved at gå i bådene, og det så jo heller ikke så behageligt ud, når bådene lå og vippede, og de blev revet fra trappen ud i dem, men ud skulle de, og af trappen måtte de, når båden var højest til vejrs, enten de ville eller ej, idet de da blev nappet af de brave søgutter og sat ned i bunden af båden, næsten før de anede det. Der var mange af passagererne, som var søvante, især nordmænd. De gjorde god tjeneste i redningsbådene, da skibets besætning ikke forslog ved årerne. Hans Askjær og jeg var nogle af de sidste af passagererne, som gik fra borde. Derfor reddede vi vores vadsække med os. Klokkeren var to á tre, da de sidste af besætningen gik fra borde. Der lå så Danmarks største skib og flød som vrage på Atlanterhavets bølger, og redningsbådene drev som små nøddeskaller omkring den. Vejret var dog temmelig godt i dag. Det er vist sjældent, Atlanterhavet er mere roligt i denne årstid. Havde det været i går, vi havde flyttet, var det vist ikke gået så heldigt. Om morgenen, mens opvarterne spiste, var jeg nede at se på kortet, som hænger i samme rum. Da talte de om skibet og tillagde rederen i København skylden, idet de sagde, at første maskinmesteren havde sagt, at de ikke kunne gå ud med skibet, som maskinerne var. Herpå havde rederen svaret: »Jeg vil se skibet på Larsens Plads mandag den 20. marts«. Så havde maskinmesteren svaret, at de i det mindste skulle have et nyt rør sat ind i en dampledning, da de ellers risikerede at blive skoldede alle sammen. Dette blev tilstået, og derved blev det. De sagde også, at kaptajnen havde næret betænkelighed ved at gå ud med skibet. Om aftenen på Missouri talte jeg med 3. maskinmester fra Danmark. Han sagde, der var ikke spor at bemærke ved maskineriet, da de

drog fra København. Det, som de havde ligget stille for et par gange, var noget arbejde, som ikke vedrørte de maskiner, som drev skruen, men de kunne ikke lave det, mens maskinerne gik, da de så risikerede at komme i kollision med dem. Og så sagde han, at akselen til skruen sprang lige i bøsningen ud til vandet og ødelagde noget af den, hvorfor vandet strømmede ind. Havde den gået et par alen længere inde i skibet, kunne de øjeblikkelig have gjort det i stand, men nu var der ikke andet at gøre end søge at få lækagen tættet. Det havde været så vidt sidste nat, da de var ved at losse over bord, at 2. maskinmester selv tog fat på fyringen og pumperne for enten at sprænge kedlerne ved den høje spænding eller få vandet ud af lasten. Vandet var lige ved at nå kedlerne, og så var de sprunget alligevel, og det hele havde gået til bunds. Sikken en redelighed der var, da vi kom over på Missouri og søgte at få plads omkring i skibet mellem hverandre i en redelighed. Mad fik vi ikke noget af den middag og aften, andet end hvad vi selv tog til os, mens vi var om bord i Danmark, men der var også nok rundt om af alle slags, så de fleste, som ikke var alt for ivrige efter at komme bort, kunne få mere end nok, både rugbrød, hvedebrød, smør, sukker, øl og sager.

Vi, som hjalp ved redningen, fik hver en bager til slutning. Der var nok endda dem, som fik flere. Der kom nogle vadsække og tæpper om bord i Missouri bagefter passagererne, men de fleste, som ikke selv sørgede for at få det med, fik heller ikke noget. Alle kufferter og kasser, som var med som rejsegods, blev i lasten i Danmark, men under disse forhold måtte vi jo takke Gud, vi reddede livet. Kan vi ikke tjene os noget nyt tøj, når vi kommer til Amerika, så måtte vi helst blive derfra. Nu tror I vistnok, der har været en forfærdelig situation om bord i Danmark, men det var slet ikke tilfældet. Som

før omtalt var det jo ikke rigtig godt med alle kvinderne, men særlig vi, som deltog i redningsarbejdet, arbejdede med liv og lyst, som der ingen ting var i vejen. Vejret var jo også så heldigt som vel muligt. Havde det været som dagen før eller dagen efter, var det vist vanskeligt, det var gået af uden tab af menneskeliv.

Søndag den 7. april. Vi har ikke haft det slet så behageligt i nat, som om bord i Danmark. Det øverste af skibet er meget utæt foroven, da det kun består af bræddebeklædning, som ikke engang er sammenpløjede, der hvor kreaturerne skal have plads, og der var det jo, de fleste af os skulle være. Den havde nemlig været i England med en ladning og gik til Amerika efter en ny. Det blæste dygtigt, så søgangen var temmelig stærk. Søerne sprøjtede ind over dækket, og mange steder skyllede vandet ned, når der kom en rigtig sø. Først lå Hans og jeg på en af lastlugerne agterude, men så ved midnatstid blev søerne os for nærgående. Så gik vi noget omkring. Jeg kom da omsider til at sidde på et af dampspillene forude, over hvilken dækket var nogenlunde tæt, så jeg blev ikke våd. Der var derimod mange, som blev drivvåde. Familierne havde dog et par tætte rum til ophold, men der var det næsten ikke til at være for varme. Nogle kom også ned i lasten og lå i nogle store pakker med klude, uld og gedehår, men der havde jeg ikke stor lyst til at komme, og luften var også forfærdelig dernede, men vand mærkede de ikke noget til. Skibet gik kun for halv kraft det meste af dagen, da søerne slog mere ind, når den gik raskere. Ved aftenstid lagde vinden sig en del, så satte de sejl til, og nu gik det for fuld kraft efter Azorerne. Kosten, vi fik om bord i Danmark, var hele tiden både rigelig og god, men nu kunne det gå sådan til. Der var ikke plads hverken til at koge eller bage til så mange mennesker, for ellers havde de både mel og kød nok. Klokkeren ni formiddag fik vi lidt rug-

Redningsaktionen den 6. april 1889, hvor man ser Danmarks passagerer blive hjulpet over på Missouri, som tegneren forestillede sig den. Illustreret Tidende 5. maj 1889.

brød samt hvedebrød, ost og smør. Klokkeren fik vi en lignende portion, ligeledes til aften.

Fortættelsen den 14. april. Da der nu kom bud, at vi skal have vore breve af sted, må jeg gøre det så kort som muligt. Nu fik vi udmærket vejr hver dag, og så havde vi det helt godt. 9. april mellem 10 og 11 formiddag fik vi den første af de azoriske øer i sigte. 10. april klokken 11 formiddag løb vi ind i havnen i St. Miguel eller St. Mikael. Den 11. april henad klokken to kom vi endelig i land igen. Det vil sige os, som ikke måtte med Missouri til Amerika. Vi blev ind-

kvarteret i et stort kornmagasin, hvor vi ligger på loftet omtrent som soldater i en barak, så det er efter forholdene et godt kvarter. - Vi får majsbrød, er det vist nok, smør og te til morgen og aften, og om middagen får vi noget udmærket hvidkålssuppe og fersk oksekød, så det er noget, vi kan have, men det bliver måske for ensformigt i længden. Vi ved jo ikke, hvor længe vi skal ligge her. Det er en meget smuk ø. Vi er som henflyttede til Danmarks sommer, så varmt er det. Her vokser appelsiner, træerne er fulde af både blomst og frugt, palmer, bananer, som er en dejlig frugt, næsten lig pærer i smag, æbler og nogle gule frugter, noget lig blom-

mer. Her er også vinhaver, og hele landet er vist dyrket som en have. Overalt, hvor vi ser, bearbejder de jorden ved håndkraft med en slags hakker, og alle marker og haver er omgivet med høje kampesten, ellers er det en slags lavamure. Jeg ved ikke, hvad det er. Et sted så jeg, muren var lige så høj som telegrafpælene, der stod ved siden af, men herom mere en anden gang. Jeg reddede alt mit tøj, som ikke var i kufferten. Der vil vist blive avisfejder om forliset. Der skulle være flere af mandskabet, som har udtalt sig om, hvor dårligt det stod til med skibet, da det afgik fra København, men som ikke vil sige noget nu. Der menes, de er underkøbt. Der er flere af de søvante nordmænd, som jeg har talt med, som mener, det kan gå sådan, at vi får erstatning for alt vort tøj og tidsspilde, og går det sådan, så er dette her en prægtig rejse, for her er noget, der er værd at se på, og vi har såmænd ingen nød lidt. Man kan meget let gøre sig forståelig for folkene her, og de lader meget flinke imod os. Nu til slutning en hjertelig hilsen til eder alle, og bedes I hilse alle, som vil høre fra mig. Eders hengiven søn og broder, Just.

Ponta Delgada på St. Miguel 17. april 1889

Kære forældre

Nu vil jeg begynde, hvor jeg slap på halv sidste gang. I fik det jo med til søndag den 7. april.

Mandag den 8. april. Vi har haft udmærket vejr i nat og har ikke mærket en smule til søerne. Jeg sov udmærket henne på en lastluget agterude. Vejret er prægtigt i dag, men vi kommer jo også længere mod syd nu, så det må jo blive længere jo mere mildt. Det er, som det var sommer i dag. Dette hjælper også udmærket ved humøret på folk, der synges, snakkes, muciseres og spilles kort rundt om, og det går i det hele meget fornøjeligt efter omstændighederne. Der er hensat kar med vand og sæbe til fri

afbenyttelse, så folk har travlt med at vaske, og takkelagen er fuld af tøj, som hænger til tørring rundt om.

Tirsdag den 9. april. Vejret har været udmærket i nat, så Hans og jeg foretrak at ligge på dækket, hvor vi sov udmærket i den friske milde luft. Det regnede lidt i den sildige morgenstund, men blev udmærket vejr derefter. Mellem 10 og 11 fik vi den første af de azoriske øer i sigte. Det er en lille klippeø, men vi kunne ikke se, hvordan der så du, da der var for langt derover. I eftermiddags, da vi sejlede forbi en anden ø, kom der en masse springhvaler ud fra kysten mod skibet. De svømmer meget hurtigt og springer af og til op over vandfladen, så det ser helt morsomt ud. De største af dem, jeg har set, er indtil halvtredie alen lange og henimod tre kvarter igennem, hvor de er tykkest. Kødet er næsten som oksekød, men der er ingen fedt i dem, så det skal spækkes.

Onsdag den 10. april. Vejret har været udmærket, og vi lå på dækket i nat igen. Skibet har kun gået for halv kraft, da de ikke kunne sejle i havn, før det blev dag, og der var ingen ankergrund udenfor. Kl. 11 formiddag løb vi ind i havnen på St. Miguel, den eneste ordentlige havn, der findes på Azorerne. Så kom der øvrigheds personer ud og forhandlede med kaptajnerne, og der kom toldpersonale om bord, som gik omkring imellem os. De jog de både væk, som kom ud for at sælge frugt til os.

Torsdag den 11. april. Vi har sovet udmærket i en redningsbåd i nat. Til morgen fik vi friskbagt hvedebrød med smør og kaffe til. Det smagte os udmærket, efter at vi nu i fire dage ikke havde fået andet brød end kiks og så noget, som kaldes hårdt brød. Det er hvedebrød, som er meget hårdt tørret. Henad kl. 2 blev vi sat i land i både. Det gjorde godt at få fast bund under fødderne efter så lang en sejlads fra Kristianssand. Så kom vi op til vort kvarter, som er

Førerne af de to skibe. Knudsen fra dampskibet Danmark og Murrel fra Missouri. Illustreret Tidende 5. maj 1889.

et stort kornmagasin, som er tre etager. I det nederste er der indrettet til spisning, mellemste etage er fuld af majs, og i den øverste er vores logi. I sidste brev kaldte jeg det loftet, men der er en fem seks alen op til tømmeret, som er meget fladt. Den ene side af bygningen går ud til gaden, den anden ud til en appelsinhave, som er fuld af dejlige frugter, som vi desværre ikke kan komme ud til. Da vi havde spist, gik vi en tur rundt i byen. Vi var inde i en kirke. Selve kirken var endda ikke så flot, men koret var det

skønneste, jeg nogen sinde har set. Det var så helt overdådigt, som det var udstyret med guld og stads. Vinen er til skade for mange uhyre billig her. Øl tror jeg ikke de kender, men vin udskænkes rundt omkring. Man får et stort glas, som et spidst bajerglas, for tyve azoriske rejs, som er lig 8 danske ører. Jeg var med til et glas og har aldrig smagt så god en rødvin. Der kom en masse - især sø- og købstadsfolk - hjem om aftenen og var forfærdelig berusede. Det var især de danske, så her hævder de fuldstændig deres sørgelige ry for drukkenskab.

Fredag den 12. april. Vi gik en tur ud på landet. Vi kom op til en villa, som lå på toppen af et lille bjerg. Der var meget smukt rundt om, hvor vi så, med alle de dejlige træer, blomster og frodige marker.

Lørdag den 13. april. Det regnede dygtigt i morgenstunden, men blev godt vejr op på dagen. Om eftermiddagen var vi en tur ude på landet. Vi var inde i en have, hvor vi plukkede nogle appelsiner. Vi så også, hvordan de bar sig ad med at pløje lupiner ned, hvad vist er det eneste, de bruger plov til, om man tør kalde den så. Den ser næsten ud som hosstående figur og er træ næsten alt sammen¹. Der er blot lidt jernbeslag på den klo, som sidder under den, og som roder lidt i jorden. En svensk harve kunne gøre det meget bedre.

Ponta Delgada d. 27. april 1889

Kære forældre!

Det var ved bjergvandringen jeg slap sidst, og så må jeg vel helst begynde der i dag.

Tirsdag 16. april. Vi var otte mand, alle jyder, som gav os på vandring i morges kl. 6 for at bestige det høje bjerg, som ligger ude på den sydøstlige del af øen. Vi havde gået et par timer, så fik vi noget mælk, hvortil vi spiste noget af vores medbragte brød. Det støvregnede lidt somme tider i morgenstunden, men blev udmærket

vejr op ad dagen. Bjerget lå bestandig som indhyllet i skyer for os. Dog mente vi, da klokken var ni, nu måtte vi snart være der, hvorfor vi gik op ad en sidevej og lagde os i det grønne og indtog vores medbragte frokost, som bestod af hvedebrød, en stump pølse, som en havde med sig hjemme fra og en flaske portvin til 80 øre, men det var også af det bedste. Da vi havde holdt hvil en halv times tid, vandrede vi videre. Da vi var nået gennem tre landsbyer fra Ponta Delgada, fik vi os nogle af de gule frugter, de kalder Emu eller Emo². Så gik vi videre og traf en mand, som viste os ad en vej, som snoede sig rundt op ad bjergets sider, men så kom vi alligevel på galt spor og kom ned i en by, som hed Villa Franka. Der traf vi en kone, som kunne tale engelsk, og da vi havde en med, som havde været i Amerika før, fik vi der god besked at vide, og hun fortalte os, at der var to timers vandring op ad bjerget endnu, hvad vi dog ikke godt kunne tro. Denne by lå på den modsatte side af bjerget som Ponta Delgada, hvad vi jo nok kunne indse efter vor vandring.

Vi gik videre og kom på rette vej op ad bjerget på denne side, men den var stejl at gå på. Det hjalp, der var buske og træer langs siderne af den, som vi undertiden kunne holde os lidt i. Vi kom forbi en stor flok geder, som der var en voksen hyrde og en dreng til at passe. Efter en god times vandring nåede vi op over skovene. Der holdt vi en halv times hvil, hvorefter vi gik bedre opad, men det varede ikke ret længe, så blev de fire kede af det og søgte hjemad, da de var bange for, det ville blive for sent, så de ikke kunne nå byen til aften. Vi andre blev ved opad og nåede omsider et af de højeste punkter, hvorfra vi havde en udmærket udsigt over hele øen med undtagelse af vestkysten. Klokken var da halv fire. Så måtte vi til at begynde nedstigningen, og nu kunne vi se, hvor den nærmeste bjergstue førte ned efter byerne, og den gik vi

med. Stien var helt god at gå på. Den faldt så jævnt nedad hele tiden. Mange steder var den knap en alen bred, og så kunne der være flere hundrede fod høje bjerg- og fjeldvægge ved den ene og lige så mægtige kløfter ved den anden side. Et sted havde de sprængt et mægtigt klippestykke for at få plads. Et andet sted måtte vi krybe ind under en mægtig klippe for at følge stien, mange steder var der sat høje mure for at få gangen lavet, og så flød der små bjergstrømme rundt om i kløfterne. De må dog undertiden føre meget vand med sig, da stene var slidt glatte højt over vandet til begge sider. Plantevæksten bestod på de høje steder kun af en slags lyng, nogle små buske og en lille smule græs, men jo længere vi kom ned, des frodigere blev det. Det tiltog gradvis med nåletræer, frodige græsmarker, løvtræer, kornmarker, indtil vi nåede de frugtbare marker og haver igen. Det tog os tre timer fra toppen, til vi nåede den første landsby igen, og dette var dog en langt prægtigere og skønnere tur, som dengang vi var oppe på de norske fjelde. På den østlige del af øen har de ikke disse høje stenmure som herudad. Der havde de mest bambusrør til hegn. Jorden var heller ikke så frugtbar, der som her ved Ponta Delgada. Undergrunden bestod af pimpsten, så øen må vist have haft ildsprudlende bjerge engang i fortiden. De fleste bjergtoppe gik også op i en kegleformig top. Vi fire, som gik til toppen, nåede hjem før de andre.

Onsdag den 17. I dag afrejste skibsfolkene samt tredje styrmand. Der siges, at det er den samme, som sprang fra Gejser over på Thingvalla, da de stødte sammen³, og hovmesteren med postdampskibet efter England. Jeg håber da, vi skal få lidt mere ro i sagerne nu. Skibsfolkene var dog de værste til at drikke, så de fleste af dem kom fulde hjem hver aften. En af dem har været i kasjotten for spektakler.

Skærtorsdag den 18. Det har regnet dygtigt i nat og i morgenstunden, men blev nogenlunde tørvejr op ad dagen. Der går i det hele taget næsten ikke en dag, andet end det regner lidt her på øen, så det er jo nødt til at være frugtbar. Jeg var inde i en kirke om eftermiddagen. Der var 13 munke eller sådan noget, som sad på en bænk et par alen over gulvet. De havde vide kjortler på af ensfarvet klæde, men forskellig for de enkelte mænd. Ligeledes havde de et stort løst klæde over overkroppen og kjortelen af modsat farve som denne. Så kom der et par herrer i flotte uniformer med sabel på, den øverste af præsterne og nogle flere gejstlige op foran dem. Den ene af dem i uniform havde et stort sølvfad, den anden en stor sølvkande med indhold, hvoraf de kom noget i fadet. Munke ne trak den højre strømpe af, og præsten lå på knæene og vaskede og salvede foden. Hver af dem fik et håndklæde og en buket, som ræktes dem på en sølvtallerken. Om aftenen var jeg inde i en anden kirke og hørte på nogen kirkekoncert. Der sad nogle munke ved strygeinstrumenter oppe ved orglet, som også deltog. Lige overfor var en del sangere placerede, og det var meget smukt at høre på. Der gik soldater med gevær med påsat bajonet vagt rundt om i kirkerne. De gik der hver dag i påsken.

Langfredag den 19. Hans og jeg tillige med et par mere var en tur på landet om eftermiddagen. Vi kom forbi et hus, hvor de vinkede os ind i haven. Der måtte vi til at plukke emo, og da de syntes, det gav for lidt, hjalp de også selv, til vi fik ligeså mange, som vi kunne have både i lommer og hat. Da vi gik, gav de os til slutning nogle meget vellugtende blomster. De tabte duften, ellers ville jeg have sendt Eder en af dem.

Påskedag den 21. Vi fik hver to hårdkogte æg til morgen i stedet for smør, og så var der mælk tillige med sukkeret i teen. Det har vi fået i den

hver morgen siden. Jeg var henne i en kirke, der havde lige været et stort optog med musik udenfor på pladsen. Jeg så lige et glimt af det, før de gik ind i kirken igen. Så stod vi en tid og hørte på sangen og orgelspillet, før vi gik. Til middag fik vi ris i suppen i stedet for hvidkål. De var temmelig tykke og lidt sveden, ellers kunne det måske være godt nok. Om eftermiddagen var Hans og jeg ude at bade lidt. Vandet var varmt nok, men søgangen temmelig stærk. Der er mange, som bader næsten hver dag, og vi har også gjort det siden. Vi gik derpå vestpå gennem en landsby, hvor der var fire mænd klædt i spraglede dragter, som gik omkring og spillede og sang fra dør til dør. På hjemvejen hørte vi en tid på militærmusikken, som spillede på en stor køn plads uden for fæstningen.

Onsdag den 24. En sjællænder og en tysker, som vi har med, blev arresteret for drukken-skab og gadeuorden. Der sad en i arresten, da de kom der. Det var endda anden gang, han var der, så han fik to dage. Det er for resten en halvtosset person fra Lolland. Mens vi var på Danmark var han helt fra forstanden en dag, og så snart han får lidt i hovedet, ved han ikke, hvad han gør. En nordmand har også været arresteret, så vi må få et alt andet end pænt eftermæle, når vi kommer herfra. Vel er det kun en lille part, som bærer sig så groft ad, men vi bliver naturligvis lige gode om skylden. Der går da sjældent en dag, andet end der kommer tre fire fulde hjem.

Torsdag den 25. Vi var ude at se på nogle store stenbrud i dag. Det ser ud til, de sprænges ud, hvorpå de ved hjælp af hånd- og dampkraner læssede stykkerne på små jernbanevogne, som fører det ud til en dæmning, som de bygger for at udvide havnen.

Fredag den 26. I nat er der stjålet et ur af en vest, som en mand havde liggende under sit hoved. For nogle dage siden blev der stjålet en

overfrakke fra en mønbo, og et par dage efter rejste hans paraply. Det begynder jo at knibe for drukkenboltene med at få penge. Tøj er der jo ingen, som har ret meget at sælge af, og så må det jo gå ud over kammeraterne. Der er ingen af delene, der er blevet opdaget. -Jeg ved ikke rigtig, hvad jeg har skrevet om folkene, men nu kan jeg jo her få plads til noget. De lader grumme flinke over for os. Man kan også let gøre sig forståelig for dem. De vil grumme gerne handle med os, især urene er de i lyst efter. De fine er temmelig flot klædte, men det ser ud til, der er mange grumme fattige. I de simple huse er der sjældent andet end tremmer for vinduerne, og både vinduer og døre står åbne om dagen, så man kan se ind i huse, hvor hele familien mange steder ligger og roder imellem hverandre på gulvet uden hverken bord, stol eller bænk. Seng tror jeg dog nok, de har alle. Arbejderne går altid i bare fødder, det er det samme, hvad arbejde de er ved. Kvinderne bærer alting på hovedet. Mellemklassen af disse går altid klædte i et stort vidt overstykke med hætte af samme tøj over hovedet, så man næsten ingen ting kan se af dem. Til trækdyr bruger de især store kraftige stude. Dog bruger de også både æsler, mulæsler og får til dette. Heste og muldyr anvendes mest til den finere kørsel og ridning. Æsler især til ridning. De er nogle sande dyrplagere. Både heste og æsler er tit forfærdelig brækkede både på ryg og bringe, og så kører og rider de endda mange gange i kort galop. Dersom der skulle være noget enten et eller andet sted, som jeg ikke har forklaret godt nok, så kan I jo skrive om det, da det jo nok kunne ske, der var noget, jeg kunne give bedre besked på. Nu er klokken fem, og vi fik hovedkuls ordre til at skulle af sted alle mand og være ved dampskibet mellem fem og seks, så der er ikke lang betæknings-tid. Skibet er lige kommet. Vil Gud, så kan det

jo ikke vare længe, før vi er i New York, og da skal I høre fra mig. Til slutning bedes I hilse alle og hilses fra eders hengivne søn og broder.

Just

Skibet Danmark og dets forlis

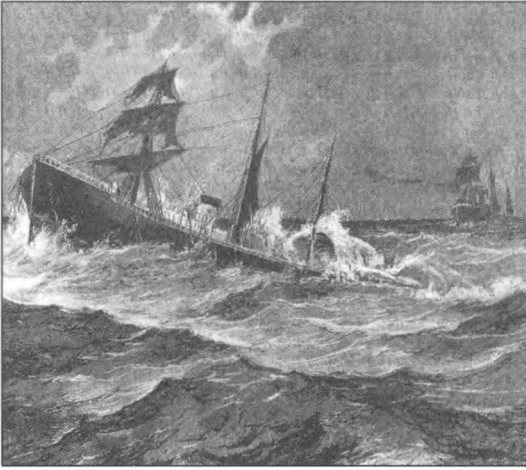
Fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg er oplyst, at forliset blev omtalt i Illustreret Tidende, og ved en gennemgang af årgang 1889 er fundet følgende oplysninger:

Den 21. oktober 1888 nævnes under overskriften Thingvallalinjens nye dampskib: »Med priselig energi satte Thingvallaselskabet sig, straks efter det ulykkelige sammenstød mellem Thingvalla og Gejser, i bevægelse for at skaffe et nyt skib, der kunne tage arbejdet op efter de forulykkede, således, at der ikke blev nogen følelig standsning i farten. Efter nogen søgen lykkedes det at finde et passende skib, som så indkøbtes, og som, efter at de nødvendige forandringer til skibets nye brug var foretagne, allerede nu er i gang på ruten over Atlanterhavet.

Skibet, som omdøbtes Danmark, er bygget hos det bekendte skibsbyggerfirma John Mitchell & Co. i Newcastle for syv år siden. Det har plads til 1.000 emigranter. Det er således et ualmindeligt stort skib, og det vil forhåbentlig også vise sig som et ualmindelig godt skib, der i mange år uden uheld vil tilbagelægge sine regelmæssige ture over Atlanterhavet«.

Vi ved fra Justs breve, at sådan skulle det ikke gå. Men hvor hurtigt efter forliset, der jo skete den 6. april 1889, fik man derhjemme besked herom?

Illustreret Tidende skriver den 21. april: »Fredag formiddag den 12. april kom den første efterretning om, at dampskibet Danmark var fundet drivende i Atlanterhavet med agterenden under vand og iturevne sejl tilsyneladende forladt af passagerer og mandskab. Det var en engelsk atlanterdamper City of Chester,

Fredag den 12. april 1889, seks dage efter forliset, kom de første efterretninger. Dampskibet Danmark var da blevet fundet drivende i Atlanterhavet med agterenden under vand og iturevne sejl. Illustreret Tidendes tegner forestillede sig dette syn i bladet 5. maj 1889.

der havde passeret det på ca. 150 alens afstand dog uden at stoppe eller nærmere undersøge forholdene. Det var Danmarks første tur efter dets ombygning til passagerdamper, og det havde kun gjort en tur forinden for Thingvallaselskabet. Besætningen bestod af 54 mand foruden opvartere, og skibet medførte 667 passagerer, nemlig 368 fra København, 89 fra Malmø og Gøteborg, 131 fra Kristiania og 79 fra Kristianssand, altså i alt ca. 730 mennesker. Hvorledes disses skæbne var bleven, vidstes endnu ikke fem dage efter, den første underretning var kommet til København. Sandsynligheden talte for, at de var bjærgede om bord i en anden damper, da ankerkættingerne hang uden bords på det forliste skib, hvad der kunne tyde på, at det havde været taget på slæb.

Under disse og lignende gisninger måtte man gå, indtil nærmere underretning indløb.

Om man hos Justs forældre i Veerst hørte noget, før de atter fik brev fra ham, får vi næppe oplyst. De havde også andet at tænke på, idet Justs far døde samme dag, som forliset skete.

Illustreret Tidende fortæller 5. maj 1889 om forlisets enkeltheder illustreret med tegning af redningsaktionen og af skrueaksel og sternrøret i et dampskib samt foto af begge skibes kapitajner, Murrell og Chr. B. Knudsen. Fotografiet var taget på Azorerne. Beskrivelsen passer udmærket med det, Just fortalte i sine breve, og skal derfor ikke gentages. Den tekniske årsag til forliset var et brud på skrueaksel og sternrør med deraf følgende utæthed i skibets agterende, hvor vand så trængte ind. Ingen omkom ved selve forliset, men skibets 1. maskinmester blev dræbt under forsøget på at reparere maskinskaden.

Flere oplysninger kan måske findes i Thingvallaselskabets arkiv på Erhvervsarkivet i Århus.

Oplysninger fra Azorerne

Fra Jose Luis Brandao da Luz ved historisk institut ved universitetet i Porta Delgada er modtaget oplysninger, herunder nogle avisudklip, der siden venligst er oversat til dansk af Jette Bang Støvring. Avisudklippene fra tre forskellige aviser fra Porta Delgada i tidsrummet fra 10. april til 16. maj 1889 nævner bl.a., at 359 personer fortsatte med skibet Missouri til Amerika, medens de øvrige personer blev på øen, hvor det krævede store anstrengelser at skaffe kost og logi til så mange besøgende. Specielt takkes vicekonsulen Victorino Sequira for en stor indsats, og den sidste avisnotits skriver: »Vi er sikre på, at den danske regering ikke vil glemme det bidrag hr. Sequeira ydede under så svære omstændigheder«.

En notits 25. den april nævner, at to danske søfolk blev sat i fængsel på grund af dårlig op-

førsel, hvilket jo også passer med Justs oplysninger.

Den 29. april nævnes, at et tysk skib Wielland fra Hamborg den foregående lørdag, d.v.s. den 27. april, afhentede de sidste overlevende fra forliset.

Jose da Luz oplyser, at pakhuset i Ponta Delgada stadig eksisterer, men på grund af dets langstrakte form og beliggenhed er det svært at fotografere bygningen, så illustration er ikke modtaget. Pakhuset må så ses på stedet, og øen synes stadig at være et besøg værd.

Justs senere liv

Just blev født i Veerst Sogn den 23. marts 1866. Han var søn af høker og gårdejer Knud Justesen og hustru Ane Margrethe Pedersen, også kaldet Hjort.

Faderen Knud Justesen døde, som nævnt, den 14. april 1889, altså samme dag som forliset skete.

Ifølge oplysninger fra Justs søn, Anders Justesen, blev Just af gode naboer i Veerst opfordret til at komme hjem igen, da moderen nu stod alene med høkerbutikken.

Af bogen Veerst Sogn fremgår det, at Just K. Justesen i 1895 fik skøde på matriklerne 1d Bakkegaard, 27 Trekroner og 28b. Han drev både landbrug og købmandshandel. Hvorfor han, da han udvandrede, kaldtes snedker er ikke oplyst. Dog var hans farfar snedker i Aatte, og faderen havde, før han kom til Veerst omkring 1864, drevet en mindre høkerforretning i Holsted og havde tidligere været håndværker.

Just døde i Veerst den 24. april 1948. Hans første hustru, Ane Nielsen Bork, døde den 23. august 1904, og to af de tre børn af dette ægteskab døde samme år af tuberkulose.

I Justs andet ægteskab med Ane Dorthea Sørensens fødtes syv børn. Da Just kom hjem fra

Just Knudsen Justesen, der i sin ungdom var med til det dramatiske skibsforlis på vrjen til Amerika. Foto: Privat eje.

Amerika tog han sig godt af sin mor og dennes søster, Marie Hjort, der også fik ophold i købmandsgården. Justs halvbror, Martin Lebek Petersen Søndergaard, vendte ligeledes hjem fra Amerika og bosatte sig i Glud.

Noter

1. Just har tegnet en primitiv plov i sit brev. Kvaliteten af fotokopien af brevet tillader ikke, at det bruges som illustration.
2. Det er ikke lykkedes at finde ud af, hvad frugten emu eller emo er.
3. Ifølge Illustreret Tidende 16. september 1888 side 619, stødte atlantdamperne Gejser og Thingvalla sammen om morgenen den 14. august 1888.

Litteratur

- Magne Juhl: Tegnet af ingen ringere end Thorvald Bindesbøll. Fra Ribe Amt 1999 s. 63 - 72.
 Illustreret Tidende 1889 s. 33-35.
 Op.cit s. 353-355.
 Op. cit. s. 373-376
 John Kvist. Verst sogn 1958, s. 126. 148.
 Op. cit. s. 203.

Magne Juhl. Født 1947. Rævehøjen 2, 8800 Viborg. Overlæge, lic.med. Artikler i Fra Ribe Amt og Lokalårbogen for Bramming Kommune.

Jydepotteproduktionens udbredelse i Ribe Amt

Af Mette Guldberg

Fremstillingen af jydepotter forbindes med store dele af Ribe Amt, og i mange slægtsbøger og i lokalhistorisk litteratur, der omhandler 1800-tallet, findes der glimt af denne specielle og karakteristiske produktion fra en lang række sogne i amtet.

Imidlertid lå jydepotteproduktionens storhedsperiode noget tidligere, og der er betydelig forskel på, hvordan situationen var i slutningen af 1600-tallet og i slutningen af 1800-tallet. Denne artikel behandler udbredelsen af jydepotteproduktionen i Ribe Amt, og hvordan den har ændret sig gennem tiden. Men først et generelt blik på de steder, hvor der blev fremstillet jydepotter¹.

Jydepotternes fremstillingssteder

Produktionen af jydepotter - de sorte uglaserede potter, som bondekvinder formede i hånden og brændte ved en iltfatug forbrænding i mile - begyndte formentlig i slutningen af 1400-tallet og tog for alvor fart i 1500-tallet, at dømmes efter arkæologiens resultater². Der var flere forskellige fremstillingssteder, og deres historie tyder på, at produktionen var for nedadgående allerede fra omkring år 1700, og i løbet af 1700- og 1800-tallet forsvandt flere og flere produktionssteder for jydepotter.

Skive var en af de tidligst forsvundne jydepottelokaliteter. Da Holger Jacobæus i sin rejsebog 1671-1692 opregnede, hvad de forskellige byer var berømte for, skrev han, at det for

Skives vedkommende var »gryder og tingstude«³, og i Resens Atlas Danicus 1677 hed det at en af de ting, der blev handlet med i byen, var lerkar af sort farve, som havde gjort byen bekendt og berømt. »De kaldes snart Skive gryder, snart jydepotter, og de er lavet af en lerdejg, der ved brændingen ikke bliver rød, som ler ellers, men sort«⁴. Skive gryderne synes at forsvinde sidst i 1600-tallet eller først i 1700-tallet.

Vester Brønderslev Sogn i Hjørring Amt havde en produktion af jydepotter, som kan følges tilbage til 1600-tallet. Lokale fund af jydepotteskår er dateret til 1650-1700⁵, og i et grandebrev for Vester Brønderslev fra 1682 findes en bestemmelse om, at ingen i byen eller på byens fællede måtte brænde gryder eller kakler, fordi tørvebjergningen var så ringe, og fordi det gav fare for ildebrand⁶. Forbudet satte dog ikke en stopper for produktionen, for da amtsbeskrivelsen for Hjørring Amt udkom i 1828 berettes det, at ti familier i Vester Brønderslev tildels ernærede sig ved brænding af sorte kar eller gryder. Produktionen synes kun at have haft lokal betydning og at være ophørt i første halvdel af 1800-tallet⁷.

Potteproduktionen i Vorup ved Randers var ret betydningsfuld, og produktionen herfra solgtes på markeder i Jylland og blev udskibet fra Randers til bl.a. København⁸. Produktionen forsvandt i begyndelsen af 1800-tallet, og det så eftertrykkeligt, at grydemænd fra Torstrup, et

Øster-, Vester- og Nørre Horne herreder. Fra øst mod sydvest ses de tre gamle pottesogne Tistrup, Torstrup og Horne, Nørholm, som havde store dele af pottesognene som første-gods samt Janderup (Jandrup) og Hjer-ting, hvorfra potterne blev udskibet til Hamborg og andre steder. Efter Thorkild Gravlund. Herredsbogen, Jylland. Køben-havn 1930.

af Varde-produktionens kernesogne, i 1820'erne og 1830'erne regelmæssigt kørte til Randers⁹.

I Fjends Herred ved Limfjorden var der en produktion af jdepotter, som blev solgt i de nærliggende købstæder eller udskibet fra Kvols Havn ved Hjarbæk Fjord, hvorfra det meste af Limfjorden forsynedes. En mindre del af potterne gik til København og Norge. Produktionen ophørte i sidste halvdel af 1800-tallet¹⁰.

Lokale jdepotteproduktioner, som ikke havde nogen større markedsmæssig betydning,

fandt forskellige steder i Midt- og Vestjylland. Man fremstillede først og fremmest mælkefafe, men også gryder, kakkellovns-potter m.m. Pottefremstillingen blev varetaget af husmandsfolk, og produkternes kvalitet var ikke særlig høj¹¹. Den spredte produktion holdt sig til begyndelsen af 1900-tallet.

Endelig skal omtales en fynsk produktion af sorte potter, som ofte er blevet forvekslet med jdepotter, men hvis fremstillingsmåde var anderledes, idet potterne her blev »pølset op« og ikke som jdepotterne banket ud af én klump

ler. Man sagde om de færdige potter, at de ikke tålte ilden så godt som jydepotterne. Produktionen, der bl.a. fandt sted i Karhuse i Vissenbjerg og Hellager i Tved Sogn ved Svendborg, ophørte i slutningen af 1800-tallet¹².

Fra produktionens tidlige faser og til dens afvikling sidst i 1800-tallet var det imidlertid egnen nordøst for Varde, der var det mest betydningsfulde produktionsområde. »Egentlig er det to hovedsteder i Jylland, som er kendte for de sorte lerkars forfærdigelse«, berettede pastor Smith, der i 1791 skrev om jydepotteproduktionen. »Det ene sted er i Vorup by ved Randers i Aarhus Stift; og det andet er egnen omkring Varde i Ribe Stift«¹³. Som nævnt ovenfor forsvandt Vorup-produktionen i begyndelsen af 1800-tallet, hvilket efterlod Varde-egnen uden alvorlige konkurrenter på jydepotteområdet.

De tre pottesogne: Horne, Torstrup og Tistrup

Det var Øster Horne Herred nordøst for Varde, der var hjemsted for Varde-egnens jydepotteindustri med sognene Horne, Torstrup og Tistrup som de ubestridt førende pottesogne. De tre nævnes så godt som altid som pottesogne lige fra de tidligste til de seneste vidnesbyrd om potteproduktion, og langt størstedelen af sognenes gårdbrug var involveret i fremsstillingen.

Det kan ikke siges, hvor langt tilbage fremsstillingen af sorte potter var en betydelig beskæftigelse i Øster Horne Herred. De ældste kendte omtaler af jydepotter fra Varde-egnen findes i List toldbøger i 1643, hvor 12 ud af 15 udgående skibe fra Varde-kanten til Husum, Glückstadt og Hamborg havde sorte potter med¹⁴. Første gang jydepotteproduktion nævnes eksplicit i forbindelse med Øster Horne Herred er i modelbøgerne, der gik forud for matriklen 1688. Modelbøgerne levner ikke tvivl om, at pottefremstillingen allerede på det tids-

punkt i de tre kernesogne var en velorganiseret, økonomisk betydningsfuld eksportproduktion, der var snævert knyttet til landbruget. For såvel Tistrup, Torstrup som Horne sognes vedkommende – men ikke for nabosognene – noteredes det, at ejendommen blev takseret højere på grund af potteproduktionen. Notitsen, der varierer lidt i ordlyd for de forskellige sogne, lyder sådan for Tistrup Sogns vedkommende: »Dette sogn kan gjøre sig en temmelig fordel med sorte potter som der bliver brændt, hvilke bønderne der i sognet til Janderup henfører og der forhandler, hvorfra de og siden til Hamburg og andre steder bliver udskibede. I denne konsideration er ejendommen anset og takseret i højere sort end den ellers kunde tåle«¹⁵.

Potteproduktionen var altså ikke en lille husflidsproduktion, hvor man fremstillede til eget brug og solgte af overskudsfræmsstillingen uden for myndighedernes bevågenhed. Det var en produktion, der fandt sted direkte med eksport for øje, og som allerede i 1600-tallet havde etableret et veludviklet transportnet til eksportmarkederne i bl.a. Hamborg. Jydepottefremstillingen var en fast bestanddel af landbrugsdriften i de tre sogne, og en indtægt, som bønderne blev beskattet af, eftersom hartkornsansættelsen var grundlag for skatteudskrivningen. Mange bierhverv på landet nød skattefrihed, fordi de var udviklet som nicheproduktioner, som der ikke var taget højde for ved vurderingen af beskatningsgrundlaget. Denne fordel havde pottefremstillingen i Øster Horne Herred ikke. Tværtimod må matriklen 1688 have betydet, at beboerne slet ikke kunne undvære den indtægt, det gav at producere potter. Grundlæggende kan hartkornsskatten ses som en beskatning af leret, men da indtrykket var, at leret ville ligge ubrugt hen, hvis det ikke blev brugt til jydepotter, fandtes der ikke nogen oplagt alternativ anvendelse for leret¹⁶.

Jydepotte fremstillet på gården Foldager i et af de nye pottesogne, Ølgod.

Inden for de tre sogne var jydepotteproduktionen en integreret del af snart sagt ethvert bondebrug, og det var en nødvendighed for at drive et landbrug i området, at det blev suppleret med pottefremstilling. Det var stort set kun i de tre sogne, kvinderne forstod at gøre potter, som man sagde, og efterhånden blev det et problem at finde sig en ægtefælle, som man ikke var beslægtet med. Da der skulle betales afgift, hvis man skulle søge om dispensation til ægteskab mellem slægtninge i tredje led, ansøgte præsten i 1762 om, at beboerne i Torstrup og Horne blev fritaget for den afgift med den begrundelse, »at kvindkønnet i disse sogne fra deres ungdom bliver oplært at forarbejde de såkaldte jydepotter, hvorfor de sjældent giftes uden for sognene, ligesom også mandkønnet

af fornødenhed må gifte sig med piger fra sognet, som har lært dette arbejde, efterdi de ellers ikke kan ernære dem af deres liden jordsmål, hvorfor de næsten alle indbyrdes beslægtede«¹⁷.

Også i de indberetninger, præsterne i Ribe Stift skrev til biskop Bloch i 1766-1769, pointeredes befolkningen afhængighed af produktionen. Om Tistrup Sogn hed det, at sognets bedste næring var at gøre sorte potter og køre dem til købstæder og til Hjerting, mens det for Torstrup og Horne sognes vedkommende indberettedes, at kornavlens var ubetydelig, og indbyggerne fortærede meget mere, end de avlede, og mindst halvdelen af befolkningen måtte flytte, hvis det ikke var for de sorte gryder¹⁸.

Produktionen breder sig

I samme præsteindberetninger skrev præsten fra Ansager, et nabosogn til pottesognene, at handelen med sorte potter altid gik »fort både hjemme og henne,« og derfor havde nogle kvinder i hans sogn inden for de sidste par år lagt sig efter at gøre sorte potter. »Brændsel til det arbejde mangler her ikke, og leret skal på sine steder også være bekvem dertil«, forklarede præsten¹⁹. Tyve år efter gik handelen dog ikke længere så godt, og i 1786 søgte man om at få sammenlangt nogle øde steder i Hindsig i Ansager Sogn, fordi jydepotterne var faldet i pris²⁰.

Underretningen fra 1760'erne om, at nogle kvinder i Ansager var begyndt at fremstille sorte potter, er den første, vi finder, hvor det nævnes, at potteproduktionen var begyndt at brede sig til nabosognene. Ifølge C. Dalgas, som skrev amtsbeskrivelsen over Ribe Amt i 1830, tog denne udbredelse fart efter 1800, hvor ikke bare nabosognene, men også naboherrederne optog produktionen. Udbredelsen skete især ved, at piger fra pottesognene blev gift uden-

sogns og fortsatte med at udøve deres færdighed på deres nye bosted²¹.

Med spredningen af produktionen ændrede den også socialt tilhørsforhold. Hvor produktionen i kernesognene havde været en integreret del af et gårdbrug, blev den i de nye områder ofte næsten bærende for økonomien i husholdene, der bosatte sig på et hedelod, og det var mere end den kunne holde til. Pottefremstillingen var blevet en udvej, småfolk valgte af nød for at klare sig på de nyudstykkede hedelodder.

Denne udvikling søgte godsejeren på Nørholm, som ejede store dele af potteområdet som fæstegods, bevidst at undgå ved at undlade at udstykke smålodder. Man ville ikke risikere, at unge par blev fristet af muligheden for at tjene penge til at sætte bo i små hushold, som ikke sikrede et tilstrækkeligt næringsgrundlag. Det rummede for stor risiko for, at de ville ende med at blive fattige og ligge sognet til last. Man mente ikke, at småfolk kunne klare sig i længden ved, at konen lavede sorte potter, mens manden kørte rundt og solgte dem i Slesvig-Holsten²².

Eftersom der ikke skete udstykninger i Nørholms fæstegods, havde unge folk under Nørholm Gods ikke mulighed for at udnytte indtjeningen fra pottefremstillingen som basis for at slå sig ned på et selvstændigt, mindre brug i området. Hvis man ikke stod til at overtage en af de eksisterende gårde, var man nødt til at flytte uden for Nørholms fæsteområder, hvis man ønskede at slå sig ned på et brug for sig selv. Dette kan ses som en forklaring på, at pottefremstillingen spredtes til nabosognene og efterhånden overvejende blev drevet af småkårsfolk²³.

Udviklingen i folketallet i Øster Horne Herreds sogne viser da også, at de sogne, der ikke traditionelt var pottesogne - Ølgod, Ansager og

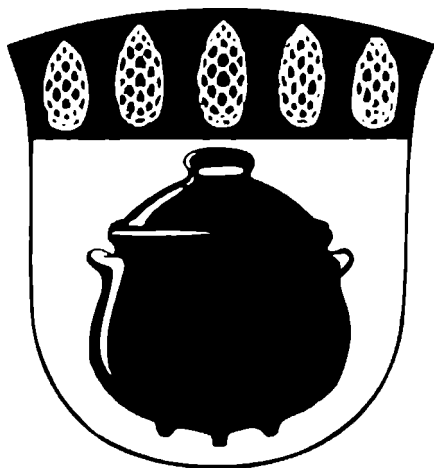
Hodde - tidligst oplevede en befolkningstilvækst, mens de pottesogne, der holdt længst fast i produktionen - Horne og Torstrup sogne, som også for en stor dels vedkommende hørte under Nørholm - stod for den laveste befolkningstilvækst.

Mens produktionen bredte sig i de omliggende områder, afvikledes den i de tre kernesogne, hvor man på de tidligere pottgårde fik mulighed for at lægge større vægt på landbruget med forbedrede dyrkningsmetoder. For de gårde, der havde holdt fast i jydepotteproduktionen, kunne den næsten ende med at blive en hemske. Således fortæller P. O. Pedersen i sine erindringer om den ejendom, hans forældre købte i Thorstrup Sogn i 1866: »Når ejendommens tilstand var så dårlig, hang det sikkert sammen med, at den økonomiske hovedvægt hidtil havde været lagt på fremstillingen af jydepotter (...) Men denne hjemmeindustri betalte sig ikke længere«²⁴.

Adgangen til ler

Adgangen til ler var ikke så ligetil for de nye potteproducenter uden for de traditionelle pottesogne. Tidligere var leret i de tre sogne ofte en fælles lergrav, som alle bondebrug havde adgang til, men når udensogns folk skulle bruge ler, måtte de betale for det²⁵. Således beretter Dalgas i amtsbeskrivelsen over Ribe Amt, at »Fra Horne Sogn hentes meget af denne slags ler til brug i nabosognene og betales med 12B. lybsk læsset«²⁶. At leret skulle købes, stillede de nye potteproducenter ringere end dem, der pr. tradition havde adgang til ler, og i en præsteindberetning fra Bryndum Sogn i 1838 fortælles, at fortjenesten ved pottemageri var ringe, når manden ikke på egen mark havde det ler og sand, der skulle anvendes²⁷.

Selv om de nystartede potteproducenter i nabosognene havde omkostninger til råvarer-

Grindstedts byvåben fra 1950 med jydepotten forneden, der symboliserer heden, og grunkogler foroven, der symboliserer skoven.

ne, havde de også en fordel frem for de gamle pottesogne: De blev ikke beskattet af potteproduktionen, sådan som de tre sogne var blevet det siden 1688-matriklen, og i de nye potteegne kunne man derfor nyde godt af den klassiske bierhvervsfordel, at den blev udviklet uden for skattesystemet.

Arbejdskraften

Lige så langt tilbage, der er vidnesbyrd om jyddepotteproduktion i området, synes det at have været almindeligt at ansætte piger til at tage sig af fremstillingen. Således hedder det i markbogen 1683 om det enligtliggende bolssted Feld i Tistrup Sogn, at beboerne dér »gør undertiden sorte jydde potter, men de holder ingen folk derpå at arbejde«²⁸. Man fandt det altså nødvendigt udtrykkeligt at angive om et sted i et sogn, hvor pottefremstillingen var vidt udbredt, at li-

ge netop dér havde man ikke ansat folk til det. Efterhånden som produktionen bredte sig, blev det dog mere almindeligt - og måske også mere nødvendigt - at de gifte kvinder i højere grad varetog pottefremstillingen. Præsten i Ansager, Tistrups nabosogn, hvortil pottefremstillingen havde bredt sig i slutningen af 1700-tallet, skrev i 1838, at pottefremstillingen primært var arbejde for husets døtre eller pottepiger, men at også husmænd samt af og til også gårdmandskoner lavede potter for at bidrage til familiens fornødenheder²⁹. I 1871 hed det, at de fleste potter blev lavet af gifte koner og deres døtre, da der sjældent blev holdt pottepiger som før i tiden³⁰.

Sehesteds undersøgelse

En undersøgelse foretaget omkring 1880 viser tydeligt den udvikling, der havde fundet sted de foregående 100 år. Undersøgelsen er foretaget af den fynske godsejer F. Sehested (1813-82), der var arkæologisk interesseret, og som var blevet optaget af jyddepotterne gennem sit arbejde med oldtidens lerkar³¹. Sehested udgav i 1881 bogen *Jydepotteindustrien*, hvori han ud over en beskrivelse af produktionen og dens historie publicerede en undersøgelse baseret på spørgeskemaer udsendt til 80 præster. I Ribe Amt omfattede hans undersøgelse 27 sogne, hvis fordeling fremgår af tabellen. Som man kan se, var det omkring 1880 Fåborg, der var Ribe Amts største pottesogn, efterfulgt af Ansager og Hejnsvig, alle sogne, der først optog produktionen af potter i 1700-tallets sidste halvdel eller senere. I Tistrup sogn, der hørte til et af de tre gamle kernesogne, var produktionen helt ophørt, mens den i Torstrup og Horne kun blev videreført af 4-6 familier i hvert sogn. I disse to sogne havde der i slutningen af 1700-tallet været henholdsvis 50 og 90 familier, der fabrikerede sorte potter³². I løbet af 100 år hav-

Igangværende og uopførte pottesogne i Ribe amt omkring 1880.

Herred	Igangværende sogne	Antal aktive familier	Opførte sogne
Skads herred Ca. 30 aktive familier	Fåborg Narsberg Øse Bryndum Starup Nykirke	18 4 3-4 2 1 1	Vester Nebel Aarre Grinstrup
Øster Horne Herred Ca. 20 aktive familier	Ansager Thorstrup Horne	10 3-6 4-5	Tistrup Olгод Hodde
Slavs Herred 10 10 aktive familier	Hjemsvig Grindsted Grene Vorbasse	6 2 1 1	
Mak Herred 3 aktive familier	Lindknud	3	
Vester Horne Herred 4 aktive familier	Lunde Varde Landsogn Oustrup	2 1 1	Kvong
Nørre Horne Herred			Stellev
Gjørding Herred 2 aktive familier	Vejrup	2	Astrup Gjørding

Kilde: F. Sehested: *Jydepottehistorien* København 1881

Tidligere og igangværende jydepottesogne omkring 1880, som de fremtræder i F. Sehesteds undersøgelse.

de potteproduktionen altså dels omlokaliseret sig, og dels bredt sig, så der var opstået en ny potteegn.

Sehesteds materiale giver dog ikke et fuldstændigt billede af jydepotteproduktionen omkring 1880. Blandt andet har han helt undladt at sende sin forespørgsel til sogne i det nuværende Vejle Amt. Det var ellers her, i Ringive Sogn, en af de sidste pottetekoner, Marie Hansen Haugstrup, virkede. Hun var født i Øse Sogn i 1841, men familien flyttede til Ringive Sogn, hvor faderen havde købt 75 tønder land hede, da hun var bare seks uger gammel. Her ventede en barndom under fattige kår. Hendes mor fremstillede jydepotter og faderen bandt revlinglimer, som han drog rundt og solgte tillige med potterne. Marie var med i pottearbejde allerede før hun kom i skole, og som 7-årig kunne hun selv lave potter. Som 25-årig blev hun gift, og i perioden 1866-1880 var pottemageriet et væsentlig supplement til hendes og hendes

mands landbrug på de 150 tdr land hede, mose og kær. I 1880 var der imidlertid opdyrket så meget hede, at hun måtte arbejde en stor del af tiden i marken, og dermed opgav hun jydepotterne. Hun genoptog dog produktionen i 1895 og fortsatte med den til ind i 1920'erne³³. Marie Haugstrup forældre var altså et eksempel på de hedeopdyrkere, der medbragte færdigheden til at lave potter fra hjemsognet og brugte den til at holde husholdet økonomisk på fode, mens hedeopdyrkningen stod på, og Marie videreførte traditionen i sit eget ægteskab.

I dag er det et af de nye pottesogne, nemlig Grindsted, der bærer jydepotten i sit byvåben. Måske gemmer der sig bag denne potte den samme historie om en familien, der skulle klare sig på et hedeled ved hjælp af pottefremstilling. Forlægget for afbildningen af potten findes på Grindsted Museum, og her er potten forsynet følgende tekst: »Hær æ Hanne Kolbæk hind sopgryde. Hun haad en mæj te Hindum 1853«. Det ville have været interessant at vide, hvorfra Hanne Kolbæk kom, dengang hun havde gryden med til Hinum. Måske var hun en af dem, der kom fra de oprindelige kernesogne og bidrog til, at pottemageriet på Vardeegnen - fra at udgøre blot tre sogne i Øster Horne Herred - i løbet af 1800-tallet kom til at omfatte det meste af Ribe Amt.

Noter

- Denne artikel bygger på dele af forfatterens ph.d. afhandling, der er udgivet under titlen: *Jydepotter fra Vardeegnen. Produktion og handel ca. 1650-1850*. Landbohøistorsk Selskab 1999. Produktionen og eksporten af jydepotter findes derudover bl.a. behandlet i artiklerne »...tillastede med egne varer og nogle potter« i Sjøk'len 1994. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet. Esbjerg 1995 s. 39-46; »Jydepotteproduktionen i Tistrup« Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts Museer 1998, s.7-20 samt »Pottebønder og bondeskippere. Bondens mange næringer« i Bol og By. Landbohøistorsk Tidsskrift 1998:2. s. 100-125.

2. Mogens Hansen. »Hvor kommer jydepotterne fra?« Mark og Montre 1999 s. 29-38.
3. Holger Jacobæus' Rejsebog (1671 3. -1692). Udg. af Vilhelm Maar. København 1910, s. 173.
4. H. P. Hansen. »Jydepotter og Løb. Gammel dansk Husflid«. København 1944, s. 14.
5. Jens Andersen: »Jydepotter fra 1995-96«. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab Brønderslev. Kuml Århus 1997, s. 239-266.
6. Danske Vider og Vedtægter, eller Gamle Landsbylove og Byskrå. Bd. II. udg. Poul Bjerge & Thyge Søegaard. København 1908-10, s. 34.
7. L. C. Brinck-Seidelin. Hjørring Amt. København 1828, s. 311f. Se også Niels Chr. Larsen. Brønderslev-minder. Optegnet 1881 af Niels Chr. Larsen f. 1808 og meddelt ved Niels Pedersen. Sprog og Kultur 19. bind, Århus 1952, s. 32.
8. C. Ramsing. Jydepotter, København 1943, s. 13 samt Københavns Stadsarkiv, Københavns Acciseskriver. Accisebog på indkommende Skibe og Varer fra indenlandske Steder 1731. Se endvidere Erik Pontoppidan: Den danske Atlas eller Kongeriget Danmark IV. København 1768, s. 415 og Lise Barfod: »Ingen nød i Potteland« i Skalk 4, 1966, s. 7-11.
9. Christine Daugaard. Biskop Daugaard. En mindebog. København 1896. 1. bog s. 6, 3. bog s. 24, 28, 62, 63 og 70.
10. St. St. Blicher. Viborg Amt. København 1839, s. 201. Jens Østergaard: »Nogle Erindringer om Jydepotteproduktionen i Gammelstrup« i Fra Viborg Amt 1936 s. 5-25; John Simonsen: »Fra oldtids- pottemagerens værksted« i Skive Museum 1989, s. 109f. Viggo Petersen: Aalborg og Limfjordslandet, Aalborg 1993, s. 63ff.
11. J. C. Hald. Ringkjøbing Amt. København 1833 s. 272.
12. Erik Pontoppidan. Den danske Atlas III. København 1767, s. 383f.; G. Begtrup. Agerdyrkningsens tilstand i Danmark III. Fyen, Langeland, Ærø, Lolland og Falster I. København 1806 (1978), s. 260f.; Andreas G. Jensen. Jydepotten, vort lands ældste Haandværk. København 1924, s. 41ff.; Inge Lise Pedersen. »Sikarkoner og skalgrydemænd« Pottemageriet i Karhusene, Fynske Minder 1987. S.49-78.
13. L. Smith. »Om de sorte jydsk Leerkars Fabrikations Maade, og denne Industries Artikels Fordeel for Staten« i Månedskriftet Iris, April 1791, 1-25, s. 11. Pontoppidan omtaler »Randers Potter, Gryder og andre sorte Leerkar« (Erik Pontoppidan. Den Danske Atlas IV København 1768, s. 386).
14. Sundbo: »Af Varde og Hjerungs Historie« i Fra Ribe Amt IV 1915-18, s. 595.
15. Rigsarkivet. Chr. Vs matrikel. Modelbøger 1682-8 8.
16. Smith. Om de sorte jydsk Leerkar. 1791, s. 18.
17. Luxdorps Dagbøger. I Uddrag udgivne ved Eiler Nystrøm. Bd. I. København 1915, s. 172.
18. Landsarkivet for Nørrejylland (LAN). Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch, 1766-1769, C4-775.
19. LAN, Ribe bispearkiv. Præsteindberetninger til biskop J. Bloch, 1766-1769, C4-775.
20. Lundenæs og Bøvling Amts Arkiv 1786, ifølge Varde Lokalhistoriske Arkiv, H. K. Kristensens notater, Ø1, s. 72
21. C. Dalgas. Ribe Amt. København 1830, s. 212.
22. Dalgas. Op cit. s. 79.
23. F. Sehested. Jydepotteindustrien. København 1881, s. 19.
24. P. O. Pedersen. Barndomsminder 1874-1890, København 1937, s. 12.
25. Sådanne fælles lergrave er i matriklen 1844 anført for både Tistrup og Agerkrog i Tistrup Sogn. LAN, Varde Amtstue, Ribe Amt. Nye Matrikel for Øster Herred i Ribe Amt 1844. B 22 143.
26. Dalgas: Op. cit. note 21. s. 212.
27. Præsteindberetninger 1838. Bryndum og Vester Nebel Sogne. Skads Herred, Ribe Amt. Kopi på Esbjerg Byhistorisk Arkiv.
28. Rigsarkivet (RA), Chr. Vs matrikel, markbøger 1681-83.
29. V. J. A. Ramsing. »Vardeegnens Pottemagerie«. Historisk-statistisk Maanedstidende for Ribe Stift, 1838, s. 62.
30. N. C. Rom. Den danske Husflid, dens Betydning og Tilstand i Fortid og Nutid. København 1871, s. 405.
31. Sehested. Jydepotteindustrien. København 1881.
32. Smith. Om de sorte jydsk Leerkar. 1791, s. 19.
33. Andreas G. Jensen. Jydepotten, vort lands ældste Haandværk. København 1924, s. 70ff og Mogens Hansen. »Hvor kommer jydepotterne fra?« I Mark og Montre 1999 s. 36.

Mette Guldberg. Født 1959. Mug.art. 1989. Ph.d. 1998. Fra 1990 til 1994 museumsinspektør ved Ølgod Museum. Siden 1994 museumsinspektør ved Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg. Formand for Det regionale Faglige Kulturmiljøråd i Ribe Amt.

Toldergården i Foldingbro

Af Mogens Lorentsen

Foldingbro ved Kongeåen er grænse mellem kongeriget og hertugdømmerne og her har gennem århundreder været en form for toldkontrol. Allerede i 1200-årene nævnes toldafgifter fra Ribe og Kolding. Efter reformationen øgedes denne stærkt, og ifølge et kongebrev i 1542 sattes afgiften op med det dobbelte. Riget fattedes penge.

Indtil 1790 var der kun tre lovlige passager over grænsen, nemlig Ribe, Kolding og Foldingbro. Det sidste sted var dog ikke toldsted, hvilket betød at handelsmændene skulle hente en toldseddel i Ribe eller Kolding og derefter tilbage og forevise denne for opsynsmændene ved overgangen i Foldingbro.

Det kan ikke undre, at disse regler blev overtrådt, hvilket da også skete i stort omfang. Utalige er de smuglerhistorier der er blevet fortalt fra egnen.

Straffen var hård. Smugleri var at stjæle kongens retsmæssige ejendom, toldafgiften, og lovovertræderen var derfor at straffe i lighed med andre tyve, d.v.s. hængning.

Den hårde straf afskrækkede dog tilsyneladende ikke smuglerne, idet det er beviseligt at gårdene langs Kongeåen havde betydelig større handelsværdi end dem en mils vej nord eller syd for det store vandløb. Bønderne her kunne påregne en stor biindtægt ved at hjælpe til med at føre dyr over åen på steder, tolderne ikke kendte, naturligvis ved nattetide.

Toldkontrol

Det blev efterhånden klart for myndighederne, at ville man have toldindtægten, var det nødvendigt med en strengere kontrol. I 1789 oprettedes et interimistisk toldsted ved Foldingbro. Der var på den tid ansat ti toldkontrollører og en bromand, men disse betegnedes alle som gamle og affældige og kunne i lighed med bromanden forvente deres afsked ved den nye ordning.

De nye ændringer lod ikke vente længe på sig. Ved kgl. resolution af 24. februar 1790 bestemtes det at et nyt landtoldsted oprettes i Foldingbro, hvor alle derover gående kreaturer og varer bør angives, efterses og fortoldes. Bromandens hidtidige opsyn ophørte.

Toldergården

Bromanden, Hans Tjørnelund, havde to år forinden købt Krogården og ernærede sig som bromand og kroholder. Nu så han sin stilling truet og tilbød kongen at købe gården og søgte så om selv at blive ansat ved toldvæsenet.

Det blev en god forretning for Hans Tjørnelund. Den gamle krogård, der var i en dårlig forfatning, blev sat i stand og han selv fik en livstidsstilling. I folkemunde fik kroen hurtigt navnet Toldergården og fungerede som sådan indtil toldkontrollen mellem kongeriget og hertugdømmerne blev ophævet den 1. januar 1851 og Toldergården solgt ved auktion. Kongeåens tid som toldgrænse var forbi, troede man.

Den gamle Toldergård i Foldingbro. Foto: Privat eje.

Landegrænse

Det blev imidlertid en kort periode i Foldingbro uden toldere. Ved grænsedragningen i 1864 blev Kongeåen landegrænse. Nu kom der både toldere og grænsegendarmer, det såkaldte Grænsepoliti, til stedet, og derved opstod atter behov for både toldkontor og bolig.

Den gamle Toldergård, der på det tidspunkt ejedes af Jesper Sørensen, blev nu udlejet til korpset og kontoret der tidligere havde været benyttet som sådant, blev atter indrettet. I huset var desuden et tofags værelse med kakkellov, et rum med indgang fra porten, som tolderne i sin tid havde benyttet som pakhus, og som nu atter fik denne funktion. Endvidere fik tolderne og deres personale adgang til en i gården værende retirade.

Toldoppebørselskontrollør Neuhaus fik til privat bolig en stue, tre kamre samt et værelse til køkken. Huslejen var 60 rdl. årlig. Det øvrige toldpersonale lejede sig ind hos private forskellige steder i byen.

Toldkontoret i Foldingbro blev efter få år underlagt toldstedet i Vamdrup og administrativt ledet herfra.

Toldergården blev i 1868 solgt til toldforvalter Ingvar Jensen Wöhlers. Huslejen og udgifter til toldkontorets vedligehold var i hans tid dog altid i overkanten af, hvad overtoldinspektoratet fandt passende, og i 1874 tænkte der fra myndighedernes side på at ekspropriere et areal og bygge egen bolig, der frigjorde for grænseboernes vilkårlighed.

Dette blev dog aldrig aktuelt, og lejemålet i Toldergården fortsatte århundredet ud. I 1895, da Christian Peder Schmidt ejede gården, blev der behov for at forny lejekontrakten, og i en indstilling til Generaltolddirektoratet i København søgtes samtidig om bevilling til indrettelse af et tofags hus syd for indkørselsporten, to loftværelser, en indgangsdør til kontoret i husets gavlgang og ommuring af to skorstene.

Lejemålet omfattede:

1. Seks fag fra den vestre ende af våningshuset, hvori nu findes assistentbolig samt kontor og pakhus.
2. To fag syd for porten, eller hvis jeg (ejereren) bestemmer mig til at flytte porten, to fag mod syd fra portens nuværende plads.
3. Det stykke havejord syd for vejen, som nu benyttes af toldvæsenet, alt under nærmere betingelser.

I de seks fag i stuehuset havde hidtil stået tre jernkakkellovne, men disse viste sig at være ubrugelige, og toldvæsenet måtte selv installere tre nye. I den vestre længe måtte de selv indrette kælder, vaskerum, brændselsrum og retirader. Til gengæld havde ejeren ikke krav på, at rummene førtes tilbage til deres oprindelige indretning, hvis toldvæsenet opsagde kontrakten.

Kontrakten var uopsigelig fra ejerens side, og toldvæsenet havde hele fem års opsigelsesfrist. Det påhvilede ejeren at holde bygningen i god og forsvarlig stand udvendig, afhjælpe mu-

lige mangler på tag og fag, mens den indvendige vedligeholdelse påhvilede lejereren. Det har imidlertid knebet meget med at overholde dette. I 1904 var der en del at påtale, bl. a. havde skorstenen slået revner og burde tages ned og ommures, da brandfaren var stor.

Denne ombygning påhvilede toldvæsenet som indvendig vedligeholdelse, og der blev bevilliget 32 kr. til arbejdet.

Brand

De 32 kr. har tilsyneladende ikke været nok til at fjerne brandfaren, for den 27. april 1906 brændte bygningen. Al toldvæsenets inventar, der var opgjort til 702 kr., alle regnskabsbøger, samt intraderne for forrige måned, i alt 125 kr. blev flammernes bytte. Det kan ikke undre, da pengeskabet viste sig ikke at være brandsikkert. Det gik så galt fordi redningsarbejdet måtte afbrydes, da stråtaget gled ned over indgangsdøren.

Tolderne blev nu midlertidigt installeret i desinfektionshuset, der for øjeblikket ikke var i brug som sådant, men som i perioder havde været stedet, hvor dyr og mennesker måtte igennem kortere tid, alt efter hvilken epidemisk sygdom, der frygtedes ført over landegrænsen.

Da tolderne flyttede ind i huset, pålagde stiftsfysikus Kier dem ikke at åbne desinfektionsovenen og dampkedlen. Det blev tilladt at sætte et vindue i huset, og toldkamret fik lov til at kalke bygningens tag for derved at hindre for stærk varme i sommermånederne. Ved aflevering af bygningen skulle kalken dog vaskes af og taget tjæres som tidligere. Det blev tilladt at opsætte en lille petroleumsovn. Der blev endvidere indkøbt en decimalvægt à 500 pund samt en standvægt, begge med lodder.

Branden havde afstedkommet stor boligmangel i området, og toldassistenten fik mid-

Tolderen og grænsegendurmer foran Toldergården i Foldingbro. Foto: Privat øje.

lertidig tilladelse til at tage bolig på den tyske side af grænsen.

Ny toldbygning

Efter Toldergårdens brand var kroens ejer P. Jensen i henhold til den uopsigelige lejekontrakt med toldvæsenet forpligtet til at opføre en ny toldbygning. For at få en faglig vurdering af byggeriet blev et bygningsforslag udarbejdet af N. Ebbesen Grue, Vejen, sendt til bygningsarkitekt J. V. Jensen, Odense.

Efter at have gennemgået overslaget skrev han tilbage til overtoldinspektøren: »Jeg kan ikke andet end indrømme, at der jo er noget forkludret fra første færd, og jeg synes toldforvalteren i Vamdrup, uden at være bygningskyndig, nok kunne have haft så megen konduite, at han havde givet forslagsstillerne det hele i

hovedet igen og bedt om et fuldstændigt forslag.

Når hr. P. Jensen udtrykkelig i sin skrivelse har gjort opmærksom på, at der i overslaget ikke var medregnet fundamenter, tagrender, nedløbsrør, brønd og pumpe, kørsel af materiale, den nødvendige maling til døre, vinduer etc. køkken, kælder og kælderindretninger, vaskbord og hylder, måtte forslaget dog synes så ufuldstændigt og ufyldestgørende, at det ikke kunne lægges til grund for et lejemål....

Det forekommer mig at toldkamret absolut bør fordr, at bygningen leveres fuldstændig færdig med tagrender, nedløbsrør, brønd og pumpe, maling af snedkerarbejdet, fernisering af gulvene, limfarvning eller tapetsering med nogenlunde ordentlig tapet, køkkenbord, tallerkenrække, spisekammer med hylder og hylder i kælderen. Der er jo absolut ingen grund til for toldvæsenet selv at bekoste sådanne del, der efter almindelige fordringer er almindelige til en bygnings fuldførelse. Lad så gå at toldvæsenet eventuelt selv anskaffer kakkellovne, komfur og vaskegryde...«

Byggeriet kom til at koste 5.700 kr. Det blev opført, hvor tolderne tidligere havde haft have og huslejen blev 500 kr. årlig.

Det hastede også med et nyt toldhus, for trods kalkningen, der i sommermånederne skulle holde huset nedkølet, var der allerede i september 1906 så koldt og fugtigt at tolderne måtte forlade desinfektionshuset.

Kroejer Ingvar Jensen måtte stille en lejlighed til rådighed for tolderne i det købmandshus, der tilhørte ham.

Her fik toldkontoret så til huse, indtil det nye hus stod færdig. Der blev i november, et halvt år efter det gamle toldsted var brændt, givet tilladelse til indkøb af et nyt toldflag. Det blev bestilt hos sejlsmagermester F. N. Halmøe i Nykøbing Falster og kostede 872,12 kr. En me-

Købmandshuset, hvor kontrolstedet var etableret i tiden efter branden og til den nye toldbygning var færdig. Foto: Privat eje.

get stor udgift, når man sammenligner med f.eks. huslejen for toldbygningen.

I 1908 stod den nye toldbygning færdig, og toldtaten holdt påny flyttedag. Dermed var deres trængsler dog ikke slut. Smugleriet var stadig af et anseligt omfang, og tolderne var ikke altid lige vellidte af lokalbefolkningen, når de standsede dem og konfiskerede, hvad de havde indkøbt i udlandet af dagligvarer. Det nye toldhus var heller ikke helt, hvad man kunne forvente, og i 1914 klagedes over fodkulde, der gav tjenestemændene gigt, og der bevilligedes 80 kr. til linolium til alle gulvene.

Det vides ikke om det hjalp på gigtsmerterne, men seks år senere, nemlig i 1920, blev Foldingbro Toldsted atter nedlagt og landegrænsen flyttet til det nuværende.

Kilder

Hans Duborg, Jedsted Mølle. 1934
Valdemar Andersen, Foldingbro. 1973
Fra Ribe Amt 1905. 1907.

Mogens Lorentsen, født 1931. Grænsevej 1, 6660 Foldingbro. Murer. Leder af Lintrup Lokalarkiv. Redaktør af Lintrup Sogneblad.

Vardes sidste rettersted

Af Poul Vestergaard

Det er en almindelig antagelse, at den sidste henrettelse i Varde foregik på Stilbjerg, fire kilometer nord for Varde. Her ved krydset mellem landevejen mod Skjern og vejen mellem Tinghøj og Frisvad ligger stadig en tilgroet høj. Den indgår i en række gravhøje, der har fulgt den gamle handelsvej ned gennem Vestjylland. Den måler 36 meter over havets overflade. Stednavnet Stilbjerg henviser til en stejle, et stilled, hvorpå henrettede misdæderes krop, hoved og lemmer blev anbragt til glæde for ravn og skader og til skræk og advarsel for vejfarende. På Resens Atlas over Varde fra ca. 1661 er vist en galge nord for byen¹.

Spørgsmålet er dog, om Stilbjerg var stedet for den sidste henrettelse, der fandt sted i 1822, og hvor den henrettede var Morten Jonassen.

Morten Jonassen var skomager, 55 år gammel, gift og velanskrevet i Varde. Efter en brand en formiddag i juni 1821 lod han sig friste til at sætte ild til sit stråttækte hus i Grydergade. Måske var økonomiske vanskeligheder hans motiv. Huset nedbrændte, men uheldigvis bredte ilden sig til over 60 huse i byen. Alt dette er beskrevet i Varde Bys Historie, Historisk Samfunds Årbog for Ribe Amt m.m.

Mistanken om at branden var påsat, rettede sig mod Morten. Han tilstod og blev arresteret. Det blev en hurtig rettergang, og allerede den 31. juli 1821 afsagde justitsråd Rosenørn dommen: »Tiltalte, skomager Morten Jonassen af Varde, bør at halshugges med økse og hovedet

såvel som kroppen derefter lægges på stejle, så bør han og til de skadelidte at bøde 40 lod sølv, og til kongen lige så meget...«.

Han blev dømt efter artikel 1. i det kapitel i Chr. V. Danske lov, der omhandler mordbrand. Hans forsvarer forsøgte at få ham dømt efter den mildere artikel 2. hvori der står, at »sker det af våde og skødesløshed og ikke af fortsæt da bøder han skaden om han haver middel dertil eller straffes med fængsel eller arbejde«². Mortens fortsæt var jo ikke at afbrænde den halve by, og ingen mennesker omkom ved branden, men det blev altså en dødsdom, afsagt mindre end to måneder efter branden.

Morten modtog dommen, men appellerede den ikke. En sag af denne karakter skulle alligevel prøves ved højere instanser. Den 1. oktober 1821 stadfæstede Landsoverretten i Viborg underrettsdommen, og den 28. november blev den stadfæstet af Højesteret. Alle instanser var hørt, og den 9. januar 1822 befalede kongen, at dommen skulle fuldbyrdes, »dog således, at henrettedes krop og hoved ikke lægges på stejle.«

Skarpretter Stengel fra Odense blev tilsagt. Den 7. februar 1822 faldt hans blanke økse. Stengel kunne rejse tilbage til Fyn efter at have fået sin betaling af Varde By. Hans regning lød på 16 rigsdaler for at afhugge et hoved, dertil rejsegodtgørelse og forplejning, i alt 67 rigsdaler fem mark og fire skilling.

Billede fra retterstedet på lyngheden i Varde Sandgrave, hvor forfatteren formoder henrettelsen fandt sted den 9. februar 1822. I baggrunden til højre skimtes historieskriver Murtfeldt. Foto: Varde Museum.

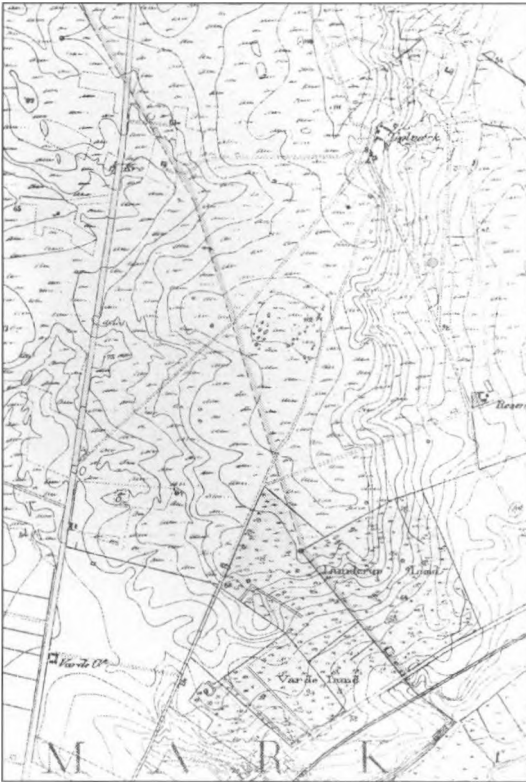
Retterstedet

Der har været forskellige gisninger om, hvor henrettelsen fandt sted. På Varde Museum opbevares to fotografier. Det ene er benævnt »Vardes ældste rettersted« og viser Stilbjerg, fotograferet i 1906. Det andet hedder »retterstedet på lyngheden i Varde Sandgrave«. Det er ikke dateret, men ser ud til at være fotograferet samtidig med billedet af Stilbjerg.

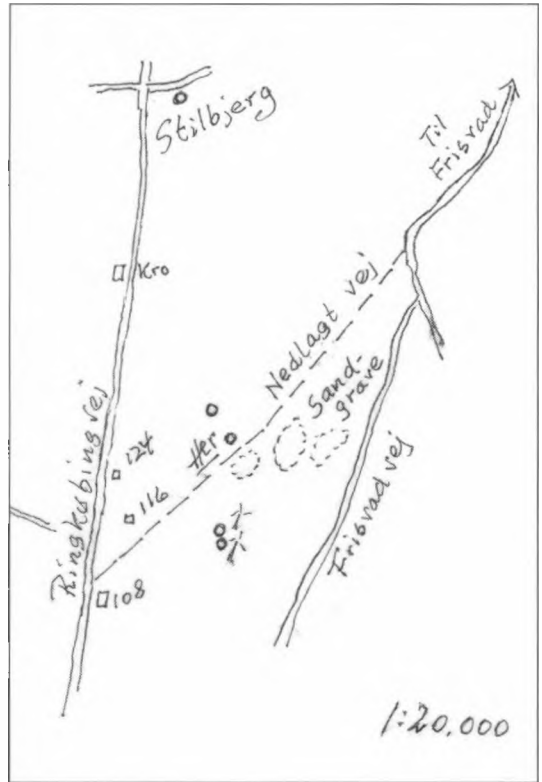
På begge billeders omgivende karton har literat og historieskriver Ludvig Murtfeldt gjort notater med sirlig håndskrift. På det første billede står: »Vardes ældste rettersted i lyngheden på bakken ved Frisvadvej, oven for Bastrup Plantage, Stilbjerg hvor galgen og stejlen stod og de syv røvere fra Gellerup, der drev deres uvæsen i »røverkælder« ved hulvejen på Varde

Søndermark, blev hængt.« På det andet billede læser man: »Retterstedet på Lyngheden i Varde Sandgrave på en kæmpehøj lidt sydøst for Sorte Kro, hvor der tirsdag den 9. februar 1822 ved solopgang af skarpretter Stengel den ældre, fra Odense, blev foretaget eksekution på skomager Morten Jonassen af Varde, som under en den 14. juni 1821 opstået ildsvåde, havde antændt sit lille hus i Grydergade og derved afstedkommet en sådan omsiggriben af branden, at Varde bys nordre halvdel blev lagt i aske. På højens afskallede top inden for linierne af den lyse oval billedet viser, foregik eksekutionen, som blev den sidste henrettelse i Varde. Den sidste i riget foretog Stengel den yngre år 1844.«

Desværre lader det andet billede sig ikke lo-

Kort fra 1870, der viser en nordøstgående vej over Varde Nørremark til Frisvad. Foto: Varde Museum.

Skitse over området med markering af ejendomme Ringkøbingvej 108, 116 og 124 samt sandgravene. Tegning: Forfatteren.

kalisere. I baggrunden anes et par huse. Ingen træer, men sand og hede. Blandt personerne på billedet ses Murtfeldt med sin karakteristiske Sherlock Holmes hovedbeklædning. Murtfeldt var født 1838. Han levede i Varde 1867-1920. Samme Murtfeldt er med på billedet fra Stilbjerg. Blandt dokumenterne i sagen findes et brev fra stiftamtmanden i Ribe, som den 31. januar 1822 i en skrivelse til Varde byfoged godkendte: »at den ved Ringkøbing landevej mellem en $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ mil fra Varde liggende fælles sandgrav udtages til rettersted³.«

Vi skal se på et kort fra 1870. Ved første øjekast overraskes man af de overvældende hedearealer omkring Varde⁴.

Det, som kan interessere os er, at kortet viser en nordøstgående vej over Nørremarken til Frisvad Mølle. Den udgik fra Ringkøbingvej to kilometer nord for byen, ca. hvor ejendommen Ringkøbingvej 108 ligger, skrædede over Nørremarken og heden, hvor nu Bastrup Plantage ligger, og stødte til Frisvadvej ved mergelgravene. På et målebordsblad fra 1911 er den ikke med. Kun et spor i Bastrup Plantage er bevaret

som en skovsti. Fandtes denne vej også i 1822?

Omkring 1800 foretog Videnskabernes Selskab opmåling over Øster Horne Herred⁵. Landevejen til Ringkøbing er indtegnet. Frisvad er indtegnet med punkterede linier, og helt tydeligt er angivet en skråvej over Nørremarken fra Ringkøbingvej til Frisvadvej. Altså må vejen have været der i 1822.

Kortet fra 1870 viser også fire gravhøje langs skråvejen. Den nordligste erkendes stadig som en forhøjning i marken. Den må have været en anelig høj. Den mellemste er sløjfet. De to sydligste skal søges ved de to vindmøller, som Nørremarkens Vindmøllelaug lod opføre i 1991-1992 på en mark ved ejendommen Ringkøbingvej 116. Mellem møllerne står en kraftig gravhøj i noget krat. Jorden omkring er kuperet som efter opgravning. Den nordligste af disse to høje er ikke til at finde.

Hvor lå Varde fælles sandgrav? Det lader sig ikke bestemme. Kortet fra 1870 har talrige signaturer lige øst for Bastrup Plantage. En markvej fra Ringkøbingvej ind til de to møller går gennem en sandgrav, der er under opfyldning. Spor efter sandgravning findes også i en lille granplantning ½ kilometer nord for møllerne. Terrænet omkring møllerne er kuperet. Det ser ud som om dette hjørne af marken aldrig har været opdyrket.

Endnu en oplysning kan måske hjælpe os på vej, nemlig i Ribe Amts-Tidende d. 25. maj 1928⁶. Her beskrives retterstedet som en lille høj noget syd for vejen, der fra Ringkøbing Landevej fører ned til Frisvad Mølle.

Vi skal altså se efter spor af en sløjfet gravhøj ¼ til ½ mil (d.v.s. 1,8 til 3,6 km.) fra Varde, sydøst for Sorte Kro (Varde Nørregård) og syd for skråvejen til Frisvad Mølle. Det kan kun være

den ene af de to høje ved vindmøllerne, den sløjfede. Den må have ligget ca. 60 meter nord for den eksisterende høj og lidt vest for den nordligste mølle. Måske anes en svag hævnning i jordsmonnet? Måske er det indbildning? Imidlertid kan det kun have været her, det skete hin skrækkelige morgen den 8. februar 1822.

Stedet, der dengang var vidstrakte heder, er i dag agerjord. Uvilkårligt kommer man i tanker om Blicher: »Anlangendes et menneske, hans dage er som græs; som blomster på marken, så skal han blomstre. Når vejret farer over det, da er det der ikke mere, og dets sted kender det ikke mere. Men Herrens miskundhed er fra evighed til evighed«⁷.

Med dette bibelcitater slutter Blichers novelle Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog. Den udkom første gang i 1824.

Kilder

1. Carl Lindberg Nielsen. Varde Bys Historie. Varde 1942 s. 172
2. Chr. Vs Danske Lov 6-19-2
3. Vestjyder Fortæller 1966. Lions forlag, Varde 1966 s. 135
4. Kort nr. y. 6. Skonager i målestok 1:20.000. Varde Museum.
5. H. K. Kristensen. Øster Horne Herred. Esbjerg, 1944
6. Note 1. Op. cit.
7. St. Steensen Blicher. Brudstykker af en landsbydegns dagbog. 1824

Tak til Varde Byhistoriske Arkiv

Varde Museum

Varde kommune, Teknisk forvaltning

Torben V. Christensen, Trimlebakken 8, Varde

Poul Vestergård, født 1927. Dybdalsvej 5, 6800 Varde. Pens. ungdomsskoleinspektør.

Jul under Anden Verdenskrig

Af Hildegaard Mellerup

Julehistorierne er udsprunget af en gave, jeg fik for nogle år siden i Tyskland. Det var en bog om oplevelser, folk havde haft omkring julen under Anden Verdenskrig.

Jeg fandt den meget interessant og indsamlede derefter med en udgivelse for øje en lang række lignende oplevelser fra danskere. Jeg fik 116 historier. Det var korte og lange fortælling-

er, glade og sørgelige, sjove og dramatiske oplevelser fra alle dele af landet.

Det var mit håb at udgive en bog i lighed med gaven, jeg fik i Tyskland, men det har imidlertid vist sig at være for stor og dyr en opgave, hvorfor der her bringes et par af historierne fra Ribe Amt.

Soldatergråd - en tak for medmenneskelighed

Af Grete Jørgensen

Jeg, der er født i 1932, har en juleoplevelse fra krigsårene, som jeg aldrig har glemt. Jeg husker ikke helt nøjagtigt hvilket år, men jeg tror det var 1943.

Jeg er vokset op i en lille by på den jyske hede - Sønder Omme - og her havde fængselsvæsenet en arbejdslejr. Det var et stort område med mange bygninger, så da tyskerne ved besættelsen i 1940 beslaglagde lejren, betød det store ændringer for den lille by. Der kom mange soldater til Sønder Omme, og vi vænnede os til dem og følte dem ikke som en trussel. Tværtimod, de var meget søde mod os børn og viste os billeder af deres familier.

At min far var leder af en sabotagegruppe, og at min stedmor og hendes broder, der boede hos os, var meget aktive frihedskæmpere, vidste jeg naturligvis ikke.

Min far havde en tømmerhandel, der lå lige

ud til hovedgaden. Bagved lå nogle udbygninger og bagest i en stor have, vores villa. Tyskerne beslaglagde bagbygningerne og brugte dem til deres motorcykler og andet materiel, og der var bevæbnet vagt ved husene døgnet rundt. Vagterne var naturligvis en stor trussel for frihedskæmperne, især når de skulle ud for at deltage i en våbenedkastning om natten.

Den juleaften, jeg aldrig har glemt, var hele familien samlet til en hyggelig julefest, hvor alt, hvad det var muligt at skaffe i disse rationeringstider, var på bordet.

Pludselig kom jeg til at tænke på den stakels vagt, der gik derude i mørket og kulden, og jeg blev ked af det. Min stedmor, der ellers var en meget kontant dame, der ikke bar sine følelser udenpå, spurgte mig hvad der var i vejen. Da jeg havde fortalt hende det, gik hun stille ud i køkkenet, fyldte en pose med slik, kager

og frugt, gav mig den og bad mig gå ud til sol-daten med den.

Han var en ganske ung mand, næsten kun en dreng, og da jeg gav ham posen, brød han ud i en hjerteskrærende gråd. En såkaldt fjende, men et menneske.

Det lille juletræ

Af Helma Sørensen

Hvert år, når vi nærmer os den første søndag i advent, finder vi de traditionelle juleting frem, som vi plejer at pynte op med.

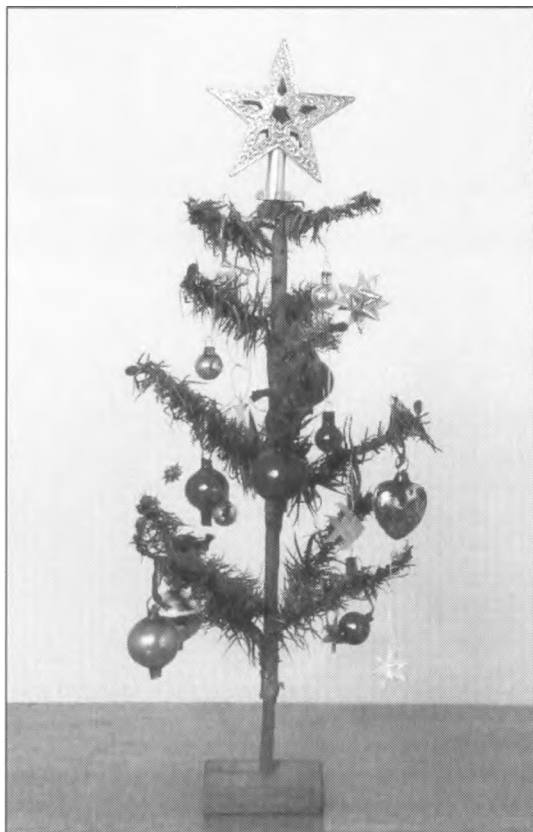
Blandt disse ting er et lille juletræ. Det består kun af en træpind og ståltråd som grene. Det hele er omviklet med grønt silkepapir. Det lille træ har sin egen, helt særlige historie.

Den 9. april 1940, to dage efter jeg var blevet konfirmeret, besatte tyskerne Danmark. Mine forældre ejede på dette tidspunkt Pedersens Hotel i Bramming og måtte, som så mange andre, affinde sig med, at besættelsesmagten overtog deres ejendom. Tilbage havde vi to lokaler, hvor vi kunne betjene vore gæster, mens tyskerne overtog alle værelserne, salen og staldene. Værelserne blev benyttet som kontor, lazaret og opholdsrum for underofficererne.

Min far, der var så dansk som nogen, kunne ikke acceptere dem og det, de stod for, mens det for min mor var et stort problem, idet hun var født som tysker og det meste af hendes familie boede i Tyskland og nogle var i tysk krigstjeneste. Enkelte af dem var stationerede i Danmark, og min far ville ikke have dem inden for sine døre, hvilket mor sådan set godt kunne forstå. Det var nemlig ikke velset at have omgang med tyskere, selv om det var ens familie.

Det blev 13. Kompagni, der flyttede ind den 9. april 1940, og de boede hos os i to ethalvt år.

Mange hårde ord har jeg tilgivet min stedmor på grund af den juleaften, hvor hun lærte et barn om barmhjertighed og medmenneskelighed ved selv at udføre den.

Det lille juletræ, der stammer fra tyske soldaters ophold i Bramming i 1943. Her pyntet af forfatteren, der hvert år tager træet frem i juleugen. Foto: Vejle Byhistoriske Arkiv.

Efterhånden fik vi et mindre anspændt forhold til hinanden. Selv min fader, der ellers var en meget hård og uforsonlig mand, blev blød om hjertet juleaften 1942, da han hørte om de soldater, der ikke kunne komme hjem på orlov i julen. Han inviterede dem hen i vores private lejlighed til en kop kaffe og lidt julehygge. På værelserne havde alle et lille juletræ stående. Det var alt, resten måtte de tænke sig til. Disse juletræer var julen 1941 blevet sendt fra Tyskland til alle soldater, der opholdt sig uden for landet. Hvordan de kom til Danmark vides ikke, men over Rusland nedkastedes de i tusindvis fra fly.

Få dage efter jul 1942 blev alle soldater på Pedersens Hotel sendt til fronten, og på deres værelser stod kun de simple små juletræer tilbage. Jeg beholdt et af dem, og det er dette træ, jeg hvert år tager frem og pynter med små glaslugler, top og glimmer, så det ser pænt ud. Jeg mindes så min mors og dermed min egen familie, der aldrig kom tilbage fra fronten.

Ligeledes mindes jeg mine dejlige og kærlige bedsteforældre, som jeg ofte besøgte på Kreishaus i Aabenraa, hvor min mor og hendes søskende var vokset op. I deres barndom var byen tysk, og der taltes kun tysk i hjemmet. På den måde lærte jeg sproget, hvilket var meget gavnligt under besættelsen, for min fader hverken kunne eller ville forstå Værnemagten. Så det blev altid min mor eller mig, der måtte træde til, når der var problemer. Det var især hos den tyske politichef Bumann, som havde kontor hos os. Danskerne fik påbud om, at de skulle aflevere deres jagtvåben hos ham, og han var en rigtig ubehagelig person. Hvis danskerne ikke kunne forstå ham, blev han rasende, hvorfor de ofte bad mig om at være tolk. Det blev jeg bebrejdet for efter krigen. Det blev opfattet som om jeg havde tjent tyskerne, men det var altså ikke dem, jeg hjalp, men i stedet nogle af dem, der mente de havde deres ryg fri og samvittigheden ren.

Julesild og Julefred

Af Thyge Clausen

Vi er fæstere her for en tid. Sangen hævede sig i mørkningen, båret af sprukne grundtvigske stemmer dengang i den fjerne trygge, lyse og varme barndom.

Vi boede i Varde over fars boghandel, på anden sal, lige under tagspærerne i en interimistisk lejlighed med skrå vægge og kvistvinduer. Om sommeren kunne temperaturen være tropisk på grund af skråtagets drivhuseffekt. Om vinteren derimod arktisk, trods tre kakkellovne.

Den luftige våning var opført efter det engelske princip, hvor vandrørerne er anbragt uden på murene, for så er de lettere at reparere,

men de blev også hurtigere offer for den gruelige vinterkulde under besættelsen med det resultat, at vandtilførselen blev afbrudt. Ingen mulighed for en kedel kogende vand til morgenbarberingen med fem øres Jyden barberbladet over køkkenvasken, i al fald ikke før blikkenslageren havde fordrevet frosten.

Isblomster på ruden er et fascinerende syn, et billede på skaberværkets ufattelige skønhed, men ikke altid let at påskønne ved udstigningen fra sengens varme dyner til soveværelsets arktiske gulvbrædder. Familiens lyssyn, dens ligefrem hasarderede forventninger til det mi-

rakel, at én af kakkellovne skulle have præsteret at brænde over, blev beskæmmet. Denne tro på at blot et par gløder havde overlevet natten og nu kunne genopvækkes til livssalig varme ved fornyet påfyldning, blev hjerteløst dementeret af den kolde aske. Og brændstoffet skulle hentes dybt, dybt nede i en mørk kælder og slæbes op ad trapperne. Gasværkskoks om man ellers var tildelt en forsyning, eller tørv fra de vestjyske moser. Man fik lært kunsten at fyre op. Først sammenkrøllede aviser, så optændingspinde, derpå koks. Og så gerne lidt held når trækken skulle manøvreres til at lade flammer antænde brændet og udvirke den liflige buldrende varme.

Butikken

Derpå ventede butikkens juletravlhed på en.

Den begyndte i oktober, accellerede i november med lange, lange dage og natarbejde oveni. Varer skulle pakkes ud, mærkes og stilles på plads. Julehefter og almanakker dukkede op, og fra omegnens stråtækte skoler kom lærernes bestillinger ind. Det var en gammel tradition, at skolemestrene indsamlede elevernes ordrer på Grankoglen, Historiebogen eller Landmands-almanakken. Et andet, og meget elsket julehæfte var Ved Julelampens Skær.

Forlæggeren, den forhenværende lærer Chr. Eriksen, havde mobiliseret sine tidligere kolleger til salgsarbejdet, der blev honoreret med ti procent rabat, som et tilskud til lærerens jul.

Og så - oh rædsel - kom den lørdag, da der skulle pyntes ind. Når mørket sænkede sig om aftenen efter lukketid kl. 20, gik det løs. Nu skulle bagklædningen, der skilte butikslokalet,

Interiør fru boghandler Ebbe Clausens hjem, Storegade 24, Varde. På sofaen i baggrunden lå boghandleren ofte om aftenen og læste. Han havde udarbejlet en særlig teknik med to fingre og lys, der gjorde det muligt at læse en bog uden at skære den op. Den kunne så senere sælges i forretningen. Foto: Privat øje.

pilles ned, og så skulle der dekoreres. Ja, ikke blot vinduerne, nej hele butikken blev omdannet til en Aladdins Hule, et eldorado.

Det tog sin tid, den ganske nat inden man gabende slæbte sig hjem til frostens favntag i soveværelset, om da ikke en barmhjertig sjæl havde anbragt en varmedunk under dynen.

Næste dag, søndag, måtte man ud at beskue de forskellige forretningers præstationer. Købmændenes kunst bestod gerne i at fremstille snelandskaber af vat, hvor chenillenisser muntrede sig, og et stykke spejlglas gav en illusion af søers dybe vande.

Slagterne havde større ambitioner. Med fedt og talg optrådte de som rene billedhuggere, og sælsomme værker rejste sig bag ruden. Forrest i vinduet blev tilskueren mødt af hele svinehoveder, forsorent smilende med et æble i munden.

Denne kunst måtte kappes med konditorens mesterværker, der var skabt af marcipan - nå ja, erstatning altså - og sukker, prægtige panoramaer med eventyrslotte i glasur, men også indbydende anretninger af det store kolde bord: Det skønneste smørrebrød, frembragt af sukkerstads.

Denne udstillingssøndag kaldte folk ud på gaderne trods kulden, man skuttede sig i celluldsfrakken og indsugede røgen fra de stedse mere besynderlige cigaretmærker med de forræderiske engelske navn: Morton, Ocean, Drive og Powhattan. Frelserens Hærs gryde, op hængt i et trebensstativ, klagede sig i sine lænker. Om det skyldtes kulden eller skuffelse over borgernes manglende offervilje og svigtende respons på skiltets opfordring: Hold gryden i kog, er ikke klart.

Når dagen var til ende, måtte butikspersonalet træde an, nu for at demontere julepragten og genoprette butikkernes normale liv. Igen gik en nat. Og igen måtte man stille til den

mandagskolde butik. To kakkelovne skulle sættes ind i kampen mod frostgraderne. Desperate midler blev taget i brug. En skvæt sprit ind i de modvillige småflammer for at kalde dem til dåd, måske, hvis kulden var al for ubarmhjertig, blev endda en god håndfuld trælinaler ofret i flammerne.

Silkepapir og glanspapir i styksalg blev optalt med valne fingre. Midt i det hele behovet for en G-streng til den violin, der skulle intonere juleferien i skolen. Julekort, enkelte, for de kostede mindre i porto, dobbelte, for de var nu de flotteste.

Og hvad er nu bedst Jul i Hjemmet eller Ved Julelampens Skær? Ja, det var et samvittigheds-spørgsmål, for stablerne skulle gerne synke i samme takt, så man havde så godt som udsolgt, når julen var slut. Det var svært, meget svært ikke at plædere for hæftet i den højeste stabel.

Og så kom næste søndag. Åbningssøndagen. Oplandets folk drog til bys i rutebilerne med høgebrændegeneratorerne, myldrede ud i gaderne og tog opstilling foran butiksdørene, ventende på at nøglen blev drejet om. Men så, foran den åbne dør standsede alle, ingen ville gå først ind. Det tog sin tid, inden lavinen kom i skred, men så var forretningen stuvende fuld og så klang det pompøse National kasseapparat med alle sine hjul aktiveret af håndsvinget. Selvfølgelig, just i denne trængsel, gjorde den statelige provst sin éntre, og så vidste man besked. Han skulle prøve fyldepenne. Kirkebøgerne blev dengang ført med statsautoriseret blæk ved hjælp af stålpenne, sendt på en dukkert i flasken. Besværligt og omstændigt. Og nu havde man løst gåden med at producere det godkendte blæk også til fyldepenne.

År efter år blev prælaten bænket midt i tulten ved skrivebordet med et udvalg af de nymodens penne, år efter år måtte han mismodigt rejse sig. Heller ikke denne gang havde

Boghandelen, Storegade 24, Varde, fotograferet i 1958 kort før ejendommen blev nedbrudt. På grund af boghandler Ebbe Clausens indstilling til litteratur kaldtes denne boghandel i folkemunde for Grundtvigs højborg. Foto: Privat eje.

han fundet den rigtige pen. Sognets bøger måtte stadig føres med elastikpenen eller LY-pennen, eller sågar med den dyre Iridinoid stålpen.

Hvorfor han år efter år netop valgte den allermest ubelejligede tid til at eksaminere skriveredskaber begreb ingen, og den statelige kirkes mand spurgte man ikke.

Opringningen fra den næstekærlige diakonisse hørte også med. Efter års opofrende arbejde var hun pensioneret, men glemte ikke si-

ne gamle patienter. Søster Anna i telefonen. Så kunne man roligt sætte formiddagen af, for hun meddelte ikke blot hvor mange julekort hun skulle bruge, men oplyste også hvem og hvorfor den enkelte skulle have en julehilsen. Det tog sin tid, med afstikkere over i andre emner, kloge, men tidskrævende betragtninger over liv og død. Her fik man lejlighed til at opøve tålmodighedens dyd. Den slags skulle der være plads og tid til.

Selv Morten Bisp skulle der være plads til. Ri-

gelig plads. For når den spirituosaftende, ganske malpropre landejevsridder gjorde sin éntre, veg folk af vejen. Men ikke far, for Morten var barndomslegekammeraten, sadelmagersvenden hos onkel Christian i Ribe, den gamle sadelmager, der med omhu gjorde Sankt Georg kampklar mod dragen ved at forny det seletøj, tidens tand havde mørnet. Første klases arbejde, og Sankt Georg står stadig kækt i stigbøjlerne på middelaldermaner i Ribe Domkirke. Men Morten var det gået ilde, vejene og flasken kaldte. Et subjekt, en taber, men også et medmenneske. Og midt i sit forfald havde han bevaret sin forslagne underfundighed. »Vi gamle Ribedrenge« råbte han med grødet stemme. Ja du har vel hørt det? Det om Domkirken. Den synker. Det er grueligt, og nu har borgmesteren bedt mig rejse rundt til alle gamle Riberdrenge for at bede dem om et bidrag til at redde den«.

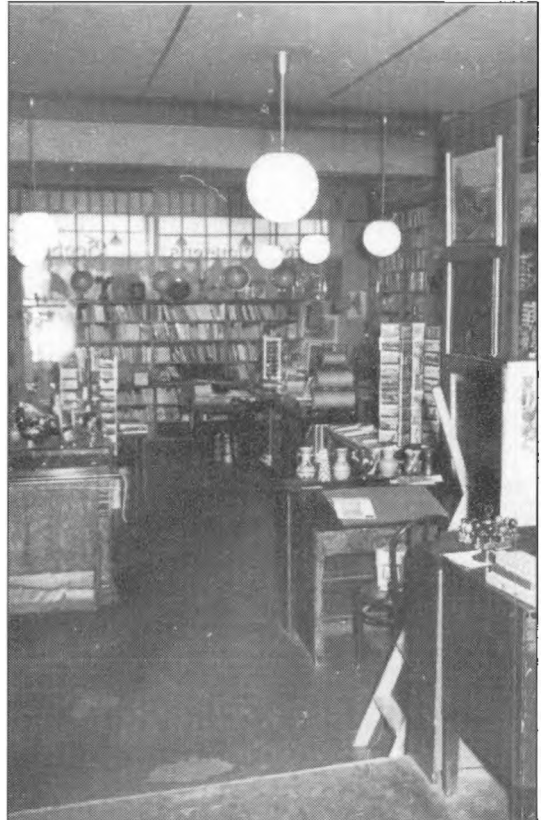
Kunne far sige nej til dette? Selvfølgelig ikke. Morten fik sit bidrag. Og se, Domkirken står der endnu.

Endelig jul

Endelig, endelig nåede man da den 24. december. Ja, ikke for det, da havde man også åbent til kl. 14. Det var ægtemændenes dag. Desperate dukkede de op for at finde gaven til konen, for sent, for sent. Her var virkelig behov for assistance. Det kom ikke an på prisen, blot de kunne blive reddet.

Der var stor afsætning på keramik fra Ibsens Enke, vaser, skåle, askebægre i rødbrunt stentøj, alle med sære krybdyr der snoede sig rundt på lervarerne. I dag sjældne antikviteter.

Så med et var det ovre. Lukketid. Freden sænkede sig. Det var jul, men inden de trætte medarbejdere drog hjem, tog far afsked med hver enkelt med et håndtryk, en varm tak for indsatsen, og med overrækkelsen af konvolut-

Boghandelen omkring 1957. Bemærk det i artiklen omtalte Ibsens porcelæn, der siden er blevet samlerobjekter. Foto: Privat øje.

ten med julegaven, overarbejdspenge ville have været degradering efter hans mening. Velfortjente penge, kærkomne. Men den julehilsen, far havde skrevet i en sen nattetime, gjorde også godt.

Når far så var alene i butikken, tændte han en Cecil Türkish og tog et blik over den tomme butik. Endnu en opgave forestod, og billedet af far ved sin sidste julegerning er et af dem, der senest vil forsvinde. Hvad der nu var tilbage af

årets julehæfter blev pakket ind, og iført sin slidte, sorte frakke drog han afsted til De Gamles Hjem for at beboerne der kunne få glæde af julelæsningen. Penge var ikke alt, hjertet skulle også have sit.

Endelig var det så tid for middagsøvn, mens mor havde travlt med forberedelserne: Juletræ, granbuketter, madlavning. Stuerne duftede, kakkelovnene buldrede og billedet af Grundtvig på stuens hædersplads betragtede sceneriet med velvilje.

Kedler snurrede over gasblussene, dampende vandfade blev båret ind, mens man gjorde sig rede til højtiden. Efter strabadserne var far ikke fri for at være ganske derangeret med blækpletter og limaflejringer på den slidte habit. Der måtte radikale midler til. Duften af stenkulsnafta blandede sig med duften af gran.

Julefreden

Nu forestod så turen til bageren, bevæbnet med en bradepande og skåle. Julegåsen, indleveret til stegning i bagerens store ovn, skulle hentes. Det er stadig et af de varme minder, hjemturen ad de stille gader. Far med bradepanden, hvis duft var forjættende, og jeg omsorgsfuld skærmende en kande med den varme sovs.

Når man så endelig satte sig til bordet, havde mor og far gennemgået en metamorfose. Mor var elegant klædt i sort tafteskjole og resedehalskæde. Far var i sort cheviot, velbarberet, hyldet i en svag odeur af renselvædsker.

Bordet stod dækket i den mellemste stue, lysene glimtede i glassene, for denne ene gang om året blev der serveret rødvin. Far hævdede

glasset og bød glædelig jul. Det var sabbaten. Det var Guds fred.

Bagefter samledes man i storstuen. Juletræet strålede, freden var dyb og god. Salmebogen og Højskolesangbogen lå parat. Snart løftede sangen sig. For det øvede øre sikkert en prøvelse, vingskudt. For de gode engle derimod idel vellyd. Sangstemmer savnedes, men ikke sangglæde.

Jul i en detailhandlerfamilie. Spidsborgerne, spækhøkerne alene kerende sig om penge og position? Hvilken bagtalelse. Fars motto, afskrevet på en af butikkens kontorruder, lød: »Tag immer noget for til eftermandens nytte og lev som den, der skal herfra i morgen flytte...«

Juletiden var højtiden, den aften hvor vinduesbelysningen var slukket ligesom den var Langfredag.

Midnatsmesse kendte man ikke, derimod ofte en aftenvandring under stjernerne. Men vejen til kirken begyndte alligevel her i barndommens jul, det var ikke kun oprør og afsked, også fuldendelse af den arv, man havde fået.

Hildegard Møllerup. Vandtårnsvej 1, løj. 24, 3460 Birkerød. Født 1937 i Tyskland. Uddannet inden for tekstil detailhandel, børnehøvelærer og beskæftigelsesvejleder. Har tidligere udgivet bogen "Tangbilleder" i forlaget Olivia, artikel i Fra Ribe Amt og en lang række kronikker og artikler i dagblade og tidsskrifter.

Helma Sørensen. Født 1926. Åsvinget 15, 7100 Vejle. Tidl. kontroltelefonist.

Grete Jørgensen. Født 1932. Magletorv 8, II tv. 2860 Søborg. Tidl. barneplejerske.

Thyge Cluvsen. Født 1922. Lysningen 3d, 6800 Varde. Fhv. boghandler. Redaktør af Vestjyske Fortællere. Har tidligere udgivet bøgerne Stork, Stork Langbenen, og De besøttes by. Har endvidere skrevet en række jubilæumsskrifter og artikler.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt

Fra Ribe Amt bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftsartikler vedrørende Ribe Amts historie. Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra Holsted Bibliotek, hvor bibliotekar Mette Schjødt-Pedersen har været til uvurderlig hjælp, fra enkelte private, fra museer, arkiver og lignende, der velvilligt har sendt deres udgivelser til redaktionen. Her vil man fortsat være taknemlig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som muligt.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til Egnsbogen 1999, så er det Grindsted-Billundegnen, der dækkes. Når der henvises til Lokal-årbogen 1999, er det Bramming Kommune, der dækkes. Hvor der henvises til RA 1999, er det Fra Ribe Amt, Historisk Samfund for Ribe Amts årbog, 1999.

Historieformidling

Barndomsbyer; en antologi ved Martin Zerlang og Frederik Stjernfelt. København 1998.

By, marsk og geest. Ribe 1999.

Bøger, Samlinger, Historier. En antologi. København 1999. Egnsbogen. Lokalhistorisk årbog for Grindsted, Billund og Give. Grindsted 1999.

Folk og folkestyre i 150 år. Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt. Esbjerg 1999.

Glæde over Danmark skildret af 25 danskere. Redigeret af Søren Vinterberg. København 1999.

Mark og Montre. Årbog for Ribe Amts Museer 1999. Grindsted 1999.

Magasin fra Det Kongelige Bibliotek. København 1999.

Fra Ribe Amt. Historisk Samfund for Ribe Amt. Esbjerg 1999.

Lokalårbogen 1999. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune. Bramming 1999.

Sjæk'len 1998. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg. Esbjerg 1998.

Skoler og skoleliv i Sædding/Fovrfeld til 1970. Esbjerg 1999.

Vestjyske Fortællere 1999. Varde 1999.

Ølgod Museum 1998. Ølgod Museums årsskrift 1998. Ølgod Museum 1998.

Museer/arkiver

Andersen, Lis: »Middelalderens menneske« i Mark og Montre 1999 s. 7-16.

Beretninger fra Ribe Amts Lokalarkiver. Fra Ribe Amt 1999 s. 163-188.

Guldberg, Mette: »Vadehav og verdenshav. Ny permanent udstilling på Fiskeri- og Søfartsmuseet« i Mark og Montre 1999 s. 101-108.

Hahn-Pedersen, Morten: »Fiskeri- og Søfartsmuseets udbygningsprojekt« i Mark og Montre 1999 s. 109-118.

Pind, John, Svend Aage Knudsen og Per Ole Rindel: »Digital arkæologi. Computer-rentegning af arkæologiske udgravninger« i Mark og Montre 1999 s. 61-70.

Ploug, Marianne: »Ravnuseet« i Mark og Montre 1999 s. 95-100.

Villumsen, Holger. Museumsgården Karensminde og vestjysk landbrug 1600-1940. Grindsted 1998. 36 s. Ill.

Administrationshistorie

Busk Jensen, Ejvind: »Offentlig og fri fattighjælp« i Folk og folkestyre 1999 s. 36-41.

Riis, Nich.: »Ølgod Sogneforstanderskab og krigen 1864«. Ølgod Museum 1998 s. 55-58.

Almue- og folkeliv

Bennerdsen, M. M.: »Et bondebryllup først i 1880'erne« i Lokalårbogen 1999 s. 97-100.

Bøvning, Margot: »Hvorfor og hvordan bliver en vendelbo vestjyde?« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 43-58.

Clausen, Thyge: »Bal i den Borgerlige« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 81-96.

Hejbøl, Karen: »Om spejderkorpsen i Bramming« i Lokalårbogen 1999 s. 39-44.

Hølgersen, Gustav: »Hvordan laver man en københavnervendelbo« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 27-34.

Lauridsen, Emil: »Julen 1930« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 65-69.

Petersen, Else Marie: »På naturens præmisser« i Egnsbogen 1999 s. 8-11. <Om jødepottefremsstilling>

Rand, Jørgensen Ole: »Østjyde bliver vestjyde« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 115-122.

Simonsen, Preben: »Min barndoms jul« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 59-64.

Slyngborg, Mette: »Hyttekolonien i Sjelborgdalen« i Mark og Montre 1999 s. 71-78.

Vestergaard, Astrid Jørgensen: »Black Diamonds - en succes er slut« i Egnsbogen 1999 s. 38-40.

Andelsvirksomheder

Hansen, Lasse Iversen: »En mejeribestyrer takker af« i Lokalbogen 1999 s. 131-133.

Uhre, Rudolf: »Jens Mathias Bollerup Andersen og hans søn Jacob Stilling Andersen« i Ølgod Museum 1998 s. 32-54.

Arkitektur

Jensen, Åge: »Arkitekt, bygningsinspektør Johannes Magdahl Nielsen 1862-1941« i RA 1999 s. 77-92.

Arkæologi

Andersen, Lis: »Udgravningen under den gamle bækfabrik i Slotsgade« i By, marsk og geest 1999 s. 29-38.

Bentsen, Lars Christian: »Præstegade - den arkæologiske undersøgelse 1998« i By, marsk og geest 1999 s. 43-48.

Engqvist, Hans Henrik. Ribe bindingsværk. Ribe 1999

Frandsen, Lene B.: »Nybro. Gamle bro - et vejanlæg fra tidlig vikingetid« i Mark og Montre 1999 s. 39-50.

Frandsen, Lene B.: »Reddet fra ploven - to jernaldergrave fra Mejls« i RA 1999 s. 57-62.

Hertz, Ejvind: »Sønder Holsted - En gravplads fra ældre romersk jernalder« i Mark og Montre 1999 s. 51-60.

Holback, Torbjørn Jakobsson: »Sværtolkede spår efter en metallurgisk process, et dansk eksempel och dess paralleller i omvärlden« i By, marsk og geest 1999 s. 5-12.

Holst, Jens Christian: »Middelalderlige fundamenter i Lybeck - og andre steder« i By, marsk og geest 1999 s. 49-62.

Jensen, Stig. Marsk, land og bebyggelse. Ribe gennem 10.000 år. Århus 1998.

Kieffer-Olsen, Jacob: »Seem Kloster lokaliseret« i By, marsk og geest 1999 s. 39-42.

Larsen, Jette Lindaa: »Skrædderens hus. Inventar fra en hustomt i renæssancen i Sønderside« i Mark og Montre 1999 s. 17-28.

Brinch Madsen, Helge og Claus Hougaard: »Vikingekunst og tre-dimensionale lædermasker« i By, marsk og geest 1999 s. 13-22.

Madsen, Per Kristian. Middelalder keramik fra Ribe arkæologiske undersøgelser fra 1980-1987. Århus 1999.

Pind, John, Svend Aage Knudsen og Per Ole Rindel: »Digital arkæologi. Computer-rtegnning af arkæologiske udgravninger« i Mark og Montre 1999 s. 61-70.

Besættelsestiden

Andersen, Jens. Atlantvolden fra Agger til Bulbjerg. Blåvandshuk Egnsmuseum 1999.

Hagemann, Helge. Under tvang. Minerydning ved den jyske vestkyst i 1945. København 1998.

Jensen, Finn Riber: »De tyske gravflytninger 1958-1968« i RA 1999 s. 105-116.

Lauridsen, John T.: »Litteratur om besættelsestiden - omkring et nationalt monument« i Magasin fra Det Kongelige Bibliotek den 2. september 1999 s. 13-32.

Mellerup, Hildegard: »Oksbøllejren - barselsstuen for Sønnenberg - ideen« i RA 1999 s. 3-18.

Randløv, Peter: »Sædding Skole under besættelsen« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Sædding 1999. Skov, Niels Aage. Brev til mine efterkommere. Odense 1999. <Om Ribe og omegn under Anden Verdenskrig>

By-, søgne- og egnshistorie

Bak, Olaf: »Et hus og en by runder de 125 år« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 136-138.

Bak, Olaf: »Børnehjemmet i Bramming 1913-1975« i RA 1999 s. 19-22.

Bak, Olaf: »Glimt fra 1998-1999« i Lokalbogen 1999 s. 5-33.

Beck, Hedvig. Mandø i 1700-tallet. Esbjerg 1999.

Christensen, Jens. Længst mod vest 1870-1940. Oksbøl 1998.

Beckgaard Holm, Flemming. Varde 1920-1990. Fra købstad til storkommune bd. II. Varde 1999.

Friis, Torsten. Forsvaret af Ribe og togtet mod Tønder 1848. Ribe 1998.

Gjøluff, Henning: »Danmarks havne i historisk og redlig belystning« i Sjøklen 1998 s. 79-92.

Hegn, Stig og Olaf Bak. Da Bramming blev stor. Brammings historie fortrinsvis fra 1960'erne og 1970'erne. Bramming 1999

Jensen, Boje: »Hvad er det der sker, der ude på landet« i Lokalbogen 1999 s. 45-50.

Jensen, Knud Peder: »Erindringer fra opvæksten på en fir-længet bondegård til akademikerlivet som højskolelærer på Askov« i I begyndelsen var landet: Om landkulturens undergang og dens betydning for os i dag. Højbjerg 1999.

Jensen, Stig. Marsk, land og bebyggelse. Ribe gennem 10.000 år. Århus 1998.

Klitmøller, Linda. Vejen Brørup og Holsted - tre vestjyske stationsbyer. Sønderskov 1998.

Larsen, Hans Jørgen L. Omkring en skole. Brørup Skole 1898-1998. Brørup 1998.

Lauridsen, Kristian: »Fra det gamle Endrup« i Lokalbogen 1999 s. 134-137.

Lorentzen, Haulrig Maren: »Hvor himmel og hav mødes« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 67-69.

Lund, Nils-Ole: »Min fødeby Ribe« i Barndomsbyer i en antropologi. København 1998.

Mellerup, Hildegard: »Oksbøllejren - Barselsstuen for Sonnenberg - ideen« i RA 1999 s. 3-18.

Momme, Axel: »Kalejdoskopiske fraser« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 70-80.

Nielsen, Niels C.: »Fra min barndom på Varde Nørreemark« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 127-135.

Rohde, Johansen Eigil. Ribe - Bramming. Historisk beretning. Bramming 1999.

Raahauge, Agnete: »500 meter grusvej« i en antologi ved Martin Zerlang og Frederik Stjernfeldt. København 1998. <Seem Sogn>

Slyngborg, Mette: »Hyttekolonien i Sjelborgdalen« i Mark og Montre 1999 s. 71-78.

Erindringer

Clausen, Thyge: »Bal i den Borgerlige« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 81-97.

Eriksen, Hans E.: »Folkeuniversitet i stationsbyen. 25 års erfaringer fra Grindsted« i Folkeuniversitetet. Glimt fra tiden 1898-1998 s. 55f.

Eriksen, Hans-Jørgen: »Erindringer fra en tid med luftfart« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 9-23.

Frank, Anders: »En jægers erindringer« i Lokalårbogen 1999 s. 101-107.

Karmøe, Kai. Fra det største til det mindste, en læges erindringer. Herning 1993. <Om Mandø>

Knudsen, Hans Sigfred: »Hans ville jo til søs« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 23-27.

Knudsen, Hans Sigfred: »Knudsen 'erne har præget historien« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 123-126.

Nielsen, Holger K.: »Barndom i Bramminge« i Lokalårbogen 1999 s. 92-96.

Nielsen, Niels C.: »Fra min barndom på Varde Nørreemark« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 127-136.

Rand Jørgensen, Ole: »Østjyde bliver Vestjyde« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 115-123.

Schmidt, Ingrid: »Den barske virkelighed« i RA 1999 s. 117-124.

Simonsen, Preben: »Min barndoms jul« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 59-65.

Seide Petersen, Jørgen: »En københavnerdrengs erindringer fra Gørding« i Lokalårbogen 1999 s. 51-55.

Skov, Niels Aage. Brev til mine efterkommere. Odense 1999. <Om Ribe og omegn under Anden Verdenskrig>

Søndengaard, Annelise: »Kvindeliv« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 101-114.

Sørensen, Hilda: »Oplevelser i Shellsvinget« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 97-101.

Thinghøj, Claus: »Under tagspærrene« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 35-41.

Fiskeri og jagt

Bager, Maibritt: »Fiskeri ved de danske kyster 1771« i Sjøæk'len 1998 s. 43-51.

Barthemess, Klaus og Svend Tougaard: »Rekonstruktion af udvinding af tran« i Sjøæk'len 1998 s. 103-117.

Frank, Anders: »En jægers erindringer« i Lokalårbogen 1999 s. 101-107.

Gjerulff, Henning: »Danmarks havne i historisk og retlig belysning« i Sjøæk'len 1999 s. 79-93.

Guldberg, Mette: »Kystmiljø« i Sjøæk'len 1998 s. 69-79.

Hahn-Pedersen, Morten: »En ordentlig opsang« i Sjøæk'len 1998 s. 93-103.

Holm, Poul: »Fiskeriets økonomiske betydning i Danmark 1350-1650« i Sjøæk'len 1998 s. 9-43.

Jensen, Thyge, Dorte Schmidt og Svend Tougaard: »Sælterne i Vadehavet - 10 år efter epidemien« i Sjøæk'len 1998 s. 117-127.

Flygtninge

Mellerup, Hildegard: »Oksbøllejren - barselsstuen for Sonnenberg - ideen« i RA 1999 s. 3-18.

Riber Jensen, Finn: »De tyske gravflytninger 1958-1968« i RA 1999 s. 105-116.

Foreningsliv

Karstoft, Ruben: »Grindsted Rotary Klub - 50 år« i Egnsbogen 1999 s. 15-18.

Madsen, Ernst: »Læ« i Egnsbogen 1999 s. 19-25. <Om læplantning og husmandsforening>

Nielsen, Kristian: »Æ kontrol« - om kontrolforeninger og kontrolassistenter« i Ølgod Museum 1998 s. 8-16.

Steinicke, Jørgen. Brørup Brugsforening 1899-1999. Brørup 1999.

Gårdhistorie

Hertzum-Larsen, Holger. Kronens gårde og bol i Vester Horne Herred og Kærgård Birk 1562-1643. Lemvig 1998.

Lund, Ole. Vestjyske bøndergårde i 1800-tallet. Videbæk 1998.

Schmidt, Ingrid: »Den barske virkelighed« i RA 1999 s. 117-124.

Sommerlund, Dagmar og Hans: »Suderkrog, Boldingvej 7« i Lokalårbogen 1999 s. 81-84.

Gæstgiverier og hoteller

Lauridsen, John T.: »Et internationalt badested »Fano Nordsøbad« mellem dansk og tysk 1890-1901« i *Bøger, Samlinger, Historier. En antologi*. København 1999 s. 233-249).

Laursen, Poul Bjelke. Hotel- og restaurationsbranchen i Ribe Amt i 100 år 1898-1998. Ribe 1998.

West, Charlotte: »Ølgod gamle Kro« i *Ølgod Museum* 1998 s. 65-76.

Handel og håndværk

Andersen, Hans Chr.: »Bjerrum Nielsen 49-99. En rejse gennem tid, udvikling og produktion« i *Lokalårbogen* 1999 s. 111-116.

Guldborg, Mette. Jydepotter fra Vardeegnen. Odense 1999.

Mandøe, Søren. »Mette Margrete Tvistman. Danmarks første kvindelig urmager« i *Ølgod Museum* 1998 s. 77-84.

Nielsen, Henning: »Bennedsen - købmand og sognerådsformand« i *RA* 1999 s. 99-104.

Nissen, Hans: »38 år med tøj i Gørding« i *Lokalårbogen* 1999 s. 77-80.

Petersen, Else Marie: »På naturens præmisser« i *Egnsbogen* 1999 s. 8-11. <Om jydepottefremstilling>

Søndengaard, Annelise: »Kvindeliv« i *Vestjyske Fortællere* 1999 s. 101-113.

Sørensen, Hilda: »Oplevelser i Shellsvinget« i *Vestjyske Fortællere* 1999 s. 97-99.

Aalbæk-Nielsen, B.: »Sun-Air« i *Egnsbogen* 1999 s. 47-54.

Jernbanehistorie

Bruun-Petersen, Jens: »Ribe og Jernbanen« i *By, marsk og geest* 1999 s. 63-77.

Sørensen, Christian: »125 års jubilæum for Jernbanen« i *Lokalårbogen* 1999 s. 108-110.

Jubilæumsskrifter

Bramming Efterskole 1897-1997. Bramming 1997.

Bruhn, Verner og Jørgen Steinicke. Modvind og medvind. Ribe Seminarium 1899-1999. Ribe 1999.

Christensen, Poul Erling. Gode og billige boliger - 50 år. 1949-1999. Ribe 1999 <Ribe Amts Boligselskab>

Esbjerg Grundejerforening 100 års jubilæum. Esbjerg 1998.

Erneberg Tygesen, Svend. Egnen og sparekassen. Vorbasse - Hejnsvig Sparekasse 1873 - 1998. Vorbasse 1998.

Ertberg, Marianne, John Hunov og Teresa Nielsen. Fransk art nouveau keramik i Danmark. Vejen Kunstmuseum 75 år. Vejen 1999.

Grindsted Kirkes 75 års jubilæum. Grindsted 1998.

Kyndrup, Niels. Ribe Rotary Klub 1948-1998. Ribe 1998.

Rask, Tonny. Han lærte os at rejse. Tjæreborg 1999. <Om Eilif Krogager og Tjæreborgrejser>

Ribe Folkebibliotek 1898-1998. Ribe 1998.

Steinicke, Jørgen. Brørup Brugsforening 1899-1999. Brørup 1999.

Vejen Boligforening gennem 60 år 1938-1998. Vejen 1998.

Villadsen, Kjeld. A/S Ribe Jernstøberi 1848-1998. Fra støbjern til pladejern. Ribe 1998.

Kirkehistorie

Dyssel, Arendse. Egnens kirker - domprovstiet Ribe Bramming. Ribe 1998.

Futtrup, Anders M.: »Begravelsesskikke - Sørgebrættet« i *RA* 1999 s. 137-140.

Grindsted Kirkes 75 års jubilæum. Grindsted 1998.

Krigshistorie

Fris, Torsten. Forsvaret af Ribe og togtet mod Tønder 1848. Ribe 1998.

Jensen, Jørn. Nyt fra vestfronten. Marine Jensen og sønners breve fra 1. Verdenskrig. Indledning ved Steffen Heiberg. Odense 1998.

Riis, Nich.: »Ølgod Sogneforstanderskab og Krigen 1864« *Ølgod Museum* 1998 s. 55-58.

Kunst og kunsthåndværk

Brinch Madsen, Helge og Claus Hougaard: »Vikingekunst og tre-dimensionale lædennasker« i *By, marsk og geest* 1999 s. 13-22.

Guldager, Anni: »Om en livsdrøm« i *Egnsbogen* 1999 s. 3-7.

Kjeldgaard, Inge Merete: »Intereuropæisk netværk« i *Danske Museer*, maj 1999 s. 31-32.

Mogensen, Inge Lise: »Hverdagens poesi. Om kunstneren Harald E. Jacobsens værker i anledning af kunstnerens 70 års dag« i *Mark og Montre* 1999 s. 79-86.

Mulvad, Søren: »Prinsessen på Rådhuset. Malerkunst på Ribe Rådhus« i *By, marsk og geest* 1999 s. 23-28.

Juhl, Magne: »En gravsten tegnet af Thorvald Bindeshøl« i *RA* 1999 s. 63-72.

Nielsen, Teresa: »Billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen og den franske kunstnerkeramik« i *Mark og Montre* 1999 s. 87-94

Petersen, Else Marie: »På naturens præmisser« i *Egnsbogen* 1999 s. 8-11. <Om jydepottefremstilling>

Kystsikring

Jørgensen, Laust: »Bygningen af V. Vedsted-St. Darum diget 1911-1913« i *Lokalårbogen* 1999 s. 85-91.

Landbrug

Jensen, Bøje: »Hvad er det der sker, der ude på landet« i Lokalårbogen 1999 s. 45-50.

Jørgensen, Ejner G. Hesselmedudstyknigen 1921. Oksbøl 1998.

Madsen, Ernst: »Læ« i Egnsbogen 1999 s. 19-25. <Om læplantning>

Nielsen, Kristian: »Æ kontrol« - om kontrolforeninger og kontrolassistenter i Ølgod Museum 1998 s. 8-16.

Petersen, E. Ladewig: »1600-tals bønder i Skadst Herred« i RA 1999 s. 125-136.

Schmidt, Ingrid: »Den barske virkelighed« i RA 1999 s. 117-124.

Uhre, Rudolf: »Om Jens Mathias Bollerup Andersen og hans søn Jacob Stilling Andersen« i Ølgod Museum 1998 s. 32-54.

Villumsen, Holger. Museumsgården Karensminde og vestjysk landbrug 1600-1940. Grindsted 1998.

Lovgivning

Bruhn, Verner: »Folkestyrets forudsætninger - pressen og den politiske debat« i Folk og folkestyre 1999 s. 11-18.

Erneberg Tygesen, Sven: »Grundloven og Vorbasse 1849-1899« i Folk og folkestyre 1999 s. 19-35.

Hertzum-Larsen, Holger. Jyske domme og dokumenter 1440-1700. Lemvig 1998.

Mulvad, Søren: »Vi ønsker ingen grundlov« i Folk og folkestyre 1999 s. 9-10.

Pedersen, Olga: »Leve grundloven« i Folk og folkestyre 1999 s. 54-59.

Schmidt, Kaj og Jørgen Dieckmann Rasmussen: »Hørkarl og drukkenbolt. Om tab af valgret« i Folk og folkestyre 1999 s. 84-90.

Wium Olesen, Niels: »Et grundlovsbrud. Den esbjergensiske presse og kommunistloven 1944« i Folk og folkestyre 1999 s.95-105.

Mindesmærker

Busk Jensen, Ejvind: »Skibelund Krat« i Folk og folkestyre 1999 s. 47-53.

Busk Jensen, Ejvind: »Rejst af Læborg Landarbejderforening« i Folk og folkestyre 1999 s. 93-94.

Juhl, Magne: »En gravsten tegnet af Thorvald Bindesbøl« i RA 1999 s. 63-72.

Nørskov Nielsen, Ole: »Grundlovsfesten og afsløringen af Frederik VII's statue på Varde Torv den 5. Juni 1885« i Folk og folkestyre 1999 s. 69-73.

Møllehistorie

Holm, Mogens: »Skjærbæk Vandmølle i Vallund, Ølgod Sogn« i Ølgod Museum 1998 s. 21-31.

Naturforhold

Guldberg, Mette: »Kystkulturmiljø i Sjøek len 1998 s. 69-78. Jørgensen, Laust: »Bygningen af V. Vedsted-St. Darum Di- get 1911-1913« i Lokalårbogen 1999 s. 85-91.

Madsen, Ernst: »Læ« i Egnsbogen 1999 s. 19-25. <Om læplantning>

Petersen, Else Marie: »På naturens præmisser« i Egnsbogen 1999 s. 8-11.

Poulsen, Olav: »Der var en have« i RA 1999 s. 93-98.

Personalhistorie

Bollerup Andersen, Jens Mathias og Jacob Stilling Andersen. Uhre, Rudolf: »Om Jens Mathias Bollerup Andersen og hans søn Jacob Stilling Andersen« i Ølgod Museum 1999 s. 32-54.

Borch, Sigurd: »Ung i DSU i 1930'ernes krise og brydningstid« i RA 1999 s. 23-30.

Christensen Christen. Manø, Søren: »Christen Christensen i List - en opfinder og tusindkunstner« i Ølgod Museum 1998 s. 17-20.

Bennedsen, Thorvald. Nielsen, Henning: »Bennedsen - købmand og sognerådsformand« i RA 1999 s. 99-104.

Bindesbøl, Thorvald. Juhl, Magne: »En gravsten tegnet af Thorvald Bindesbøl« i RA 1999 s. 63-72.

Bøving, Margot. »Hvorfor og hvordan bliver en vendelbo vestjyde?« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 43-58.

Danielsen, Daniel. Schmidt, Ingrid: »Den barske virkelighed« i RA 1999 s. 117-124.

De Place, Arne. »Fra Vesterbro til Vestjylland« i Lokalårbo- gen 1999 s. 117-122.

Hansen Marie. Schmidt, Thea: »Gamle Marie Hansen« i Lokalårbogen 1999 s. 123-130.

Holgersen, Gustav. »Hvordan laver man en københavner om til en jyde« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 27-34.

Jacobsen, Harald E. Mogensen, Inge Lise: »Hverdagens poesi« i Mark og Montre 1999 s. 79-86.

Jacobsen, Niels Hansen. Nielsen Teresa: »Billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen og den franske kunstnerkeramik« i Mark og Montre 1999 s. 87-94.

Jensen Ove. Iversen Hansen, Lasse: »En mejeribestyrelse takker af« Lokalårbogen 1999 s. 131-133.

Knudsen, Hans Sigfred: »Knudsen'erne har præget historien« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 123-126.

Krogager, Eilif. Rask, Tonny. Han lærte os at rejse. Tjæreborg 1999. <Om præsten og rejsebureau ejeren Eilif Krogager>

Lund, Paul. Husted Vagn: »Paul Lund til Bramming Hovedgaard, som jeg kendte ham« i Lokalårbogen 1999 s. 56-65.
Læssøe, Signe. Møller, Jens Martin: »Signe Læssøe 1781-1870« i Ølgod Museum 1998 s. 59-64.

Magdahl Nielsen, Johannes. Jensen, Åge: »Arkitekt, bygningsinspektør Johannes Magdahl Nielsen 1862-1941« i RA 1999 s. 77-92.

Rand, Jørgensen Ole: »Østjyde bliver Vestjyde« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 115-122.

Søndengaard, Annelise: »Kvindelig« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 101-121.

Sørensen, Hilda: »Oplevelser i Shellsvinget« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 97-99.

Politisk historie

Borch Sigurd: »Ung i DSU i 1930'ernes krise og brydningstid« i RA 1999 s. 23-30.

Bruhn, Verner: »Folkestyrets forudsætning - pressen og den politiske debat« i Folk og folkestyre 1999 s. 11-18.

Busk Jensen, Ejvind: »Vejen-alfæren. En historie fra provisorietiden« i Folk og folkestyre 1999 s. 74-79.

Busk Jensen, Ejvind: »Politiske mærkeår« i Folk og folkestyre 1999 s. 106-107.

Erneberg Tygesen, Sven: »Grundloven og Vorbasse 1849-1899« i Folk og folkestyre 1999 s. 19-35.

Jørgensen, Henning: »Vester Nebel Kvindeforening« i Folk og folkestyre 1999 s. 91-92.

Nørskov Nielsen, Ole: »Snævre grænser for ytringsfriheden - eller en politisk dom?« i Folk og folkestyre 1999 s. 80-83.

Pedersen, Olga: »Fruentimmere, folkehold, fattige, forbrydere og fjolser« i Folk og folkestyre 1999 s. 60-68.

Pedersen, Olga og Verner Bruhn: »Ribe Amt på Tinge 1848-1999« i Folk og folkestyre 1999 s. 108-115.

Schmidt, Kaj og Jørgen Dieckmann Rasmussen: »Hørkarl og drukkenbolt. Om tab af valgret« i Folk og folkestyre 1999 s. 84-90.

Wium Olesen, Niels: »Et grundlovsbrud. Den esbjergensiske presse og kommunistloven 1944« i Folk og folkestyre 1999 s. 95-105.

Retsvæsen

Riber Jensen, Finn: »De tyske gravflytninger 1958-1968« i RA 1999 s. 105-116.

Romaner

Hesselholt, Marianne: Brorson billeder. Roman om Hans Adolf Brorson (1694-1764), senere biskop i Ribe. København 1999.

Skolehistorie

Andersen, Ida: »Ribe Amts Sygeplejeskole 1958-1986« i RA 1999 s. 45-56.

Astrup, Magne: »Esbjerg Aftenseminariums tilblivelse« i RA 1999 s. 33-35.

Breindahl, Christoffer: »Nogle hovedtræk af undervisningens historie specielt med henblik på landsbyskolen« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Breindahl, Christoffer: »og som lærerne husker den«. i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Bruhn, Verner og Jørgen Steinicke. Medvind og modvind. Ribe Seminarium 1899-1999. Ribe 1999.

Engkebølle, Jørgen: »Bramming Efterskole del I 1897-1997« i Lokalårbogen 1999 s. 66-76.

Eriksen, Hans E.: »Folkeuniversitetet i stationsbyen. 25 års erfaringer fra Grindsted« i Folkeuniversitetet. Glimt fra tiden 1898-1998 s. 55f.

Hansen, L. P.: »Skolebyggeri i Sædding« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Husted, Vagn: »Studerende på Esbjerg Aftenseminarium 1957-63« i RA 1999 s. 36-40.

Kodal, Ellinor: »Skolegangen på Sædding skole - som eleverne fra 20'erne og 40'erne husker den« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Larsen, Hans Jørgen L. Omkring en skole. Brørup Skole 1898-1998. Brørup 1998.

Manø, Søren: »Lærerige år« i RA 1999 s. 40-44.

Nielsen, Jens Chr.: »Esbjerg Seminarium - kort fortalt« i RA 1999 s. 31-33.

Poulsen, Olav: »Der var en have« i RA 1999 s. 93-99.

Randløv, Peter: »Sædding Skole under besættelsen« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Rasmussen, Hans Dengsø: »De ældste skolehuse i Sædding/Fovrfeldt« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Slægtshistorie

Juhl, Magne: »En gravsten tegnet af Thorvald Bindsbøl. Slægten Hans Hagen« i RA 1999 s. 63-72.

Ravn Nørgaard, Cert: »Blaavand og Børsmosefamilier i 400 år«. Oksbøl 1998.

Sygdomshistorie

Andersen, Ida: »Ribe Amts Sygeplejeskole 1958-1986« i RA 1999 s. 45-56.

Andersen, Lis: »Middelalderens menneske« i Mark og Montre 1999 s. 7-16.

Høj-Nielsen, Aja. Sygeplejersker i en provins. Træk af sygeplejens historie og professionalisering i Esbjerg i årene 1890-1925. København 1999.

Turisme

Lauridsen, John T.: »Et internationalt badested »Fanø Nordsøbad« mellem dansk og tysk 1890-1904« i *Bøger, Samlinger, Historier. En antologi*. København 1999 s. 233-249.

Rask, Tonny. Han lærte os at rejse. Tjæreborg 1999. <Om præsten og rejsebureaucheferen Eilif Krogager>

Ribe Amt eller dele deraf.

Christensen, Poul Erling. Gode og billige boliger - 50 år. 1949-1999. Ribe 1999. <Ribe Amts Boligselskab>

Bjelke Laursen, Poul: Hotel- og restaurationsbranchen i Ribe Amt 100 år. 1898-1998. Ribe 1998.

Busk, Jensen Ejvind: »Offentlig og fri fattighjælp« i *Folk og folkestyre* 1999 s. 36-41.

Busk, Jensen Ejvind: »Politiske mærkeår« i *Folk og folkestyre* 1999 s. 106-107.

Dyssel, Arendse. Egnens kirker. Domprovstiet Ribe og Bramming. Ribe 1998.

Futtrup, Anders M.: »Begravelsesskikke - Sørgebrættet« i *RA* 1999 s. 137-140.

Hagemann, Helge. Under tvang. Minerydning ved den jyske vestkyst i 1945. København 1998.

Hansen, Johannes: »Sydslesvigske børns ferieophold i Ribe Amt« i *RA* 1999 s. 73-76.

Hertzum-Larsen, Holger. Jyske domme og dokumenter 1440-1700. Lemvig 1998.

Hertzum-Larsen, Holger. Kronens gårde og bol i Vester Herred og Kærgård Birk 1562-1643. Lemvig 1998.

Lund, Ole. Vestjyske bøndergårde i 1800-tallet. Videbæk 1998.

Manøe, Søren: »Folkemøder og samlingssteder« i *Folk og folkestyre* 1999 s. 42-46.

Pedersen, Olga og Verner Bruhn: »Ribe Amt på Ting 1848-1999« i *Folk og folkestyre* 1999 s. 108-115.

Petersen E. Ladewig: »1600-tals bønder i Skadst Herred« i *RA* 1999 s. 125-136. < 2. opposition til disputats>.

Billund Kommune

Schmidt, Ingrid: »Den barske virkelighed« i *RA* 1999 s. 117-124.

Schmidt, Kai og Jørgen Dieckmann Rasmussen: »Horkarl og Drukkenbolt. Om tab af valget« i *Folk og folkestyre* 1999 s. 84-90.

Vorbasse

Erneberg Tygesen, Sven. Egnen og Sparekassen. Vorbasse og Hejnsvig Sparekasse 1873-1998. Vorbasse 1998.

Erneberg Tygesen, Sven: »Grundloven og Vorbasse 1849-1899« i *Folk og folkestyre* 1999 s. 19-35

Bramming Kommune

Andersen, Hans Chr.: »Bjerrum Nielsen 49-99. En rejse gennem tid, udvikling og produktion« i *Lokalårbogen* 1999 s. 111-116.

Bak, Olaf: »Et hus og en by runder de 125 år« i *Vestjyske Fortællere* 1999 s. 136-138.

Bak, Olaf: »Børnehjemmet i Bramming 1913-1975« i *RA* 1999 s. 19-22.

Bak, Olaf: »Glimt fra 1998-1999« i *Lokalårbogen* 1999 s. 5-33.

Bramming Efterskole 1897-1997. Bramming 1997.

Dyssel, Arendse. Egnens kirker, Domprovstiet Ribe og Bramming. Ribe 1998.

Engkebølle, Jørgen: »Bramming Efterskole del I« i *Lokalårbogen* 1999 s. 66-76.

Frank, Anders: »En jagers erindringer« i *Lokalårbogen* 1999 s. 101-107.

Hegn, Stig og Olaf Bak. Da Bramming blev stor. Brammings historie fortrinsvis fra 1960'erne og 1970'erne. Bramming 1999.

Hejbøl, Karen: »Om spejderkorpsen i Bramming« i *Lokalårbogen* 1999 s. 39-44.

Husted, Vagn: »Paul Lund til Bramming Hovedgaard, som jeg kendte ham« i *Lokalårbogen* 1999 s. 56-65.

Jensen, Boje: »Hvad er det der sker, der ude på landet« i *Lokalårbogen* 1999 s. 45-50.

Nielsen, Holger K.: »Barndom i Bramming« i *Lokalårbogen* 1999 s. 92-96.

Rohde Johansen, Eigil. Ribe-Bramming. Historisk beretning. Bramming 1999.

Darum

Jørgensen, Laust: »Bygningen af V. Vedsted-Darum Diget 1911-1913« i *Lokalårbogen* 1999 s. 85-91.

Endrup

Iversen Hansen, Lasse: »En mejeribestyrer takker af« i *Lokalårbogen* 1999 s. 131-133.

Lauridsen, Kristian: »Fra det gamle Endrup« i *Lokalårbogen* 1999 s. 134-137.

Gørding

Nissen, Hans: »38 år med tøj i Gørding« i *Lokalårbogen* 1999 s. 77-80.

Seide Petersen, Jørgen: »En Københavnerdrengs erindringer fra Gørding« i *Lokalårbogen* 1999 s. 51-55.

Sørensen, Christian: »125 års jubilæum for jernbanen« i *Lokalårbogen* 1999 s. 108-110.

Sejstrup

Benedsen, M. M.: »Et bondebryllup først i 1880'erne« i *Lokalårbogen* 1999 s. 97-100.

Schmidt, Thea: »Gamle Marie Hansen« i Lokalårbogen 1999 s. 123-130.

Vejrup

de Place, Arne: »Fra Vesterbro til Vestjylland« i Lokalårbogen 1999 s. 117-122.

Sommerlund, Dagmar og Hans: »Suderkroggård, Boldingvej 7« i Lokalårbogen 1999 s. 81-84.

Blåbjerg Kommune

Lunde

Nielsen, Henning: »Bennedsen - købmand og sognerådsformand« i RA 1999 s. 99-104.

Lyдум

Jensen, Åge: »Arkitekt, bygningsinspektør Johannes Magdahl Nielsen 1862-1941« i RA 1999 s. 77-92.

Blåvandshuk Kommune

Andersen, Jens. Atlantvolden fra Agger til Bulbjerg. Oksbøl 1999.

Bak, Oluf. Glimt fra Skallingen 1887-1987. Oksbøl 1998.

Christensen, Jens. Længst mod vest 1870-1940. Oksbøl 1998.

Jørgensen, Ejnar G. Hesselmedudstyknngen 1921. Oksbøl 1998.

Ravn Nørregaard, Gert. Blaavand og Børsmosefamilier i 400 år. Oksbøl 1998.

Billum

Knudsen, Hans Sigfred: »Hans ville jo til søs« i Vestjyske Fortællere s. 23-25.

Ho

Linaa,Larsen, Jette: »Skrædderens hus. Inventar fra en hustomt i renæssancens Sønderside« i Mark og Montre 1999 s. 17-28.

Oksbøl

Møllerup, Hildegard: »Oksbøllejren - børselsstuen for Sonnenberg - ideen« i RA 1999 s. 3-18.

Brørup Kommune

Klumøller, Linda. Vejen, Brørup og Holsted - tre sydvestjyske stationsbyer. Sønderkov 1998.

Larsen, Hans Jørgen L. Omkring en skole. Brørup skole 1898-1998. Brørup 1998.

Steinicke, Jørgen. Brørup Brugsforening 1899-1999. Brørup 1999.

Esbjerg Kommune

Andersen, Ida: »Ribe Amts Sygeplejeskole 1958-1986« i RA 1999 s. 45-56.

Astrup, Magne: »Esbjerg Aftenseminariums tilblivelse« i RA 1999 s. 33-35.

Borch, Sigurd: »Ung i DSU i 1930'ernes krise og brydningstid« i RA 1999 s. 23-30.

Bruhn, Verner: »Folkestyrets forudsætning - pressen og den politiske debat« i Folk og folkestyre 1999 s. 11-18.

Husted, Vagn: »Studerende på Esbjerg Aftenseminarium 1957-63« i RA 1999 s. 36-41.

Højholt, Per: »At være fra Esbjerg« i Barndomsbyer - en antologi. København 1999.

Høy-Nielsen, Aja. Sygeplejersker i en provins. Træk af sygeplejens historie og professionalisering i Esbjerg i årene 1890-1925. København 1999.

Kjeldgaard, Inge Merete: »Intereuropæisk netværk«. Danske Museer, maj 1999 s. 31-32

Mogensen, Inge Lise: »Hverdagens poesi. Om kunstneren Harald E. Jacobsen i anledning af kunstnerens 70 års dag« i Mark og Montre 1999 s. 79-86.

Mortensen, Henning. »I Esbjerg er det muligt at tage afsked« i Glæde over Danmark skildret af 25 danskere. København 1999.

Manøe, Søren: »Lærerige år« i RA 1999 s. 40-44.

Momme, Axel: »Kalejdoskopiske fraser« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 70-80.

Nielsen, Jens Chr.: »Esbjerg Seminarium - kort fortalt« i RA 1999 s. 31-33.

Wium Olesen, Niels: »Et grundlovsbrud. Den esbjergensiske presse og kommunistloven 1941« i Folk og folkestyre 1999 s. 95-105.

Poulsen, Olav: »Der var en have« i RA 1999 s. 93-98.

Slyngborg, Mette: »Hyttekolonien i Sjelborgdalen« i Mark og Montre 1999 s. 71-78.

Sædding

Breindahl, Christoffer: »Nogle hovedtræk af undervisningens historie specielt med henblik på landsbyskolen« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Breindahl, Christoffer: »-og som lærerne husker den« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Breindahl, Christoffer: »Ret til at gro« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Breindahl, Christoffer: »Halvtredsernes og tressernes forstadsskole, som eleverne husker den« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Hansen, L. P.: »Skolebygger i Sædding« i skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Kodal, Ellinor: »Skolegangen på Sædding Skole, som eleverne husker den« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Randløv, Peter: »Sædding Skole under besættelsen« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.
Rasmussen, Hans Dengsø: »De ældste skolehuse i Sædding« i Skoler og skoleliv i Sædding-Fourfeldt til 1970. Esbjerg 1999.

Tjæreborg

Rask, Tonny. Han lærte os at rejse. Tjæreborg 1999. <Om præsten og rejsebureaujeren Eilif Krogager>

Vester Nebel

Jørgensen, Henning: »Vester Nebel Kvindeforening« i Folk og folkestyre 1999 s. 91-92.

Grindsted Kommune

Grindsted

Eriksen, Hans E.: »Folkeuniversitetet i stationsbyen. 25 års erfaringer fra Grindsted« i Folkeuniversitetet. Glimt fra tiden 1898-1998 s. 55f.
Grindsted Kirkes 75 års jubilæum. Grindsted 1998.

Guldager, Anni: »Om en livsdrøm« i Egnsbogen 1999 s. 3-7.

Hansen, Mogens: »Hvad kommer jydepotterne af?« i Mark og Montre 1999 s. 29-38.

Karstoft, Ruben: »Grindsted Rotary Klub - 50 år« i Egnsbogen 1999 s. 15-18.

Madsen, Ernst: »Læ« i Egnsbogen 1999 s. 19-25. <Om læplantning og husmandsforening>

Madsen, Ernst: »Årets begivenheder« i Egnsbogen 1999 s. 55-64.

Petersen, Else Marie: »På naturens præmisser« i Egnsbogen 1999 s. 8-11. <Om jydepottefremstilling>

Vestergaard, Astrid Jørgensen: »Black Diamonds - en succes er slut« i Egnsbogen 1999 s. 38-40.

Aalbæk-Nielsen, B.: »Sun Air« i Egnsbogen 1999 s. 47-54.

Villumsen, Holger. Museumsgården Karensminde og vestjysk landbrug 1600-1940. Grindsted 1998.

Fanø Kommune

Lauridsen, John T.: »Et internationalt badested »Fanø Nordsøbad« mellem dansk og tysk 1890-1904« i Bøger, Samlinger, Historie. En antologi s. 233-249.

Holsted Kommune

Aastrup

Pedersen, Olga: »Leve Grundloven« i Folk og folkestyre 1999 s. 54-59.

Pedersen, Olga: »Fruentimere, folkehold, fattige, forbrydere og fjolser« i Folk og folkestyre 1999 s. 60-68.

Holsted

Hertz, Ejvind: »Sønder Holsted - En gravplads fra ældre romersk jernalder« i Mark og Montre 1999 s. 51-60.

Klitmøller, Linda. Vejen Brørup og Holsted - tre sydvestjyske stationsbyer. Sønderkov 1998.

Ribe Kommune

Andersen, Lis: »Udgravningen under den gamle bageribrik i Slotsgade« i By, marsk og geest 1999 s. 29-38.

Brinch Madsen, Helge og Claus Hougaard: »Vikingekunst og tre-dimensionale lædermasker« i By, marsk og geest 1999 s. 13-22.

Bruhn, Verner og Jørgen Steinicke. Modvind og medvind. Ribe Seminarium 1898-1999. Ribe 1999.

Bentsen, Lars Christian: »Præstegade - den arkæologiske undersøgelse 1998« i By, marsk og geest 1999 s. 43-48.

Bruun-Petersen, Jens: »Ribe og jernbanen« i By, marsk og geest 1999 s. 63-77.

Dyssel, Arendse. Egnens kirker. Domprovstiet Ribe og Bramming. Ribe 1998.

Engqvist, Hans Henrik. Ribe bindingsværk. Ribe 1999.

Fris, Torsten. Forsvaret af Ribe og togtet mod Tønder 1848. Ribe 1998.

Hesselholt, Marianne. Brorson billeder, roman om hans Adolf Brorson (1694-1764), senere biskop i Ribe. København 1999.

Holback, Torbjørn Jacobsen: »Sværtolkede spår efter en metallurgisk processett dansk eksempel och dess paralleler i omvärlden« i By, marsk og geest 1999 s. 5-12.

Holst, Jens Christian: »Middelalderlige fundament i Lybeck - og andre steder« i By, marsk og geest 1999 s. 49-62.

Jensen, Stig. Marsk, land og bebyggelse; Ribe gennem 10.000 år. Århus 1998.

Kyndrup, Niels. Jubilæumsskrift Ribe Rotary Klub 1948-1998. Ribe 1998.

Laursen, Simon: Nyt og gammelt i sangsalen. Ribe Katedralskole 1999

Lund, Nils-Ole: »Min fødeby Ribe« i Barndomsbyer, en antologi. København 1998.

Madsen, Per Kristian. Middelalderkeramik fra Ribe. Århus 1999.

Mulvad, Søren: »Prinsessen på Rådhuset« i By, marsk og geest 1999 s. 23-28.

Ribe Folkebibliotek 1898-1998. Ribe 1998.

Skov, Niels Aage. Brev til mine efterkommere. Odense 1999. <Indeholder oplysninger om Ribe og omegn under Anden Verdenskrig>.

Videbæk, Ole. Restaureringen af parthenonmetope i sangsalen. Ribe 1999. <Ribe Katedralskole>

Villadsen, Kjeld. A/S Ribe Jernindustri 1848-1998. Fra støbegods til pladejern. Ribe 1998.

Jernved

Juhl, Magne: »En gravsten tegnet af Thorvald Bindesbøl« i RA 1999 s. 63-72.

Mandø

Beck, Hedvig. Mandø i 1700-tallet. Esbjerg 1999.
Karnø, Kai. Fra det største til det mindste, en læges erindringer. Herning 1993. <Om Mandø>

Seem

Kieffer-Olsen, Jacob: »Seem Kloster lokaliseret« i By, marsk og geest 1999 s. 39-42.
Mulvad, Søren: »Vi ønsker ingen grundlov« i Folk og folkestyre 1999 s. 9-10.
Raahauge, Agnete: »500 meter grusvej« i Barndomsbyer, en antologi. København 1998. <Om Seem Sogn>

Varde kommune

Varde

Beckgaard Holm, Flemming. Varde 1920-1990. Fra købstad til storkommune bd. II. Varde 1999.
Bøving, Margot: »Hvorfor og hvordan bliver en vendelbo vestjyde?« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 43-58.
Clausen, Thyge: »Bal i den Borgerlige« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 81-96.
Frandsen, Lene B.: »Nybro - gamle bro - et vejanlæg fra tidlig vikingetid« i Mark og Montre 1999 s. 39-50.
Frandsen, Lene B.: »Reddet fra ploven - to jernaldergrave fra Mejls« i RA 1999 s. 57-62.
Guldberg, Mette. Jydepotter fra Vardegnen. Odense 1999.
Holgersen, Gustav: »Hvordan laver man en københavner om til en jyde« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 27-34.
Lauritzen, Carl Emil: »Julen 1930« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 65-66.
Nielsen, Niels C.: »Fra min barndom på Varde Nørremark« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 127-135.
Nørskov Nielsen, Ole: »Grundlovsfesten og afløsningen af Frederik VII's statue på Varde Torv den 5. juni 1885« i Folk og folkestyre 1999 s. 69-73.
Nørskov Nielsen, Ole: »Snævre grænser for ytringsfriheden - eller en politisk dom?« i Folk og folkestyre 1999 s. 80-83.
Simonsen, Preben: »Min barndoms jul« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 59-64.
Søndengaard, Annelise: »Kvindelig« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 101-114.
Sørensen, Hilda: »Oplevelser i Shellsvinget« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 97-99.

Rand Jørgensen, Ole: »Østjyde bliver Vestjyde« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 115-122.

Thinghøj, Claus: »Under tagspærerne« i Vestjyske Fortællere 1999 s. 35-41.

Varde Kommune. Artilleriet set fra Varde. Varde 1999.

Vejen Kommune

Busk Jensen, Ejvind: »Vejen - affæren. En historie fra provisorietiden« i Folk og folkestyre 1999 s. 74-79.
Ertberg, Marianne, John Hunov og Terese Nielsen. Fransk art nouveau keramik i Danmark. Kunstmuseets jubilæum 1999. Vejen 1999.
Jensen, Knud Peder. Erindringer fra opvæksten på en fir-længet bondegård til akademikerlivet som højskolelærer på Askov. Højbjerg 1999.
Klitmøller, Linda. Vejen Brørup og Holsted - tre sydvestjyske stationsbyer. Sønderkov 1998.
Nielsen, Teresa: »Billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen og den franske kunstnerkeramik« i Mark og Montre 1999 s. 87-94.
Vejen boligforening gennem 60 år. 1938-1998. Vejen 1998.

Skibelund

Busk Jensen, Ejvind: »Skibelund Krat« i Folk og folkestyre 1999 s. 47-53.

Læborg

Busk Jensen, Ejvind: »Rejst af Læborg Landarbejderforening« i Folk og folkestyre 1999 s. 93-94.

Ølgod Kommune

Holm, Mogens: »Skjærbæk Vandmølle i Vallund, Ølgod Sogn« i Ølgod Museum 1998 s. 21-31.
Manø, Søren: »Christen Christensen i List - en opfinder og tusindkunstner« i Ølgod Museum 1998 s. 17-20.
Manø, Søren: »Mette Margrethe Twistmann. Danmarks første kvindelige urmager 1741-1827« i Ølgod Museum 1998 s. 77-84.
Manø, Søren: »Folkemøder og samlingssteder« i Folk og folkestyre s. 42-53.
Møller, Jens Martin: »Signe Læssøe (1781-1870)« i Ølgod Museum 1998 s. 59-64.
Nielsen, Kristian: »Æ kontrol« - om kontrolforeninger og kontrolassistenter« i Ølgod Museum 1998 s. 8-16.
Riis, Nich: »Ølgod Sogneforstanderskab og Krigen 1864« i Ølgod Museum 1998 s. 55-58.
Uhr, Rudolf: »Om Mathias Bollerup Andersen og hans søn Jacob Stilling Andersen« i Ølgod Museum 1998 s. 33-54.
West, Charlotte: »Ølgod gamle Kro« i Ølgod Museum 1998 s. 65-76.

Historisk Samfund for Ribe Amt

Generalforsamling og årsmøde 2000

Historisk Samfund for Ribe Amt afholdt sin ordinære generalforsamling og årsmøde på Museet Ribes Vikinger den 13. april 2000.

1. Valg af ordstyrer

Bestyrelsen foreslog antikvar ved Den Antikvariske Samling i Ribe, Jacob Keiffer-Olesen til ordstyrer. Han blev valgt, takkede for valget og indledte med at konstatere, at generalforsamlingen var lovlig indvarslet.

2. Beretning

Formanden Jørgen Dieckmann Rasmussen aflagde derefter følgende beretning:

»Så skriver vi år 2000, og der skal aflægges beretning for virksomhedsåret 1999. Hvorvidt der er tale om den sidste beretning i det gamle årtusind eller kun næstsidste skal jeg undlade at komme ind på, da det er ét af de spørgsmål, de lærde ikke kan blive enige om. I det mindste er det den sidste beretning, hvor noget med 19-hundrede indgår i titlen.

Året 1999 blev et godt år for Historisk Samfund for Ribe Amt. Vore sædvanlige udflugter og oplysende arrangementer blev gennemført som altid, og vi var også med til at markere grundlovens 150-års jubilæum. Mere herom senere. Blot kan det nævnes, at temaet omkring grundloven blev vældig fint slået an ved årsmødet sidste år, hvor fhv. folketingsbibliotekar, dr. phil. Kr. Hvidt levende og engageret fortalte om Danmark i provisorietiden. Grundloven kom naturligt til at fylde meget i det historisk orienterede Danmark hele sidste år.

Allerførst i det svundne virksomhedsår kon-

stituerede bestyrelsen sig dog, og det blev uændret med Jørgen Dieckmann Rasmussen som formand, Søren Hübschmann som næstformand, Ejvind Busk Jensen som kasserer og ansvarlig for ekspeditionen og Olga Pedersen som redaktør af årbogen Fra Ribe Amt. De øvrige bestyrelsesmedlemmer har medvirket i redaktionsudvalg og/eller været ansvarlige for vore arrangementer og har i den forbindelse gjort en stor indsats.

Første arrangement for medlemmerne var sommerudflugten søndag den 30. maj. Turen gik til Sønderjylland, nærmere bestemt egnen omkring Tønder og Tønder by. Vesteregnet er rig på minder om en omskiftelig historie. Vi besøgte bl.a. Trøjborg Slotsruin, Møgeltønder med Schackenborg og Tønder by. Det var en spændende eftermiddag, som vi nok kunne ønske os flere medlemmer havde deltaget i.

Næste store arrangement var fredag, d. 4. juni - dagen før Grundlovsdag, hvor Historisk Samfund og Ribe Amts Lokalkiver i fællesskab havde nået at få bogen Folk og folkestyre i 150 år færdig. En hurtigtarbejdende redaktion bestående af Olga Pedersen, Ejvind Busk Jensen, Søren Mulvad og Birgitte Herreborg Thomsen havde udarbejdet en bog på 116 sider. Bogen omhandlede forskellige emner som Leve Grundloven samt at man ingen grundlov ønskede. Folkemøder og samlingssteder var emnet for en tredje artikel, offentlig og fri fattighjælp en fjerde, et grundlovsbrud en femte - og sådan kunne jeg blive ved, men det behøves næppe, da jeg formoder, at alle tilstedeværende har gjort brug af favørtilbuddet på 80 kr. pr.

bog og derfor kender dens indhold. Bogens for- og bagside er prydet af et par malerier fremstillet til formålet af Hans Tyrrestrup. For ikke at drukne i andre grundlovsarrangementer havde de to bestyrelser besluttet at afholde præsentationen dagen før grundlovsdag, hvilket viste sig vejmæssigt at være et stort held. Præsentationen fandt sted i Skibelund Krat - så det i tilfælde af godt vejr kunne foregå udenørs under de frisk udsprugne træer og indenørs i tilfælde af dårligt vejr. Det blev et indenørs arrangement, hvor Karen Baungaard, der er formand for Ribe Amts Undervisnings- og kulturudvalg, holdt præsentationstalen. Mange var mødt op, og vi havde en god eftermiddag, som tilmed blev sluttet af med et par solstrefj. Modsat selve grundlovsdag, hvor regnen stod ned i stride strømme.

Udgivelsen af grundlovsbogen krævede ikke blot menneskelige, men også økonomiske ressourcer. Virkelig mange trådte til og støttede udgivelsen af bogen. Det drejede sig om Dansk Folkeoplysnings Samråd, Lida og Oskar Nielsens Fond, Claus Sørensens Fond, Blåbjerg, Blåvandshuk, Bramming, Brørup, Esbjerg, Fanø, Helle, Ribe, Varde, Vejen og Ølgod kommuner. Uden denne støtte ville bogen ikke have set dagns lys.

Den 10. august blev årbogen præsenteret. En af artiklerne handlede om flygtningelejren i Oksbøl, og præsentationen var derfor henlagt hertil. Der var et meget pænt fremmøde til arrangementet, da deltagerne - trods militær skiltning - endelig fandt frem til mødelokalet. Lejrkommandant, oberstløjtnant Niels Krarup præsenterede årbogen, og arrangementet sluttede med en orientering om Oksbøllejrens historie og det militære område i dag, fulgt op af en rundvisning. Det var et vellykket arrangement. Selve årbogen blev inkl. beretninger fra Ribe Amts Lokalkiver på i alt 188 sider. Den

bestod af 14 forskellige artikler samt en lidt større, sammenhængende artikel med flere forfattere om Esbjerg Seminarium. Der var artikler om Børnehjemmet i Bramming, om Ribe Amts Sygeplejeskole, jernaldergrave i Mejls for blot at nævne nogle enkelte artikler i den alsidigt sammensatte årbog.

Historisk Søndag foregik i 1999 søndag, den 3. oktober. Besøgsålet var egnen omkring Horne, og mødet indledtes i Horne Kirke, hvor højskoleforstander Poul Erik Søe fortalte om kirken og diget omkring kirkegården. Planen var derefter at køre i egne biler til det gamle kongedømme Lyne, hvor Poul Erik Søe ville fortælle om den årtusindgamle oldtidsvej og Kongevejen. Her kom vejret på tværs, for søndag den 3. oktober var én af de mange regnsvejrsgange i 1999. Turen gik derfor videre til Horne Kro, hvor Poul Erik Søe fortalte om alt det, vi skulle have hørt om i Lyne, og iøvrigt sluttede han af med at fortælle om gamle tider og skikke. Som altid, når Poul Erik Søe optræder, var der stor tilslutning til arrangementet.

Efterårsmødet blev afholdt lørdag, den 30. oktober i Gørding. Det var en vidunderlig efterårsdag, hvor efterårssolen var en perfekt vejmæssig ramme om arrangementet. Mødet blev indledt i Gørding Kirke, hvor sognepræst Rikke Aagaard Nielsen levende og engageret fortalte om kirken og dens inventar. Derfra fortsattes til Gørding Forsamlingshus, hvor arkivleder Nora Olesen, Gørding Sognearkiv, fortalte om forsamlingshusets historie og ikke mindst om den oprindelige udsmykning, der er bevaret intakt. Derefter var der kaffe og kage på Hotel Gørding lige ved jernbanen, hvilket var meget passende til det afsluttende foredrag. I det fortalte lektor Vigand Dann Rasmussen, Vejle, om den sydjyske tværbane i 125 år. I 1999 var det 125 år siden jernbanen åbnede, og i det meget spændende foredrag hørte vi bl. a. om

diskussionen om linieføringen for tværbanen og om baggrunden for placeringen af de enkelte stationer.

Både Historisk Søndag og Efterårsmødet var meget velbesøgte arrangementer.

Bogen om Bøndergårde og Byggeskik i Skads Herred blev ikke færdig i 1999. Begge implicerede har haft for meget at se til, men af mange grunde - og ikke mindst efter forfatterens ønske - skal bogen meget gerne gøres færdig og udgives i indeværende år.

Afslutningsvis vil jeg gerne takke bestyrelsen for godt samarbejde i 1999. I en række sammenhænge trækker vi på personer uden for bestyrelsens rækker til større arbejdsopgaver. Det gælder f. eks. Verner Bruhn, som gør en stor indsats i redaktionsudvalget, og Johs. Godsk Hansen, som ud over at være medrevisor også modtager tilmeldninger til udflugter, møder m.m. Endvidere medvirker i årets løb en lang række mennesker rundt om i amtet, f.eks. ved præsentationen af årbogen, Efterårsmødet og Historisk Søndag.

Tak til alle de, der beredvilligt stiller op for os. Der skal desuden lyde en tak til Ribe Amt, kommuner og andre sponsorer, som med deres økonomiske støtte er med til at gøre vores virksomhed mulig. Endelig vil jeg slutte af med at takke arkiver og museer i Ribe Amt - vore faglige samarbejdspartnere - for godt samarbejde i årets løb«.

Beretningen blev godkendt uden bemærkninger.

3. Regnskab

Kassereren aflagde regnskabet, der ligeledes godkendtes uden bemærkninger.

4. Valg

På valg til bestyrelsen var: Søren Hübschmann,

Olga Pedersen og Ejvind Busk Jensen. Søren Hübschmann og Ejvind Busk Jensen ønskede ikke genvalg.

Nyvalgt til bestyrelsen blev derfor Edel Overgaard, Brørup og Roll Præstegård, Vilslev.

4b. Suppleanter

På valg var J. Hedegaard Rasmussen og Sv. E. Tygesen. Begge genvalgtes.

4c. Revisorer

På valg var Johannes Godsk Hansen og Jens Christian Nielsen. Begge genvalgtes.

5. Fastsættelse af kontingent

Bestyrelsen foreslog uændret kontingent (100 kr.). Dette godkendtes.

6. Indkomne forslag

Ingen indkomne forslag.

7. Eventuelt

Under eventuelt takkede formanden, Jørgen Dieckmann Rasmussen de to afgående bestyrelsesmedlemmer for deres indsats for Historisk Samfund gennem en lang årrække. Ejvind Busk Jensen takkede ligeledes den øvrige bestyrelse og medlemmerne for godt samarbejde gennem mere end tyve år.

Formanden takkede dirigenten for veludført arbejde og denne sluttede derefter generalforsamlingen med at takke for god ro og orden.

Derefter holdt kirkehistorikeren, professor Martin Schwarz Lausten et meget spændende foredrag, som han havde kaldt »Det første årtusindskifte - set i kirke historisk sammenhæng«. Efter foredraget var der kaffebord, hvorunder der udspandt sig en livlig debat omkring det spændende foredragsemne.

Nye medlemmer 1999

Billund: Evald Andreassen, Else Nielsen, Kirsten Laurvig Jensen.

Esbjerg: Jesper Madsen, Lars Corneliussen, Kamma Krarup, B. Skovsgaard Andersen, Olav Poulsen.

Føvling: Th. & K. Aaltdann.

Glejbjerg: Claus Wentzel.

Grindsted: Maren Lauridsen, Mogens Hansen, Anna M. Ebbesen.

Gørding: John Dønnergaard.

Holsted: Per Doctor.

Horne: Bessie Aggeboe, Anna K. Østergaard.

Oksbøl: Jens Kastrupsen.

Sig: Aage Hansen.

Thorstrup: Michael Dohn.

Vestkjær: Niels Jacob Jessen.

Varde: Lene Ansberg.

Vilslev: S. & C. Kulmbak.

Ølgod: Egon Thomsen, Grete Jensen.

Uden for amtet

Asperup: Asta Hougaard.

Filskov: Holger Villumsen.

Frederiksberg: Grete Søborg Jensen.

Ringkøbing: Børge Sørensen.

Vallensbæk: Ejvind Hansen.

Aabenraa: Svend Melchior.

Regnskab 1999

Indtægter

Kontingent	99.300,00
Tilskud:	
Ribe Amt	16.500,00
Kommunerne:	
Billund	1.000,00
Blåbjerg	0
Blåvandshuk	889,25
Bramming	1.000,00
Brørup	500,00
Esbjerg	2.000,00
Fanø	500,00
Grindsted	1.000,00
Helle	500,00
Holsted	1.000,00
Ribe	1.950,00
Varde	1.500,00
Vejen	1.000,00
Ølgod	800,00

Øvrige tilskud

L.og Oskar Niensens Fond	2.000,00	32.139,25
Nettorenter	2.011,82	
Foreningsindtægter i alt	133.451,07	
Nettoindtægter ved bogsalg	9.277,42	
I alt		143.277,42

Udgifter

Løn	10.000,00
Kontorhold	9.856,67
Møder/udflugter	5.539,63
Bestyrelsen	2.500,00
Årbogen	102.482,25
Porto	6.612,00
Foreningsudgifter i alt	136.990,55

Årets overskud

6.286,87

143.277,42

Status pr. 31.12.1999

BG Bank 688-00-04152	2.038,52
BG Bank 688-24-03030	72.216,20
Girokonto 604-3194	25.313,78
Boglager	3.000,00
Tilgode for genoptrykning	8.000,00

110.568,50

Moms tilgode

776,68

Egenkapital

Saldo 1.1.1999	105.058,31
Årets overskud	6.286,87
	111.345,18

110.568,50

Foranstående regnskab har vi revideret, bank- og kassebeholdninger er afstemt med foreliggende kontoudtog.

Den 7. marts 2000

Fra lokalarkivernes arbejdsmark Ribe Amt 1999

Ribe Amts Lokalarkiver (RAL)

Bestyrelsens beretning 1999

Lad mig indlede med at byde velkommen til den første generalforsamling i RAL i dette årtusind - eller hvad det nu er, for der har jo været en del diskussion om, hvorvidt vi allerede er kommet ind i et nyt årtusind - eller om det først sker ved årsskiftet i år. Det er måske lidt en strid om kejserens skæg - i hvert fald kan det konstateres, at årstallet nu er 2000.

1999 var et mærkeår for RAL. Som I sikkert husker, fejrede vi årsmøde med lagkage sidste år i anledning af RALs 20-års jubilæum. Fra de 34 medlemmer, foreningen omfattede dengang, var den 20 år senere vokset til 51 ordinære medlemmer og 1 ekstraordinært medlem. Med 14 kommuner i Ribe Amt kan man regne ud, at vi her i amtet er velforsynet med arkiver.

Fødselsdagen blev samtidig markeret med udgivelsen af bogen Arkiver i Ribe Amt - en vejviser. Det er den første udgivelse, hvor der ikke blot står rent praktiske oplysninger om arkiverne i Ribe Amt, men også en beskrivelse af de enkelte arkiver, deres historie og samlingsernes sammensætning. Arkivejviseren er blevet vel modtaget - den har solgt pænt, ikke mindst sammen med det særtilbuddet på Foreningsarkivregistraturens to bind. Det var et nyttigt oversigtsværk, der her kunne præsenteres, og andre kredse er misundelige på arkiverne i Ribe Amt for at have en sådan vejviser.

Inden vi går over til årets aktiviteter vil jeg lige kort fortælle om bestyrelsesarbejdet i 1999. Efter generalforsamlingen konstituerede bestyrelsen sig med undertegnede som formand, Olga Pedersen fra Aastrup som næstformand og redaktør, Nora Olesen som kasserer og Jørgen Lind og Aage Meldgaard som medlemmer af bestyrelsen. Jørgen Lind og Aage Meldgaard fik begge sæde i RALs uddannelsesudvalg, så også de har haft noget at se til. Bestyrelsen har holdt seks bestyrelsesmøder.

Bestyrelsens arbejde koncentrerede sig i første omgang om 150-års jubilæet for grundloven. Sammen med Historisk Samfund for Ribe Amt havde vi besluttet at udgive en bog med titlen Folk og folkestyre i 150 år,

byggende på artikler fra bl.a. amtets arkiver. En hurtigt - og hårdtarbejdende - redaktion tog sig af at få bogen færdig til tiden, og bogen blev præsenteret ved en velbesøgt reception i Skibelund Krat om eftermiddagen, fredag den 4. juni. Karen Baungaard, der er formand for Ribe Amts undervisnings- og kulturudvalg, præsenterede bogen, hvis forside er lavet af maleren Hans Tyrrestrup. Det blev en god eftermiddag, der i den regnfulde forsommer 1999 endda var præget af enkelte solstrejf - modsat selve Grundlovsdag, hvor regnen stod ned i tove.

Med grundlovsprojektet veloverstået bag sig kastede RALs bestyrelse sig over næste opgave. Årtusindskiftet lurede, og bestyrelsen besluttede at sætte et projekt i gang, hvor formålet var at få borgere i Ribe Amt til at fortælle, hvordan det første år i det nye årtusinde formede sig. Det kunne være i dagbogsform, mere samlende beskrivelser, eller som en foto- eller videoproduktion. Ja, en enkelt person har faktisk lovet at afrapportere med et maleri! Der har i det hele taget været pæn interesse for projektet, og vi glæder os til at se resultatet, der præsenteres i begyndelsen af næste år.

Endelig er vi kommet videre med opbygningen af mikrokortsamlingen af kirkebøger. Efter ansøgning har Ribe Amt bevilget 30.000 kr. og lokale fonde og en enkelt forening andre 20.500 kr. til køb af mikrokort. Det har gjort det muligt for RAL at tømme SLAs restlager af mikrokort samt at købe lidt mere, men til en højere pris. En komplet samling af danske kirkebøger i Ribe Amt er altså nærmere opfyldelsen end før - om end der stadig skal nogle tusind kroner til for at samlingen er komplet og dækker alle kirkebøger i Danmark indtil 1892.

Der er sket meget mere i RAL i 1999. Der har været afholdt kurser og udgivet RAL-Nyt, alt sammen noget som amtskonsulent Birgitte Herbergh Thomsen vil komme ind på i sin beretning lige herefter. Inden jeg slutter min beretning vil jeg dog afrunde med nogle betragtninger om lokalarkiverne og fremtiden. Det er

nemlig min opfattelse, at lokalarkiverne går en stor fremtid i møde. Stadig flere vil efterspørge materialet i arkivernes samlinger, og det er ikke blot personer, der bor i Ribe Amt. For nylig var jeg til et kredsmøde i Sammenslutningen af Lokalarkiver, hvor overlæge Kirsten Lylloff fra København holdt et foredrag om de danske lægers behandling af de tyske flygtninge i Danmark under og efter 2. Verdenskrig. Hun havde hidtil fortrinsvis anvendt materiale i Rigsarkivet i København, men havde fornemmelse af, at der nok var mere at hente i andre danske arkiver, hvilket mødedeltagerne kunne bekræfte hende i. Senere på samme møde prøvede vi at søge på den database over lokalarkivernes samlinger, DanPa, som vi får mere at vide om i dag og som først præsenteres officielt fredag den 24. marts i overværelse af rigsarkivaren og kulturministeren. Via denne base kunne Kirsten Lylloff være kommet meget videre - og med hende adskillige andre forskere, som endnu ikke har fået øje på de mange guldgruber i lokalarkivernes samlinger. De skal være med til at lave en anden og mere nuanceret Danmarkshistorie end vi kender i dag, men det kan vi kun ske ved et tæt og godt samarbejde på amts- og på landsplan. Det er i øvrigt også ideen i organisationsstrukturen, som bygger på en sammenslutning af SLAs medlemmer i Ribe Amt. Herved er der sikret et netværk til gavn for såvel arkiver som brugere, et netværk som vi har haft glæde og udbytte af i fortiden og som vi ikke kan undvære i fremtiden.

Lad mig slutte bestyrelsens beretning af med at takke bestyrelsen for godt samarbejde i årets løb og amtskonsulent Birgitte H. Thomsen for uvurderlig hjælp til bestyrelsen og til medlemmerne. En særlig tak skal der gå til Ribe Amt for økonomisk støtte i flere omgange, først og fremmest til Ribe Amt for støtten til amtskonsulenten, for tilskud til udgivelse af årsberetninger, til grundlovsbøgerne, til mikrokortene af kirkebøgerne samt til År 2000-projektet, hvor vi har modtaget en bevilling på 70.000 kr. Også en tak til alle de, der støttede udgivelsen af grundlovsbøgerne. Det drejede sig om Dansk Folkeoplysnings Samråd, Lida og Oskar Niensens Fond, Claus Sørensens Fond, Blaabjerg, Blåvandshuk, Bramminge, Brørup, Esbjerg, Fanø, Helle, Ribe, Varde, Vejen og Ølgod kommuner. Uden denne støtte ville bogen ikke have set dagens lys.

På det faglige område vil jeg gerne takke Ribe Amts Museumsråd samt Historisk Samfund for godt samarbejde i årets løb. Endelig er der grund til at takke de tre bestyrelsesmedlemmer, som af private grunde ser sig nødsaget til at trække sig fra bestyrelsen. Nora Olesen og Jørgen Lind har begge været med i adskillige år, mens

Aage Meldgaard blev indvalgt sidste år, men har måttet erkende, at hans øvrige aktiviteter er uforenelige med også at sidde i bestyrelsen for Ribe Amts Lokalarkiver. Alle tre takkes for deres indsats for Ribe Amts Lokalarkiver.

Amtskonsulentens beretning

Endnu et år er gået siden jeg sidst aflagde beretning som arkivernes konsulent her i Ribe Amt. Det forekommer mig at det ikke er så længe siden som et helt år, men fornemmelsen af tidens hastige forløb må vel have sin årsag i, at der er sket meget i løbet af året.

En af de store opgaver der både blev søsat, sejlet med og sat flot i land igen i 1999, var det bogprojekt Ribe Amts Lokalarkiver havde kastet sig ud i sammen med Historisk Samfund for Ribe Amt i anledning af Grundlovens 150 års jubilæum den 5. juni 1999. Dagen før dagen, den 4. juni 1999, udgav vi bogen Folk og folkestyre i 150 år, som blandt andet bestod af bidrag fra medarbejdere på amtets lokalarkiver. Der var en stor bredde i artiklerne, der blandt andet handlede om dem der slet ingen grundlov ville have, om folkestyrets forudsætninger set i forhold til pressen, om de steder man samledes til folkemøder, om grundlovsfester, om grundlovens bestemmelser for eksempel fruentimmere, folkehold, fattige, forbrudere og fjolser, om grænserne for ytringsfriheden, om grundlovsbrud - og meget mere.

Udover fornøjelsen ved at modtage så gode bidrag til bogen var det også en glæde at møde stor og god støtte i form af tilskud fra lokale fonde, Ribe Amt og 11 ud af amtets 14 kommuner. Vi skylder alle disse en stor tak for at projektet kunne lykkes.

I efteråret 1999 satte Ribe Amts Lokalarkiver så et nyt projekt i søen, igen i samarbejde med Historisk Samfund for Ribe Amt. I anledning af det dengang forestående årtusindskifte besluttede vi at indbyde til et indsamlingsprojekt, der i al korthed går ud på at opfordre borgere i Ribe Amt til at fortælle om deres liv i det første år af ikke bare et nyt år, eller et nyt århundrede, men i det første år i et nyt årtusinde. Ideen opstod egentlig ud fra den betragtning, at vi ofte i arkiverne ser vidnesbyrd fra kendte eller betydningsfulde mennesker, der fortæller om deres liv og gerninger, men sjældent finder tilsvarende fra ganske almindelige mennesker, der fortæller om deres hverdagsliv og deres tanker og forestillinger om det liv de lever lige nu, i alle dets hverdagsagtige og velkendte og måske udefra set trivielle former.

Med hjælp af god pressedækning efter et massivt bombardement af alle aviser og æterbårne medier i Ribe Amt fik vi især i begyndelsen af året rigtig mange henvendelser om projektet, og da vi indbød til et informationsmøde i slutningen af januar måned kom der så mange mennesker, at vi både måtte bære flere stole ind og lave mere kaffe. Det var et godt møde med stor spørgelyst og mange gode kommentarer, og det er mit indtryk at de fleste gik hjem med en fornemmelse af at det er et sjovt projekt, som de godt kunne tænke sig at være med i. Nu står vi overfor at følge op på projektet gennem hele året, og vi venter i spænding at se resultatet i form af de bidrag der kommer ind efter året er omme.

Ribe Amts Lokalkiver har i en del vintersæsoner afviklet rækker af sammenhængende kurser, der gav deltagerne mulighed for at arbejde sig igennem en serie af relevante arkivfunktioner og arkivspørgsmål. Sidste år lod det til at markedet var ved at være mættet på den front, da vi måtte aflyse flere kurser p.g.a. for få tilmeldinger, og derfor sadlede vi om til kurser med enkeltstående emner. Desværre måtte vi igen aflyse p.g.a. for få tilmeldinger, også et kursus i brugen af arkivernes EDB-program Arkibas, som der ellers havde været stor forhåndsinteresse for. Vi afviklede dog et enkelt arrangement med stor succes i efteråret, nemlig et besøg på Historisk Samling fra Besættelsestiden i Esbjerg, hvor arkivleder Niels Wium Olesen fortalte om samlingen og dens aktiviteter, og hvor der var lejlighed til at se sig omkring i lokalerne. Det var et velbesøgt arrangement, med god interesse og spørgelyst, så arrangementer med arkivbesøg planlægges fortsat.

Igen i år vil jeg opfordre jer til at fortælle bestyrelsen om I er interesseret i at kredsens afholder kurser - og hvilke typer af kurser I i det tilfælde vil være interesseret i. Bestyrelsen opfatter det nemlig også som en af RALs vigtige opgaver at arrangere kurser alt efter hvad der nu måtte være behov for.

Igen i 1999 redigerede jeg lokalarkivernes beretninger for året der gik. De bliver hvert år udgivet i årbogen fra Historisk Samfund for Ribe Amt, Fra Ribe Amt, med

et særligt tilskud fra Ribe Amt til trykningen. RAL får lavet et særtryk af beretningerne, som hvert år efter trykningen bliver sendt ud til arkiverne. Når jeg redigerer beretningerne får jeg hvert år et godt indblik i, hvad der er sket på det enkelte arkiv siden sidst, og hvordan året er forløbet. Som sædvanlig vil jeg igen i år opfordre jer til at fortælle læserne meget mere om hvad der er indkommet på arkiverne i årets løb, og meget gerne om hvad der er sket på arkivet gennem året, hvilke arrangementer og aktiviteter I har haft, og om I måske har haft nogle spændende forespørgsler, som vi andre også kan have glæde og fornøjelse af at læse om. Jeg kan kun opfordre jer til at bruge beretningen til at reklamere for arkivet og for hvad I laver dér.

I 1999 har jeg også som sædvanligt arbejdet sammen med redaktøren af RAL-Nyt, Olga Pedersen fra Aastrup Sognearkiv, om at redigere vores blad, RAL-Nyt. Bladet udkom kun en enkelt gang i 1999. Det skyldes dels at der har været stor travlhed med andre opgaver, men også en beklagelig mangel på indlæg til bladet. RAL-Nyt er jo jeres blad, og det kan ikke udkomme, med mindre der findes indlæg til det, så derfor vil jeg gerne her igen som tidligere år opfordre jer til at skrive til bladet - for et medlemsblad kan altså ikke udgives uden indlæg fra medlemmerne! Vi vil gerne lægge op til, at arkiverne kan lave indlæg om lidt af hvert til bladet - det kan være noget om et lokalhistorisk emne, det kan være efterlysninger af oplysninger, det kan være oplysninger om arkivering og materialer, det kan være informationer om nye lokaler, nye medarbejdere, oplysninger om arrangementer, og meget mere. I har et medlemsblad, og I skal være med til at bidrage til at det fortsætter!

Jeg vil gerne takke Ribe Amts Lokalkivers bestyrelse for 1999, og jeg vil også gerne takke alle arkiver og arkivmedarbejdere i amtet for året der gik. Jeg ser frem til endnu et godt år i 2000 sammen med jer - og jeg vil slutte med en opfordring til jer alle om fortsat at benytte jer af mig som jeres konsulent.

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1999

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centret, Hans Jensensvej 6, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 24 72

Åbningsud: Tirsdag kl. 19-21 samt efter aftale

Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411, 7190 Billund

Tlf.: 75 33 13 92

Arkivet har modtaget 55 afleveringer i 1999. Deriblandt kan fremhæves afleveringen fra LEGOs informationsafdeling af personalebladet Klodshans årgang 1979 til 1998 indbundet. Desuden modtog arkivet Husmoderforeningens forhandlingsprotokoller fra 1961 til 1994, og fotograf Hanne Richters efterladte billeder og negativer.

Arkivet arrangerede udstilling i menighedssalen sidste lørdag i oktober i forbindelse med Billund Natten.

Der var ca. 70 besøg på arkivet i 1999.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 37 17 (med omstilling til Grindsted Museum)

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 samt efter aftale

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

Tlf.: 75 33 31 39

Arkivets postadresse: Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse

Arkivet har i årets løb modtaget 24 afleveringer, og der har været en del besøgende i arkivet. De fleste kom for at søge oplysninger i forbindelse med slægtsforskning. Der har endvidere været mange, der har henvendt sig telefonisk og skriftligt, som regel i forbindelse med slægtsforskning.

Nogle af dem forventer at få så mange oplysninger at det i virkeligheden er en halv slægtshistorie, de beder os om at opstille. Vi bestræber os på at give en god service til alle vore kunder, men der er dog grænser.

Da vi af forskellige grunde var forhindret i at kunne lave et arrangement på den landsdækkende Arkivernes Dag i oktober lavede vi vores eget arrangement i november. Vi inviterede til Åbent Hus og havde i den forbindelse lavet en lille udstilling om slægtsforskning. Arrangementet var gan-

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv holdt Åbent Hus i november 1999, og ved det velbesøgte arrangement fik nogle af gæsterne identificeret en del af de billeder, som arkivet ikke vidste noget om. Foto: Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv.

ske godt besøgt. Det bedste var dog, at en gruppe af gæsterne satte sig med en stak billeder med motiver, som vi intet viste om. Det lykkedes gruppen at få sat tekst på mange af de pågældende billeder.

Arkivet har fået yderligere en medarbejder, så der nu er fire faste foruden arkivlederen.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18

Åbningsud: Mandag kl. 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Sigrid Sørensen, Jernbane Allé 8, 6830 Nr. Nebel
Tlf.: 75 28 83 46

Kortet, som Institut for Navneforskning kunne bruge til at finde viden om gamle stednavne i Vester Horne Herred. Ill.: Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv.

Blandt de mange (113) besøgende vi har haft på arkivet i 1999 vil vi særligt huske PG, en ung mand, som arbejder for Institut for Navneforskning. PG kom adskillige gange, og var her halve dage ad gangen for at søge viden om gamle stednavne i Vester Horne Herred med særligt henblik på Lønne Sogn. Han var svært godt tilfreds med nogle gamle kort, som ligger her på arkivet.

Ellers er de besøgendes ærinde i almindelighed at søge oplysninger om slægten. Mange af disse slægtsforskende gæster bliver også svært glade, fordi de finder navne på gamle aner. Vi husker tydeligt gæsten fra Herning, der lagde 100 kr. i vor slunkne kaffekasse i lutter glæde over gode fund.

På Arkivernes Dag i oktober havde vi Åbent Hus-arrangement med fremvisning af gamle videoer, billedudstilling, hjælp til indsigt i slægtsforskning, konkurrencer, m.v.

Af de 24 afleveringer vi fik sidste år må vi konstatere at 1999 ikke blev året for det store guldfund.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48

Åbningstid: Efter aftale med lederen, dog er arkivet almindeligvis bemandet mandag-fredag kl. 9-12

Leder: Peter Krogh, Skolevænget 13, 6840 Oksbøl

Tlf.: 75 27 13 13

E-mail: blaoks@image.dk

Hjemmeside: www.varde.bibnet.dk/arkiv/blhuk.htm

I løbet af 1999 har Bibliotekssamarbejdet for Blåbjerg, Blåvandshuk og Varde Kommuner registreret vores bogsamling. Bøgerne kan nu søges i bibliotekets database, d.v.s. at man via Internettet kan se hvilke bøger og skrifter vi råder over. Til gengæld har biblioteket lavet en hjemmeside om

os. Den indeholder endnu kun de vigtigste oplysninger om arkivet i Oksbøl. Som sædvanligt har vi modtaget en del materiale til arkivfundsregistrering og billedregistrering. Der arbejdes med en oversigt over ejere af landbrugsejendomme i Blåvandshuk Kommune, og der er lavet en permanent billedserie fra flygtningelejren 1945-1949, som er ophængt på Oksbøl Vandrerhjem.

Med udgangen af 1999 har arkivet skiftet leder, da Leif Ipsen ønskede at afgive lederjobbet. Men han er på ingen måde gået på pension, men kan nu koncentrere sig om sin specielle interesse for flygtningeperioden og for Oksbøls historie fra 1940 til 1970. Tak til Leif for de mange år på posten som en meget respekteret leder. Som ny leder har kommunen udpeget Peter Krogh.

Bramming Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

Jernbanegade 8 B, 1., 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 39 20

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming

Tlf.: 75 17 45 51

Arkivets postadresse: Sportsvej 7, 6740 Bramming

Der er ved at være en vis balance i antallet af gaver, som i løbet af et år afleveres til Bramming Byhistoriske Arkiv. Antallet svinger hvert år omkring de 50, og i det forløbne år, da arkivet netop passerede sin 40-årsdag (arkivet blev stiftet i november 1959), blev antallet af gaver just de 50.

Gaverne omfatter fotos, protokoller, udklip, dagbøger, beskrivelser og slægtsoplysninger, og nogle af gaverne omfatter flere forskellige emner. En speciel gave var gamle fotos fra dagbladet JydskeVestkysten, dækkende en periode på flere år. Adskillige af disse fotos vedrører de øvrige sognearkiver i Bramming Kommune og er derfor afleveret til disse.

Af diverse telefoniske eller skriftlige forespørgsler af mange forskellige slags var der 34, og sammen med antallet af besøgende på i alt 38 markerer disse to poster det forløbne år. Blandt de besøgende var der en skoleklasse på 14 elever. Af slægtspørgsmål indgik der tre, og arkivet har udleveret 15 fotokopier. Af diverse udlån var der otte, og arkivets dias-serie er blevet vist én gang.

Arkivet har bistået Bramming Kommune med oplysninger om og gengivelser af vinduespartier i ældre, kommunale ejendomme, som skulle have vinduerne udskiftet. Arkivlederen har i årets løb foretaget udklip af aktuelle artikler i dag- og ugeblade og arkiveret disse. Enkelte effekter er blevet afleveret til Bramming Egnsmuseum. I samarbejde med Bramming Byhistoriske Arkiv udgav Bramming Bibliotek i september bogen »Da Bramming blev stor« i anledning af byens 125 års jubilæum. Stof og illustrationer til

denne bog blev i vidt omfang fundet i og leveret af Bramming Byhistoriske Arkiv.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming
 Åbningstid: 1. oktober - 31. marts: Onsdag kl. 15-17 samt efter aftale med lederen
 Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming
 Tlf.: 75 17 90 11

Arkivets postadresse: Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming

Arkivet har i 1999 modtaget 15 afleveringer og haft seks besøgende i arkivets åbningstid. En af afleveringerne indeholdt Regnskab for Kjærgaards Fattig- og Arbejdsanstalt for 1872. Den gamle herregård Riber Kjærgård var i en årrække fattiggård for Vilslev, Hunderup og Darum Sogne. Riber Kjærgård er i dag landbrugsskole. I den samme aflevering var der også regnskaber for Darum Skole fra 1865 til 1870. Regnskaberne indeholder bl.a. lister med bidragsydere og vinkteringer for udbetalt løn til lærere.

En anden aflevering var en regnskabsbog fra Terminus Vaskekreds. Tidligere, da det ikke var almindeligt, at alle hjem havde en vaskemaskine, gik man flere sammen om indkøb og drift af en vaskemaskine, der så gik på omgang i vaskekredsen efter en aftalt turnus.

Udover henvendelserne i arkivets åbningstid har der været såvel telefoniske som skriftlige henvendelser fra bl.a. slægtsforskere.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken 23, 6690 Gørding
 Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19-21 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli måned
 Leder: Nora Olesen, Hessellundvej 14, 6690 Gørding.
 Tlf.: 75 17 88 75

Arkivets postadresse: Hessellundvej 14, 6690 Gørding

Også i 1999 modtog sognearkivet mange besøgende, enkeltpersoner og skoleklasser. En gymnasieelev hentede mange oplysninger til en hovedopgave. Vi har i løbet af året modtaget bl.a. kassebøger, luftfotos og billeder fra afdøde købmand Seemans arving, et sjældent dødebrev i ramme og et originalt dokument vedr. møde om fællesskabets ophævelse og markjordens deling i Bjærndrup by under Bramming Gods den 8. november 1800. Også fra GLIF har vi modtaget en stor aflevering.

Arkivernes Dag i oktober 1999 var en stor succes, ca. 80 personer besøgte arkivet, vi havde lavet en udstilling og viste billeder i Den Gamle Biograf. Vor årlige lokalhistoriske

aften var godt besøgt. Læge John Bakke fortalte og viste lysbilleder om Bevaringsfondens arbejde. Ejler Nielsen og Hans Peter Hansen fortalte om hvordan de skriver gårdhistorier. Efter kaffebordet var der musikalsk underholdning ved søstre Juhl Jensen. Registreringen af arkivalier på Arkibas er nu i gang, det er et stort og tidskrævende arbejde, som vi venter os meget af i fremtiden. Vi arbejder på sammen med de øvrige arkiver i Bramming Kommune at lave en udstilling på Egnsmuseet i Bramming.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming
 Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen
 Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming
 Tlf.: 75 17 33 42

Arkivets postadresse: Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming

For Hunderup Sognearkiv blev 1999 et ganske anderledes år end normalt. Alt stod i Landsby-filmens tegn. De seks timers filmoptagelser skulle reduceres til én time. Det var en stor opgave at få det klippet og redigeret, så der blev en sammenhæng i filmen. Det værste var næsten, at der ustandselig dukkede nye ideer op som vi mente skulle med. Pány måtte fotograferne af sted. Og igen - noget andet pilles væk. Sådant gik sommeren. Alt skulle være klar til den 1. december 1999, hvor der skulle være premiereaften på Ribe Kjærgård Landbrugsskole.

Det blev en særdeles vellykket aften for os alle og for de 250 fremmødte. Et festhold, der stod for arrangementet, havde forud alt godt tilrettelagt, så det fungerede efter planen. Med stor højtidelighed blev Rosenørns-prisen overrakt til holdet, der stod bag filmens tilblivelse. Salget af videobånd er gået helt over forventning. Indtil nu er der solgt 170 eksemplarer.

Derudover har vi i årets løb haft mange henvendelser fra slægtsforskere, og én af de mest spændende kunne der næsten skrives en hel bog om. Det drejer sig om Langeslægten, der ejede herresædet Riber Kjærgård i mere end 400 år. I den gamle Kjærgårdbog skrevet af J. M. Lauridsen, Salomon Frifelt og Tobiesen-Kragelund står der, at Langeslægten uddøde i 1735. En dag - næsten 400 år efter - dukker der så pludselig slægtninge op fra Amerika. Beviset havde de med sig. Et bevis de havde fået på en ganske forunderlig måde. En antikvitetshandler i Amerika havde i sin forretning i en afsides krog en gammel kuffert stående, som han kiggede i. Han regnede med at den var tom, men i en lomme lå der en bog, og i bogen lå der en slægtstavle over Lange-slægtens tid på Kjærgård. I telefonbogen fandt

han frem til en person, der har Lange-navnet som mellemnavn. Og minsandten om ikke han traf den rigtige. Vedkommende kunne fortælle, at ifølge slægtsfortællinger havde de engang tilhørt en adelslægt i Danmark, og de vidste at der i slægtens väben skulle være tre røde roser i et sølvfelt. Bogen skiftede ejer. Familien modtog den med stor glæde. I bogen fandt de en slægtstavle fra 1315-1735. En dag tog de til Hunderup, søgende gik de rundt på kirkegården for at søge efter deres rødder. Samme dag kom de i kontakt med Nanna og Ejnar Jensen, og mange ting fik de en forklaring på. Nanna og Ejnar Jensen fik en kopi af slægtstavlen, som de lod forstørre og indramme. I dag kan denne sjældenhed ses på Hunderup Sognearkiv, oven i købet blev den skænket som gave.

Vejrup Sognearkiv

Vejrup Endrup Fritidscenter, Skolevænget 5, Vejrup, 6740 Bramming

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Hans Andreassen, Grisbækvej 11, 6740 Bramming
Tlf.: 75 19 00 63

Arkivets postadresse: Grisbækvej 11, 6740 Bramming

Vi har haft et af de bedste år i 1999 i arkivet med mange afleveringer, og vi har også som sædvanlig fået en stor del fotografier og videofilm optaget i søgnet. Vores lokaleforhold er ikke løst endnu - desværre - men vi håber de bliver det indenfor en kort tid.

I bestyrelsen har vi drøftet en udmeldelse af SIA og RAL, det er for dyrt for en lille forening at være medlem.

Vester Nykirke Sognearkiv

Kontorbygningen, Endrup Andelsmejeri, Bygaden 43, Endrup, 6740 Bramming

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 19-21. Lukket i juni, juli og august

Leder: Else Marie Christensen. Tlf.: 75 19 12 10

Arkivets postadresse: Niels Erik Junk, Gummemarkvej 8, Vong, 6740 Bramming

Vester Nykirke Sognearkiv har i 1999 haft et meget roligt år. Vi har haft nogle få telefoniske forespørgsler vedrørende personer fra fattiggården i Raunsø. Der er modtaget 12 indleveringer, og vi har registreret en del billeder og motiver, blandt andet fra Endrupholm. Alle papirer, billeder og optegnelser modtages med stor interesse.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup

Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 samt efter aftale med lederen

Leder: Kaj Larsen, Okslundvej 39, 6650 Brørup
Tlf.: 75 38 81 57

Det sidste år i dette århundrede har for lokalarkivet været indholdsrigt både med afleveringer, oplysninger og fremvisning af det efterhånden ret store materiale vi ligger inde med. Arkivet har i gennemsnit været besøgt af tre personer om ugen. Skoler, plejehjem og foreninger har vi besøgt med foredrag og film, og mange skriftlige og personlige henvendelser er i løbet af året blevet besvaret. Årsskrift nr. 13 er redigeret og vil blive udsendt i løbet af foråret 2000.

Foreningen har holdt lav profil hvad møder og udflugter angår, deltagerantallet er i stærk nedgang, da flere andre foreninger har tilsvarende islæt. Dog har vi kunnet samle et hæderligt antal til vores generalforsamlinger med efterfølgende film og foredrag, samt til et par andre møder i løbet af året.

Byen havde sammen med jernbanen 125 års jubilæum, og i den anledning holdt vi på arkivet en fire dages udstilling af fotos fra selve byen, hvor udviklingen gennem de 125 år næsten kunne beskrives i billeder.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg

Tlf.: 75 18 18 55. Telefax: 75 18 09 40

E-mail: jd@esbkomm.dk

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen

1999 føjede sig ind i rækken af travle år i Esbjerg Byhistoriske Arkiv, for arkivet får stadig nye brugere og indgår i sammenhænge, som ikke er set før. Det blev også året, hvor der systematisk blev taget fat på løsning af ét af nutidens store arkivproblemer, nemlig arkivering af elektroniske data, som er et mere og mere påtrængende problem på ikke mindst det kommunale område. Ansættelsen blev mulig ved at konvertere en ledig kommunearkivarstilling til en IT-medarbejderstilling med IT-arkivering som hovedarbejds- og ansvarsområde.

En af hovedhjørnestenene i arkivets virksomhed er de mange arkivalier og fotos, som løbende afleveres. Det blev til i alt 189 større og mindre afleveringer, som alle føjer nye sider til vores viden om Esbjergs historie. Af væsentlige, større afleveringer fra 1999 kan nævnes arkiverne fra Lions Club, Esbjerg Turistforening, Esbjerg Bredbånd, Gjesing FM- og Antenneforening, Boligselskabet Søstjernen, vognmand Simonsen fra Exnersgade, Vesterhavsgården, Fritidshjemmet Møllegårdsvej, Fonden Børnenes Vel, Esabio og Kino-Teateret, Esbjerg Roklub, cigarhandler E. Jensen, Sjelborg Hus- og Grundejerforening, Esbjerg Rotary Øst, Esbjerg Slagternesterforening, Esbjerg Musikforening, æl-

dre dele af Varde Banks arkiv, Esbjerg Amatørorkester, i tusindvis af hus- og reportagefotos fra Esbjerg Ugeavis, arkivalier fra søstrene Nielsen der havde købmandsforretning i Novrup, fotos fra en esbjergenser der er udvandret til Great Falls, USA, adgang til at affotografere Jerne Mandskors righoldige fotobøger tilbage fra stiftelsen i 1939, materiale fra Esbjerg Amatør Sejlklub, fotos af Jens Holms Bogbinde-ri, arkivet fra Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland som indstillede virksomheden i 1999, årtusindskifte-kasse fra Bryndum Skole samt grundmaterialet til Anders Munk Futtrups undersøgelse af begravelsesskikke i Ribe Amt - for blot at nævne nogle enkelte dele. I alt er der vel modtaget omkring 20 m³ arkivalier.

Som det tydeligt fornemmes er det alt i alt et alsidigt, spændende og ikke mindst omfattende materiale. Til det modtagne materiale følger sig så alt det, vi på grund af akut pladsmangel har måttet sige nej til. Det drejer sig først og fremmest om kommunale arkivalier, som tilbydes i så rigelig mængde, at arkivet er løbet tør for plads på alle sine tre lokaliteter. Pladsproblemet for de kommunale arkivalier håbes løst i løbet af 2001, men det løser ikke manglen på plads til de ikke-kommunale arkivalier. Til begge problemer følger sig endvidere manglen på fastansat personale til en løbende ordning og registrering af de omfattende afleveringer. Kun ved en massiv, langvarig indsats på ordnings- og registreringsområdet kan arkivet komme gennem pulken af uregistrerede arkivalier - men det vil være det værd. Der vil ikke blot blive mere materiale om Esbjergs historie til rådighed, men soigneringen i forbindelse med ordnings- og registreringsarbejdet giver en hel del plads i sig selv.

På det kommunale område forsøges det at rykke klargøringen af afleveringspligtige arkivalier ud i forvaltningerne, så Byhistorisk Arkiv kun modtager »hyldeklare afleveringer«. Det er dog en lang proces, der kræver mange kræfter. Udgangspunktet er undervisning af kommunale forvaltninger og institutioner på interne kurser, og derudover arbejdes der i nogle enkelte forvaltninger ad gangen med at løse akutte arkivproblemer. I 1999 har det især været Teknik & Miljø, som ønskede at vurdere mulighederne for sammenlægning af arkiver i forbindelse med omorganisering og etablering af en teknikbutik. Bestræbelserne strandede dog i vid udstrækning på, at Byhistorisk Arkiv ikke havde plads til at modtage arkiveringsmodne arkivalier, som i vid udstrækning tynger forvaltningens arkivskabe.

Endvidere bør det nævnes, at arkivet er dybt engageret i spørgsmålet om introduktion af edh, som elektronisk dokumenthåndtering almindeligvis forkortes til. I forbindelse med Esbjerg Kommunes udfasning af UNIX skulle det hidtil anvendte elektroniske journalsystem KomJour konverte-

Ved Ungdoms OL 1999 i Esbjerg holder Janne Kolling og Poul Erik Høyer faklen med den olympiske ild. Foto: Torben Elliot Meyer, Esbjerg Byhistoriske Arkiv. B 28986.

res til afløseren Doc2000. Såvel konverteringen som introduktionen af det nye system har især arkivets IT-medarbejder været stærkt involveret i.

Arkivets dokumentation af byens og borgernes historie tilvejebringes ikke blot ved indsamling. Vi forsøger også selv at være udfarende og dokumenterende, bl.a. ved hjælp af fotos. En af de begivenheder, der påkaldte sig særlig opmærksomhed i 1999, var Ungdoms OL, der fandt sted i Esbjerg i midten af juli. Dette arrangement gav nok at se til for den ene af arkivets fotografer i den lille uge, legene varede. Resultatet blev en omfattende fotosamling, som allerede anvendes i mange forskellige sammenhænge. Endnu engang blev det bevist, at det er nemmere - og bedre - at dokumentere historien, mens den sker lige for næsen af os i stedet for at skulle på jagt efter den om ti eller 20 år. Denne filosofi er også udgangspunktet for den indsamling af årtusindskifteminder, som Ribe Amts Lokalarkiver skød af lige efter årsskiftet, og som også adskillige esbjergensere deltager i. Som opvarmning til projektet gennemførte Esbjerg Byhistoriske Arkiv selv sin egen lille indsamlingskampagne, nemlig et eksemplar af hver af de mange husstandsdelte reklamer i anledning af julen 1999 og det såkaldte Millenium. Dette materiale blev nok så betydeligt i omfang og udgør allerede en interessant kontrast til de nogle af de ældste jule-brochurer på Esbjerg Byhistoriske Arkiv tilbage fra 1899.

Selv om indsamling er grundstammen i arkivets virksomhed, giver denne del af virksomheden ikke megen mening, hvis det indsamlede materiale ikke kan bruges til no-

get. Det bliver det nu også, hvad den daglige travlhed på arkivets læsesal vidner om. Gæstebogen viser 1.188 navneindførsler i 1999, men tallet skal utvivlsomt ganges med mindst fire, da mange besøgende kun skriver deres navn i besøgsprotokollen i forbindelse med deres første besøg. Gæsterne spænder aldersmæssigt fra før-skole børn til pensionister. De bruger mange forskellige dele af arkivets samlinger, men én gruppe brugere står dog mere markant end andre, og det er slægtsforskere. Efterhånden har Esbjerg Byhistoriske Arkiv fået opbygget en rimeligt dækkende samling mikrokort af kirkebøger. Tilskud fra Ribe Amt og lokale fonde har gennem nogle år gjort det muligt hvert år at øge samlingen af mikrokort, så efterhånden er også ganske mange sogne fra Fyn og Sjælland repræsenteret med kopier af kirkebøgerne indtil 1892. Der er ikke reklameret meget for mikrokortsamlingen af kirkebøger, da der kun er få pladser på mikrokortlæsesalen. Trods den manglende reklame er det ikke ualmindeligt med ventende gæster uden for døren ved åbningstid - eller dage med mangel på læseapparater. Det gode tilbud spreder sig udsyneladende rygtevis af sig selv. Også uden for kommunen - og amtet!

Ikke i alle sammenhænge kan brugerne nøjes med materialet i Esbjerg Byhistoriske Arkiv. I så fald skaffes relevant materiale fra andre arkiver og samlinger. I 1999 drejede det sig om 17 indlån eller i alt 56 enheder. Andre arkiver m.m. efterspørger også vore samlinger. I 1999 drejede det sig om 54 udlån, og der er blevet udlånt over 561 enheder. Til Esbjerg Kommunes forskellige afdelinger og forvaltninger er der også ganske mange lån i løbet af et år. I 1999 blev der fremtaget over 2.161 sager (typisk selvangivelser), som også er blevet re-arkiveret.

Foruden de gæster, der møder op på arkivets læsesal, kommer der mange skriftlige og telefoniske forespørgsler samt henvendelser via e-mail. Ikke alle henvendelser kan besvares umiddelbart, men kræver nærmere undersøgelse. Det blev til 151 sådanne forespørgselsager i 1999, hvoraf flere er udført mod betaling. Kan en undersøgelse ikke gennemføres inden for 30 minutter, skal der nemlig betales timeløn for at få den udført.

En del telefoniske henvendelser har drejet sig om brugernes adgang til selv at søge lokalhistoriske data via Internettet. Med hensyn til egen hjemmeside har Esbjerg Byhistoriske Arkiv afventet Esbjerg Kommunes officielle poliitk på området, og den realiseres først i 2000. Til gengæld har arkivets nyansatte IT-medarbejder haft rigeligt at se til med hensyn til at forberede denne side af arkivets ansigt udadtil. Der vil blive budt på mange spændende ting, bl.a. en borgerdatabase, der i første omgang omfatter data om alle esbjergensere i 1899. Det er også håbet snart at kunne gøre Arkibas søgbar via Internettet. Foreløbig er kun et ud-

træk tilgængelig via DANPA - Danmarks Nationale Privatarkiv database, som Esbjerg Byhistoriske Arkiv leverede udtræk til i 1999. Ikke mindst gymnasieskolen efterspørger denne elektroniske adgang til lokalhistoriske data, hvilket var tydeligt at mærke i forbindelse med de to årsprøveforløb i historie for en 1. og en 2. g ved Esbjerg Statskole, som arkivet deltog i på foranledning af gymnasielærer Jens Bjerregaard.

Foruden formidling på læsesalen foregår der mange andre formidlingsaktiviteter i Byhistorisk Arkiv. F.eks. er der mange foredrag for grupper, foreninger, skoler m.m. I 1999 blev det til 67, og heraf var ti mod betaling. Er et formidlingsarrangement ikke direkte rettet mod folkeskole- og gymnasieniveau eller ligger det uden for almindelig arbejdstid, afholdes det nemlig kun mod betaling. Dette afskrækker udsyneladende ikke brugerne fra at trække på arkivets tilbud, for foredrag ved arkivets medarbejdere forespørges både i weekends og om aftenen. Det gennemsnitlige deltagertal i disse arrangementer er omkring 50 personer, så det er virkelig mange esbjergensere, vi møder i disse sammenhænge. Nogle af foredragene har også stor betydning for arkivets egne samlinger. I 1999 har der bl.a. været gennemført to lysbilled-aftener på Tjæreborg Ældrecenter. Lokalt er der blevet samlet fotos ind, som arkivets fotografer så har omsat til dias, og disse dias har været indholdet i foredragsaftenen. Det er ikke usædvanligt med omkring 100 deltagere ved sådanne møder.

I andre tilfælde indgår Esbjerg Byhistoriske Arkiv i formidlingsarrangementer udefra. Det gælder f.eks. Bygningskulturens Dag, der i 1999 fandt sted i weekenden 11.-12. september og havde torve og pladser som emne. Ca. 150 deltog i de to forskellige byvandring, arkivet stod for. I oktober fyldte arkiverne landssammenslutning SLA 50 år, og i den anledning var der arrangeret Arkivernes Dag lørdag, d. 23. oktober. Der var tale om den sidste lørdag i skolernes efterårsferie, så arkivet havde ikke de store muligheder for at sætte mange aktiviteter i sving. Dog blev der lørdag eftermiddag lavet en lokalhistorisk biograf med gamle Esbjerg-film, og dette arrangement var pænt besøgt.

Også medierne har der været et tæt samarbejde med. F.eks. leverede arkivet en lang række historiske fotos til den jubilæumsavis, JydskeVestkysten udgav i juli måned, og som blev meget positivt modtaget. Med Radio Victor har der også været et tæt samarbejde, og op mod jul mandede det f.eks. ud i en hel serie om jul og juleforberedelser, som det er beskrevet i Esbjerg-aviserne. Udsendelserne blev sendt på hverdage i tidsrummet fra 1. til 24. december.

1999 var 100-året for Esbjergs købstadsstatus. Selve mærkedagen var 1. januar 1999, men den dato anså ingen for et praktisk tidspunkt for festligheder. Esbjerg Kommune be-

sluttede derfor at udskyde markeringen af denne historiske begivenhed til Esbjerg Festuge i august. I den forbindelse åbnede Esbjerg Byhistoriske Arkiv en stor udstilling med titlen Fra landsby til købstad. Udstillingen var udarbejdet af arkivar Else-Marie Poulsen og viste byens voldsomme forvandling i løbet af kun 30 år. Udstillingen har været velbesøgt.

Sammen med Esbjerg Folkeuniversitet har der været arrangeret kurser for slægtsforskere, lokalhistorikere og historisk interesserede esbjergensere. Fyraftensforedrag og søndagsmatinee er blot to af tilbuddene. Desuden kan nævnes Personal- og lokalhistorisk værksted, kursus i Skånelandenes historie samt i Danmark-Norges historie. Kurset i Skånelandenes historie blev endvidere fulgt op af en fire-dages-ekskursion til Skåne omkring månedsskiftet april-maj. Atter andre formidlingsaktiviteter er arrangeret i samarbejde med Sydvestjysk Egn- og Slægthistoriske Forening. Det gælder f.eks. aftenforedrag om mere slægthistoriske emner samt en aften-studietur til Landsarkivet i Viborg.

En helt speciel formidlingsaktivitet fandt sted ind under jul, hvor Sparbank Vest bestilte en dialyd-produktion om jul i Esbjerg. Det blev til et 15 minutter langt program, der hele december måned kørte i bankens lokaler. Endvidere blev der afholdt to foredrag i banken om samme emne lørdag d. 27. november. Videoproduktionen blev efterfølgende udbudt til salg på arkivets læsesal.

Som sædvanlig udgav Esbjerg Byhistoriske Arkiv Esbjergkalenderen i midten af november, redigeret af arkivar Else-Marie Poulsen. Det blev også arkivets eneste egentlige større udgivelse i 1999. Dels rakte pengene ikke til mere, dels slog tiden heller ikke til for de øvrige bogprojekter, arkivet var involveret i. En af årets arbejdskræftkrævende opgaver var grundlovsbogen Folk og folkestyre i 150 år, som Ribe Amts Lokalarkiver var parthaver i, og hvor amtskonsulent Birgitte H. Thomsen fungerede som medlem af redaktionen og bl.a. stod for bearbejdning af manuskripter m.m.

Arkivets medarbejdere er blevet uddannet ved interne kurser i arkivet eller i Esbjerg Kommunes regi. Endvidere har medarbejdere været på kurser, arrangeret af Ribe Amts Lokalarkiver og SLA. Fra 23.-25. april deltog arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen i en konference i Stavanger om samarbejdet mellem Arkiver, museer og biblioteker. Ikke mindst i Sverige er man langt fremme på det felt, mens der i Danmark næsten ikke kendes til formaliserede samarbejder mellem de tre institutionstyper. I en studietur til engelske arkiver arrangeret af Arkivernes Faglige Studierejser i september 1999 deltog arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen og IT-medarbejder Nicolai Heidemann. Rejsen gav et inspirerende indblik i den engelske, elektro-

niske arkiververden - og i et land hvor det officielle motto formuleret af premierminister Blair lyder: «Vi har ikke problemer længere - kun udfordringer».

Dette motto bør også være vores, om end ikke alt kommer til at gå op i elektroniske data den nærmeste tid. Udfordringer er der nemlig nok af på alle områder i Esbjerg Byhistoriske Arkiv, men de er ikke lige velkomne alle sammen. En af de uvelkomne var orkanen fredag d. 3. december. Som resten af byen blev Esbjerg Byhistoriske Arkiv også hårdt ramt. Husest næsten 95-årige tag holdt ikke til dette stormfulde møde, og selv om det ved intense bjergnings- og afdækningsforsøg forsøges at dæmme op for de værste skader fra indtrængende vand, lykkedes det ikke at forhindre ødelæggelser.

Endnu i skrivende stund lever vi under det nødtørftigt reparerede tag, men desu heldig er tåle, for en udskiftning skal ske i løbet af 2000. Herved afhjælpes et problem med utæt tag, som vi har kæmpet med siden indflytningen i Torvegade 47 i 1989. Gode fysiske rammer er en af de grundlæggende forudsætninger for, at vi kan bevare kilderne til Esbjergs historie forsvarligt. Hvilke naturkræfter vi skal påkalde os for også at få en helt nødvendig udvidelse af arkivets faste normering til udførelse af de mange forskellige opgaver i Esbjerg Byhistoriske Arkiv er til gengæld ikke helt klart.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-21.00 samt efter aftale med lederen

Leleder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 11 60 24

1999 blev et spændende år i Guldager Sognearkiv. I begyndelsen af året samarbejdede vi med lærere og elever fra Guldager Skole omkring et jubilæumsprojekt, idet de nyeste af de nuværende skolebygninger fyldte 25 år. Senere fortsatte samarbejdet med skolen, idet en af skolens lærere, Poula Moltkesen, i samarbejde med Esbjerg Skolevesen udarbejdede et undervisningsforløb, Lokalhistorie for mellemtrinnet. I den periode blev arkivet inddraget i arbejdet adskillige gange, så det var med stor glæde, vi i efteråret modtog et eksemplar af det flotte materiale.

Det landsdækkende arrangement Arkivernes Dag flyttede vi til den 1. november. Vi holdt en Åbent Hus-aften med temaet: 1. november - skiftedag. Vi havde fundet arkivets skudsmålsbøger, landbrugsregnskaber, hvor tyendets lønninger fremgik, tyendeloven og lignende frem. Vi havde mange besøgende i arkivet, heraf adskillige for første gang.

Året igennem har der været en del mindre afleveringer, vi har optaget et par interviews på bånd, fået fotograferet

gamle bygninger, der skulle rives ned samt skrevet et par artikler til det lokale blad NordvestNyt. Fortsætter dette rolige forløb er det vores plan at være lidt mere opsøgende, fotografere, interviewe m.m.

Arkivets leder Chr. Jacobsen melder i lighed med tidligere år, at besøgstallet er meget tilfredsstillende, men at de fleste besøg er sket udenfor åbningstiden efter aftale med ham.

Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg

Tlf.: 76 10 03 18. Telefax: 75 18 17 77

E-mail: hsbnw@post4.tele.dk

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12 og torsdag kl. 10-12 samt kl. 13-18

Leder: Niels Wium Olesen

To begivenheder prægede i særlig grad Historisk Samling fra Besættelsestidens arbejde i 1999. Den ene begivenhed skyldtes eget initiativ, den anden var svar på en udfordring udefra. Det eget initiativ var Samlingens store udstilling »Den Danske Kamp – en multimedieudstilling om besættelse og historiebevidsthed«, som først – fra januar indtil juli 1999 – blev vist i Esbjerg, senere turnerede i landet, hvilket den forventes at gøre indtil udgangen af 2000.

Udfordringen udefra var etableringen af en historikeruddannelse i Esbjerg. Med Sydjysk Universitetscenters deltagelse i fusionen Syddansk Universitet blev Esbjerg vært for en historikeruddannelse, som Historisk Samling fra Besættelsestiden (HSB) bød velkommen med samarbejde allerede fra begyndelsen i september. Begge begivenheder gav nye erfaringer og blev afsæt for fortsat vækst.

I årets første måneder blev der derfor arbejdet med først færdiggørelsen af udstillingen »Den Danske Kamp«, der blev åbnet i januar 1999, senere med formidlingen af udstillingen dels i form af fremvisning af udstillingen og dels i form af artikler og debat i den skrevne presse og de elektroniske medier. Udstillingen blev til i kraft af en anonym donation af økonomiske midler. Hermed var det blevet muligt at projektansætte cand.mag. Rasmus Mariager som medarbejder på udstillingen. Det var dog ikke muligt at realisere udstillingen indenfor rammerne af det donerede beløb, hvorfor Samlingens driftsbudget blev belastet meget hårdt i 1999. Udstillingen var den første historiefremidlende multimedieudstilling i Esbjerg. Med sit fokus på historiebevidsthed og kollektiv erindring er den også den første af sin art i Danmark. Udstillingen er et eksempel på Samlingens bestræbelse på at forbinde forskning med det bredt formidlende perspektiv til store målgrupper. Udstillingen blev fra begyndelsen genstand for en engageret debat i

dagbladet JydskeVestkysten. Som set tidligere før, når det gælder besættelsestidens historie, antog den første debat et vist element af generations»konflikt«. Fra HSBs side forsøgte det dog i denne debat at fastholde de centrale pointer, nemlig at der er en markant forskel på dét, som blev fortalt om besættelsestiden bredt i den danske offentlighed i årene umiddelbart efter krigen, og på dét som man kan konstatere rent faktisk skete. Denne – interessante – forskel var genstand for undersøgelse i udstillingen. Hermed stilledes spørgsmålet: Hvordan virker, bruges og formidles fortiden i et samfund som det danske.

Mange skoleklasser, foreninger og højskoler besøgte udstillingen og fik en introduktion til den med efterfølgende debat. Flere af disse besøg var overordentlig vellykkede med diskussion af også aktuelle problemsstillinger. Udstillingen blev foruden i den skrevne presse også omtalt i radioens P1, Radio Syd, TV-E og Kanal Esbjerg. Efter opstillingen i Esbjerg, som afsluttedes i juli, sendtes udstillingen til Nationalmuseets afdeling Frihedsmuseet i København. I løbet af 1999 blev udstillingen bestilt til adskillige museer og biblioteker i Danmark med henblik på turné i 2000.

På undervisningsfronten aflagde mange uddannelsesøgende Samlingen et besøg i 1999. Enten klassevis eller enkeltvis med henblik på studier på læsesalen. Der blev også igangsat flere former for samarbejde med Syddansk Universitet – Esbjerg, som det skal blive spændende at følge udviklingen af i fremtiden. HSBs leder, Niels Wium Olesen, fungerede i efteråret som ekstern lektor på historikeruddannelsen på Syddansk Universitet, Esbjerg. De historiestuderende var også på besøg i Torvegade og fik en introduktion til Samlingen, dens arkivalier og muligheden for at bruge den i forbindelse med studiet. I forbindelse med opgaveskrivning til eksamen blev Samlingen søgt af flere studerende, hvoraf nogle gjorde brug af HSBs bibliotek, andre søgte vejledning vedrørende litteratur og atter andre tog det store spring ud i det spændende studie af besættelsestidens arkivalier.

Samarbejdet med Esbjerg Folkeuniversitet i forbindelse med foredragsrækkerne i forår og efterår var igen i 1999 et mødested for Samlingens brugere, såvel nye som gamle. Til foredragene præsenteres den nyeste forskning for det typisk meget engagerede publikum, som giver igen med spørgsmål og kommentarer. Da Samlingen arbejder med en erklæret hensigt om at forene forskning og formidling, var det naturligt at lade forskningsarbejdet bag afsnittet om perioden 1939-49 i Esbjergs Historie, bd. 3, som blev skrevet af Niels Wium Olesen, være udgangspunkt for Samlingens foredragsrække. Det skete ved en foredragsrække i foråret. Det blev til fire foredrag af Niels Wium Olesen om Es-

bjergs historie. Foredragene var særdeles velbesøgte. Det lokale aspekt trak sikkert mange tilhørere af huse, men den tætte mediedækning af Samlingens udstilling i netop samme periode medvirkede formentlig også til, at vi kunne byde velkommen til nye tilhørere, som vi ikke tidligere havde set til HSBs arrangementer. Foredragene blev filmet af lokal-tv og er alle blevet bragt flere gange.

Efterårets foredrag var en temarække med titlen »Krig, besættelse og historiebevidsthed«, som tog tråden op fra Samlingens udstilling, men lod temæt afprøve på flere forskellige lande. Foredragsholderne var: Anette Warring om den kollektive erindring om besættelsestiden i Danmark; Karl Chr. Lammers om den kollektive erindring om Anden Verdenskrig i Tyskland; Anne Eriksen om den kollektive erindring om besættelsestiden i Norge; og Niels Wium Olesen og den kollektive erindring om Anden Verdenskrig i Frankrig.

I årets løb er Samlingen blevet besøgt af 15 skoleklasser, som har modtaget foredrag og er blevet introduceret til Samlingen. Desuden er Samlingen blevet besøgt af enkelte elever eller grupper fra folkeskolen, gymnasierne, HF og HTX, som arbejder med projektopgaver. De benytter Samlingens arkivalier og Samlingens leder og de frivillige medarbejdere som fortællere, vejledere eller sparringspartnere. I den forbindelse er internetkontakt mellem Samlingen og eleverne nu mere reglen end undtagelsen.

Arbejdet med at tilgængeliggøre Samlingens arkivalier på Internettet blev fortsat med flere nye tiltag. Ved siden af disse aktiviteter blev der også forsket, og det bredt formidlende arbejde i form af foredrag, undervisning og publicering i diverse medier blev videreført. Internetdelen i Samlingens formidlingsaktiviteter er stadig i vækst. Som noget nyt måles aktiviteten nu på websitet. Der var i 1999 4863 besøg på www.hsb.dk. På hverdage er der typisk 20-30 besøgende. Den 17. november havde Niels Wium Olesen medvirket i et interview i dagbladet Politiken og i et interview i Radioavisen kl. 18.30 om erhvervslivet, særligt fiskeriet, under besættelsen. Det førte samme dag til i alt 89 besøgende på websiden. Nok en gang ser man en afsmittende virkning fra den ene formidlingsform til den anden.

Muligheden for at rette forespørgsler til Samlingen via e-mail benyttes stadig i stigende grad. Det er nu ikke længere sjældent, at forespørgselsstilleren får sendt scannede fotos eller dokumenter via e-mail. Ja, selv lyd og levende billeder er blevet formidlet denne vej, efter at Samlingen i forbindelse med udstillingen »Den Danske Kamp« har fået digitaliseret en stor mængde film og radiooptagelser.

Samlingens speciallitteratur om Anden Verdenskrig og beslægtede emner registreres fortsat af Kaj Kongshøj fra gruppen af frivillige medarbejdere og Centralbiblioteket.

Bogsamlingen er regionens bedste når det gælder Anden Verdenskrig, ikke mindst med hensyn til udenlandsk litteratur. Den benyttes flittigt af især ungdomsuddannelserne, når de skriver projektopgaver.

Hilda Pedersen, Dorthe Petersen og Anni Sønderborg fortsætter arbejdet med registrering af de stadigt indstrømmende avisudklip. Avisudkliparkivet er registreret på edb, hvilket har nedbragt ekspeditionstiden på mange forespørgsler betragteligt. I slutningen af 1999 oplevede man en markant stigning i dagbladenes interesse for besættelsestiden. Det medførte naturligvis ekstra arbejde for registreringen, men nu er også denne del af debatten registreret og søgbar på edb.

Ib Rahbek lærdiggjorde registreringen af Knud Nordentoft-arkivet. Det skete i nært samarbejde med Knud Nordentofts datter, fru Birthe Nordentoft Feilberg i Hillerød. Desuden arbejdede han med skriftlige forespørgsler. Ib Rahbek skrev også to artikler til Nyhedsbrevet om de såkaldte »frontsøstre« – danske sygeplejersker i tysk tjeneste. Begge artikler blev kommenteret af læserne og nye oplysninger blev på den måde bragt frem i lyset. Endelig skrev han på opfordring mere udførligt om den tidlige del af besættelsen til sin egen beretning fra besættelsestiden, der i forvejen findes på Rigsarkivet og på HSB.

Det nye layout på Nyhedsbrevet er blevet godt modtaget. Oplaget er steget til 525, enkelte har været trykt i flere oplag. De fleste nye abonnenter findes udenfor Esbjerg, hvorfor vi nu kan konstatere at 3 ud af 5 eksemplarer sendes udenfor Esbjerg og omegn. Nyhedsbrevet bliver fortsat ofte citeret i landspressen og danner baggrund for mange samtaler overalt i landet, hvor besættelsestidens historie er emne for dialog mellem historisk interessede.

Samlingen takker alle, der i årets løb har afleveret materiale. S&W Fondet og BG Fonden i Esbjerg takkes for økonomisk støtte. Carlsbergfondet har ydet støtte til Niels Wium Olesens forskningsarbejde. Esbjerg Seminariums Uddannelsesfond støttede Samlingen med kr. 50.000 til »Projekt Uddannelses- og Studiemiljø«.

Hjørtning Lokalarkiv

Gl. Guldagervej 12-14, 6710 Esbjerg V

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Grete Gregersen, Engvænget 2, 6710 Esbjerg V

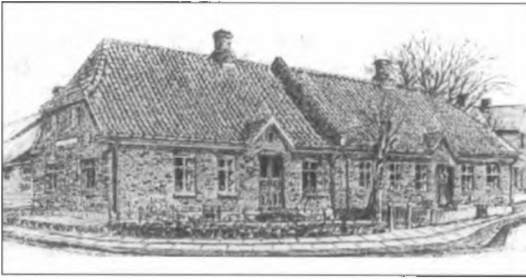
Tlf.: 75 11 57 87

Arkivets postadresse: Engvænget 2, Postboks 3315,

6710 Esbjerg V

E-mail: 4g@mail.tele.dk

Årets højdepunkt må absolut være den 24. oktober 1999, hvor vi havde kulturdag i Jon & Dittes Hus, Gl. Guldagervej

Stiftelsen Jon og Dittes Hus i Hjerting, tegnet af Gustav Holgersen, Varde, i 1950'erne eller i 1960'erne. Ill.: Hjerting Lokalarkiv.

Jon og Ditte foran hoveddøren ved deres sølvbryllup den 24. juli 1948. Foto: Hjerting Lokalarkiv.

12-14. Hjerting Lokalarkiv og Hjerting Bibliotek havde i fællesskab fået sat et arrangement på skinner, og vi startede kl. 13 med tryllekunst af Hans Ulrik Jørgensen, og der kom ligeledes et ungt orkester, Westboys, og spillede. Der var mange børn og forældre, som nød disse optrin i den gamle stald, hvor der også blev serveret sodavand, kaffe og småkager. Vi havde arrangeret »Hammerslag« i biblioteket, og der kom rigtig mange for at få vurderet gamle ting og sager. Under hele arrangementet var lokalarkivet åbent, og der var mange, der besøgte os i vores lille lokale. Jeg vil skønne, at der nok var 100 mennesker på besøg denne dag - en ubetinget succes.

Jeg synes her det ville være ganske naturligt at fortælle lidt om Jon & Dittes Hus, som er bevaringsværdigt og hører med til de mange gamle huse i Hjerting. Huset er fra 1832. I dag fungerer huset som medborgerhus og af aktiviteter i huset kan nævnes: Bibliotek fra 1994, Hjerting Lokalarkiv fra 1992, og Jagtforeningen. Stalden og køkkenet udlejes til selskaber. Gl. Guldagervej 14 - den ene ende af huset - er endnu udlejet som lejligged.

Da Jens Madsen ejede huset var det en gård. Her hentede de lokale mælk, fisk og æg og allerede dengang var det Hjertings samlingspunkt. Jon Christensen startede som karl i 1913 og blev forelsket i Jens Madsens datter Ditte. Som det var kutyme dengang bad Jon Dittes far om lov til at gifte sig med Ditte, men det blev afslået med den begrundelse, at Jon jo ikke havde nogen penge.

Jon rejste til Amerika, hvor han tjente penge ved laksefiskeri i Oregon og ved tjeneste i den amerikanske hær. I 1920 vendte Jon tilbage og smed en pose penge på Jens Madsens bord, og så kom der andre boller på suppen. Den 24. juli 1923 blev Jon og Ditte gift og overtog samtidig Dittes fødegård. Jens Madsen var blevet enkemand, og der blev indrettet et værelse til ham på gården, men han beholdt sin plads for bordenden så længe han levede.

Ditte var en glad og snakkesalig kvinde, som stod for salget af gårdens produkter. Ditte døde i 1967. Jon var ikke særlig udadvendt, men respekteret. Han var stor og bramfri. Jon var fisker ved stranden, havde ruser, satte kroge og han prægede skulder (fladfisk). Det foregik med et greblignende redskab, dog noget bredere og med flere slæmer, der havde modhager. Sidst i 1970 kom Jon på plejehjem, hvor han døde i 1983.

Huset skulle nu sælges, og arvingerne var ikke interesserede i at overtage ejendommen. Jon og Ditte fik aldrig selv børn. Huset blev købt for 105.000 kr. og sponsoreret af 14 enkeltpersoner i Hjerting. Der er oprettet en stiftelse, som står for den daglige drift, stiftelsen er selvejende og drives for de indtægter, huset selv kan »lave«. Der gøres et stort frivilligt arbejde for dels at vedligeholde, dels at modernisere det gamle bygningskompleks, bl.a. er der nært forestående omfattende renoveringsplaner, hvor pietet og respekt for det gamle hus står i højsædet. For bygningsdelen Gl. Guldagervej 14, der, når arbejderne er tilendebragt, vil indeholde et nyt, moderne bibliotek og større faciliteter til Hjerting Lokalarkiv.

Den selvejende institution, der for år tilbage blev stiftet af lokale, fremsynede og initiativrige personer, er efterhånden blevet indarbejdet som en integreret del af lokalområdet som byens sociale og kulturelle samlingssted.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54, 6710 Esbjerg V
Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Leder: Elna Vøgt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V
Tlf.: 75 26 91 65

Arkivets postadresse: Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V

Året er gået på sædvanlig vis med flere afleveringer af forskellige ting. Det mest interessante er oplysninger om, at

Kærlen og pigen, der arbejdede i engen, sætter «Skægmanden» ved kildens klare, holdt vand

Hostrup Sognearkiv har fået oplysninger om, at der har været en hellig kilde i Kravnso, Sankt Sebastians Kilde. Ill.: Hostrup Sognearkiv.

der er/har været en hellig kilde i Kravnso, Sankt Sebastians Kilde. Kilden er opkaldt efter skytshelgenen Sankt Sebastian, som menes at have lidt martyrdøden i Rom, da han var en kristen.

I efteråret var arkivet med i Arkivernes Dag med udstilling af billeder og fotos fra huse og gårde fra sognet, vi havde mange besøgende, og enkelte blev der i flere timer.

Skads Sognearkiv

Mølhøjvej 10, Andrup, 6705 Esbjerg Ø

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 18.30-19.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Finn Ryneld, Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø. Tlf.: 75 16 00 48

E-mail: skads-kirke.ryneld@post.tele.dk

Arkivets postadresse: Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø

Skads Sognearkiv er kommet godt fra start, og i løbet af 1999 er en del af de store afleveringer, arkivet har modtaget, blevet registreret og arkiveret. Der er dog ikke udsigt til, at arkivets medarbejdere bliver arbejdsløse lige foreløbig. Alligevel håber vi naturligvis, at man stadig må have os i venlig erindring, inden materiale af lokalhistorisk interesse kasseres, og værdifulde kilder til fortiden derved går tabt.

En stor og interessant aflevering, som er tilgæet arkivet i 1999, er et grundigt forstudie til en gårdshistorie for hele sognet, foretaget af lokale beboere. Et materiale, der i øjeblikket arbejdes flittigt videre med i arkivet med henblik på en udgivelse ad åre under en eller anden form.

I det forgangne år har flere af arkivets medarbejdere deltaget i forskellig kursusvirksomhed, bl.a. i kursus i læsning af gotisk håndskrift, for at være bedre rustet til det daglige arkivarbejde.

Arkivet takker for såvel interesse som afleveringer i 1999 og håber at endnu flere må finde vej til vore lokaler i det kommende år.

Vester Nebel Sognearkiv

Sognehuset, Vester Nebel Skole, Stokbrovej 16, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 99 89

Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Henning Jørgensen, Lilstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N

Tlf.: 75 16 92 46

E-mail: henning.joergensen@eshbjerg.mail.telia.com

Arkivets postadresse: Lilstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N

Vester Nebel Sognearkiv har i 1999 ført 17 indkomstjournaler. Det er en nedgang for andet år i træk. Mængden af indleveret materiale har dog været nogenlunde den samme som sidste år. Vores billedsamling er således forøget med over 200 billeder, ligesom vi har modtaget forskellige arkivalier, lydbånd og film. Den vigtigste aflevering var en stor billedsamling samt arkivalierne efter vognmand Hans Knudsen Hansen «Clausen» i Vester Nebel. Ligeledes har vi atter fået konverteret nogle småfilm til videobånd.

I løbet af året har arkivet arrangeret en filmaften, filmforevisninger for pensionistforeningen og en udstilling med skolebilleder. Vi ville også have udført en byvandring gennem det gamle Lilstrup, men der var dog ingen tilslutning til det. Sognearkivet deltog endvidere i Arkivernes Dag med et Åbent Hus-arrangement, filmforevisninger, billedudstillinger m.m. Denne dag var en stor succes for arkivet.

Som sædvanlig har vi haft flere slægtsforskningshenvendelser (endog én fra USA) og andre henvendelser. Vi har også hjulpet med skoleopgaver. Men desværre får vi stadig ikke ret mange besøg i arkivets almindelige åbningstid. Interessen for arkivet er der dog!

Arkivet har i løbet af året anskaffet sig et mikrofilmlæseapparat, og vi har købt en anpart i en PC til Sognehuset/arkivet. Resten af Vester Nebel Sogns kirkebøger er nu indtastet på EDB. Og naturligvis fortsætter vi den almindelige registrering af arkivets samlinger, viderefører avisudklips-

samlingen og affotograferer løbende billedsamlingen. Til slut retter vi en tak til Esbjerg Kommune og Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond for deres velvillige økonomiske tilskud til arkivets drift. Vester Nebel-Ølufvad Idrætsforening takker vi for at stille vores lokale til rådighed.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60
 Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12 og onsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen
 Leder: Anne Jensen, Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø
 Tlf.: 75 16 32 28
 Arkivets postadresse: Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø

I 1999 har arkivet modtaget 38 afleveringer. Der var (igen) mange billeder, flere protokoller, skøder, slægtshistorier og anetavler.

En afhandling, skrevet af en englænder, om danske sømænds ophold som krigsfanger under krigen 1807-14 indeholder bl.a. navnene på 60 tilbageholdne sømænd, og må betegnes som særdeles interessant. Vi har også fået distriktslæge J. H. Lorecks erindringer om 15 år på Fanø (fra 1850'erne). Spændende og oplysende er levnedsbeskrivelserne til Ordenskapitlet fra nyudnævnte Dannebrogsmænd - vi har fået flere af dem i 1999. Videre er der afleveret en evakueringsplan fra 1944, og af nyere arkivalier bør nævnes et nyudgivet hæfte, der hedder og indeholder Fanø Folkeviser og Danse.

Arkivet har haft 210 besøgende. Nogle er dog gengangere, mens syv var fra USA. Vi har også fået mange skriftlige henvendelser, og der er ført mange telefonsamtaler. Lige som i Sønderho-arkivet arbejdes der ihærdigt på at indskrive alle afleveringer i Arkibas-systemet på EDB. I første omgang gælder det indkomstjournalisering, senere følger så den egentlige registrering. Det tager alt sammen meget lang tid, men en gang i fremtiden vil man kunne søge alt, både hvad der ligger i Nordby-arkivet og i Sønderho-arkivet, ja, måske endda i alle arkiver i hele landet.

I december 1999 havde vi den sorg at miste vor trofaste medarbejder Børge E. Hansen, der var en af hovedkræfterne i oprettelsen af Sognearkiverne på Fanø i 1983 og senere i oprettelsen af Fanø Lokalhistoriske Forening i 1987.

Arkivet har igen med glæde og taknemmelighed modtaget tilskud fra Fanø Spare og Laanekasse, Fanø Kommune og Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, 1., Sønderho, 6720 Fanø
 Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen
 Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Vester Land 46, Sønderho, 6720 Fanø
 Tlf.: 75 16 41 14

Arkivets postadresse: Møllegården, Vester Land 46, Sønderho, 6720 Fanø

1999 blev et forholdsvis stille år i Sønderho-arkivet, både hvad angår aktiviteter, antallet af afleveringer og besøg. En af årsagerne dertil er vel, at arkivlederen som formand for Fanø Lokalhistoriske Forening har været dybt engageret i arrangementet Fanø Motorløbene 1999, der blev afholdt live på Fanø Strand i september.

Der er dog atter i 1999 indkommet spændende afleveringer til Sønderho-arkivet. Foruden de sædvanlige postkort fra Sønderho - nej, hvor er der dog udkommet mange forskellige gennem de sidste 100 år - har vi modtaget en del materiale fra Sønderho Strandejerforening, nemlig diverse vedtægter, kassebøger, korrespondance, en kopi af en kontrakt vedr. markskellet 1742, samt en udskrift af en dom afsagt i 1772 og af en højesteretsdom afsagt i 1923. Afleveringen rummer også hele korrespondancen omkring matrikuleringen af sandene omkring Sønderho.

Af fotos har vi fra Fanø Turistbureau modtaget en stak fotografier, der stammer fra diverse brochurer, konkurrencer m.v., og fra en privatperson er kommet nogle nyere fotos af personer og steder i Sønderho.

En venlig mand i Nordby har foræret arkivet en mere end 50 år gammel reklamevejviser, Fra øst til vest (Kolding til Fanø), der rummer mange spændende oplysninger og billeder.

Der er igen i 1999 indkommet skøder og skifter samt en kongelig tilladelse til at hensidde i uskiftet bo. Nogle er meget gamle, mens andre er fra 1930'erne, 1940'erne og 1950'erne.

Videre bør nævnes en scrapbøg fra Fanøforeningen i København, der er et godt supplement til de arkivalier vi i forvejen har fra samme, nu for længst nedlagte forening.

Fra datteren af en af de mest berømte motorcykelstjerner i 1920'erne, der naturligvis også kørte på Fanø, har vi lånt familiealbummet med tilladelse til affotografering. Det har øget samlingen af motorbilleder med mere end et halvt hundrede stykker.

Der skal lyde en stor tak til alle, der på den ene eller anden måde har støttet Sønderho-arkivet i 1999.

Grindsted Kommune

Grindsted Lokalhistoriske Arkiv

Grindsted Bibliotek, Tinghusgade 16, 7200 Grindsted

Tlf. 75 32 09 00. Fax: 75 32 32 94

Åbningstid: Onsdag kl. 15-18 samt efter aftale med lederen. Læsestuen er åben i bibliotekets åbningstid

Leder: Jens Erik Starup, Hørsbølvej 13, 7200 Grindsted

Tlf.: 75 32 23 53

E-mail: Jens.Starup@post2.tele.dk

Hjemmeside: www.grindstedbib.dk

Arkivet har i 1999 modtaget 52 afleveringer, hvoraf nogle kan betegnes som ret omfattende. Af indholdet kan nævnes: Indbundne eksemplarer af JydskeVestkysten dækkende perioden 1918 til 1996, 52 kassettebånd med interviews med lokale folk, 331 spolebånd fra en nedlagt lokalradio, 7 spolebånd med optagelser fra slagterigeneralforsamlinger, vurderingsmateriale fra en lokal brandforsikringstillidsmand dækkende perioden 1898-1930, forhandlingsprotokoller og regnskabsbøger fra to foreninger, regnskabsbøger og andet materiale fra tre private virksomheder, samt 3.000 billeder fra Vejle Amts Folkeblad.

Arbejdet i arkivet koncentrerer sig om registrering af nyindkomne og eksisterende arkivalier i Arkibas. Registreringen af årets indkomster er endnu ikke tilendebragt, idet gennemgangen af det store antal lydånd og de mange billeder er meget udskrævende. Vi forventer dog at kunne arbejde os igennem materialet, forudsat vi ikke det kommende år får afleveringer af samme størrelse. I årets løb er der taget beslutning om at ændre organiseringen af arkivalierne, således at arkivalierne fremover bliver ordnet efter arkivfundsnummer i stedet for den hidtidige ordning efter decimalklasse.

Samlingen er også blevet brugt, idet 138 besøgende i løbet af året skrev sig i besøgsprotokollen, ligesom arkivet har besvaret en del skriftlige og telefoniske henvendelser.

Jens Madsen har afsluttet arbejdet med Grindsted Sogns gårdhistorie. Arbejdet har udmøntet sig i fem hæfter med beskrivelse af omkring 380 ejendomme og deres beboere i tidsrummet fra 1700 til 1999. Jens Madsen har hermed afsluttet et meget stort arbejde til gavn for sognets lokalhistorie. Også i år har arkivet arbejdet med formidling af lokalhistorien, idet arkivets medarbejdere har afholdt foredrag samt fremvist lysbilleder, billeder og film, ligesom arkivet i samarbejde med Grindsted-Vorbasse Museum og Grindsted og Omegns Slægts- og Lokalhistoriske Forening har videreført den foregående vinters studiekreds om at skrive erindringer.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14-16 og 3. onsdag hver måned kl. 18-20

Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig

Tlf.: 75 33 58 57

Arkivets postadresse: Højene 1, 7250 Hejnsvig

Arkivet har i det forløbne år ifølge gæstebogen haft besøg af ca. 60 interesserede, og der er blevet skrevet 35 indkomstjournaler og modtaget i alt 165 arkivalier. Omkring halvdelen af de indkomne arkivalier er fotos, familie- og konfirmationsbilleder samt gadebilleder fra Hejnsvig by. Blandt de øvrige arkivalier er dokumenter, skøder, pantebreve, beskrivelser af Donslund Mølle, foreningsprotokoller og kassebøger. Desuden blev der afleveret et projekt, skrevet på Syddansk Universitet af en Hejnsvigborger om Tilnavne til Hejnsvigborgere gennem tiderne, som beskriver tilnavne på både nulevende og afdøde personer i Hejnsvig Sogn. Arkivledelsen mener dog, at den bør gemmes væk for offentligheden indtil videre, selvom den er meget spændende at læse.

I anledning af Arkivernes Dag den 23. oktober havde vi annonceret en udstilling af fotos om Fester og festlige lejligheder i Hejnsvig. Der var en god og stor besøgsinteresse til arrangementet. I årets løb har vi fået trykt en Sognearkivavis, som vi håber vil udkomme en eller to gange årligt, og derved være medvirkende til en udvidelse af medlemstallet i Lokalforeningen. Arkibas-programmet er ved at være indkøbt, og vi har læt netværk til en ekstra PC'er - men der vil nok alligevel gå mindst et par år, før alle vores arkivalier er at finde på søgesystemet. Forespørgsler er indgæet fra interesserede om deres slægt - og bl.a. om Troldhedebanen der kørte gennem Hejnsvig -, og det er jo vores fornemste opgave at kunne hjælpe interesserede med at besvare deres forespørgsler.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Søgnelunden, Faborgvej 151, 6753 Agerbæk

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14-16 samt efter aftale med lederne

Ledere: Hans Nielsen, Skovgårdsvej 23, 6753 Agerbæk

Tlf.: 75 19 60 98 og

Henry Brandt, Tyttebærvej 5, 6753 Agerbæk

Tlf.: 75 19 64 38

I 1999 har arkivet modtaget 15 afleveringer, store som små, og vi har registreret 115 billeder, så vi nu er oppe på 840 registrerede billeder i alt. Af arkivfonde har vi registreret 58, så vi i alt er oppe på 1006 registrerede arkivfunds.

Vi har haft Poul Bennedsen og Erik Lund til at optage lydband med et par af byens ældre borgere, som har fortalt om deres barndom og byens udvikling.

I forbindelse med Arkivernes Dag i oktober holdt vi Åbent Hus med meget god tilslutning, og i efteråret havde vi desuden arrangeret en aften hvor vi viste gamle billeder, som sædvanlig også med god tilslutning.

Vores årlige udflygt gik i 1999 til Oksbøl hvor vi så Flytningekirkegården og Ravnuseet, og denne udflygt var der også god tilslutning til.

I det daglige er der ikke mange, der besøger os, men når vi arrangerer noget er der god opbakning. Vi må sige vi har haft et godt år.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 14-16 samt efter aftale med lederne

Ledere: Gerda Dahl, Fåborgvej 36, Fåborg, 6818 Årre
Tlf.: 75 19 50 27 og

Lis Jeppesen, Vrederupvej 47, Fåborg, 6818 Årre
Tlf.: 75 19 51 63

Arkivet har i 1999 modtaget 28 afleveringer, deraf fire livserindringer henholdsvis på skrift, kassettebånd og video. En omhandler dog kun ét livsafsnit, hvad der fremgår af titlen, nemlig: Minder fra drengeårene i 1930'erne. Arkivet har desuden modtaget mange billeder.

Der har været en del henvendelser til arkivet blandt andet angående slægtsforskning, skolelever, der har indhentet materiale til deres skoleblad, og foreninger der har søgt oplysninger fra deres gamle protokoller.

Ved Brugsforeningens 80 års jubilæum blev vi bedt om at lave en lille billedudstilling med billeder fra den gamle Brugs og af tidligere uddelere. I forbindelse med den årlige generalforsamling blev der vist lysbilleder, Gårdbilleder fra før og nu. Vores aftenudflugt var arrangeret med blandt andet et besøg på Ravnuseet i Oksbøl. Til efterårs mødet havde vi besøg af en tidligere herboende, Arne Sørensen, der fortalte om sin barndom og ungdom i Fåborg.

Vores arrangementer har i året været ret godt besøgt, og især fremvisning af lysbilleder har vakt stor interesse hos medlemmerne.

Grimstrup Lokalhistoriske Arkiv

Egedalvej 7, Grimstrup, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Mary Sandberg, Møllegaardsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 10 14

Arkivets postadresse: Møllegaardsvej 22, Hjortkær, 6818 Årre

Der har været 19 afleveringer i 1999. Derudover har der været forespørgsler, telefoniske såvel som skriftlige. De fleste har været kirkebogsudskrifter, som er blevet fremsendt. Der har også været personlige henvendelser. På det årlige vintermøde havde vi Ingrid Sand Simonsen, Hjortkær, der fortalte og viste lysbilleder fra en rejse til Litauen, hvilket var meget interessant. Der var ca. 40 deltagere.

Sommerudflugten i 1999 gik til Hjemstavnsgården i Sdr. Hygum i nærheden af Rødding. Der var ca. 50 deltagere.

Lokalhistorisk Forening for Grimstrup Sogn har på nuværende tidspunkt godt 100 medlemmer.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

Næsbjerg Skole, Troesmosevej 2, Næsbjerg, 6800 Varde

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 13.30-15.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Gunner Pedersen, Villavej 11, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 72 39

Arkivets postadresse: Villavej 11, Næsbjerg, 6800 Varde

Der er ikke meget at berette om året 1999, men lidt er der jo sket. Vi har haft 16 forskellige afleveringer af forskellige ting, men ikke noget stort i år. Det har været småt med besøgende, men skolen besøger os nogle gange i årets løb, og det er ret hyggeligt.

Vi har haft de sædvanlige møder i Helle Hallen sammen med de andre arkiver i kommunen, og der har været nogle gode foredragsholdere. Vi holder selv møde den 3. torsdag i måneden, undtagen i sommerferien. Der er brugt en masse tid med at holde møde med Kastrup Lufufoto angående billeder, uden at vi dog er kommet ret meget videre.

Igen i år har vi haft et godt samarbejde med Øse Sognearkiv, et godt årsmøde, samt en god udflygt til Hvide Sande, hvor vi besøgte Abelens Gård og Fiskeriets Hus.

Ellers har vi fulgt det nye byggeri af børnehaven og ombygningen af Brugsforeningen. Det er i store træk årets gang i Næsbjerg-arkivet.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14-16

Ledere: Frede K. Madsen, Svinget 13, Tofterup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 72 23 og Kristian Mathiesen, Smedebakken 31, Starup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 27

Arkivets postadresse: Svinget 13, Tofterup, 7200 Grindsted

Vi har i 1999 haft otte besøgende på arkivet, som var interesseret i slægtsforskning og billedkiggeri. Folk søgte også oplysninger om lokale forhold, foreninger m.m. Desuden har vi modtaget fire indleveringer af forskellig slags.

Arkivets medarbejdere har deltaget i kurser med amtskonsulent Birgitte Herreborg Thomsen. Det var genop-

friskning af indkomstjournalisering, registrering af arkivfonde og billeder samt søgesystem.

Nævnes skal også vores samling af luftfotos af næsten alle landejendomme i Starup. Vi er i gang med registrering og opsætning af disse billeder med matrikelnummer, nuværende ejer, vejnavn og husnummer. Ved Borgerforeningens sommerfest havde vi en velbesøgt udstilling af gamle billeder. Udflugten gik i 1999 til Engelsholm Kunsthøjskole, og derfra ud i naturskønne omgivelser.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Aage Meldgaard, Sønderskovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde

Tlf.: 75 29 82 12. Fax: 75 29 88 56

Arkivets postadresse: Sønderskovvej 102, Nordenskov, 6800 Varde

Arkivet har i det forløbne år haft forskellige afleveringer, bl.a. gamle tekster til foreningsrevyer fra 1930 til 1950. Der har været flere henvendelser vedr. udredning af slægtsforhold.

Der har været afholdt årsmøde med foredrag ved Marie Secher Sørensen, Ribe, samt den årlige udflugt. Den gik denne gang langs Vestkysten til Abelines gård og Hvide Sande med Fiskeriets Hus.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Karl Bertelsen, Høvej 3, Jyllerup, 6818 Årre

Tlf.: 75 19 21 54

Vi har også i 1999 fået en del billeder og arkivalier, deriblandt en aflevering fra Brugsen som nu er lukket. I 1999 har vi kun haft få forespørgsler om oplysninger fra kirkebøgerne. Ellers har vi som sædvanlig haft besøg af en del skoleelever, ligesom Signe Lund har fortalt og vist billeder i skolen. Ved årsmødet viste Jørgen Dieckmann Rasmussen lysbilleder og fortalte om begyndelsen på Esbjerg havn og by. Efter generalforsamlingen fortalte Hans Wenzel ud fra nogle bevarede breve om sin farfars brevkædning med en barndomsven, der udvandrede til USA.

Holsted Kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf. 75 19 85 69

Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15-19 samt efter aftale med lederen

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg

Tlf.: 75 19 82 80

Aastrup Sognearkiv har i 1999 ligesom i 1998 haft et stille og roligt år. Vi mærker at samlingen af kirkebogskopier er blevet omfattende på Byhistorisk Arkiv i Esbjerg, hvilket reducerer vores besøg af slægtsforskere. Det betyder dog ikke at vores besøgstal er faldet væsentligt, men det betyder at de besøgende har haft andre berøringsflader. Der er for eksempel opstået en »grille« i sognet med at få taget fotokopier af billeder fra arkivet til ophængning i unge hjem. Kopierne bliver forstørret op så mange gange de kan tåle det uden at blive slørede, og den moderne teknik gør projektet prismæssigt overkommeligt.

Arkivlederen har deltaget i og skrevet artikler fra Aastrup Sogn til bogværket, Folk og folkestyre i 150 år, der udkom i forbindelse med grundlovsjubilæet i 1999. Vi deltog som sædvanlig i julemessen i Glejbjerghallen, hvor vi forsøgte at udstille billeder fra det århundrede, vi var lige ved at forlade. Det var selvfølgelig ikke muligt at beskrive alt hvad der var sket i sognet, men vi følte at vores udstilling var god - og publikumsinteressen var enorm.

Arbejdet med at fotografere gårde og huse i sognet fortsætter, og de billeder vi havde i hus ved julemessen var med på messen. Vi glæder os til at kunne sige til alle husejere, at vi har et foto af deres hus fra årene omkring århundredskiftet. En del billeder bliver allerede nu besluttet på arkivet, så folk selv kan få et eksemplar.

Lokalarkivet for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. og telefax: 75 39 20 10

Åbningstid: Onsdag kl. 14-18, i perioden 1. oktober - 1.

april tillige tirsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen

Leder: Chr. Carstensen, Østergade 29, 6670 Holsted

Tlf.: 75 39 22 59

Det forløbne år har for så vidt angår det almindelige arkivarbejde været nogenlunde som sædvanlig. Der har været lidt flere besøg og andre henvendelser - særlig fra udlandet er vi blevet noget »overrendt«, hvilket kan være lidt besværligt, da disse jo kun taler udenlandsk, men indtil videre har vi kunnet klare os. Antallet af afleveringer har været lidt mindre end tidligere, men det kan vi allerede nu se bliver noget andet i 2000. Alt i alt må man sige, at den daglige drift har været tilfredsstillende.

Arkivernes Dag synes vi nu ikke var et tilbøvsstykke, vi har haft bedre arrangementer, men de der kom fik dog trods alt noget med hjem. Andre arrangementer har for det meste været i Turistforeningens regi, med byvandring, mølletur, o.lign., men der har også været enkelte andre møder med foredrag og lysbilleder.

Noget andet var det med hensyn til arrangementet omkring jernbanejubilæet og dermed 125 års jubilæet for Hol-

sted Stationsby. Som bebudet sidste år var det planen, at der skulle udgives en bog. Det skete også, og den blev noget af en succes. Bogen omhandler kun stationsbyen, og med tidligere udgivelser in mente troede vi at et oplag på 400 eksemplarer ville være passende. Da vi modtog 35.000 kr. i sponsorstøtte kunne vi holde prisen på 145 kr., men det var også tre gange så meget som vi solgte billedbøgerne for. Bogen var udsolgt inden jul, og mange gav udtryk for, at de synes bogens pris var lav.

En af grundene til den store succes var at bogen indeholdt oplysninger om mange af stationsbyens huse, især om husene i hovedgaden. Her blev der givet oplysninger om de enkelte ejere og ofte fortalt noget om de særlige ting der vedrørte netop denne ejendom. Desuden indeholdt bogen selvfølgelig et kapitel om jernbanen og om de mange andre baneplaner, der spøjte i begyndelsen af 1900-tallet. Der var også kapitler om kroen/hotellerne, el- og vandværk, kirken som blev bygget i 1927 samt skolen og foreningerne - særlig borgerforeningen, som har betydet meget for byens udvikling.

Ideen til den næste udgivelse er allerede fremlagt, idet vi gerne skulle være mere på forkant med den næste udgivelse, end vi var med udgivelsen om stationsbyen. Den nye bog skal omhandle Stenderup, den nuværende kommunes største by for 200 år siden, hvor der har været både kro, skole og forretninger. De er efterhånden alle blevet nedlagt, det eneste der er tilbage er kirken, som er knap 100 år gammel. Denne udgivelse er planlagt til efteråret 2001.

Arkivet har også været involveret i udgivelsen af et jubilæumsskrift for Holsted Speedwayklub, en lille pæn tryksag udgivet i forbindelse med klubbens 25 års jubilæum. Klubben er dog meget ældre, idet den er startet for knap 50 år siden af en flok motorinteresserede unge mennesker, der ville have knalleristerne væk fra byens gader. At klubben så har været med til at gøre Holsted Kommune landskendt er blot positivt.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg

Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17

Ledere: Henry Søholm, Sandagervej 7, 6682 Hovborg

Tlf.: 75 39 60 69 og

Henry Pedersen, Sandagervej 5, 6682 Hovborg

Tlf.: 75 39 62 57

Arkivets postadresse: Sandagervej 5, 6682 Hovborg

Der er ikke udfærdiget beretning for 1999 for Hovborg Lokalhistoriske Arkiv.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Projekthuset, Hillerupvej 13, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. mandag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederne

Ledere: Agnete og Hans Toft, Farup Kirkevej 29 B, Farup, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 12 69

Arkivets postadresse: Farup Kirkevej 29 B, Farup, 6760 Ribe

Vore lokaleforhold er stadig meget trange, og bl.a. derfor har arkivet en tid kørt på en form for vågeblus. Vi har dog udover den månedlige åbningsdag i forbindelse med Åbøen Landsby gennemført en velbesøgt udstilling, som gav nogle gode kontakter. Ikke mindst billeder interesserer folk meget. Derudover har der været enkelte henvendelser vedrørende kirkebøgerne.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevæg 2 B, Egebæk, 6760 Ribe

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederen. Lukket i juli og august

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 52 07

Arkivets postadresse: Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe

1999 var et forholdsvis roligt år i Hviding Sognearkiv med ti indleveringer af arkivalier samt en del billeder. Vi har gennemgået vores arkivalier og fundet en del, som enten er eller skal oversættes. Som bekendt hørte Hviding Sogn til Tyskland fra 1864 til 1920, hvorfor en del materiale er på tysk.

Vi havde et godt årsmøde, hvor Elisabeth Schmidt fra Tanderup ved Nr. Farup fortalte om malerinden Agnes Schmidt, som blev født og boede i vores sogn. Desværre er de fleste af hendes papirer gået tabt ved brand. En del af hendes portrætter kan ses på Folkehjem i Aabenraa.

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund,

6771 Gredstedbro

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19-20 samt efter aftale med lederen

Leder: Jens Chr. Jensen, Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro

Tlf.: 75 43 14 58

Arkivets postadresse: Ulkjærvej 35, 6771 Gredstedbro

Året 1999 blev et travlt år for os i Jernved Sognearkiv, da vi har fået virkelig mange indleveringer af billeder og arkivalier. Jernved Sognearkiv har jo, lige som så mange andre lokalarkiver, ingen penge, og vi søgte derfor fonde for at få råd til at købe EDB-udstyr. Vi var så heldige at få et pænt be-

løb til formålet, og så kom det store arbejde med at få vores indkomstjournaler og arkivfondsregistreringer overført. Vi er ikke helt færdige med det endnu, men det skrider godt fremad. Når vi bliver færdige vil vi meget lettere kunne finde hvad vi søger, og det gælder både billeder, arkivalier, avisomtaler m.m.

På Arkivernes Dag den 23. oktober 1999 havde vi lavet en udstilling i skolens aula. Foruden aulaen benyttede vi flere tilstødende skolestuer, hvor vi i to rum viste video, viste lysbilleder i et tredje rum, og i et fjerde rum spillede lyd-bånd. Vi var så heldige at få besøg af Magne Juhl, en gammel Jernved-dreng som nu er overlæge i Viborg, og som har alt hvad der findes om Jernved Sogn på PC. Vores arbejde gav bonus, for vi fik besøg af 150-200 interesserede.

På arkivet har vi haft den glæde at få besøg af mange skolelever, som har haft til opgave at skulle skrive/fortælle om forskellige lokale emner: byen, erhvervet, Kongeåen, m.m. Børnene er gået vældig meget op i arbejdet, og det giver dem samtidig interesse for sognet og dermed også for sognearkivet. Derudover har vi haft besøg af forskellige personer, som har haft til opgave at skulle lave et jubilæumsskrift, og til det har vi kunnet vise dem gamle forhandlingsprotokoller m.m.

For at få det hele til at køre på PC skylder vi vores amtskonsulent Birgitte Thomsen en stor tak, hun er altid meget behjælpelig.

Kalvslund Sognearkiv

Kalvslund Skole, Koldingvej 115, Kalvslund, 6760 Ribe
Åbningstid: Efter aftale på tlf.: 75 43 70 07 eller 75 42 01 84
Leder: Jørgen Jørgensen, Østervej 26, Kalvslund,
6760 Ribe. Tlf.: 74 43 70 07

Arkivets postadresse: Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe

Det har været et roligt år for arkivet med en del afleveringer f.eks. fra dødsbøger, hvorfra vi har modtaget gamle skøder, matrikelkort, breve samt mange billeder, både familie-, skole- og konfirmationsbilleder. Vi har endvidere haft besøg af folk som ønskede oplysninger om deres familier.

Arbejdet med gårdhistorier fortsætter, og vi har været omkring og allfotografere de gardmalerier fra omkring 1900, der findes på slægtsgårdene.

I forbindelse med generalforsamlingen havde vi Åbent Hus, hvor forhenværende lærer fru Brunsgård fortalte om sit liv som lærer ved Kalvslund Centralskole fra indvielsen i 1942 til kort før dens nedlæggelse i 1986. Fru Brunsgård fortalte især om den tid hvor skolen var beslaglagt af tyskerne som bolig for de arbejdere der arbejdede på flyvepladsen i Villebøl og i pansergraven, der gik tværs igennem sognet. Undervisningen måtte derfor foregå i biblioteket og i forhallen.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Ribe Folkebibliotek, Giørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 17 00
Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 12-15, fredag kl. 11-17
Leder: Bibliotekar Susanne Benthien

Arkivet foretog en grundig oprydning i kontorlokalet og flyttede om på møbler og reoler, så den snævre plads blev lidt bedre udnyttet. Vi har haft 405 besøgende og henvedelser, udlånt 81 arkivalier og billeder, og vi modtog 107 afleveringer. Nogle af afleveringerne var meget store, bl.a. ca. 8.000 pressefotos fra dagbladet JydskeVestkysten, og ca. 5.000 pressefotos fra den lokale ugeavis. Af andre gode afleveringer kan nævnes billeder af livet og arbejdsgangene på Ribe Sygehus i 1950'erne, og en fotokopi af mikrofilm af journalisten og fotografen Jacob A. Riis' dagbøger fra hans første år i USA i 1870'erne.

Lokalarkivet og Den Antikvariske Samling gik sammen om for første gang at lave en vældig pæn og præsentabel Ribekalender, som forhåbentlig udkommer de næste mange år.

Arkivets store problem er pladmangel. Derfor kan vi desværre sjældent have folk siddende i arkivlokalet, men må henvise dem til bibliotekets læsesal, hvor de kan sidde med arkivets materialer. Der er heller ikke plads til at besøgende kan »græsse« mellem reolerne med registreringsmapperne, udklipsmapperne eller bøgerne og hvad vi nu ellers har af registre og registraturer - kirkebøger, borgerskabsprotokoller o.lign. I erkendelse heraf koncentrerer vi os om at registrere så godt som muligt i Arkibas, og tager samtidig kopier til forskellige registreringsmapper. På et eller andet tidspunkt får arkivet vel mere plads og en velegnet læsesal, hvor publikumsregistraturerne bliver frit tilgængelige, og folk derved bliver meget mere selvhjulpne. I øjeblikket skal arkivets personale bogstavelig talt finde hver en oplysning frem til de besøgende, og det tager tid. Men vi gør i hvert fald hvad vi kan for at forberede til et kommende større arkiv.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming Skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe
Åbningstid: Mandag-fredag kl. 9.30-11.30, dog med enkelte undtagelser

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe
Tlf.: 75 44 11 77

Arkivets postadresse: Varming Vesterby 9, 6760 Ribe

Det ser ud til, at besøgstallet på Historisk Arkiv for Seem Sogn ligger ret stabilt på fem til ti besøg om året, hvad også har været tilfældet i 1999. Ligeledes har de indgående forespørgsler været nogenlunde konstante. Der har været syv forespørgsler pr. brev, heraf de seks vedrørende slægtsforskning. De kunne alle besvares ret positivt med oplys-

ninger fra kirkebogen. En enkelt forespørgsel gik på identifikation af adressen på en forfader, og den blev også tilfredsstillende opsporet. Dertil har der været fem telefonopringninger med forespørgsler.

Arkivet har modtaget fire afleveringer. Da distriktets ene brugsforening lukkede, fik arkivet mulighed for at afhente hvad der fandtes af diverse regnskabs- og forhandlingsprotokoller. Det var en omfattende aflevering. En stor samling uidentificerede portrætter er blevet afleveret af en fjern slægtning til en tidligere beboer i Høm. Det lykkedes ved en udstilling, som arkivet holdt i anledning af at det formodes at være 25 år siden arkivet blev grundlagt, at få identificeret en mindre del af disse fotos. Udstillingen var åben fire timer en lørdag i oktober og blev besøgt af 46 personer, som opholdt sig længe i udstillingslokalet. Efterfølgende blev der bestilt kopier af arkivalier, og der blev afleveret en del fotos vedr. grænsendarmeriet.

Spandet Sognearkiv

Arnumvej 9, Spandet, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Dinne Christiansen, Stationsvej 5, Spandet,

6760 Ribe. Tlf.: 74 86 72 43

Så er vi med på holdet igen! Vi har ikke ligget stille, blot valgt at spare kontingent til SLA. Men det kan man altså ikke uden at Ribe Amts Lokalarkiver også sletter os som medlemmer. Derfor er vi ikke med i Arkivvejviseren.

Men vi eksisterer stadigvæk og arbejder med registrering af afleveringer og især billeder. Vi har nu fået alle huse/ejendomme fotograferet i 1997 og 1998. Vi valgte at få dem i farver og i det tidlige forår, så husene bedre kunne ses. Netop derefter var byggeaktiviteten særlig stor og siden fik vi orkanskader, så sognets huse og ejendomme vil nok se anderledes ud om kort tid, men også træer vil ændre sognets udseende.

Vi har fået i depot eller kopi af de fire Grandebøger i sognet. Desuden har vi fået en protokol fra Spandet Biblioteksforenings Læsekrede, en ungdomsklub og en kontrolforening, samt en erindring fra en nu afdød Spandet-borger om 2. Verdenskrig: En dansk dreng, 16 år, indkaldt som tysk soldat i 1943. Han kom først tilbage i 1948. Også en del ældre billeder er indleveret. Vi har haft besøgende, forespørgsler om slægt og billeder. Nogle billeder har været udlånt. Vi har haft to udvalgmøder årligt, og vi har haft 20 arkivarbejdsaftener, kl. 19-21.

Grundlovsdag har vi vores årlige sognevandring. I 1999 havde vi en skovtekniker med, og turen gik over Fårmandsbjerg og Spandet Skråb. I 1998 besøgte vi Grandejerd med dam, skov og eng. I 1997 var det kirken og dens inventar. Alle gange med efterfølgende kaffe og snak om det

vi så. Sognearkivet er blevet spurgt om de bevaringsværdige gravsten på kirkegården. En gang om året har vi udstilling af forskelligt i Mødestedet for ældre, og til kursusafslutningen er vi også altid til stede med en udstilling for at gøre reklame for arkivet. Af foræringer har vi blandt andet fået et kort af Slesvig, den nordvestlige del, fra 1854. Vi har allerede ét fra 1787. Den største gave er et EDB-anlæg fra en fond. Men hva' så? Arkibas har vi heller ingen penge til. Men computeren bliver brugt, vi har heldigvis et par piger, der nemt betjener den.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Vadehavscentret, Okholmvej 5, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Susanne Benthien, Sdr. Kirkevej 33, Vester Vedsted, 6760 Ribe

Tlf.: 75 44 59 57

Arkivet har haft megen glæde af at være flyttet til et lokale på Vadehavscentret. Det har gjort at vi har kunnet lave udstillinger. I sommeren 1999 havde vi en udstilling om Vester Vedsted Kirke, og i efteråret planlagde vi endnu en om beplantningen i Vester Vedsted Sogn. Den åbnede den 5. februar 2000 og kan gratis besøges frem til november 2000 i Vadehavscentrets åbningstid.

Arkivet deltog i Arkivernes Dag i oktober måned og havde Åbent Hus lørdag eftermiddag. Vi havde stillet en del af vort arkivmateriale frem, og omkring 30 af sognets beboere kom og kiggede interesseret. Det resulterede i at arkivet fik en del billeder og andet materiale.

Sidst på året modtog vi fra Brandkassefonden SydVest 20.000 kr. som hjælp til indkøb af registreringsprogrammet Arkibas, så nu skal vi blot ud og finde penge til at betale

Arkivet i Vester Vedsted åbnede den 12. juni 1999 udstillingen: Kirken, den er et gammelt hus. Foto: Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn.

momsen. Vi har allerede fået foræret noget ældre, men absolut brugbart EDB-udstyr, og vi glæder os til at komme i gang med en nemmere og hurtigere måde at registrere på.

Vi har egentlig ikke tal på hvor mange henvendelser der er til arkivet. De kommer oftest, når man møder folk hos købmanden, ved bussen, ved sammenkomster eller på gården. Men af direkte skriftlige forespørgsler har der kun været fem. Af indgået materiale i 1999 har der været 23.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Christian Nielsen, Væesvej 6, 6771 Gredstedbro

Tlf.: 75 43 11 53

Arkivets postadresse: Væesvej 6, 6771 Gredstedbro

Det har været et ret stille år med hensyn til besøg udefra i arkivet, vel en seks-syv besøgende i alt. Desuden har vi besvaret nogle skriftlige henvendelser. Ved et arrangement kaldet Åben Landsby havde arkivet lavet en udstilling, som var godt besøgt, nemlig med 90 gæster i alt.

Efter anskaffelsen af Arkibas er vi nu godt i gang med at omregistrere, men det er et omstændeligt arbejde, der tager lang tid.

Varde Kommune

Alslev Sognearkiv

Bredgade 39, 1., Alslev, 6800 Varde

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen

Leder: Bennet Bennetsen, Bredgade 36, Alslev, 6800 Varde

Tlf.: 75 26 90 87

Kasserer: Ingrid Hansen, Neptunvej 15, Alslev, 6800 Varde

Tlf.: 75 26 93 58

Arkivet har haft et godt og roligt år. Torsdag den 18. februar 1999 havde vi generalforsamling i Alslev Sognearkiv, hvor udvalget blev genvalgt. Den 17. marts 1999 var der møde i Varde Lokalhistoriske Arkiv, hvor blandt andet tilskuddet til arkiverne i Varde Kommune blev fordelt. Lørdag den 23. oktober 1999, som var Arkivernes Dag, havde arkivet åbent hele dagen, men der kom næsten ingen besøgende.

I årets løb har der fra mange dele af landet været mange henvendelser vedrørende slægtsforskning. Gamle billeder fra arkivet kommer nu i Varde Posten. Der indkom i 1999 ca. 15 afleveringer. Arkivet har haft 46 besøgende, men mange ønsker ikke at skrive sig i gæstebogen. Arkivet kan med forventning se fremtiden i møde.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 20, 6852 Billum

Åbningstid: Efter aftale med lederen

Leder: Gunhild Jeppesen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Tlf.: 75 25 82 41

Arkivets postadresse: Kirkebyvej 17, 6852 Billum

Arbejdet med et sogns historie er en proces der er vedvarende og rummer utallige opgaver. Det er også dejligt at kunne servicere slægtsforskere, foreninger m.v. med brugbare oplysninger.

Af andre aktiviteter har vi bidraget med billeder og tekst til serien med gamle billeder i Varde Ugeavis. Skolens 6. klasse var på besøg for at finde især billeder til deres projekt: Glimt fra Billum i det 20. århundrede. I øvrigt kom der et flot resultat ud af deres arbejde, et fint disponeret hæfte byggende på interviews med en række personer om deres oplevelser og dagligdag i Billum gennem årene.

Billum blev i efteråret 1999 kåret til Årets Landsby i Danmark, og det blev festligholdt den 23. oktober med Åbent Hus og Åben By med masser af aktiviteter. Arkivet deltog med en udstillende stand og kunne samtidig markere Arkivernes Dag.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Stadionvej 6, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. fredag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederen

Leder: Anna Uhre Schmidt, Solvangen 12, Horne,

6800 Varde. Tlf.: 75 26 01 06

Arkivets postadresse: Solvangen 12, Horne, 6800 Varde

1999 har også været et travlt arbejdsår, idet vi stort set har arbejdet hver onsdag eftermiddag. Det har vi ikke lagt skjul på, og derfor har vi også haft besøgende på disse dage. Besøgene animerede til flere afleveringer end tidligere år.

Vi har fået en del skøder og kontrakter, men også en del gamle foreningsprotokoller. Især var der en omfattende aflevering fra den tidligere husholdningsforening under DSDH, der udover forhandlingsprotokol også omfatter dagbøger og notater fra arbejdet.

Vi har bidraget med materialer til Gymnastikforeningens 100 års jubilæumsskrift, og så har vi også modtaget mange billeder i årets løb, nok mest skole-, konfirmand- og foreningsbilleder. Vores billedsamling er efterhånden stor på dette område. Vi har haft en del besøg af skoleelever, og vi har med held kunnet hjælpe flere med slægtsforskning. Vi har mange besøg i forbindelse med et Åbent Hus-arrangement i tilknytning til et forældretræf på skolen i februar, hvor vi kan konstatere en stor nysgerrighed blandt de yngre forældre. Vi er i gang med en ajourføring af ejerforhold omkring de registrerede huse og gårde.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Vesterled 46, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 85 45

Åbningstid: Mandag og tirsdag kl. 9-12, 1. onsdag hver måned kl. 19-21. Lukket i juni, juli og august

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup
Tlf.: 75 25 80 92

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen, Åkirkevej 40, 6851 Janderup
Tlf.: 75 25 80 50

1999 blev det år, hvor vi fik registreringsprogrammet Arkibas til at fungere efter at have bøvlet lidt med opsætningen. Vores amtskonsulent Birgitte Herreborg Thomsen har vi også søgt råd hos, og i nogle tilfælde har hun besøgt arkivet. Da Villy Laursen havde prøvet anlægget i nogle måneder tog han på et par kurser, og han er virkelig blevet dygtig til at bruge EDB-anlægget. Til anlægget har vi også fået indkøbt en farveprinter, som faktisk tager så gode aftryk af de indscannede billeder, at de er næsten lige så gode som originalerne.

Vi er nu et langt stykke fremme med registreringen af gårde, huse, billeder og personer, der relaterer til gårdene og husene. Vi begyndte faktisk alfabetisk på Adelenvej og er nu nået til Hebovej. Henning Østergaard er ved at gøre vores avisudklip, som omhandler de forgangne ca. 100 år, klar til indtastning i Arkibas, hvilket er et kæmpearbejde. Karl Nielsen er holdt på arkivet, der var ikke arbejde nok til to personer ved EDB-anlægget, så vi takker ham for de ca. to år, han var på arkivet.

Arkivet har modtaget 66 afleveringer, heraf to ret store. Det drejer sig om den nedlagte Kærup Andelskasses arkivalier og et væld af breve fra Pernille og Thue Mikkelsens dødsbo. Brevene fra årene 1890-1960 havde de modtaget fra deres syv søskende, som var udvandret til USA.

Vi har i årets løb haft besøg af 91 personer, der ville se billeder eller søge oplysninger om deres slægtninge m.m. En skoleklasse på 14 elever ville vide, hvor mange erhvervsdrivende, der havde været i Janderup i perioden 1880 til 1999. En tidligere elev fra Janderup Skole bad om hjælp til at finde sine klassekammerater, så de kunne fejre 50 års dagen for begyndende skolegang i 1949. Det lykkedes at finde dem alle undtagen én. Desuden har arkivet fremvist gamle billeder med ledsagende forklaring for Janderup-Billum Pensionistforening på Vidagerhus.

Vi vil igen i år takke vor donatorer og alle, der har vist interesse for arkivet. Husk - vi er sognets hukommelse!

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig, 6800 Varde
Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30 eller efter aftale med Ellen Rasmussen, Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 40 31

Leder: Svenning Olesen, Ølgårdsvej 6, Sig, 6800 Varde
Tlf.: 75 26 42 90

Arkivets postadresse: Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde

På Thorstrup Sognearkiv har vi i 1999 registreret ca. 90 billeder, og vi har modtaget 10 afleveringer af forskellig art. Bl.a. har vi modtaget møde- og navneprotokollerne fra de tre gamle skoler i sognet, hvilket betyder, at vi har navnene på samtlige skolebørn små 200 år tilbage i tiden. Der er også afleveret 30-40 tegninger af huse og tilbygninger fra to håndværkere.

I årets løb har vi forsøgt at indsamle manglende årgange af konfirmationsbilleder. Det har været en rimelig succes, og vi håber at få de sidste huller udfyldt.

Fotografering af de bygninger vi mangler i vores hus- og gårdmapper er i fuld gang, og oplysninger om ejerforhold gennem tiderne bliver så næste opgave.

Arkivararbejde tager tid, og det er en langvarig proces blot at komme til bunds i dyngerne af ikke-registrerede materialer, men det er et spændende arbejde, der ofte giver anledning til interessante samtaler med ældre folk, som gerne fortæller om deres erindringer fra barndoms- og ungdomstiden.

Fra arkivet skal lyde en tak for den hjælp beboerne yder os, og endnu en gang gør vi opmærksom på hvor vigtigt det er at intet, som er af almen interesse for sognet, smides væk. Ved aflevering til arkivet giver vi vore efterkommere mulighed for at se og læse om hvordan det var at leve i sognet i forrige århundrede.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74

Åbningstid: Tirsdag kl. 8.30-12 samt formiddage efter aftale med lederen

Leder: Thomas Villadsen, Slotsvangen 10, 6800 Varde
Tlf.: 75 22 35 25

Hjemmeside: www.lokalarkiv.varde.bibnet.dk

Arkivets støtteforening, Varde Lokalhistoriske Forening, har igen i 1999 så absolut vist sin berettigelse. Ikke mindre end 14.000 kr. har foreningen bidraget med, især til indkøb og drift af EDB-udstyr. Internettet er nu tilsluttet i samarbejde med biblioteket, og arkivets hardware er blevet opgraderet, så foreløbig - for udviklingen går jo lynende hurtigt - er Varde Lokalhistoriske Arkiv klar til nye år 2000-opgaver.

Vi er nået langt med indtastning af Popplysninger. Med hensyn til topografi er alt lagt ind på EDB, og indtastningen af sager er påbegyndt. Folketællinger er også tastet ind på EDB. Hertil kommer, at Kjeld Bruhn inden han døde den 16. marts 1999 - vi mindes ham ofte - nåede at indtaste alle vores kirkebøger fra 1705 til 1891 i EDB-programmet Brothers Keeper. Det er en stor lettelse, navnlig ved udefrakommende forespørgsler. Udover ovennævnte tilskud fra foreningen har vi fra forskellige fonde modtaget ikke mindre end 11.000 kr. Uden disse tilskud ville arkivet ikke kunne drives forsvarligt med det kommunale tilskud alene.

Afleveringerne til arkivet har antalsmæssigt været nogenlunde det samme som de seneste to-tre år, men enkelte har været noget større end sædvanligt. For eksempel kan nævnes de sidste arkivalier fra Varde Bank, som fylder ca. 20 hyldemeter. Arkivet har også modtaget 55.000 negativer fra pressefotograf J. A. Tvedebrink, tidligere JydskeVestkysten, samt papirer og dokumenter af enhver slags fra Varde Højskolehjem - for eksempel vedtægter, forhandlingsprotokoller, korrespondance og lignende fra 1885 til 1994. Desuden har vi fået 16 nye lokalvideoer, så vi nu har 69 lokalvideoer i alt, og de kan alle hjemlænes for 25 kr. pr. stk.

Over hele året har arkivets styrelse gjort sig ihærdige anstrengelser for at finde en ny arkivleder, idet Thomas Villadsen allerede i 1998 gjorde styrelsen opmærksom på, at han gerne vil frigøres fra lederjobbet for at hellige sig egne slægtsforskningsinteresser. Men frivillige ulønnede ledere hænger ikke længere plukningsmodne på træerne, så spørgsmålet er om man på kort sigt er nødt til at finde en ny ledelsesform, eventuelt i samarbejde med Varde Kommune, som os bekendt også har arkivproblemer de skal have løst. Men en løsning skal findes, da Thomas Villadsen har meddelt at længere end til udgangen af marts 2000 ønsker han ikke at fortsætte. Vi håber derfor at styrelsen og dennes formand, borgmester Kaj Nielsen, snarest finder en løsning.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf.: 75 36 35 99

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-16 og onsdag kl. 10-17

Leder: Linda Klitmøller

Den 2. oktober 1999 var det 125 år siden, at den jyske tværbane blev åbnet for almindelig drift, og stationerne i Vejen, Brørup og Holsted blev indviet. Baneåbningen gav stødet til byernes hurtige vækst. Den kendsgerning kom til at præge en meget stor del af arkivets arbejde i det forgangne år. Museet på Sønderskov markerede jubilæet med en større særudstilling om stationsbyerne Vejen, Brørup og Holsted.

Udstillingen blev lavet i samarbejde med de lokalhistoriske arkiver i de tre byer, og arkivet i Vejen spillede en central rolle i forbindelse med udstillingens tilblivelse og tilrettelæggelse, ligesom vi også udlånte en del materiale til brug for udstillingen. I forbindelse med udstillingen blev der til brug for skolerne udarbejdet et undervisningsmateriale om de tre stationsbyer. Det blev udgivet på CD-rom af Museet på Sønderskov. Denne rummer ud over tekst og kort også mange gamle fotografier, som alle er hentet i de lokalhistoriske arkiver.

I forbindelse med tilrettelæggningen af udstillingen gjorde arkivet i Vejen et lidt specielt fund - nemlig seks ruller film fra begyndelsen af 1930'erne. De viste sig at indeholde tre meget forskellige film, som alle var blevet produceret i reklameøjemed af Nordisk Film for Margarinefabrikken Alfa. Det drejer sig om filmene: På Rundrejse i Danmark, Sørens Paradis og Familien Hansen. Iser den sidste har lokalhistorisk interesse, idet den ud over at have en meget ung Marguerite Viby i hovedrollen som uerfaren husmoder også indeholder en lang sekvens, som viser en arbejdsdag på Alfa i Vejen i 1932. Filmene var som et led i stort anlagte reklamekampagner blevet vist ved gratis filmforevisninger rundt om i landets biografier i 1930'erne. Hovedtemaet for kampagnerne var selvfølgelig Alfa Margarine - I ved, margarinen med det høje brændpunkt. Filmene er i dårlig stand, og de befinder sig i dag under optimale opbevaringsforhold på Filmmuseet i København, men arkivet i Vejen har fået dem overspillet til video på et professionelt laboratorium med økonomisk støtte fra Tuborgfondet. Det giver os mulighed for at vise dem i en række forskellige sammenhænge.

Mange fandt også i 1999 vej til arkivet. Vi havde små 600 besøgende. Derudover besvarede vi en lang række forespørgsler og modtog lidt over 30 indleveringer. Den største indlevering lik vi sidst på året fra Askov Snedker- og Tømrerforretning, som blev oprettet i begyndelsen 1900-tallet. En anden interessant aflevering var et sæt komplette gårdregnskaber fra perioden 1914-1971.

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecenret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 62 29

Åbningstid: Tirsdag og onsdag kl. 14-16 samt efter aftale med lederen

Leder: Ruth Schlein Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager

Tlf.: 75 29 71 56

Arkivets postadresse: Kanalvej 4, 6823 Ansager

E-mail: ansager-arkiv@e-box.dk

Hjemmeside: www.ala.subnet.dk

Interiør fra Ansager Købmandsgård, ca. 1940. Foto: Ansager Lokalhistoriske Arkiv.

Vores lokalarkiv har i 1999 udvidet åbningstiden med en ekstra dag, og vi har bl.a. ud over billeder og papirer modtaget et par medaljer, én for deltagelse i krigen 1864 og én for en svendepøve. Soldaterpapirer, 25 års-tegn, rationeringsmærker og svinekort er der også mellem alleleveringerne. Vi får en del besøg, bl.a. havde vi 50 FDF'ere på arkivet den 15. marts 1999, hvor de blev vist rundt i tre omgange.

Efterhånden har vi fået en stor del af vore arkivalier på database. Det drejer sig om 820 ejendomme, 800 personarkiver og 732 billeder, der er opbevaret forskriftsmæssigt. Arkivet har i det forløbne år ikke haft så mange aktiviteter, idet arkivlederen, Ejvind Jensen, var syg og døde midt i året. Han er blevet afløst af sin kone, Ruth Schlein Jensen, der gennem en årrække har arbejdet på arkivet. Desuden har vi fået en ny medarbejder, Lars Erik Brix Thomsen. Vi har fået en ekstra computer, og da vi var interesseret i at komme på nettet har vi måttet anskaffe telefon (75 29 62 29), og vi har også fået lavet en hjemmeside (www.ala.subnet.dk).

Vi har stadig et godt samarbejde med Ugebladet, der med mellemrum viser billeder fra arkivet, især konfirmandbilleder. Vi benytter så lejligheden til at efterlyse navne på de konfirmander vi ikke kender, og på den måde er det lykkedes os at få mange navne. I anledning af årtusindskiftet udgav vi en Ansager-kalender, der blev solgt i et par hundrede eksemplarer.

Skovlund Sognearkiv

Vesterled, Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager
 Åbningstid: Efter aftale med lederen
 Leder: Kai Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager
 Tlf.: 75 29 20 70
 Fax: 75 29 24 70

Stilhed før stormen, med vægt på stilhed. Sådan kan vi betegne arkivarbejdet i 1999. Vi fik anskaffet et - efter sigende - ret avanceret EDB-udstyr med scanner og CD-Rom-brænder og angler nu «kun» efter et hurtig program, der kan opfylde behov som: let anvendeligt, rummende alle arkivrelaterede elementer og kommunikationsevne til minimum kommunens arkiver. Planerne går endvidere på tilslutning til Internet og oprettelse af en hjemmeside. Alt dette har vi en tykretro på må være opnåeligt i 2000, fordi al fortrøstning nu er deponeret hos ikke mindre end fem personer, som mestrer stort set alt vedrørende EDB-kørsel, og som har erklæret sig parate til at præstere programmering, netværksopbygning og udførelse af registrering m.v. Det har jævnført betydning, at medarbejderstaben på arkivet er blevet fornyet med folk der er kommet ud over kuglepennestadiet, og som samtidig har interesse for de historiske dybder. Det vil i løbet af 2000 føre til et tiltrængt frivilligt lederskifte på arkivet, som kan styrke arbejdet og føre til den tiltænkte fornyelse i arbejdsformen. Det betyder ikke at alle «gamle» medarbejdere er smidt på porten, der er fortsat brug for håndlangere og omvandrende harddiske, og dem værner vi om.

Så meget om stormen. Det er stilheden der har præget arbejdet, idet der kun er blevet tilført få arkivalier og aktiviteterne har afventet de nye tiltag. Samarbejdet med folkeskolen har igen i 1999 været fulgt op af flere besøg fra 7. klasse. Arkivlederen er blevet flittigt brugt til formidling af historisk stof af såvel skrivende art som i foredragsform.

Vi eksisterer i et fortræffeligt samarbejde med de øvrige arkiver i Ølgod Kommune og nyder stor gavn af råd og vejledning hos Ølgod Museum - tak for det.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup
 Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederen

Leder: Leif Østergård Therkildsen, Toften 8, 6862 Tistrup
 Tlf.: 75 29 96 13

Arkivets postadresse: Toften 8, 6862 Tistrup

Året 1999 har været et roligt år, næsten for roligt med hensyn til alleleveringer, de har været få og små. Vi har dog haft en stigning i henvendelser vedr. slægtsforskning m.m., både ved besøg på arkivet, pr. telefon og pr. brev - og vi har i de fleste tilfælde kunnet hjælpe til glæde for såvel spørgere som os.

Ligeså har vi haft besøg af en klasse fra Tistrup Skole, som viste stor interesse for det gamle Tistrup.

Vi holdt også Åbent Hus-dag i forbindelse med både Arkivernes Dag i oktober 1999 og Tistruplund Områdeceners Julestue. Vi må erkende, at vi havde flest besøgende i

T.v. Ved afleveringen af arkivalier tilhørende boghandler Hans Nielsen kom den franske familie: oldebarnet Eric Nielsen, hans hustru Marie, børnene Guillaume og Lauren samt yderst til højre niecen Audrey. Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv. T. h. Ved Arkivernes Dag i oktober 1999 ses titl. museumsinspektør Søren Manøe i samtale med titl. borgmester Alfred Jeppesen med Lissi Møller Kristensen i baggrunden. Foto: Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv.

forbindelse med julestuen. Vi havde denne dag lavet en billedkavalkade over byerne Gårde, Hodde og Tistrup, og det fangede publikums interesse.

Selvom vi var optimistiske i beretningen for 1998 vedr. elektronisk registrering må vi erkende at vi ikke er kommet videre i 1999, men vi tror på at det sker i 2000.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5-7, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5

Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00

Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 56 51

Året 1999 har været præget af en rolig og engageret arbejdsindsats af de seks frivillige medarbejdere. Arkivet indgår som en naturlig del af Kulturhusets aktiviteter, hvilket har medført åbent Hus-arrangementer den 18. august 1999 i forbindelse med Kulturhusets 20 års jubilæum samt lørdag den 13. november som et tilbud i Kulturdagefor-
 eningens marked.

Under stor bevågenhed deltog vi i arrangementet Arkivernes Dag den 23. oktober 1999. Det foregik i vore kommende lokaliteter på 1. sal i ejendommen Vestergade 5, Øl-

god, for at publikum kunne få et indtryk af arkivets fremtidige tilholdssted. Bag kulisserne arbejdes der med de tekniske installationer, inventar m.v. På dagen koncentrede vi os om at fremvise billeder af tidligere sogneråd, konfirmandbilleder, skatteskemaer samt uidentificerede billeder. Som noget specielt markerede vi, at Thyregods kornsiloer på Stationspladsen i årets løb var blevet jævnet med jorden. En plancheudstilling fortalte om den gamle møller Hans Chr. Thyregod - en foregangsmand på sit område. På arkivet bemærker vi i åbningstiden den meget interesserede gruppe af slægtsforskere, der engageret går i dybden med deres hobby. I årets løb har der været et pænt antal afleveringer. Her bør nævnes arkivalier tilhørende den navnkundige Ølgod-borger boghandler Hans Nielsen. Arkivalierne blev som et indslag i Kulturdagene alleveret af boghandler Nielsens efterkommere fra Frankrig, nemlig oldebarnet Eric Nielsen, hans hustru Marie og børnene Guillaume og Lauren og niecen Audrey.

Med godt resultat har vi i den lokale presse efterlyst fotos og oplysninger om transportable kartoffelkogere. Ligeledes har vi efterlyst beretninger om wienerbørns ophold i Danmark i tiden efter 1. verdenskrig. Endelig bør nævnes, at vi også er med i projektet Mit liv i år 2000.

**Af Historisk Samfund for Ribe Amts
tidligere udgivelser kan følgende
endnu leveres:**

Lille vejledning i læsning af gotisk skrift. Af H. K. Kristensen. 16 sider. Kr. 20,00.

Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565-1614, bd. I-II. Af Bue Kaae. 1.080 sider. Kr. 225,00.

Billedhistorier fra Ribe Amt. Billeder fra de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt. 99 sider. Kr. 78,00.

Træet i stenen. Om billedhuggeren N. Hansen Jacobsen. Af Lise Buurgaard og Agner Frandsen. Kr. 70,00.

Fra kommis til museumsleder. Søren Manøes erindringer. Udg. 1994. 97 sider. Kr. 70,00.

Register til årbøgerne 1903-1977. Kr. 45,00.

Stavnsbånd og Vestjylland - blev bonden fri? Af Jørgen Dieckmann Rasmussen. Udg. 1988. 33 sider, ill. Kr. 45,00.

Ribe Domkirke, hæfte 1-2 og hæfte 3-4. Danmarks Kirker, Nationalmuseet. Kr. 50,00 pr. dobbelthæfte.

En landsbydreng blev læge. Erindringer af J. P. Kar-kov. 66 sider, ill. Kr. 48,00.

De store skibe - deres ø og mennesker. Fanø omkring 1900. Videofilm af Hrolf Thorulf m.fl., 1993. Kr. 98,00.

Besættelsestidshistorier fra Ribe Amt. Redigeret af Jørgen Dieckmann Rasmussen og Birgitte Herreborg Thomsen på grundlag af oplæg fra lokalarkiverne. Kr. 138,00.

Folk og Folkestyre i 150 år. Udg. af Ribe Amts Lokalarkiver og Historisk Samfund for Ribe Amt. 116 sider, ill. 1999. Kr. 130,00.

Seem Sogns historie. Af Søren Mulvad. Kr. 150,00.

Oluf Nielsens herredsbeskrivelser:

Malt Herred 1870. Fotografisk optryk 1976. 194 sider. Kr. 45,00.

Slavs Herred 1868. Fotografisk optryk 1981. 62 sider. Kr. 45,00.

Vester Horne Herred 1865-67. Fotografisk optryk 1984. 66 sider. Kr. 75,00.

Skads Herred 1862. Fotografisk optryk 1985. 176 sider. Kr. 100,00.

Samlet pris for alle fire publikationer kr. 125,00.

Tilbud I

Bidrag til landbrugets historie i Varde-egnen. Af Chr. Mathiesen 1881. Ny udgave 1982. 94 sider. Kr. 50,00.

Kjære Broder, breve fra Terkel Kristensen 1866-1918. Ved Flemming Just, 1982. 188 sider. Kr. 50,00.

Kort over Skads, Malt og Gørding herreder. Af Tøger Reenberg Teilmann, 1767. Genoptrykt 1985. Kr. 30,00.

Samlet pris for alle tre publikationer: Kr. 90,00.

Tilbud II

Landsbydreng og svend på valsen - en fattig drengs erindringer 1881-1907. 94 sider, ill. Kr. 60,00.

En Esbjergdreng fortæller - om løse typer og aviser. Sigurd Borch, 1986. 68 sider, ill. Kr. 60,00.

Samlet pris for disse to publikationer: Kr. 100,00.

Ældre årgange af Fra Ribe Amt: Vi har en del årgange fra 1924-1995, men der er store huller i rækken. Forespørg hos ekspeditionen:

Historisk Samfund for Ribe Amt,
Byagervej 41, 6650 Brørup
Tlf. 75 38 30 24

INDHOLD

Kristensen, Laust: Skjoldbjerg. Kartoffeltyskere og hedekolonisering	195
Mulvad, Søren: Ligbærerlauget i Ribe	215
Sørensen, Ejvind: Dannebrogssridder på bare fødder	227
Lauridsen, John T.: »Klatteup « erindringer fra et arbejderkvarter i Esbjerg i 1950'erne	233
Nielsen, Henning: Fattiggård og Asyl i Lunde	259
Bjerg, Kirsten: Centralhotellet - Hotellet på Esbjerg Torv	269
Juhl, Magne: Breve fra Just Knudsen Justesen	281
Guldborg, Mette: Jydepotteproduktionens udbredelse i Ribe Amt	297
Lorentsen, Mogens: Toldergården i Foldingbro	305
Vestergaard Poul: Vardes sidste rettersted	309
Mellerup Hildegard: Jul under Anden Verdenskrig	313
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt	321
Generalforsamling og årsmøde	331
Nye medlemmer 1999	334
Regnskab for 1999	334
Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt	335